Ben Bu Devrimi Sevdim!

Fransız Devrimi Üzerine Bir Stand-Up

Mark Steel

aykırı
TARİH

Mark Steel

Ben Bu Devrimi Sevdim!

aykırı

Ben Bu Devrimi Sevdim!

Fransız Devrimi Üzerine Bir Stand-Up

Mark Steel

Türkçesi
Ali Çakıroğlu

aykırı
TARİH

© PEGASUS AJANS
BEN BU DEVRİMİ SEVDİM!
© *Mark Steel*

KİTABIN ÖZGÜN ADI
Viva la Revolution!

TÜRKÇESİ
Ali Çakıroğlu

YAYIN YÖNETMENİ
Saim Koç

EDİTÖR
Seyfi Öngider

KAPAK TASARIMI VE SAYFA DÜZENİ
Mahmut Hakan Güngör

İstanbul, Nisan 2006
ISBN 975-6154-24-1

Kitap Matbaası'nda basılmıştır

TARİH DİZİSİ- 34
AYKIRI YAYINCILIK
Fener Kalamış Cad. No: 93/7 34726 Kadıköy-İstanbul
Tel: 0216 449 98 05 Faks: 0216 348 00 69
email: aykiri@aykiri.net
www.aykiri.net

İçindekiler

Teşekkür 7
Önsöz 9
Giriş 12

1 Ancien *Régime*
Marie Antoinette 22
Saray . 25
Köylü Hayatı 26
Şehirler 29
En Alttakiler 31

2 Bitmeyen Kavga
Niçin Fransa? 33
Asırlardır Süren Homurdanma . 34
Sınıf Nedir? 35
Bilim . 37
Oliver'in Ordusu . 38
Fransa Nasıl Düşünürdü? . . 40

3 Aydınlanma
Aydınlanma Başlıyor . 43
Rousseau 45
Fransızlar ve Pislikleri 48
Marquis de Sade . 50
Franklin ve Uçurtması 52

4 Kriz
İlk İsyanlar . . 55
Şikayet Etme Hakkı . 58
Oyuncular . . . 61
Robespierre . . 61
Danton . . . 64
Desmoulins . . 66
Mirabeau . . 68
États-Généraux 70
Broşür, Tenis Kortu ve Bir Ayaklanma 74

5 Haydi Bastille'e
Silah Bulma Çabaları 78
Bastille'in Ele Geçirilmesi . 81
Ya Bundan Sonra Ne Yapacağız? 84

6 Safını Saçmek
Büyük Korku 88
İnsan Hakları Bildirgesi 90
Kral'ın Vetosu 91
Kurbağa Suratlı Marat 93
Pasta 95
Buna Sınıf Derler 98
Kulüpler 100
Meclis Bölünüyor 102
Nancy Muharebesi 104
Mirabeau'nun Son Trajedisi 107
Devrim Yüzünü Batıya Çeviriyor 109

7 Kral Tepki Gösteriyor
İngiltere'deki Yankılar 112
Tom Paine 113
Verannes'e Kaçış 117
Champ de Mars 123
Kadın Hareketi 125
Madam Roland ve Jirondenler 127
Jakobenlerin Yükselişi 130
Saint-Just 131
Kudurganlar 132
Savaş Hazırlıkları 133

İleri 135
Toussaint'ın Yükselişi 138

8 İkinci Devrim
2. Aşamaya Hoş Geldiniz! 141
Saray'a Yürüyüş 143
Yeni Rejim 148
Eylül Katliamları 149
Valmy 154
İngilizlerin Cevabı 157

9 Cumhuriyet
Değişim Hızı 161
Sans-Culottelar 165
Kral'ın Yargılanması 166
Ayağa Kalkan Köleler 172

10 ...Tam Kontrol
Seferberlik 176
İç Savaş 176
İhanet 180
Bir Bölünme Daha 182
Marat'nın Yargılanması 183
Kayıtsız Şartsız Yönetim Kararnamesi 185
`93 Anayasası 188
Bahar Mevsiminde Paris 191

11 II. Yıl
Halkın Dostu 196
De Sade Nerede? 199
Terör 201
Dinden İmandan Çıkmak .206
Askerlik Hayatı 210
Şerefini Ayaklar Altına Alan Biri Daha 213
Kelleler Düşmeye Başlıyor .215
Kölelere Özgürlük .217

12 Her Şey Sarpa Sardı
Yaprak Dökümü 219
"Sıradaki!" 221

Giyotin Kurbanı Danton . 223
Sıra Madam Defarge'da 226
Yüce Varlık Mezhebi 229
Flerus 230
Yeter Gayrı 231
Robespierre'in Sonu . 233
Paine Hapiste . 236
De Sade Hapiste . 237
Thermidor . 238
Bir Şeyler Yanlış Gitti . 239

13 Napoleon ve Radikalizmin Sonu
Direktuvarlık . 243
Napoleon . 245
Birleşik İrlandalılar 247
Paine Fransa'yı Terk Eder . 251
Darbe 252
Jakoben Mikrobu 256
Napoleon ve Toussaint .257

14 Kafalarda Devrim
Neşeli Günler 260
Şiir . 260
Müzik . 262
Felsefe 263
İmparator . 264

Sonuç . 269
Kaynakça . 274

TEŞEKKÜR

Konuyla ilgili bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalar ve karanlıkta kalmış kitaplarını ödünç verdiği için Paul Foot'a teşekkür etmek isterim. Bana bir keresinde demişti ki, "Hiç okumayacağını bilsen bile iyi bir kitap satın alınmayı hak eder." Piç herifin bu sözleri, bana yaklaşık on bin pounda mal oldu. Konu üzerinde benimle uzun uzadıya tartışan Mike Marquesse'e de teşekkür etmeyi unutmayayım. Adam ne de olsa futbol maçlarının devre arasında, önemli pozisyonları bile bir yana atıp, benimle tarih sohbetleri yaptı. Eh tabii bir de Ste Maneholud'daki banka müdüründen söz etmeden geçemezdim. Fena halde krediye ihtiyaç duyduğumda, "Yahu, sen kasabamızı gezen şu İngiliz yazar değil misin?" diyerek, mesai saati dışında bir torba parayla çıkıp gelmese kitap ortaya çıkmayacaktı.

Crystal Saray'daki Fransız café'sine de şükran borçluyum. Güler yüzlü personeli hiç kalkmadan günlerce oturmama ses etmediği gibi, masalarına saçma sapan notlar yazmamı bile sineye çekti. Bana editörlük yapacağım diye saçını başını yolan yetenekli editör Ben Ball'a yazdığı kitap kalınlığındaki notlar ve ahret sualleri nedeniyle teşekkür ederim. Pete Sinclair, Jonny Geller ve Paul McGarr, karınca duasına benzeyen ilk taslağı okuyup, çok önemli ve sağlam yorumlar yaptıklarından, Susan Ram da bana Hindistan ile ilgili malzemeleri göndermesi nedeniyle teşekkürü hak ediyorlar doğrusu.

Özellikle ben café'de otururken Eliot ve Eloise'e baktığı için Bindy'ye teşekkür etmeden geçemezdim. Bir dizi sohbet programına katılmamı sağladığı için Radyo 4'ün çalışanlarına, en başta da Phil Clarke'a da sonsuz teşekkürler. Bugün hala her türlü adaletsizliğe karşı mücadele ederek tarihe bir amaç kazandırmaya çalışan çok sayıda insana da teşekkürler.

Ve tabii ki, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yaşayan herkese şükran borçluyum. Onlar olmasaydı, bu kitap da olmayacaktı!

ÖNSÖZ

Bir keresinde, bir kadın tarih öğretmeninin sınıfta, "Vikinglerin nasıl geldiğini hatırlayanınız var mı?" diye sorduğunu duymuştum. Çocuklar kem küm eder, her zamanki gibi uflayıp puflarken, hocanım da gürleyerek, "Yapmayın çocuklar, bu dersi daha geçen hafta işlemedik mi?" diye bağırmış. Sonunda, çocuklardan biri cesaretini toplayıp, "uzun gemilerle, hocam" derken, başka biri "sandallarla" diye yanıtlamış. Nihayet, hocanım, "Hayır, bin kere hayır, nasıl olur da hatırlamazsınız? Yanıt, *süreler* halinde, olacaktı. Vikingler sürüler halinde geldi!"

Televizyonlarda seyrettiğimiz montajlanmış bazı tarih belgeselleri, tarihi hocanımınkinden daha kolay anlaşılabilir hale getirmekle birlikte, çoğunun hâlâ havasından yanına varılamaz. İngiltere İç Savaşı ile ilgili her programda, mutlaka Cromwell işsiz kalmış bir Shakespeare oyuncusu gibi görünür. Herif burnunda kocaman bir sivilce ve başında miğferiyle çamurlu savaş alanlarında gezinip duruyor sanırsınız. Zaman zaman kameraya bir bakış fırlatır, derin bir nefes alıp V. Henry'deki Laurence Olivier gibi monolog yapar: "Ey ahali, bugünden tezi yok, atalarımızın kanla suladığı bu topraklarda, parlamento ilelebet payidar kalacaktır!" Aslına bakılırsa, Cromwell Doğu Anglia'lıdır. Bu yüzden, askerlerini savaş meydanına gönderirken, "He valla kurban, kaybedersek daşkale geçerler" demiş olması daha da akla uygun.

Daha havalı olanı, araştırmak istediğiniz herhangi bir konuda kitapçıların raflarını dolduran akademik çalışmaların çokluğu. Bunların birçoğu, sizin zaten olup biteni baştan sona bildiğinizi varsayarak, rakip akademisyenlerden birinin öne sürdüğü karanlıkta kalmış bir noktanın tartışılmasıyla sınırlıdır. Böylece, şöyle ağdalı cümleler kabus gibi üşüşür beyninize: "Tablo 24'de gösterildiği gibi, düşen tahıl üretimi Cruikshank-Leighg'in büyük Norfolk hardal ayaklanmaları sırasında, tahıl dağıtımının etkisini küçümsediğini gösteriyor." Bu tür şeyler yazanların gerçekten de hiç kimsenin umurunda bile olmayan bu tür tezleri öne sürerken, diğer herifin evine gidip, "bak kardeşim, durum böyleyken böyle, vb." diyerek neden sorunu onunla çözmediğini anladıysam Arap olayım. Çoğumuz bu tür durumlarla kolaylıkla başa çıkabilecek kabiliyetteyiz. Komşumuzla bir sorun yaşadığımızda hemen "Yapılan son araştırmalar da Sayın Roberts'ın arabasının her zaman garajımdan çıkmamı engellediğini gösteriyor" diye başlayan bir kitap yazmaya koyulmayız. Diyelim, böyle bir halt yedik, kitabı Fontana Üniversitesi yayınlarından çıkartıp, otuz beş pounda sattırmak için eşi dostu araya sokmayız!

Fransız Devrimi'ne reva görülen muamelenin bundan farklı olmadığını söyleyebiliriz. Dahası, bu devrim, daha sonra kendisini basitçe acımasız bir katliam olarak tanımlayanların sürekli saldırılarına maruz kalmıştı.

Grevlere ya da gösterilere katılan herkesin bileceği gibi, kurulu düzene meydan okunan olaylar ile ilgili haberler, daha ertesi sabah çarpıtılır. Hele aradan 200 yıl geçtikten sonra, ne hale dönüştürüleceklerini Allah bilir! Ve, günümüzdeki olayların çoğu gibi, katılımcıların tamamen "kötü adam" oldukları önyargısından bir kez kurtulursanız, büsbütün farklı bir tablo elde edersiniz. Fransız Devrimi bugün tanıdıklarımızdan çok farklı olmayan, ama kendilerini olağanüstü bir yolculuğa katılmış bulan insanların hikayeleri olur çıkar! Dolayısıyla, bu devrim bizim zamanımıza bir kılavuz ve ilham kaynağı olarak incelenmeyi hak ediyor. Yalnız, insanın her duygu ve deneyimini, her tuhaflık ve aykırılığını, her dostluk, tartışma, aşk macerasını, kısacası insa-

nın her erdemini ve zaafını ortaya saçan bir öyküdür o. Çünkü sonsuz olduğu iddia edilen fikirlerin aşağı yukarı hepsini, bilgisayarımızın masaüstünde görülen sanal çöp kutusuna değil, tarihin çöplüğüne atmıştır.

Bugün, yine yenilmez görünen bir süper güç dünyayı esir almış durumda. Bu yüzden, bir zamanlar yine yenilmez görünen bir başka hanedanın bazı çamaşırcı kadınlar, köleler ve bir postacı tarafından nasıl devrildiğini tekrar anlatsam, fena olmaz diye düşündüm.

GİRİŞ

Sanki birileri Fransız Devrimi'nden fazla hoşlanmamızı istemiyor. Sanırım, 1970'lerin sonundaydı. Blue Peter'ın önünde işsiz güçsüz dolaşırken bir de baktım Peter Purves'ın Marie Antoniette'i konu alan bir oyunu sergileniyor. Purves oyunda, Kraliçe'nin güzel elbiselere çok meraklı olduğunu, üstelik takıp takıştırmakta da üstüne olmadığını söylüyor. Haliyle, Fransız halkı da onu taparcasına seviyormuş!

Derken, ben Purves'in yalancısıyım, hava değişiyor, "dış düşmanlar" Kraliçe'nin açgözlülüğü hakkında gerçek dışı hikayeler anlatmaya başlıyor. Ve birden Arnavut kaldırımı döşeli bir caddede at üstünde etrafa bildiriler atan pelerinli bir adamın silueti görülüyor. Anlaşılan, bu dış düşmanlar devrime yol açıyor; zira beş-altı aktör "Kahrolsun Kraliçe" diye slogan atarken, seyircilere ellerinde mızraklar olan bir kitlenin gölgesi gösteriliyor! Gerisini hatırlamıyorum. Ha, aklıma gelmişken söyleyeyim, galiba, aktörlerden biri ayakkabı kutusu, şeffaf bant ve enlice bir bıçak kullanılarak kendi kendinize bir giyotini nasıl imal edebileceğinizi de gösteriyordu.

Ancak Blue Peter sadece olayın genel kabul gören versiyonuydu; Fransız Devrimi öylesine korkunç bir olaydı ki ağzıyla kuş tutsa kimselere yaranamazdı. Örneğin İngilizlerin çoğunluğuna göre, onda olumlu bir taraf görmek, veba salgınında olumlu bir şey görmek kadar garip kaçardı. Bu, son zamanlarda biraz

olsun azalmakla birlikte, İngilizlerin krallığa inatla bağlı kalmalarından kaynaklanıyor. Böylece İngilizlerle rasyonel düşünce arasındaki mesafe de hayli açılmış oluyor. Örneğin, Ana Kraliçe öldüğünde, medyanın bombardımanı kafamızın içine ediyor. Kraliçemizin dehasının üstüne yokmuş, bir belgesele göre "büyük dansçı" ve "muhteşem bir zeka"ymış. Sanki devamında "Kraliçe CD ROM'u da icat etti ve Batı Hint Adaları'nı bile ele geçirdi" diyeceklerini düşünmeden edemiyor insan. Haber bültenlerinin, "Biliyorsunuz, o olmadan savaşı asla kazanamazdık. Her gece bir Spitfire'a atlar, Manş Denizi üzerinde Luftwaffe ile savaşa tutuşurdu. RAF onu durdurmaya çalıştıysa da başarılı olmamıştı. Biliyor musunuz, bir gece işgal altındaki Fransa üzerinde uçağı düşürülmüş, buna rağmen ertesi sabah sarayındaki muhafızların nöbet değişimi merasimine yetişmeyi başarmıştı?" diyerek sunulduğunu bir düşünsenize.

Sonra bir anda doğu Londralılardan biri ekranda beliriveriyor: "Hiç unutmam, abicim şöyle zebellâ gibi bir uçan bomba, delik deşik olmuş caddenin ortasında gümlemesin mi? Binalar tepeme çöktü, silkinip kalkmaya çalışırken, birileri seslendi, 'Anam avradım olsun, Kraliçe!' Bir kafamı çevirmişim abicim, karşımda Kraliçe. İşte o hayatımın en müthiş anıydı valla!"

Bütün bu olup bitenler, kraliçemizin başarıları denen şeylerin aslında onun adına yapıldığını yadsımak anlamına geliyor. O aslında Kraliçemizin annesiydi. Yani, olağandışı hiçbir şey yoktu, sadece doğurma yeteneğine sahip bir kadın, bir anneydi. En bağnaz bir kralcı bile ona, "Senin o hımbıl prenses kızının günün birinde kraliçe olacağını söyleseler inanmazdım!" diyebilir miydi? Bütün bu haber bombardımanı arasında, hiç kimsenin onun gerçekten *yaptığı* tek şey bile bulamamış olmasının nedeni de bu olabilir. Ayrıcalıklar içinde yaşayan, gününü gün eden birinin, fagot çalmak ya da bir bilardo masasında istekayla türlü çeşitli oyunlar yapabilmek gibi bazı hünerleri olması beklenirdi.

Ve nihayet İngilizlerin devrime burun kıvırmasının bir başka nedeni de genlerimize işleyen bir takıntımız, yani Fransızlara gıcık oluşumuzdur. İngilizlerin bu hissiyatı 1998'de Fransa'da dü-

zenlenen Dünya Kupası sırasında, "Biz olmasaydık, Alman olmuştunuz!" diye tezahürat yapan İngiliz futbol fanatikleri tarafından da ifade edilmişti. Sanki Fransız Direnişçileri korkaklar sürüsüymüş de, bu 1970 doğumlu, bronz tenli, bızdık, şortlu İngiliz delikanlılarından oluşan taburların Almanları Fransa'dan çıkarmış olduğunu sanırdınız! Aynı mantıkla, bir keresinde İngiliz hükümeti de Irak savaşının nedeninin bu savaşa karşı oy kullanan Fransızlar olduğunu söylemişti.

Yaşlı kuşakların aynı duyguları ifade etme tarzı daha farklıydı. Benim sevimli, müteveffa Arthur Dayım –toprağı bol olsun!– bir keresinde bana demişti ki: "Oğlum, savaşla ilgili olarak en çok hatırladığım şey, trende çiğ sarımsak yiyen Fransızlardı. ÇİĞ. Dünyada böyle şey görülmüş mü? Sorarım sana." Bazıları Blitz'i ya da İngiltere Muharebesi'ni hatırlıyor. Ama, ne yapalım ki benim Arthur Dayım'ın belleğinde de savaşla ilgili olarak başka bir şey yer etmemiş. El Alamein Muharebesi'nde mermi manyağı olmuş bir gaziyi andırıyordu. Belki de savaşta hastanelerde aylarca yatmış, geceleri, "ÇİĞ, ALLAH BELALARINI VERSİN ÇİĞ SARIMSAK YİYORLAR!" diye çığlık çığlığa kabuslarından uyanırken, fıstık gibi hemşireler alnına ıslak bez koyup, onu bunun kötü bir kabus olduğuna inandırmaya çalışmışlardı.

Şimdi bile, onların dilini öğrenmemek için kahramanca direniyoruz. Otuz dört dil bilen bir Hollandalıyla tanışsak bile, adam İngilizce'yi hafif Hollanda aksanıyla konuşuyor diye kendimizi ondan akıllı sanırız hâlâ. Fransa ile aramızda yüzerek geçebileceğimiz bir deniz olduğundan, Fransızca İngiliz okullarında lütfen öğretilir; ama genelde medya araştırmaları ya da buz heykeller gibi uçuk kaçık bir lüks olmaktan çıkmamıştır. Sonuçta, bir grup İngiliz, Fransa'ya gittiğinde, içlerinden biri Fransızlara "O, ne ala, *merci beaucoup,* hıım *au revoir*" dediğinde, diğerleri hemen sırıtmaya başlar: "Ooh, Fransızca'yı baya sökmüşsün, sen bu işi kapmışsın, nasıl becerdin?"

Ama yine de birçoğuna göre, Fransızları daha garip kılan şey o esrarengiz devrimleriydi. Devrim sırasında eften püften sebeplerle yabancıların kellesini giyotinle uçurmak normal karşılanmıyor muydu onlarda?

Devrimin *neden* olduğuna gelince, en popüler teorilerden biri, devrimi Fransızların hayat tarzıyla açıklıyor: Adamlar devrimi seviyor azizim, devrim deyince ağızlarının suyu akıyor. Son yirmi yıldır bu teori bir hayli ivme kazanmış durumda. Nasıl kazanmasın ki! Ayda bir kez Fransız TIR şoförlerinin koca araçlarıyla yolları kapatıp, yol kenarlarında keyif çattıkları gösteriliyor. Sanırsınız, Fransız anne ve babalar, 12 yaşındaki çocuklarını karşılarına alıp, onlara heyecanla şunları söylüyorlar: "Bak, yavrum, senin de içinde devrim ateşinin yanacağı bir an gelecek. Canın *jandarma*ya taş atmak, otomobilleri ateşe vermek isteyecek. Bu çok normal, ama sakın tedbiri elden bırakma."

Bu teorinin en mükemmel açıklamasını, yüz kiloluk, her tarafı kan lekeleriyle dolu bir önlük giymiş olan Smithfield'lı bir kasaptan dinledim. Gerçi süpermarketlerin küçük kasaplara verdiği zarardan söz ediyordu, ama ağzından "A..ına koyayım, anasını si...eyim"den başka söz çıkmadığı için, adamın ne dediğini anlamak her babayiğidin harcı değildi. "A..ına koyayım" dedi, "yapmamız gereken şey anasını si..tiğimin Fransızlarının a..ına koymak. A..ına koyduğumun herifleri anasını si..tiğiminin TIR'larıyla a..ına koyduğumun Manş'ını geçip, TIR dolusu anasını si..tiğimin kuzu etini getiriyor. Bak, nasıl anamızı si..iyorlar." Sonra, doğrudan gözlerimin içine baktı ve dedi ki: "A..ına koyayım, yanlış anlama birader; sadece anasını si..tiğimin Fransızlarının alayından nefret ediyorum, anasını si..eyim."

Romanların, belgesellerin ve filmlerin çoğunun devrimi dürüstçe değerlendirmemize hiç yardımı dokunmuyor. Bu dönemi konu alan en ünlü iki İngiliz filmi *The Scarlet Pimpernel* ve *Carry On Don't Lose Your Head*'dir. İkinci film bugüne kadar en gerçekçi olanı. Konusu 1792'de geçen *The Scarlet Pimpernel*'de, Ian McKellen mahkum edilen aristokratların ülke dışına kaçırılmasını organize eden İngiliz Pimpernel'in sürekli olarak maskara ettiği devrimci lider Robespierre'in uşağı rolünde. Böyle acımasız bir rejim için, iktidardaki Jakobenler insanı hayrete düşürecek kadar dikkatsiz. Giyotine gönderilecek mahkumların tutulduğu hapishanelere, tüccarların ellerinde kocaman kutularla girip çıkmasına izin veriliyor. Tüccarlar da

görevlilere "Mallarımızdan dilediğiniz sizindir, memur bey" gibisinden şeyler söylüyorlar haliyle! McKellen karakteri rakibini İngiltere'ye kadar kovalayıp, geri dönüyor ve rakibiyle son hesaplaşmasında öyle madara oluyor ki, final sahnesinde sucuk gibi bağlanmış ve pantolonsuz görüyoruz kahramanımızı. Bir an için filmin özgün senaryosunun bir Temel fıkrası anlatıp anlatmadığını düşünüyorsunuz: Bir sahnede, McKellen tüfeğiyle bir ağacın deliğinden Pimpernel'e nişan alıyor, ama başka bir delikten geri dönen kurşun, McKellen'in kendisine isabet ediyor.

Neyse, Pimpernel diye biri gerçekten de yaşamışsa, filmi yapanlardan biraz daha akıllı biri olmalıydı, zira 1792'de Terör başlamamıştı ve Robespierre ancak 1793'ün ikinci yarısında iktidara gelmişti. Robespierre'i bir kadının bacaklarının arasını işaret ederek, bıyık altından "Vay be, kellemi seve seve ONLARIN içinde kaybedebilirim" derken gösteren bir film daha gerçekçi olurdu. (Burada dürüst olayım, *Carry On Don't Lose Your Head*'de böyle bir replik yok, bunu kendim uydurduğum için kendimle fena halde gurur duyuyorum!)

Romanlarda kepazelik biraz daha az. Belki de devrimi konu alan en ünlü roman Charles Dickens'ın *İki Şehrin Hikayesi*'dir. Bu romanda, Dickens tüm dünyanın egemenlerini, ayaktakımını iktidara taşımasınlar diye fakirlere biraz özenli davranmaya çağırır. George Orwell'in *1984*'ü gibi, devrimi eleştirmesiyle ünlü olmasına karşın, devrim-öncesi rejime de aynı ölçüde saldıran bir romandı bu. Aristokrat Foulon, ayaktakımı tarafından ağzına ot tıkılarak asılıyordu, ama bunun tek nedeni eskiden açlıktan ölenlerle, "Ekmek bulamıyorlarsa, ot yesinler" diye dalga geçmiş olmasıydı. Tuhaf bir kadın olan Madam Defargue kahramanın giyotine gönderilmesinden sorumluydu, ama onun insanlıktan nasibini almamasının tek sebebi, çocukluğunda kız kardeşi ve erkek kardeşinin zengin toprak sahipleri tarafından hiç vicdanları sızlamadan ölüme terk edilmiş olmasıydı. Sydney Carton'ın elinden gelenin en iyisini yaparkenki hali gibi, Dickens, umudunu bireysel iyiliklere bağlamış görünüyor.

Olsun, Dickens kendi görüşünü öne sürerken, aşırı karakterlere güven beslemek zorunda kalmıştı. Madam Sefargue gibi kinci tipler olabilirdi, ama karıncayı bile incitmeyen dürüst İngilizleri ölüme götürmek için mahkeme kararlarını tahrif etmelerine izin verilip verilmediği tartışmalıydı. Ne olursa olsun, kitapta anlatıldığı şiddette giyotinin kullanıldığı Terör dönemi, Paris'te sadece altı hafta sürmüş ve aristokrasiden ziyade, devrimin kendi içindeki rakip hiziplerin tasfiye edilmesi amacıyla kullanılmıştı.

Dickens, olayları bir parça basitleştirdiği için mazur görülebilirdi, zira insanlık durumu ile ilgili genel sorunları ortaya koyarken, devrimi bir art zemin olarak alıyordu. Ne de olsa, yazdığı bir romandı üstelik. Ancak nice tarihçi olayı, aslında sadece insanların ruh haline dayandırarak açıklıyordu. Örneğin, devrimin en ünlü ve popüler liderlerinden Marat'yı ele alalım. Stanley Collomis'in *Paris in the Terror*'ünde, yazarın olayları nasıl özetlediğine bir bakın: "Hemen hemen her yerde silahlar çekilmiş, Marat bir delinin dizginsiz öfkesiyle devrime katılmıştı...gün ışığından her zaman saklanan yarasalar veya baykuşlar gibi yaşıyordu...İnsan hangi kadının böyle bir adama aşık olabileceğini düşünmeden edemiyor...o kadar çirkin bir herifti ki en aşırı solcular ve sefilleri oynayan yardakçıları bile onunla arasına mesafe koymak için hassas davranmışlardı." Yazar görüşlerine dayanak olarak, Marat'nın ismini vermediği çağdaşlarından birinin şu sözlerinden alıntı yapmıştı: "Patlak gözleri ve sarkık dudaklarıyla kurbağa suratlı biriydi!" Alın bir inci daha: "Marat bir sırtlanın delici, vahşi bakışlarına sahipti." Son bir inci daha: "Ördek gibi düşünmeden, sallana sallana, paytak paytak yürüyüşüyle, bir katili andırıyordu." Katillerin, katil olmayanlardan daha paytak yürüdüğüne dair kanıtların olup olmadığını merak ediyorum. Belki bu, komplo teorisyenlerinin cephaneliğine yeni bir malzeme daha ekleyebilir, oysa Lee Harvey Oswald senin benim gibi yürüdüğünden, katil o *olamazdı*. Olsun, *Paris in the Terror*'ün ön kapağında, Yayıncılar Birliği tarafından "Ayın Kitabı" seçildiğini okuyoruz. Ne bileyim, o ayın diğer adayları *Mein Kampf* ya da Freemans katalogu olmasın...

Bu, nispeten tanınmayan bir yazar olan Cloomis ile sınırlı değil. Devrimin en ünlü tarihlerinden birini yazmış olan Thomas Carlyle, Marat'yı "henüz emecek kan bulamamış bakımsız sülüğün teki, kömürcü çırağı kılıklı herif"[1] diye tanımlıyor. Hilarie Belloc, Marat'nın kolay idare edilebilen biri olduğunu, deli olmadığını[2] söylüyordu. *Citizens*'da, Simon Schama bize, "Marat, çirkin yüzü bir resim formu haline getirdi" diyordu; çünkü "Gözleri aynı hizada değildi."[3] Simetrik yüzleri olmayan insanları şeytan ve hain olarak değerlendiren tuhaf ama işe yarayan şu yöntemlere bir yeniden dönebilsek, modern toplum ne güzel olurdu ama! Nihayet, Schama taşı gediğine koyuyor: "Çağdaşları Marat'nın en çok hangi kuşa benzediği konusunda bölünmüş durumdaydı." Anlaşılan, kartal mı yoksa leşkargası mı olduğu konusunda ciddi tartışmalar yaşanmış...

Dolayısıyla, bu herif sadece devrim lideri değil, insan suretinde görünen envai tür hayvanın bir karışımıymış. Sanki Hilkat Garibesi olarak sergilendiği işçiler kulübü çevresine katılıp, en sonunda kömürcü çırağına dönüşünceye kadar, "kargadan kurbağaya, kurbağadan sülüğe" kadar evrimin her basamağından geçerek başkalaşmış bir türmüş.

Belki deli, belki de suratına bakılmayacak kadar çirkin biriydi, ne bileyim. Bu tarihçilerin bir teki bile adamın bu halinin doğurduğu sorunlara bir zahmet el atmamıştı. Devrimin bütün karakterleri arasında, Marat'nın en popüler şahsiyet olması gazeteciliğinden geliyordu. Bir mahkemeden sonra beraat ettiğinde, sokaklarda binlerce insanı peşinden sürükleyerek gösteri yapıyordu. Ölümüyle ülke neredeyse Prenses Diana'nınkini andıran bir yasa boğulmuştu. Peki kurbağa gözlü, kömürcü çırağı kılıklı bir deli bunu nasıl başarmıştı?

Marat'ya reva görülen bu muamele, devrim ve liderleriyle ilgili önyargıların örneklerinden sadece biri. Geoffrey Best'in editörlüğünde yayınlanan *The French Revolution and It's Legacy*, girişinde ciddi ciddi şu açıklamalara yer veriyor: "Hitler, Mussolini ve Franco Fransız Devrimi'nin mirasçılarıdır." Yahu, Nuremberg duruşmalarında Nazi savaş suçluları "Biz masumuz, bi-

zi bu yola itenler Robespierre ve Jakobenlerdir" demeyi nasıl akıl etmediler ki.

Son yıllarda, bazı tarihçiler çok az kalıcı etkileri olduğunu düşünerek, devrime başka türlü bakmaya başladılar. Bu alanda başı çekenler, şimdi Versailles sarayının görevlileriymiş gibi görünüyor. Krallığın çöküşüne tanıklık eden, şimdi ise turistler için büyük bir cazibe merkezi olan bu dev anıtın hiçbir yerinde, binanın neden 1789'dan sonra kraliyet ailesinin konutu olarak kullanılmaktan çıktığına dair bir tek işaret bulamazsanız. Ziyaretçilere verilen 95 sayfalık tanıtım broşürü, kral sülalesinin o yıl nasıl "ayrılmaya zorlandığı"ndan iki yerde söz ediyor. Ve devrimi çağrıştıran tek ima, sonradan sarayın "harabeye dönmüş binalar ve bahçeler" olarak olduğu gibi bırakıldığı. Sarayın içindeki, bahçeler, yatak odaları, konuk salonları ve galeriler, bütün bu saltanatın nasıl sona erdiğine dair en küçük bir ima bile olmadan gezdiriliyor. Bazı turistler, 1789'da hanedanın belki sadece Versailles'in bir heyelan bölgesi olduğu gerekçesiyle başka bir yere taşındığını sanabilir. Belki uyuşturucu kaçakçıları bölgeye akın etmiş veya yöredeki okullar veliaht hazretlerinin eğitimi için yetersiz kalmıştır!

Her iki teori tarafından da paylaşılan bir şey, Terör'ü tarihin en korkunç zulümleri arasında en başa oturtmak. Oysa on sekiz aylık Terör sırasında Paris'te verilen yaklaşık 2650 ölüm cezası, ne kadar ürkütücü olursa olsun, Fransızlar için bile tarihin büyük katliamları içinde ilk sırayı alınıyordu. 1871'de, Paris Komünü'ne saldırıldığında tahminen 25 bin kişi öldürülmüştü. St. Bartholemew Günü Katliamı'nda tek gün içinde bir yıllık Terör'den daha çok insan öldürülmüştü.

Ender olarak sözü edilen Vietnam bombardımanı veya Endonezya ya da Ermenistan katliamları düşünülürse, tarihin ceset sayma işleminde "Paris Terörü" gerilerden gelir. Bazı Amerikalı komutanlar, Irak savaşında tek gecede, tek muharebede 2500'den fazla insan öldürüldüğünü söyleyerek övünüyorlardı. Son altmış yıl içinde, dünyanın birçok yerinde bu ölü sayısı sadece akşam ana haber bültenlerinde kısa bir haber olarak geçmiştir, o kadar.

Bu söylediklerimiz hiçbir cinayeti meşru göstermiyor. Komşularını öldüren bir katilin mahkemede, "Sadece dört kişi öldürdüm. Bu curcuna da ne? Sayın Yargıç, unutmayalım ki Birinci Dünya Savaşı sırasında Somme'da tek bir günde altmış binden fazla insan öldü. Rica ederim, bunu da göz önünde bulundurun" diye savunma yapması neye yarardı ki. Sadece çocuk televizyonunda bile günah keçisi olarak neden bu özel dönemin seçildiği sorusunu sormamız gerekiyor. Unutmayayım, bir de zaman zaman *Live and Kicking* ve *The Tweenies*'te Fransız Devrimi boyunca, kitlelerin adalet, eşitlik ve demokrasi değerlerine dayanan bir toplumun inşasında yer aldıklarını hissettiklerini; insan olmanın anlamının değiştiğini düşünmeniz özellikle garip kaçıyor. Geçmişte sadece hizmet etmekle yükümlü oldukları öğretilen halk kitleleri, bir şeyler umut etmeye başlamıştı. Arı kovanına çomak soktukları düşünülebilecek olan köylüler, demirciler ve postacılar, kendilerini dünyanın gidişine yön verirken buldular. Eğer devrim sadece dizginsiz bir katliam festivali olsaydı, William Wordsmouth, o zaman neden "Bu şafakta yaşıyor olmak, ne büyük mutluluk!" demişti ki? Lord Byron, Percy Shelley ve Beethoven'in kariyerlerinde nasıl bir ilham kaynağı olabilirdi? Eric Hosbawm devrimi destekleyenler arasında "Blake, Coleridge, Robert Burns, Southey, Kant, Schelling, Hegel, Beethoven, demirci Wilkinson, mühendis Telford, kimyacı Joseph Priestley ve Birmingham Bilim Derneği'ni nasıl sayabildi? [4]

Eğer devrim kurbağa suratlı bir delinin eseriyse, felsefe, müzik, siyaset, şiir, iktisat ve savaş sanatının emellerini sonsuza kadar değiştirmeyi nasıl becerebildi? Neden Goethe, "Bundan böyle hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" diyebildi?

Başlangıçta, Doktor Guillotin'in icat ettiği giyotin, insani bir önlem olduğu gerekçesiyle kullanılmaya başlanmış ve eski infaz yöntemlerinden daha insani olarak görülmüştü. Eski infaz yöntemleri arasında en yaygın kullanılanı, belkemiği kırılıncaya kadar kurbanı dönen bir su çarkına bağlı tutmaktı. Dolayısıyla, giyotinin kullanılmaya başlamasıyla birlikte, bir Fransız Ann Widdecombe'unun "Bu Jakobenlerin suça göz yumduğu anlamına gelmez mi? Eğer cani enselendiğinde saatlerce su çarkın-

da azap çekmek yerine, hemen kellesinin kesileceğini bilirse, caydırıcılık diye bir şey kalmaz. Bu, bir kez daha Sayın Robespierre'in caninin dostu olduğunu kanıtlıyor" diye yakınıp sızlanacağı kesindi.

Giriş Notları

1 Carlyle, *The French Revolution* (Londra, 1989),s.96
2 age., s.74
3 Shama, *Citizens* (Londra, 1989), s.732
4 Hobsbawm, *Echoes of the Marseillaise* (Londra/New York, 1990), s.103

1
Ancien Régime

Ve insanlar sadece gözlerini kapatıp yaparken vazifesini
Kimse girmek istemiyor içeri

MARIE ANTOINETTE

Yukarıda yazdıklarımızdan sakın Marie Antoinette'in gerçekten devrimin en büyük karakterlerinden biri olduğunu yadsıdığımızı çıkarmayın. Tahtın varisiyle evlenmek üzere özel olarak seçilmişti soylu bakire. Bir subayla yasak aşk yaşamış, gelin geldiği hanedana ters düşmüş, elbise ve takılara servet harcamış, hayır işlerine kafayı takmış ve Paris'in göbeğinde daha otuzlu yaşlarda kellesini kaybetmişti. Modern zamanlarda böylesi karakterleri kolay kolay bulamazsınız.

Marie Antoinette, Avusturya İmparatoru ve İmparatoriçesi'nin sekizinci kızlarıydı. Daha bir yaşındayken Fransa ve Avusturya'nın Prusya'ya karşı imzaladığı anlaşmayla kaderi çizilmişti. Bu ittifakı perçinlemek için, on üçündeyken bir Fransız prensiyle evlendirilmek üzere seçilmişti. Bu anlaşmanın imzalanmasını kutlamak amacıyla, babası Joseph bir parti vermişti. Partiye katılan birkaç bin davetlinin yanı sıra yangın ve kaza olasılıkları dikkate alınarak tam sekiz yüz itfaiyeci ve ayrıca bir grup da diş hekimi görevlendirilmişti. Bu arada özel bir dans salonu da inşa edilmişti, çünkü hiç tanımadığı biriyle gö-

rücü usulü evlendirilen kızının mutlu gününde ikinci el malzemeler kullanılmasına izin verecek kadar cimri bir imparator değildi Joseph.

Öte yandan, müstakbel kraliçe yeni flörtünün evine yerleşen diğer kadınlardan farksızdı: Yeni ailesinin gelenek ve göreneklerine uyum göstermek zorundaydı. Fransa sınırında Avusturyalı bir kız olmaktan kurtuldu, Fransız prensesleri gibi giydirildi. Versailles'da, müstakbel kocasına "Mösyö" diye hitap etmek zorundaydı. Soyluların bile zaman zaman "Majesté"yi tercih etmekle birlikte, ona "Monsenyör" diye hitap etmek zorunda kaldıkları düşünülürse, bu bir ayrıcalıktı.

Marie Antoinette her sabah, o gün için hazırlanan resmi *tuvalet*ini giymek zorundaydı. Giyinmeye Yatak Odasının Başnedimesi tarafından hazırlanan, ama Baş Kahya tarafından sunulan iç çamaşırları giyerek başlardı. Ne var ki, bu sırada daha üst rütbeli bir kadın odaya girerse, Baş Kahya elbiseyi üstüne teslim eder, kendisi çekilirdi.

1770 Mayısındaki gerdek gecesi tabii ki kraliyete uygun olacaktı; XV. Louis'nin oğluna gece kıyafetini törenle teslim ederken Chartress Düşesi de yeni gelin Marie Antoinette'in geceliğini takdim ediyor, gerdek yatağı da Rheims Başpiskoposu tarafından bizzat kutsanıyordu. Çiftin seks yapmasının amacı sadece veliaht bebeler dünyaya getirmekti. Buna hiç şüphe yoktu, aksi halde bütün bu olayların ve törenlerin gelişiminin bir evresinde, bir saray görevlisi Kral'a doğru eğilerek, "Prezervatif, *Monsenyör!*" der, prezervatifi takma görevi de Doğum Kontrolü Şövalyeliği Birinci Dükü'ne verilirdi.

Ancak genç çiftin cinsel hayatı parlak değildi ve sonuç sıfırdı. Marie Antoinette tahrik olamıyordu, oysa yeterince uyarıldığında, "*Oh oh oh, mösyö*" diye bağırmak zorunda olduğunu biliyordu. Ancak, Louis'nin cinsel tekniği beş para etmezdi. Bu durum bir mektupta II. Joseph'e de bildirilmişti: "Tam, mü-

kemmel iş görür şekilde dikiliyor; aletini sokuyor, yaklaşık iki dakika boşalmadan ama hâlâ dikken çıkıyor. Sonra da iyi geceler diyip, uyuyor." II. Joseph'in tavsiyelerinin işe yarayıp yaramadığı bilinmiyorsa da şöyle cevap vermişti: "Ah keşke orada olabilseydim! Onlara göz kulak olabilirdim. Fransa Kralı'nın eşek gibi kendinden geçip boşalması için kamçılanması gerekiyor."[1]

Boşalmanın bile ancak bir üst otorite tarafından emredildiğinde gerçekleştirildiği bu toplumda, yukarıda verdiğimiz örnek insanların ruhuna işleyen hiyerarşik değerleri gösteriyordu. Arkanızda kayınpederinizin durup, "Haydi, Allahın belası!" diye bağırarak sizi bir kemerle dövmesinin işe yarayıp yaramayacağı ise başka bir tartışma konusudur.

Marie Antoinette, kendine özgü mutsuzluğunu gidermek için çareyi para harcamakta bulmuştu. Giysileri için ayrılan ödenek 150 bin *livre*ydi; bu miktar ortalama yıllık gelirden 300 kat fazlaydı. Buna rağmen, 500 bin *livre* daha borçlanmış, sonra da 400 bin *livre* tutarında bir çift elmas bilezik satın almıştı. Versailles Sarayı arazisinde özel olarak inşa edilen ve çoban kız fantezisiyle dilediği gibi oyalansın diye, içinde koyun ağılı da olan bir İngiliz bahçesi vardı.

Ancak 1785'te, en ünlü savurganlığına tanık olundu: 1 milyon 600 bin franka satın aldığı iddia edilen elmas bir gerdanlık. Kraliçenin gerdanlığı satın almadığı ve kendi adına bu satın almaya yetki veren mektubun sahte olduğu iddiaları ayyuka çıkmıştı. Ancak kraliçenin hayat hikayesini konu alan 1938 tarihli bir filmde, bu iddianın nasıl gerçek olabileceği gösteriliyordu. Bir satıcı gerdanlığı önerdiğinde, kraliçe şöyle cevaplıyordu: "Oh, hayır, halkım açlıktan ölürken, bu kadar çok para harcamam mümkün değil." Sanki şöyle düşünmüştü: "Halkım açlıktan ölürken, 500 bin frank borçlanmak, üstüne 400 bin franka bilezik satın almak umurumda değil. Bunlar bir kraliçe için normal harcamalar. Fakat 1 milyon 600 bin franka gerdanlık mı? Bu, insanları keriz yerine koymak olur."

SARAY

Modern İngiltere'de, kraliyet harcamalarıyla ilgili tartışmalar genelde komiktir. Örneğin, *Daily Telegraph* ana Kraliçe'nin yüzüncü doğum günü kutlamalarının "çok ucuza patlayacağı"nda ısrar etmişti. Merasime katılacakları sıralamıştı: "Spitfirelar, Hurricaneler, kalabalık bir koro, 9 metre yüksekliğinde pasta, yarış atları, Aberdeen Angus boğaları ve 12 Rolls Royce." Gene de, dar bir boğazı, Manş Denizi'ni geçilmez uzun bir yola dönüştürmeyi bilen o kuşak için harika bir şeydi tören. Ana Kraliçe'nin ömrünün en kritik günleri II. Dünya Savaşı'nda geçtiğinden, belki bu kadar tutumlu olmayı savaşta öğrenmişti. Ne de olsa o günlerde, Rolls-Royce *avcı uçakları motorları* ile idare etmek zorundaydı.

Fransız kraliyet sülalesi de aynı ölçüde tutumluydu. Yüzyılın ortasında, sarayda diğer görevlilerin yanı sıra 300 aşçı ve 2000 at istihdam ediliyordu. Versailles Sarayı'nda 700 oda ve 20 kilometre uzunluğunda koridorlar vardı.

Modern İngiliz kraliyet sülalesinin tersine, Fransız monarşisi sadece masraflı olmakla kalmıyordu. Fransa Kralı ülkeyi sadece ismen ya da "devletin resmi başı" olarak değil, fiilen yönetiyordu. 1766'da, XV. Louis buyurmuştu ki, "Egemenlik gücü sadece şahsıma bağlıdır. Bütün yasama gücü yalnız bana aittir. Kamu düzeni bütünüyle benden sorulur." Kral, resmen ordunun başkomutanı ve aynı zamanda hazinedardı. XV. Louis'nin "Devlet benim" sözü bu felsefeyi veciz bir ifadeyle ortaya koyuyordu.

Teknelerin ya da mavnaların işlediği tüm nehirler krala aitti. Örneğin balık avlama iznini sadece kral verebilirdi. Karayollarına kralın yolları denirdi. Kral tüm bireyleri mahkeme olmadan hapsedebilen *"letters de cachet"* (hükümdar fermanı) çıkarabilirdi. Tipik bir *letter de cachet* XV. Louis'nin metresini espri konusu yapan bir mizahçı için çıkarılmıştı. Yazar bu yüzden tam sekiz yıl zindanda çürütülmüştü.

Kralın eşyaları arasında, her türlü yasayı itirazsız geçirme özgürlüğüne sahip olduğu *"lit de justice"* denilen yatılacak kadar geniş taht da vardı. Bir keresinde, XVI. Louis yeni bir yasa-

yı dikte ettirmek için tahta çekilmiş, sonra yüzlerce yüksek görevli ve soylunun önünde uyuyup kalmıştı. Bu, tam bir komediydi ya da traji-komedi... Belki de saray görevlileri yatağın kenarına oturup, kralın uyanmasını ve açıklama yapmasını beklemişlerdi. Sonuçta, ne bileyim Fransız yasaları arasında şöylesi de bulunabilir: "Aman ne banal, krema *sevmiyorum*. Bırakın beni, çok uykum var, zzzz."

KÖYLÜ HAYATI

On sekizinci yüzyılın sonunda, Fransız halkının çoğunluğu geçimini soyluların mülkiyetindeki topraktan kazanıyordu. Yalınayak dolaşır, esmer ekmeğe talim eder ve öküz gibi arabaya koşulurlardı. Aynı şekilde, efendilerini rahatsız etmesinler diye havuzların çevresindeki kurbağaları kovmak için, geceyi ellerinde bir sopayla buralarda geçirmeleri de yaygın bir uygulamaydı. Hasadın ortalamanın altında olması açlıktan ölmek demekti. On sekizinci yüzyılın ortasında, yazar Argonsan, "İnsanlar sinek gibi ölüyor; sağ kalanlar ot yiyor" diye yazmıştı.[2]

Bazılarına göre, bu gelir düzeyinin sağlıklı bir yanı da yok değildi hani. Kardinal Richelieu, siyasal vasiyetnamesine, "Eğer halkın bir eli yağda bir eli balda olursa, yönetilemez hale gelir" buyurmuştu. "Halk"ın içinde beyzademizin yer almadığı çok açık görülüyor, çünkü ısrarla "Bana fazla yedirmeyin, yoksa yönetilemez olurum" dediğine, esmer ekmek ve ot dışında her türlü yiyeceği reddettiğine dair hiçbir belge bulamadık.

Yasalar sadece zenginliği değil, soyluluk statüsünü de sürdürmek amacıyla hazırlanmıştı. Çoğu bölgelerde, sadece soyluların güvercin beslemesine ve Fransa'nın tamamında, halktan bir gün önce üzüm hasadı yapmalarına yasal izin veren "bağbozumu yasağı"ndan onların yararlanmasına izin verilirdi. "Banvin hakkı"na göre, halkın şarabından bir ay önce kendi şaraplarını piyasaya sunmalarına izin verilirdi.

Soyluların diledikleri her yerde avlanmalarına izin verilirdi, ekili tarlalarda da av hayvanlarını kovalayabilir, zavallı köylülerin ekinini berbat edebilirlerdi. Eğlence amacıyla avlanan soylu-

ların işini kolaylaştırmak için, halktan birinin geyik ya da yaban domuzu avlaması yasaktı. Eğer yaban domuzu köylülerin işlediği toprağa girerse, belki de hayvana "dokunmayın" deniliyordu. Aynı nedenlerden dolayı, tavşan ya da bıldırcın öldürmenin cezası ölümdü. Her bölgede soyluların hakları farklılık gösteriyordu. Burgonya'da, köylüler kestikleri her öküzün dilini yerel lorda takdim etmekle yükümlüydü. Vosges'de ise öküzlerin yumurtalıklarını vermek zorundaydılar.

Köylüler için askerlik zorunluydu, bekar erkekler kırk yaşına kadar askerlik yapardı. Ne var ki, genelde toprak sahipleri askerlikten muaftı. Bir askeri belgede durum şu şekilde açıklanmıştı: "Askerlerin aldıkları ücretin düşüklüğü, barınma, giysi ve beslenmelerinin durumu ve askeri disiplinin acımasızlığı düşünülürse, en alt sınıfa ait olmayanları askere almak tam bir zalimlik olurdu."[3]

Dolayısıyla, askerlik yapmanın soylulara zarar vereceğini kabullenmeniz, fakat işiniz toprak sahibinizin kulaklarını rahatsız eden gürültücü kurbağaları ürkütmekse, askere gitmenin kurtuluşunuz olacağını anlamanız gerekirdi. Sanki modern İngiliz ordusunun acemi erleri Genelkurmay koridorlarında gezinirken, kurmay subaylara "Süngü savaşında postu deldirsek bile, bu kıyağımızı sakın unutmayın" der gibiydiler.

Ancak, köylüler asıl rollerinin vergi ödemek olduğunu hissetmiş olmalıydı. Ürünlerinin yaklaşık onda biri doğrudan Kilise'ye giderdi. Sonra, sadece halk tabakasından olanların ödediği "*taille*" adlı gelir vergisi vardı. Soyluların beş kuruş ödemesi gerekmiyordu. Dolayısıyla, Fransız devleti ne kadar fakirseniz o kadar çok vergi ödediğiniz bir sistem yaratmayı başarmakla övünebilirdi. Dürüst olalım, en azından bu vergilerin sizi daha da zenginleştirebileceğini söyleyerek ve Cumartesi geceleri BBC'de Ronan Keating'in son şarkısının arkasından yayınlayarak, sizi keriz yerine koymuyorlardı.

Topraktan geçimini sağlamaktan çok, *toprak mülkiyeti* üzerindeki tek vergi *"vingtième"* di (*yirmide bir)*, fakat soylular bundan kurtulmanın da yolunu bulmuşlardı. Modern dünyada, en zenginlerin vergiden sıyırmak için bin dereden su getirdikle-

rini hepimiz iyi biliriz. Ama toprak sahiplerinin ödemek zorunda olmadığı bir toprak mülkiyeti vergisinin bulunduğu bir sistem yaratmak en sivrisinin bile aklının ucundan geçemezdi. Din adamları da vergiden muaftı, ama bunun için tek şart, Kral'a belli aralıklarla "hediye" sunmalarıydı.

Sadece köylülerin sırtındaki bir vergi yükü de *corvée*'ydi. Her hafta bir gün yöredeki yolları inşa etmek ve bakımını yapmak zorunda kaldıkları bir tür yol vergisiydi bu. Bu sistem Fransa'da 1737'de, yollara duyulan ihtiyaç artarken getirilmişti. Ve itiraz eden herkese şöyle söylendiğine kuşku yoktu: "Eğer modern, iyi işleyen bir ulaşım sistemi istiyorsak, her şeyin devletten beklendiği eski günlere geri dönemeyiz; öyleyse kamu ortaklığının başka alternatifi yoktur beyler."

Bir de "*gabelle*" denilen tuz vergisi vardı. Tuz yiyeceklerin saklanmasında gerekli olan temel malzemeydi, ama zamanın bir broşüründe yazıldığı gibi: "Tuz genelde fakirin tenceresine katmak zorunda olduğu tek şeydi." *Gabelle* tuzun fiyatının fakirlerin ödeyemeyeceği kadar yüksek olmasına yol açardı. Böylece tuz kaçakçılığı doğuyor ve tabii tuz-vergisi memurları da bu işe tevessül edenleri enselemekten başka bir şey düşünmezdi. Böylece bugünkü dünyada da bildik bir manzara yaşanırdı herhalde. Müşteriler, parola kabilinden kapısını birkaç kez çaldıkları tüccarın evine girmeden etrafı kolaçan eder, sonra bu günlerde ürüne yabancı maddeler katıldığından şikayet ede ede evlerine dönerlerdi. Zaten şu tuz denen illet de bir daha hiçbir zaman 1750'lerde satın alabileceğinizden daha kaliteli olmayacaktı.

Tuz kaçakçılığı yaptığından şüphelenilen herkes tutuklanır ve vergiyi ödemeye zorlanırdı. Paraları yoksa, ailesine haber verilmeden hapse atılırdı. Zamanında, *Gabelle* memurlarını anlatan bir yazıda şöyle deniliyordu: "Eğer bir eve girerlerse...dürüst adamlar gibi girmezler içeri. Kılıç, avcı bıçağı ve çelik uçlu sopalarla silahlanmış bir haydut çetesi gibi basarlar evinizi. Böyle bir çetenin evin kadını hamileyken, bir evi bastığını aklınıza getirsenize. Çoğu kez kadın çocuğunu düşürür."[4]

Ancak her nasılsa sadece giyotini çalıştıran kişiler tarihe tiranlar olarak geçiyor...

ŞEHİRLER

Toplumların en temel farklılıklardan birinin kent ve kır arasında olduğu genel kabul gören bir varsayım. Bu, kentte yaşayan çok sayıda insanın, özellikle de Londralıların kırsal kökenli olmasından kaynaklanıyor. Hereford ya da Totnes gibi yerlere gidip, bir Londralıya "Yahu, bizim köye gitmez bunlar!" dediğinizi düşünün. Eğer oraların da alelade alışveriş merkezleri ve modern ofislerle dolu bütün modern kentler gibi olduklarını düşünüyorsanız, size, "İyi o zaman, istediğiniz gibi düşünün" deriz. Ancak kırsal bölgelerdeki ofisleri birilerinin "Tüh Allah kahretsin, gene fotokopinin üzerine bir koyun çıkmış" diye bağırdığı yerler olarak canlandırırız hayalimizde.

Aslında, modern toplumdaki kent/kır bölünmesi büyük ölçüde sahte bir ayrımdır, zira kırlardaki sorunların çoğu, daha şiddetle hissettiğimiz kent sorunlarının aynısıdır. Bir okulun kapanması, bir otobüs seferinin kaldırılması ya da eroin kaçakçılığının zıvanadan çıkmasının köy üzerindeki etkileri kente göre çok daha ağır hissedilir.

Ancak, devrim öncesinin Fransa'sında kentliler ve köylüler gerçekten de tamamen farklı değerlerle yaşam sürecek şekilde yetişirlerdi. Çoğunluğun zanaatçı ya da emekçi olduğu kentlerde, halk ne tür zorluklar yaşarsa yaşasın, yöneticilerinin yollarını inşa etmek ya da kurbağalarını ürkütmek gibi görevlerle karşı karşıya değildi.

Eşitsizlik farklı şekillerde kendisini gösterirdi. Paris ortalama işgününün on altı saat olduğu 650 bin nüfuslu bir şehirdi. Çeşitli fabrikalar olmasına rağmen, nüfusun çoğunluğu küçük patronlara çalışırdı. Tipik marangozhaneler üç ile yedi, demirci ve doğramacılar iki ile beş işçi çalıştırırlar ve bu çalışanlar patronlarının evinin üst katındaki odalarda yaşarlardı. Kraliyet hükümetinin bu emekçilere karşı tutumu, XVI. Louis'nin bakanlarından olan Turgot'nun 1770'lerdeki ünlü "Ücretlerin Tunç Yasası"nda görülür: "Ücret, işçinin geçimini ve türünü sürdürmesi için zorunlu olan masraflarının asgari düzeyinden yüksek olmamalıdır."

Ortalama bir Parislinin gelirinin yüzde 58'ini ekmeğe harcadığı tahmin edilmektedir. Tam devrim öncesinde yazan gazeteci Louis Sebastian-Mercier'e kulak verelim: "Parisli fakirlerin evlerinde erzak stoku olmaz. Her şeyi gıdım gıdım alırlar; 250 gram şundan, 150 gram bundan. Hiçbir zaman evlerinde bir teker kaşar bulamazsınız, ne bir kilo şeker, ne bir litre sıvı yağ. Odunu da çok pahalıya alırlar, neredeyse burjuvaların iki katı fiyatına."[5]

Ayrıntılar değişmiş olabilir, ama yiyeceğin daha az miktarlarda satın alabilen fakirlere daha pahalıya gelmesi ironisi, bugünkü dünyada da bütün züğürtleri gülümsetebilir. Hayatımda en pahalı yiyecek satın aldığım dönemi 1980'lerde işsizlik yardımıyla geçinirken yaşadım. Her alışverişten önce, ceplerin astarlarında, kanepelerin arkalarında kalmış bozuk paraları arar, kumbaralara bakardım. Sonra, köşedeki bakkaldaki fiyatlara göz gezdirir, cebimdeki 17 peniye bir şeyler bulmaya çalışırdım. "On yedi peni, n'olur 17 peniye bir şeyler bulayım. Ah buldum işte, 17 peniye sadece incik boncuk, Hulla Hoplar!" Sonunda domuz kavurmasına talim eder, İngiltere'nin perakende satışlar tarihinin en pahalı alışverişiyle en kötü şekilde beslenirdim.

Eğer tuz, köylülerin çileden çıkmasına neden olmuşsa, karabiber de kent yaşamının baş belası olmalıydı. Mercier'in yazdığına göre, "Tüm Paris'te bakkallar külahlarda toz karabiber satıyor. Sahtekarlar karartılıp toz haline getirilmiş köpek pisliklerini karabibere katacak kadar ileri gidiyor." Londra'da Brixton Market'te gelip geçene küçük miktarlarda esrar satan tiplerin iyice geliştirdiği bir teknikti bu.

Kentlerde yaşayanların çoğunluğu üç ayda bir kira öder ve bu ödemenin gecikmesinden bir gün sonra sayısız evde bildik manzaralarla karşılaşılırdı. Mercier'ye göre, ev sahibi, "Eh ne yapalım, parayı bulamadıysanız... Şurada güzel bir çift ayna gördüm. Bakın, şurdaki komodin, kayınbiraderim size uygun bir fiyat verir." Her kira döneminde, 3000 ile 4000 arasında Parisli aile kendisini kira ödeyemediği için sokakta bulduğu gibi, elindeki eşyaları da kaybederdi.

Parisli bu işçi ve zanaatkarlar, ki aralarında çok sayıda küçük esnaf da bulunuyordu, "baldırı çıplaklar" anlamında kullanılan "*sans-culotte'lar*" (külotsuzlar) olarak bilinir: "culotte" o dönemde yalnızca hali vakti yerinde kişilerin giydiği bir giysi türüydü. Sahtekar karabiber satıcıları, ev sahipleri başkalarıyla birlikte, Turgot'nun icraatları, zamanı geldiğinde bu *sans-culotte'ları*n devrimi sürükleyecek korkunç bir ordu oluşturmasını sağlayacaktı.

EN ALTTAKİLER

Hayat köylüler ve *sans-culottes* için ne kadar zor olursa olsun, kralcı Fransa'nın yönetimindeki bir başka grubun parçası olmadıkları için şanslı sayılırlardı. Kölelerdi bu grup. On yedinci yüzyılda, Fransız korsanlar Karayibler'deki San Domingo adasına (daha sonra Haiti adını alacaktı) yelken açıp, adayı ele geçirmek için İngiliz ve İspanyollarla savaşmışlardı. 1695'te, adanın batı yarısını ele geçirip, buralarda kahve, sonra da şeker plantasyonları işletmeye başlamışlardı. Orada çalıştıracakları köleleri de Batı Afrika'dan getiriyorlardı. Devrim sırasında, San Domingo ticareti 11 milyon pounda ulaşıyordu; bu rakam, bütün İngiliz sömürgelerindeki toplam ticaretin iki katıydı.

Ele geçirilen köleler, kendilerini bekleyen Fransız tüccarlarına satılmak amacıyla Afrika sahillerine yürümeye zorlanıyordu. Sonra plantasyonlarda çalıştırılmak üzere gemilere bindiriliyor, sağ elleri sağ bacaklarına, sol elleri sol bacaklarına bağlanıyor ve yolculuk sırasında demir çubukları birbirlerine zincirleniyorlardı. Bu şekilde gemilerin ambarlarında götürülürken yüzde 20'si yolda ölüyordu. San Domingo'ya vardıklarında, hayatta kalanlar günışığının olduğu tüm saatleri şeker ve kahve plantasyonlarında çalışarak geçiriyordu.

Bazı kölelere şeker yemesinler diye zorla teneke maskeler takılıyordu. Kurbanın kalçasını yanan odunla dağlamak bir cezalandırma yöntemiydi. Cezayı katmerleştirmek için kanayan yaralara tuz, limon ve kül dökülürdü. Sürekli uygulanan cezalar arasında şunlar da vardı: Efendileri kölelerin üzerine balmumu döker, diri diri ateşe verir; kölelerin içine barut tıkılır ve patlatılır, boyunlarına kadar toprağa gömülür, eşek arılarını çekmeleri

için kafalarına şeker dökülürdü. Efendilerin en sevdiği cezalardan biri "dört ayak" diye bilinirdi. Köle namaz kılar gibi kızgın güneş altında dört ayak pozisyonunda bağlanırdı. Eğer efendiler hamile bir kadını cezalandıracaklarsa, kadının karnının altına bir çukur kazmayı bile düşünürlerdi.

Bütün bu icraatlar sırasında, köleler ya insandan sayılmaz ya da korkunç bir mizah duygusuyla alay konusu edilirlerdi. Efendisinin kulağını kesmesine bir köle, "Sigaramı koyacak başka yer yok" diye itiraz etmiş! Patates çalınakla suçlanan bir başka köle, eteğinde taş taşıdığını söylemiş. Efendisi eteğini çektiğinde, patateslerin yere düşmesi üzerine, köle "Ah efendim! Şu şeytanın yaptığına bakın. Ben eteğime taş doldurmuştum, şeytan patatese çevirmiş!"[6]

Hiç de komik olmayan bir gerçek ise şuydu ki, köle bebeklerin üçte biri ebeler tarafından zehirlenir ya da açlıktan ölüme terk edilirdi. Çünkü bunun, büyüdüklerinde kölelikle geçecek bir hayattan daha insani olduğu düşünülüyordu.

Bütün bunların hiçbiri giyotini elbette haklı çıkarmaz, ama tüm suçun sadece giyotine atılmasının olayları çarpıtmak anlamına geldiği de açık değil mi?

1. Bölüm Notları

1 Fraser, Marie Antoniette (Londra, 2001), s.144
2 Warwick, Danton and the French Revolution (Londra, 1909), s.27
3 De Tocqueville, The Ancien Regime and the French Revolution (Manchester, 1955), s.152
4 Shama, Citizens, s.12
5 Sebastien-Mercier, The Waiting City (Londra, 1933), seçmeler
6 James, The Black Jacobins (Londra, 1938), s.12

2
Bitmeyen Kavga

İngiliz İç Savaşı'nın hemen hemen aynısı

NİÇİN FRANSA?

Sırf bu zorlukların varlığı, kendiliğinden devrimin nedenini açıklayamaz, zira tarih *yıkılmayan* çok daha adaletsiz rejimlerle dolu. Ve doğrusu Avrupa'nın bazı bölgelerinde şartlar daha da kötüydü. Çoğu Alman devletinde, köylüler serf olarak toprağa bağlıydı. Eğer bir köylü firar ederse, kaçak köle gibi peşine düşülürdü. Evlenmek için toprak sahibinin rızasını alması gerekirdi. Toprak sahibinin arabasını sürmekle ve çocuklarını efendisinin evinde ev işlerinde çalıştırmakla yükümlüydü. Buna rağmen, Almanlar devrim için ayağa kalkmamıştı.

Devrimler, seçkinlere karşı kendiliğinden isyanlardan daha fazlasına ihtiyaç duyar. Devrimler, sadece yöneticinin veya birkaç yasanın değişmesiyle yetinmeyen, ama aşağıdan yukarıya toplumun her yönünü kavrayan yeni bir etik sistem getirmeye çalışan bir toplumsal kesimin varlığını gerektirir.

Normal hayattaki gibi, devrimlerde de, bazen taraflar gerçek anlaşmazlık kaynağının ne olduğunu bilmeden çatışma başlayabilir. Aralarındaki anlaşmazlıklar büyümesine rağmen, çiftler de uzun zaman söylene söylene birlikte yaşamayı sürdürmezler mi?

Kim bilir, koca bütün gece kafayı çeker, psikoterapilerde ter dökerken, karısı varoşta sakin bir yaşam sürmek istiyordur. Ama tarafların hiçbiri de temelde yatan çatışmayı görmeyip, fıstık ezmesini kimin bitirdiği ve ütü tahtasını kimin kırdığı gibisinden eften püften konularda yıllarca birbirinin başının etini yiyip dururlar. Aynı şekilde, Avrupa toplumu da çatışmalarının özünü tam kavramadan veya çatışmayı kesin bir sonuca bağlamadan, binlerce yıl kavga eden, barışan, sonra daha sert kavgalara tutuşan iki grup arasındaki atışmalara ve düellolara katlanmıştır.

ASIRLARDIR SÜREN HOMURDANMA

Devrimin kalbindeki kavga, Alexander Dumas'nın *Monte Cristo Kontu*'nun sürükleyici hikayesinin aynısıdır. Devrimin ertesinde, denizci Edmond Dantes kaptanlığa terfi ettirilir ve güzel Mercedes ile evlenmek üzeredir. Ancak, savcıya sahte itiraflarda bulunan bir dostunun ihanetine uğrayarak, yıllarca zindanda kalır. Dantes, dostuna neden böyle davrandığını sorduğunda, şu cevabı alır: "Çünkü benden daha çoğuna sahip olmamalısın. Ben soyluyum, sense memur çocuğusun."

Bu, salt kıskançlık öyküsü olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Binlerce yıldır, yönetici seçkinlerin konumu doğal düzenin parçası gibi görülmüştü. Denizlerdeki gel-git kadar, Güneş'in Dünya etrafında döndüğü kadar tartışılmaz bir gerçek sayılmıştı bu. Şefler ve krallar Tanrının yeryüzünde görevlendirdiği elçileriydi ve herkesin konumu yaratan tarafından belirlenmişti. Mektuplarında, XVI. Louis kendisinden "Tanrının ihsanıyla, Fransa Kralı" olarak söz ederdi. Yeni kralın taç giyme töreninden sonra, başpiskopos, "Krallığınız mübarek olsun, Tanrının size yönetmek için vermiş olduğu bu krallıkta, Kral olarak taç giyin" derdi. Ertesi gün, yeni kralın huzuruna çıkarılan engelli yurttaşların her birinin kulağına Kral şu sözleri fısıldardı: "Kral size dokundu, Tanrı şifa versin!"

Bazı yönlerden, hükümdarların ruhani bir ışık saçtığına günümüzde bile inanılır. Kraliyet ailesiyle ilgili haberler yapan bir gazeteci hanımın ana Kraliçe hakkında yazdıklarına bayıldım.

Kraliçemiz "Ascot'ta muhteşem şapkasıyla ışıltılar saçıyordu." Elbette, saçacaktı, trilyonlarca pound eden bir hanım nasıl olacaktı ki. Ascot'ta geleneksel Derby zamanında, kafasında DERBY COUNTY yazan bir keple kim onu tanıyabilirdi ki!

Seçkinlerin doğal olarak üstün olduğu düşüncesi, doğa düzenine inanan toplumda ortaya çıkmıştı. Antik köleci toplumlar, her şeyin ve herkesin doğanın belirlediği bir yere sahip olduğunu söyleyerek, bu sisteme gerekçeler uydurmuşlardı. Aristoteles bunu *Politika*'da özetledi: "Doğa, özgür insanların ve kölelerin bedenlerini bile farklı kılmıştır: Köleler genelde iş yapmalarına uygun olarak güçlü kuvvetli yaratılmışken, özgür insanların dik duruşları onları kölece işlere elverişsiz hale getirmiştir." Efendilere, "Sana yardım etmek isterdim, ama ah şu dik duruş yok mu, anla beni" dedirten cinsten ne güzel bir kaytarma bahanesi!

Daha sonra, feodal Avrupa'da Kilise ile birlikte aristokrasi de bu geleneği sürdürmeyi tercih edecekti. Dolayısıyla, bugün hepimizi yönlendiren şeyin kişisel tutku olduğu genel kabul görürken, feodal toplumda yönetici seçkinlerin dışında kalan herhangi biri için böyle bir içgüdü sapkınlık sayılırdı. Bir gün Lord olma umuduyla eşek gibi çalışmanın anlamı yoktu.

Feodal ideolojinin başka sonuçları da vardı. Aristokrasinin zenginliği toprak mülkiyetinden kaynaklandığından, modern şirketlerin zihinlerini meşgul eden bilimsel icatlara yatırım yaparak veya yeni pazarlara açılarak rakiplerle yarışa girme dürtüsü yoktu. Ve bilgi, keşif yolculuğu değil, sabit bir kurallar dizisinin ezberlenmesi olarak görülüyordu. Feodal rejimler kendi amaçlarına uygun düşen Aristoteles'in yapıtlarını ödünç alıp, eğitim ve düşünce temeli olarak kullanmışlardı.

Burada Fransa'yı biraz unutup, bu fikirler dizisinin nasıl yüzyıllar boyunca yavaş yavaş aşındığını görmek en iyisi olacak.

SINIF NEDİR?

"Sınıf" sözcüğü kafanızı fazla karıştırmıyorsa, Fransız Devrimi'ne yol açan fikirler ve olayları kavramak kolaylaşır. Örne-

ğin, genelde bugün işçi sınıfının artık varolmadığı, çünkü kol gücüne dayalı işlerde çalışanların sayısının çok az olduğu öne sürülüyor. Ancak, dizüstü bilgisayarlar ya da cep telefonlarıyla çalışan insanlar için, bu icatlar hayatı daha fazla kolaylaştırmamıştır. Aksine, büro işçilerinin işe geliş gidişlerde bile çalışmaları anlamına gelir. On dokuzuncu yüzyılda bile, çırçır fabrikalarındaki çalışanlardan eve giderken bir tezgahı yanlarına alıp, evde de dokumaya devam etmeleri istenmezdi.

Öte yandan, imalat dışında kalan işlerin çoğunun orta sınıfa özgü olduğu da kolay kolay söylenemez. Burger King'de kasaya yanaşıp, kasiyer kıza "Kendini orta sınıftan sayıyorsun, değil mi, ama değilsin seni ukala dümbeleği" derseniz, kızcağız hayrete düşecektir. İster futbol maçına, ister tiyatroya gidin, ister filtre kahve, ister dört şekerli çay için, sınıf tanımları yaşam tarzı ve modanın etrafında dönüp dolaşır. O zaman bu durumda dilediğiniz sınıfı seçebilir ya da altı ayda bir değiştirebilirsiniz.

Sınıf, ancak kişilerin üretim tarzıyla ilişkisi çerçevesinde gerçek bir anlama sahiptir. Örneğin, bir sigorta şirketinin yönetim kurulundaysanız, büronun açılıp kapanması üzerinde söz hakkına sahipsiniz. Yok, büroda telefonlara bakıyorsanız veya güvenlik görevlisiyseniz ya da ne bileyim, sandviç servisi yapan elemansanız, sizi kimse bu konuda iplemez. "*Beni* işten çıkaramazsanız, çünkü yemeklerim lezizdir ve gece yarılarına kadar çalışıyorum" demenizin faydası yoktur.

Fransız Devrimi'nin mayalandığı yüzyıllarda, çok az insan modern anlamda "işçi sınıfı" olarak tanımlanabilirdi. Ancak, toplumun üretim tarzı karşısında çelişen çıkarlara sahip olan toplumsal tabakalar arasında olağandışı farklılıklar görülüyordu. Açıkçası, köylüler ve onların işlediği toprakların sahibi soylular arasında çelişki vardı. Ancak, top, pusula ve matbaa makinesi gibi teknolojiler geliştikçe, servetini topraktan değil de iç ve dış ticaretten alan yeni bir sınıf türedi. Damarlarında asil kan taşımadan da zengin, ünlü ya da okumuş biri olmak yavaş yavaş mümkün hale geldi. Aristokrasi dışından gelenler de hırslı olabiliyordu. "Burjuvazi" gibi şık bir isim alan bu sınıf, kendine öz-

gü dünya görüşünü geliştirdi. Özellikle, servetine yaraşır şekilde, siyasal iktidarda pay sahibi olmayı ve yönetimde yer almayı hak ettiğine inanıyordu. Ve bilimin, sanatın ve eğitimde özgün düşüncenin geliştirilmesini savunuyordu.

Feodal Avrupa'ya hakim olan aristokratik değerlere ilk büyük meydan okuma, İtalya'nın kuzeyinde, Rönesans olarak bilinen olayla gerçekleşti. Zanaatçılar, tüccarlar ve bankerler "her insanın kendi adına düşünmesi" gerektiği fikrini geliştirdiler. Bu, hümanizm olarak tanınmaya başladı. Kendilerine verilmiş rolleri oynayan sefil ruhlar olmak yerine, insan şimdi Tanrı ile işbirliği içinde görülüyordu. Michelangelo Sistine Kilisesi'ndeki fresklerinde, Tanrı ve Adem'i aynı büyüklükte, sanki bir takım gibi çalışırken resmetmişti. Mirendola isimli bir yazar Tanrıya "büyük zanaatçı" demişti.

BİLİM

Yeni ideoloji gelişirken, bilim ve özgün araştırmanın teşvik edildiği üniversiteler kuruldu. Avrupa'da bin yıldır ilk kez bilgi ve yetenek statü işareti olarak soyluluğun saflarına meydan okudu. Polonyalı bilgin Kopernik, Dünya'nın evrenin merkezi olmadığını açıklamakla Katolik Kilisesi'ne şok yaşattı. Kopernik'in teorisini yirmi yıl sonra, nihayet öldüğü gün yayınlattığını düşünürseniz, bunun ne kadar tartışmalı olduğunu da anlarsınız. (Ya da belki bu sadece memuriyetin getirdiği bir alışkanlıktı.) Sonra, teleskopu yeniden tasarlayan Galileo Jüpiter'in yedi uydusu olduğunu keşfetti. Yedi göksel cisim olduğu düşünüldüğünden, bu Papa'nın çileden çıkmasına neden oldu, çünkü yedi kutsal bir sayıydı. Dolayısıyla, Kilise Galileo'yu bulgularını inkar etmeye zorladı; aksi halde ölüme mahkum edilecekti – belki de vücutlarını sımsıkı saran pantolonlar giyen, çiçek bozuğu yüzlü iri yarı adamlar kapısına gelmiş, "Hey, Galileo, bu akşam hiçbir uydu görmedin, tamam mı birader? Bizden söylemesi!" demişlerdi. Papaya haksızlık etmeyelim, nihayetinde Katolik Kilisesi Galileo'dan resmen özür dilemişti -1998'de elbet. Belki 2350'ye kadar sıra kilise korolarındaki oğlan çocuklarının yarısına tacizde bulunulduğu için özür dilemeye de gelir.

1609'da, Kepler gezegenlerin yörüngelerinin tam bir daire olmadığını keşfetti. Ve Kepler de kendi bulgularıyla çelişkiye düşmüştü, çünkü böylece Tanrıyı kusursuz daire çizememekle suçlamış oluyordu. Sanki Tanrı her yörüngeyi çizdikten sonra, diyordu ki: "Pekala. Bir de Mars'ınkini deneyelim. Hayır, hayır, hayır olmuyor işte –tek yapamadığım şey daire yörüngeler."

Bunlar salt bilimsel keşifler olarak görülmüyordu. Felsefede de dev sıçramaları gerekli kılıyorlardı. Her şeyin yerli yerinde olduğu evrenin doğal düzeni fikri yıkılıyordu.

OLİVER'İN ORDUSU

On altıncı yüzyılın sonunda, bu dünya görüşleri arasındaki siyasal çelişki isyana dönüştü. 1572'de, Hollanda'da İspanyol fatihlere ve Vatikan'a karşı ayaklanma başladı. Yedi yıllık vahşi bir savaştan sonra, bağımsız cumhuriyet kuruldu. Bundan sonraki büyük kargaşa ise İngiltere'de yaşanacaktı.

İlk bakışta, İngilizlerin tarihte bir iç savaş yaşamış olduklarını söyleyene deli gözüyle bakılır. Amerikalılar, İspanyollar ya da Rusların iç savaş yaşadıklarını düşünebilirsiniz. İngilizlerin iç savaşını hayalinizde canlandırmaya çalıştığınızda, gayrı ihtiyari şunları düşünürsünüz. Bir arazide birbiriyle karşı karşıya gelen, binlerce mızraklı insan, "Tüh be, bugün havanın güneşli olacağı tahmin ediliyordu" diyerek dövüşüyor!

Oysa, on yedinci yüzyıl İngilteresi, bütün Avrupa'yı sarmakta olan ve giderek büyüyen bir çelişkinin yaşandığı topraklar arasındaydı. Kilise yerel yönetim demekti; fakirlere yiyecek dağıtır, tek eğlence alanını örgütler ve çocukları eğitirdi. Çoğu insan için, Pazar ayini tek bilgi ve haber kaynağıydı. Bütün İngiliz beyleri ve hanımları İngiltere Kilisesi'nin üyesiydi: Pazar ayinine katılmamanın cezası kendi bölgeniz dışındaki başka bir kiliseye gitmekti. (Belki de bu ceza orta sınıfların şu tür laflar etmesini önleme amacını güdüyordu: "Biliyorum, Nathan ve Jemimah'ı yerel kiliseye göndermeliyiz. Ama Kensington'daki muhteşem bir yer olduğundan, çocukları oralara göndermemizde ne gibi bir ahlaksızlık olsun ki!") Bu kiliselerde, Tanrıya sa-

dece papazlar aracılığıyla ulaşılabilirdi. Böylece papalar önemli bir adamın sekreterine benzer bir rol üstlenirlerdi. Sıradan bir kadın ya da erkek umutla papazın gözünün içine bakardı. "Özür dilerim, Tanrı ile şu anda görüşemezsiniz. Çünkü kendisi şu anda önemli bir toplantıda!"

Parlamento denen bir organ olmasına rağmen, bu organ yalnız kralın çağrısıyla toplanabilirdi. Toplanması ise halkın yanması demekti, çünkü toplantıda, genelde yeni vergi salmaktan başka bir karar alınmazdı. Ve piskoposlar saray tarafından atandığından, kral Kilise'yi de kontrol eder, Tanrının elçisi sayılırdı. Bir keresinde, kralın şifalı tükürüğüyle bir çocuğun iyileştiğine dair söylentiler yayılmıştı. (Bugün de birilerinin böyle bir söylenti yaydığını düşünsenize: Islington'un yarısı "Antibiyotiklere paydos, Üst Cadde'deki tükürük-terapi merkezine gidiyoruz" diye bağrışıyor! Gerçi bunun olduğu ülkeler de yok değil!)

Neyse, ciddi konumuza dönelim. Hayatları daha rasyonel bir düşünce çizgisine oturmuş olan ve sayıları da giderek artan zanaatçı, tüccar, esnaf, gemici bu yönetim tarzına meydan okumaya başladı. Saray tarafından atanmayan ve dolayısıyla ruhban sınıfının dışından vaizler türerken, en önemlisi de püritenizm hızla yayıldı.

Püritenler, çoğunlukla ne kadar çok çalıştığınıza göre toplumsal konumunuzun *değişebileceğine* inanan küçük toprak sahipleri ya da zanaatçılardı. Dolayısıyla, her bireyin kendi kaderini belirlediğine ve Tanrı ile kendi tarzında ilişki kurduğuna inanıyorlardı. Oliver Cromwell, nasıl her gece "Tanrı ile boğuştuğu"nu anlatmıştı.

Küçük toprak sahibi John Hampden'ın kralın "gemi vergisi" adıyla saldığı yeni vergiyi ödemeyi reddetmesiyle toplumsal kargaşanın fitili ateşlendi. Bu, bir kitlesel vergi ödememe kampanyasının ilk kıvılcımıydı. Belki de "Ödeyemeyiz, Ödemeyeceğiz!" diye sloganlar atan kalabalıklar karşısında, durumu yatıştırmak isteyen kral verginin adını değiştirerek son bir manevra daha yapmıştı: "Gemi vergisi *değil*, Kabotaj Harçı beyler!" Kampanyanın başını çeken parlamento olduğundan, kralın top-

ladığı ordunun parlamentoyu ele geçirip, liderlerini tutuklamasıyla iç savaş başladı.

İç Savaşı değerlendirmenin yeri burası değil, ama her ordunun toplumsal yapısından söz etmeye değer. Çelişkinin niteliğini kavrayan Cromwell diyordu ki: "Ne için savaştığını bilen ve bildiğinden de hoşlanan kaba saba bir palto giymiş bir gemiciyi, centilmen denilen ve başka hiçbir özelliği olmayan birine tercih ederim." "Gübre arabalarına doluşan kiralık adamlar"dan ordu kurmakla suçlanıyordu ve ilk yardımcısı Shropshire demirhanelerinde memur olarak çalışan James Berry idi. Sir Philip Warwick bir kralcı askerin söylediklerini aktarır. "Bizim ordumuzda içki, kadın gibi insani her türlü günaha rastlayabilirsiniz. Oysa sizinkinde onur ve isyankarlık gibi manevi günahlar görülüyor." Bu, Parlamento Ordusu'nun motivasyonunun ne kadar yüksek olduğunu gösteriyor. Sanki, "Bize katılın, manevi onur ve isyankarlık bizde. Karşıdakilerde ise sadece içki ve kadın var" der gibiydiler.

Kralın idam edilmesinden sonra, Cromwell aristokrasiye bir dizi taviz vermeye zorlandı ve hayalindeki radikal rejimi kurmayı hiçbir zaman başaramadı. Ölümünden sonra, bu kadar savaşmaya rağmen hiçbir şeyin değişmediği görünümünü veren II. Charles'ın Kral olmasıyla, en büyük taviz verildi. Oysa değişmişti, İç Savaş'tan önce Parlamento sadece Kralın çağrısıyla toplanırdı. Sonrasında ise, Kral sadece Parlamento tarafından davet edildiğinde taç giyebiliyordu; doğal düzen paramparça edilmişti.

FRANSA NASIL DÜŞÜNÜRDÜ?

Kıta Avrupası İngiltere'deki kargaşanın etkilerini hissedecekti. Temel değişikliklerden birisi, çeşitli insan topluluklarının farklı uluslar oluşturduğunun düşünülmeye başlamasıydı ki, eskiden hiç böyle bir şey görülmemişti. Örneğin ezelden beri değişmez değerleriyle İngiltere'nin bir vatan olduğu gibi garip bir düşünce yerleşmişti. Muhafazakar Parti'nin bazı üyeleri, Kelt rahipler taş blokları Stonehenge'e sürüklediklerinde, karşılarına

bir şefin çıkıp, "Teşekkür ederim, iyi insanlar" dediğini düşünüyor olmalı. "Alın size bir pound. Frank ya da euro değil, *pound*! Çünkü Stonhenge İngiliz'dir, Avrupa'nın parçasıdır ama Avrupa tarafından yönetilmez."

Aynı şekilde, bugün Fransa diye bildiğimiz ülke de on yedinci yüzyıla kadar tek bir ülke olarak düşünülmüyordu. O zaman, rakip derebeyler arasındaki bir dizi savaşla birlikte şehirlerin, iç ve dış ticaretin gelişmesi üzerine monarşi Fransa dediğimiz tüm toprakları aristokrasinin yönetmesinden yana tavır koydu. Merkezi devlet tek ordu besleyebilir, yönetici seçkinleri Avrupalı rakiplerine karşı koruyabilirdi. Ancak bu devletin sarıldığı feodal yöntemler ve ideolojinin içine kralların ilahi hakları, kanun koyucu yatak ve *lettres de cachet* gibi tuhaflıklar da dahil olmuştu.

Fransa, resmen ve hukuksal bakımdan üç tabakaya ayrılmıştı: Ruhban, aristokrasi ve bu ikisinin dışında kalan herkesi içine alan "halk sınıfı." Ancak on sekizinci yüzyıl boyunca, bu halk sınıfının içinden yeşeren burjuvazi kalabalıklaştı, zenginleşti ve özgüven kazandı. Ya tekstil, bira ve gemi üretimi ile köle ticaretinde öne çıktılar ya da avukat, muhasebeci ve işadamlarının hizmetinde bankerler olarak çalıştılar. Servetleri soylularınkini geride bırakmıştı, ama hala onlardan aşağı kabul ediliyorlardı. Servetlerini toprak satın almakta kullanmak isteseler, halk tabakasından biriymiş gibi vergi ödemek zorunda kalıyorlardı. Bordeaux'nun en zengin adamı olabilirdiniz, fakat kralın himayesinden uzaksanız, balık avlama izni bile alamazdınız.

On sekizinci yüzyıl boyunca, yeni sınıf soyluluk unvanları satın alarak bir parça siyasal güç kazanma peşinde koştu. Böylelikle, aristokrasi ikiye ayrıldı: Doğuştan unvan sahibi kılıçlı soylular ile sonradan unvanlarını satın alan soylu kılıklılar. Asıl soylular için aşağılayıcı olan, *nouveau riche* (*sonradan görme*) tiplerden borç almak zorunda kalmalarıydı. Bu, doğuştan ve sonradan görme zenginler arasında çok kötü gerginliklere yol açmış olmalıydı. Sonradan görme bir soylunun bir kılıçlı soyludan alacağını tahsil etmeye çalıştığı bir sahneyi hayal edebiliriz.

"Ne güzel bir daire bu, dostum!"

"Teşekkür ederim, planı XVI. Louis'nin özel mimarı tarafından çizilmişti."

"Tabii ya, nasıl unuturum, Nice'daki yazlığımızı da o yapmıştı. Sahte XVI. Louis döneminde uzman, değil mi?"

"Çok komiksin, hiç de değil. *Sahte* XVI. Louis dönemi tarzı işler yapmaz o; zaten XVI. Louis dönemini yaşıyoruz."

"Ne söylediğini anlıyorum yahu, ama biz sahtesini tercih ediyoruz. Yani, şu eski binalar her zaman yıkıldı yıkılacak, değil mi? Asma köprüde bu yüzden çakıllı beton kullandık."

Bu adamların bir kısmı, tıpkı golf kulübüne üye olan taksi şoförleri gibi, eski düzenin en büyük savunucuları olma eğilimindeydiler. Ancak bu sınıfın çoğunluğu, ne soyluların içine girebilmiş, ne de bu işi başarsa bile, kendisini onlara kabul ettirebilmişti. Doğrusu, yeni sınıfın istekleri kişisel konumla sınırlı değildi. İşletmelerin gelişmesine göre düzenlenecek bir eğitim sistemi ve bilimin desteklenmesi gibi talepleri de vardı. Vergiden ve kurbağa ürkütmekten daha dinamik bir tarım sistemi arayışı içindeydi. Yeni dünyanın fırsatlarını yakalayacak bir Fransa istiyordu. Şimdiki gibi farklı bölgelerden oluşan bir ülkeden çok, *her* yönden bir ulusa benzeyen bir Fransa düşlüyordu. (Bölgeler arasındaki ticaret, bölgeden bölgeye değişiklik gösteren yerel vergilere ve gümrük duvarlarına tabiydi. Ağırlık ve ölçü birimleri sisteminde de standartlar yoktu.) 1789'daki Fransa'da bir merkez bankası, veya ulusal vergi sistemi olmadığı gibi, ülkenin dörtte biri de Fransızca bilmiyordu.

3
Aydınlanma

Sahipsiniz ifade özgürlüğüne
Ancak deneyecek kadar aptal olmadığınız sürece

AYDINLANMA BAŞLIYOR

Bir hanedan otoritesini ne zaman yitirir? Bir halk kitlesi hangi noktada "Kral çıplak!" diye bağıran çocuğa inanır? İçinde yaşarken, bu anı saptamak gerçekten zor. Alf Garnett'in parodilerindeki gibi, savaş kuşağı idolleştirdiği İngiliz Kraliyet Ailesi'ne büyük bir hayranlık ve saygı duyuyordu. Oysa, 2002'de Prenses Margaret öldüğünde, ülkede *Hayvan Hastanesi*'nde kobaylardan birinin telef olmasından daha yoğun bir yas hissedilmemişti. Hükümdarların gördüğü destek veya kraliyet düşüncesi, gene de gel-gitler yaşayabilir, ama Charles ve Diana'nın düğününde görülen kitlesel çılgınlık ve hayranlık sanki başka bir çağa aitti. Böyle bir tutum değişikliği sadece tek tek hükümdarların imajlarından kaynaklanamaz. 1936'da, dul bir kadınla evlenip Hitler'i destekleyen Kral'a karşın, bir kurum olarak monarşi neredeyse sapasağlam duruyordu. Ama örneğin 1990'larda bir prensesin yemek düşkünlüğü ve magazin basınına konu olmasıyla, sanki bütün kurum çökecekmiş gibi görünüyordu. Art arda patlak veren her skandal, birçok insanın öteden beri hissettiği şeyi, yani monarşinin özündeki çarpıklığı sergiliyordu.

Buna benzemekle birlikte, çok daha köklüsü, on sekizinci yüzyılın ortasında Fransa'da kraliyete karşı öfke büyürken görülmüştü. XV. Louis'nin saltanatının son yıllarında, yaşlı Kral'ın Madam DuBarry adıyla sarayda kendisine yer edinen eski bir fahişeyle birlikte yaşadığı söyleniyordu. Bu ilişki sokak şarkıcılarına diline düşmüştü; şöyle şarkılar söylüyorlardı:

Kralların şahının
önünde diz çöktüğü şu kontes
değil miydi sizin daha dün
bir *écu*'ye yatağa attığınız metres...
Tam iş üstündeyken
Nalları dikti koca teres.[1]

Ve İsa'nın Havarilerine Öğrettiği Dua'nın popüler versiyonu yayılmıştı: "Ey, Versailles'da olan Babamız, ismine lanetler olsun... Bizden çaldığın gündelik ekmeğimizi bize bugün ver." (*Bu duanın aslı şöyle: "Ey göklerde olan Babamız/İsmin mukaddes olsun...Gündelik ekmeğimizi bize bugün ver..." Kaynak: Kitabı Mukaddes, Matta 6- ç.n.*)

Bu süreç, Aydınlanmacılar olarak bilinen bir grup yazar ve filozofun kraliyetin meşruluğunu eleştirmesiyle hızlandı. Filozof Diderot, "Bir kral sıradan bir suçlu gibi, hiçbir şatafat olmadan Tyburn'a sürükleninceye kadar, halkta hiçbir özgürlük kavramı gelişemez" diye yazmıştı. Bilginin ve aklın zafer kazanması için olağanüstü bir çabayla, on yedi cilt tutan ve yirmi iki yıl emek harcadığı dünyanın ilk ansiklopedisini kaleme almıştı.

Baron Charles de Montesquieu, Tanrının insan olarak gösterilmesinin, onun insan zihninin ürünü olduğunu kanıtladığını yazmıştı. Eğer inekler Tanrıya inansaydı, Tanrıyı inek şeklinde çizerlerdi diye eklemişti. Ayrıca mükemmel bir gerçeküstücü duyarlılıkla, eğer üçgenler Tanrıya inansalardı, o zaman Tanrı da üç köşeli olacaktı demişti. Çok yazık, bu konuda daha ileri gitmemiş, ilahi üçgenlerin beşgenlerin de ruhu olup olmadığı gibi konular-

da ilahiyat tartışmalarına girip girmedikleri konusunu muallakta bırakmıştı. Ve belki de ikizkenar üçgenler, kendileri seçilmiş olduklarından, cennete girmeye sadece kendilerinin hakkı olduğunda ısrarlı olacaklardı. Bir diğer devrimci yazar Voltaire, 1758'de yazdığı *Candide*'de Lizbon'da binlerce insanın ölümüne neden olan bir depremin insanlığın genel çıkarı için Tanrı tarafından gönderildiğini iddia eden papaz ve filozoflara taşlamayla cevap veriyordu. Ayrıca, yazdığı başka bir yazıda, "Eğer Nuh'un Gemisi hikayesi doğruysa, bu kadar çok hayvanın boku nerede?" diye sorarak konuya derin bir boyut da katmıştı. Bu arada bu gibi yazıları yüzünden Bastille'de altı ay hapis yatacaktı.

Ancak her şeyin üstünde, devrimin yolunun ideolojik gerekçelerini hazırladığı için özellikle bir filozofun yapıtları saygı uyandırmaya başlamıştı: Jean-Jacques Rousseau!

ROUSSEAU

Rus Devrimi'nin liderleri nasıl Marx'a başvurdularsa, Fransız Devrimi'nin liderleri de aynı şekilde Rousseau'yu okumuşlardı, hem de tekrar tekrar okumuşlardı. Robespierre'in yanında her zaman Rousseau'nun kitaplarını taşıdığı biliniyordu.

Rousseau, Cenevreli bir saat imalatçısının oğluydu. Yetişmesi konusunda bir hayli bilgi sahibiyiz, çünkü *İtiraflar* adıyla dünyanın ilk otobiyografilerinden birini yazmıştı. İtiraf ettiği şeyler arasında, çocukken dadısı Matmazel Lambercier tarafından dövülmesinin üzerinde yarattığı etkiler de vardı: "Bana çektirilen acıda, tekrar aynı elden aynı şeyleri yaşama beklentisiyle, korkudan ziyade beni arzuyla baş başa bırakan bir duyarlılık öğesi buldum." Felsefenin İngiltere'de kitleleri sarmamasının nedenlerinden birinin, İngiliz felsefesinin utanılacak kadar dayaktan uzak kalması olduğunu bu örnek gayet iyi göstermektedir.

Bir gece, delikanlı Rousseau, geri dönüşünde şehir kapılarının kapatıldığını görünce, o sinirle Cenevre'den ayrılarak, Avrupa'yı dolaşmaya başladı. Beş parasız bir halde, okul arkadaşlarının daha çok çetelerden oluştuğu Turin'deki bir Katolik Okulu'na gitti. Bir gün, bu çete üyelerinden birinin gözüne girmeyi

başardı: "Nihayet, hafiften başlayarak en iğrenç yakınlaşmaya kadar gitmeyi denedi. Elimi tutarak, beni de aynısını yapmaya zorladı. Yaşadığım şoku ve tiksintiyi açıkça ortaya koyan bir çığlık atarak, yanından hızla kaçmam üzerine beni bıraktı: Ama kendi titremeleri azalmaya başladığında, şömineye doğru fışkıran ve döşemeye düşen yapışkan ve beyaz bir şeyler gördüm." Bir yayıncının "Bravo, Jean-Jacques" diye iç geçirdiğini duyar gibi oluyoruz, "peki ya bir başka mastürbasyon hikayesiyle birey ile devlet arasındaki ilişkiyi ele aldığın bölüm de aynı canlılığa sahip mi bakalım?"

Zamanın birçok radikali gibi, bilime takmış ve kendi özünü keşfetmek amacıyla deneyler yapmıştı. Bir keşişten öğrendiği tarifle, görünmez mürekkep yapmaya çalışmıştı. Fakat, sonuç ona göre şöyle olmuştu: "Çok çabuk köpürüyor. Aceleyle şişenin kapağını açmaya çalışırken yüzüme fışkırdı ve altı hafta kör oldum." Bir İngiliz işçi sınıfı çevresinde olmuş olması halinde, bu olayın onun için çok daha kötü sonuçlanacağını takdir edersiniz. Etrafını saran iş arkadaşları soğuk espriler patlatırlardı: "Gözlerinde bir şey yok. Fakat mürekkep etrafa saçılmış, *her şey* görünmez olmuş. Ha, haa, haaa!"

Beste yapmayı da öğrenen Rousseau, Kral'ın teklif ettiği kirasını ödeme ve maaş bağlama gibi imkanlara yüz vermemiş, "Emekli maaşını bir kez kabul ettim mi, ya ona yağcılık yapmam ya da sessiz kalmam gerekecekti" demişti.

Gezileri sırasında, aşık olduğu Madam de Warens'ın evine kabul edilmiş, madamı, bu ilişkiyi umursamaz görünen kocası ile paylaşmak zorunda kalmıştı. Aralarında biraz rekabet olmuştur herhalde, gene de koca öldüğünde, Rousseau, "Hele şükür, artık onun elbiselerini alabilirim" diyecekti. Sonra 1755'te, "Eşitsizlik Üzerine Bir Söylev" ile deneme yarışmasına katıldı. Burada sadece eşitsizliği yerden yere vurmakla kalmadı, bunun doğaya aykırı olduğunu da ileri sürdü. Denemeyi, eşitsizliğin "çocukların yaşlıları yönetmesi, geri zekalıların akıllıları idare etmesi, aç çoğunluk sefaletten ölürken, bir avuç insanın haddinden fazla tıkınması" kadar saçma olduğunu söyleyerek noktalıyordu.

Bu yazdıkları yüzünden belirli çevreler tarafından istenmeyen adam ilan edildi ve bir süre İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Bu ülkede devlet adamı Edmund Burke tarafından himaye edildi. Oysa, başlıca yapıtı *Toplumsal Sözleşme* henüz ortalarda görünmüyordu. Kitabın "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur" diyen giriş cümlesi, Marquis de Sade'ın gözündeki popülerliğini belki açıklayabilir. Rousseau'nun tezi, her birimizin toplulukta yararlı bir rol oynamak gibi doğal bir arzuyu içimizde taşıyarak doğduğumuzu, fakat inşa ettiğimiz yönetim sistemlerinin bu ruhun ortaya çıkmasını önlediğini söylüyordu. Şöyle yazmıştı, "Dünya nimetlerinin hiç kimseye ait olmadığını, Dünya'nın kendisinin ise herkese ait olduğunu unutursanız, yitip gitmişsinizdir."[2]

Devlete saldırısı din hakkındaki görüşleriyle bağlantılıydı. Ortodoks dininin, sadece eşitsizliğin adaletsizliğini korumak için varolduğunu yazmıştı; zira "Hıristiyanlık yalnız kölelik ve teslimiyet vazediyor."[3] İster toplumsal rütbeden, isterse servetten kaynaklansın, eşitsizliğin tarafların ikisine de lanet getirdiğini yazmıştı. Dolayısıyla insan, herkesin katılabileceği, devletin genel iradesine boyun eğerken, her bireyin kendisini geliştirebileceği, herkesin kabul etmesi gereken bir demokrasiyi gerekli kılan bir devlete ihtiyaç duyuyordu.

Toplumsal Sözleşme, Rousseau'yu meşhur etmişse de Saray çevrelerinde rahatsızlık uyandırmıştı. Ancak, o sırada Thérèse adlı iyi okuma yazma bilmeyen, hatta ayları bile sayamayacak kadar cahil, iri yarı bir kadınla aşk yaşamaya başlamıştı. Bu tarihin en güzel karı-koca kavgalarından birine yol açmış olmalıydı: "Bireyin haklarını kutsal görürken, hukukun devleti korumasını nasıl sağlayabiliriz?" diye soran Rousseau'ya, sevgilisi cevap verir. "Hiçbir fikrim yok. Şimdi ben *sana* bir soru soruyorum. Noel geçmedi, değil mi?" İmkansız gibi ama yine de kusursuz bir romantik ilişki içinde, birbirlerine sadık kaldılar. Hepsini de yetimhanelere verdikleri ve bir daha hiç görmedikleri beş çocuk yapmak dışında, bir kusurları görülmemişti.

İnsanın "doğuştan iyi" olduğu teorisi, Saray tarafından ilk günah kavramına bir saldırı olarak görüldü. Rousseau'nun, kişinin zekasının eğitimine bağlı olduğunu öne süren *Emile* romanının sokaklarda yakılmasına özlü cevabı, "Yakmak cevap değil" oldu. Cenevre şehri ona yeniden giriş izin vermedi. Ancak Rousseau'nun meydan okuduğu inançlar o kadar kökleşmişti ki, bir keresinde Kral ile karşılaştığında, şunları söylemekten kendini alamamıştı: "Apaçık olan, onun huzurunda, önceden söylemeye hazırlandığım tek kelimenin bile aklıma gelmemiş olmasıydı."[4] Dolayısıyla, krallara saygı gösterilmesi anlayışını yıkmaya çalışan kişi, Kral ile karşılaştığında, "Aman Tanrım, gerçekten de bu o, ne yapacağımı bilmiyorum, Kral karşımda!" diye düşünmüştü.

Devrim sırasında tarihi kişilikler içinde en büyük saygıyı Rousseau görmüş ve tabutu Panthéon'a yerleştirilmek üzere mezarından çıkarılmıştı. Dolayısıyla, hikayesi mutlu sonla noktalanmıştı. Şu da var ki, 1814'de monarşi restore edildiğinde, Rousseau'nun tabutu gene mezarından çıkarılmış, bu kez ceset parçaları bir nefret seli içinde etrafa saçılmıştı.

FRANSIZLAR VE PİSLİKLERİ

Rousseau ve dostlarının etkisine karşın, Aydınlanma yazılarının geri kalanı aynı kişiler tarafından yayınlanıp, satılan en popüler radikal kitaplar, felsefi pornografi türündendi.

Bu kitapları "bir el boştayken" okumayı tavsiye eden Rousseau gibi rejime en ciddi eleştiriler yönelten kişiler, bu yapıtlara hayranlık duyuyorlardı. Bu türün önemli yazarlarından biri, gelecekte devrimin baş kahramanlarından biri haline gelecek olan Kont Mirebeau'ydu. *İnanç Değiştirimi veya Soylu Çapkın*'a önsözünde şöyle yazmıştı: "Keşke bu kitabın okunması, bütün evreni mastürbasyona itse." Son zamanlarda çok ihmal edilmiş bir karışım olmasına karşın, bırakın bir felsefe yapıtını, en hard porno sınırındaki bir erotizm için bile ne tutkulu bir arzu bu. Belki de *Fikirler, Kavramlar ve Bunların Maddi Dünya ile İlişkileri* filme çekilse ve porno yıldızları King Dong ve Chesty Morgan'a baş rol oynatılsa, film iyi bir pazar bulurdu.

Bu tür kitapların en etkilisi Argens Markisi tarafından yazılan ve 1748'de yayınlanan *Thérèse Philosophe*'du *(Filozof Thérèse)*. Kitap, Thérèse'in cinsel ve felsefi yaşamını anlatıyordu, özellikle bu ikisinin birleştiği anları. Örneğin, Thérèse daha çocuk yaşta yerleştirildiği manastırda, Rahip Dirrag'ın Eradice adlı kadını, içine bir kez girdiği takdirde ruhunu azizelik mertebesine yaklaşan bir vecit haline sokacağına ikna ettiğine tanık olmuştu. Sonuçta, rahip Eradice haykırıncaya kadar "kordon"unu kadına sokar: "İlahi mutluluktan uçuyorum. Zihnimin maddeden tamamen koptuğunu hissediyorum. Daha, daha, daha. İçimdeki bütün pislikleri uzaklaştır. Melekleri görüyorum. Daha da bastır. Ah, Aziz Francis!" bunları okuduğunuzda, kesinlikle *Nurse Vixens Go Bedpan-Banging* gibisinden pornolara takılmazsanız.

Kitabın büyük bölümü, Katolik Kilisesi'nin egemenliği altındaki bir ülkede büyük suç görülen mastürbasyon kılavuzuydu. Kitabın tanıtımlarından birinde, "kahramanları sayfalarla birlikte mutlulukla felsefe ve mastürbasyon yapıyor" deniyordu.[5] Irkçı Amerika'da, cazcılar nasıl doğaçlamanın kendilerini özgürce ifade edecekleri bir alan yarattığını hissetmişlerse, Fransız monarşisi altında kendilerini kültürel baskı altında hisseden birilerinin de mastürbasyonu aynı amaçla kullandıklarını düşünüyordum. Ancak, Thérèse sekse tam anlamıyla katılmadan önce bir kütüphane dolusu erotik roman okumak zorunda kaldığından, aynı zamanda bilgiyi de savunuyordu. Ve açık saçık cinsel ayrıntıların ortasında, *abbé*'nin (*rahip*) Thérèse'e yaptıklarının neden günah olmadığını anlattığı şöyle yığınla pasaja rastlanıyordu: "Herkes Tanrının sonsuzlukta olan her şeyi bildiğinde birleşiyor. Bizim bu işleri yaptığımızı görüyor. Dolayısıyla Tanrı bizi yaratırken bizim kesinlikle lanetlendiğimizi peşinen biliyordu. Bu fikirler Tanrının sonsuz iyiliği ile uzlaşabilir mi?" Ne fantastik bir chat cümlesi! Eğer böyle bir şeyler yazsanız ve karşılığında, karşınızdaki kadın, "Doğru olabilir, ama ben seni arkadaş olarak görüyorum" diye cevap yazsa, saçınızı başınızı yolmaz mısınız? İçi resimlerle dolu *Thérèse Philosophe,* yasaklanmış olmasına rağmen 1700'lere kadar sürekli olarak bestseller olmuştu.

Entelektüel isyanın bu biçimi almasının karmaşık bir dizi nedeni olmalıydı. Kuşkusuz, cinsel özgürlük, günün değerlerinin eleştirisi ve bilgi arayışı hep rejimin lanetlediği şeylerdi. Ancak, daha sonra bir adamın ortaya çıkışıyla, ondan önce tüm yazılanlar bir anda son derece zararsız görünmeye başladı. Tıpkı bugün insanların sessiz filmlerdeki öpüşme sahnelerinin o günlerde nasıl kıyamet kopardığını anlayamaması gibi...

MARQUİS DE SADE

Genelde en büyüleyici asiler, bütün varlıkları bir isyan eylemi haline gelinceye kadar acı çeken kişiler arasından çıkar. Sağlarının sollarının belli olmayışı tüm otoriteyi şaşkına çevirir; tıpkı biraz sonra sizi kucaklayıp öpeceğini mi, yoksa suratınızın tam ortasına okkalı bir yumruk mu patlatacağını bilemediğiniz bazı sarhoşlar gibi. Kurt Cobain ya da Billie Holiday, Alex Higgins ya da Lenny Bruce gibi, ya deha eseri ürünler yaratan ya da korkunç bir şekilde kendini yok eden eylemlere yol açan yığınla patlama biçimi vardır. Devrimci Fransa'nın ise Marquis de Sade'ı vardı.

İlk yetişme ortamı düşünülürse, belki de hayatını ahlaksızlığa adamış olmasında şaşırtıcı bir yön bulunamaz. Daha yürümeye yeni başlamışken, babası Tuileries bahçelerinde gezinirken, George-Michael tarzı tuzağa düşürülüp tutuklanmıştı. Küçük oğlan, geçimini Fransa Kralı'nın bağışladığı topraktan kazanan Papa'nın egemenliğindeki bir bölgeye, Provence'a gönderildi. Papalık para toplamak için, günahkarların Papa'ya nakit para ödeyerek günahlarından arınabilecekleri bir sistem getirmişti. Kesin bir fiyat listesi vardı: "Halktan biriyle zina günahı -27 livres. Ensest varsa, 4 livre ek ödeme. Zina yapan kadınların günahları bağışlanabilir, mahkemeden kurtarılabilir ve gayrimeşru ilişkileri sürdürmeleri için özel izin alabilirlerdi -87 livre, 5 sous. Değişik erkeklerle yatan, ama buna rağmen başrahibe unvanını korumak isteyen bir rahibe -131 livre, 15 sous."[6]

Papa, fiyat kıran ve reklam kampanyasına girişen rakip bir kilisenin rekabetiyle karşılaşmadığı için şanslıydı. "Fiyatların

şok düzeyde aşağı çekildiği kolay ibadete neden sarılmıyorsunuz? Mastürbasyon sadece 8 *livre,* devamlı zina sadece 20 *livre* ve anal seks sadece 20 *livre* ve ÜSTELİK PAZAR GÜNLERİ İÇİN EK CEZALAR YOK. Artı hemen şimdi katılırsanız, komşularınızın öküz gibi heriflerine BEDAVA sulanabilirsiniz!"

De Sade'ın babasının metresinin erkek kardeşi, kendi toprağında avlanmak amacıyla bazı köylüleri öldürmekle övünen ve Marquise de St-Sulpice'in etekliğinin altına yerleştirdiği patlayıcıları ateşlediği için öfke uyandıran Kont Charolais'dı.

De Sade, delikanlılığında asker olmuş ve yirmi ikisinde, zengin bir hakimin kızı olan ama hiç tanımadığı Renée Montreuil ile evlenmek amacıyla, ordudan ayrılmıştı. Mali zorluklarını burjuva kökenli bir aileden eş alarak gidermeye çalışan klasik bir soylu aile öyküsüydü bu. Haliyle, burjuva aile de paracıklarına eşdeğer bir soylu statü elde etmeye can atıyordu. Ne var ki, marki uslanacak gibi görünmüyordu. Para vererek tuttuğu bir fahişenin, kendisini mastürbasyon sırasında kutsal kadehe boşalırken seyretmesini istemiş ve bir yandan "Anasını satayım, Kutsal Bakire bir oğlan!" diye bağırmıştı.[7] Belki de bu tür bir davranış, sadece o zamanki Fransız gazetelerinde "Güzin Abla" köşeleri varsa işe yarayabilirdi. Fransız Güzin Abla'ya yazsa herhalde şöyle bir cevabı gelirdi: "Size okumanız için 'Kutsal Kadehlere Mastürbasyonla Boşalmaktan Nasıl Vazgeçebilir ve Nasıl Sevgi Dolu Bir İlişki Kurabilirsiniz?' diye bir broşür gönderiyorum." Ama marki için bu, sadece başlangıçtı. Parayla tuttuğu fahişelere anasonlu şeker ikram ediyor ve değişik pozisyonlarda osurmalarını seyrediyordu. Bir Paskalya Pazar'ında bir fahişeyi odaya kilitleyip, eline tutuşturduğu bir demet sopayla kendisini dövmeye zorlamıştı.

Marki hiç de bir özgürlük kahramanı falan değildi, ama zalim aristokratik kibre ve kendi sınıfının ikiyüzlülüğüne karşı öfkenin patlayıcı bir bileşimiydi. Saraya dalkavukluk ederek ve Kilise'ye saygı göstererek, dilediği her türlü ahlaksızlığı yapabileceğini bildiği halde, ikisini de reddetmişti. Dönem dönem, otoriteye karşı duyulan kızgınlık, düşmanı şoke ederek eğlen-

mekten başka bir amacı olmayan protestolara dönüşüyordu. Unutmayalım, 1960'larda da İngiltere'deki ahlak bekçilerini kızdırmak için *Oz* mizah dergisindeki abazan Rupert Bear tiplemesinden daha iyi bir yol yoktu. Ve "Sizin için savaşıyoruz" gibi moda bir slogana sarılan kuşağı şoke etme arayışındaki punk başladığında, gamalı haç takmayı teşvik ederek çabuk başarıyı garanti altına aldığını biliyordu. Marki de Sade da aynı şoke etme ihtiyacını hissetmiş –ve hiç de akılsızlık etmemişti.

Marseille'da bir orji düzenlemiş, iyice kendinden geçtiği zaman da bir süpürgeyle dövülmesini istemiş, ama 758'inci darbede pes etmişti. Nihayet, maceralarına diğer soyluların oğulları ve kızlarını da katma gibi bir hataya düşünce, çocukların ailelerinin isteği üzerine Kral meşhur *lettres de cachet*'lerinden birini çıkartarak, de Sade'ı tutuklatıp, Vincennes cezaevine tıktırmıştı.

Hollywood filmlerindeki gibi, hapishaneden kaçmış, birçok geceyi buğday tarlalarında uyuyarak geçirmiş, ama birkaç ay sonra yakalanmıştı. Süpürge ve kadehlerle yaşadığı maceralardan çok, tarihte kendisine bir yer sağlayan kitap ve oyunlarını yazmaya koyulmuştu. Bunların arasında, en ünlüsü bir dük, bir piskopos, bir yargıç ve bir bankerin İnternet'in en kuytu köşelerinde bulunabilecek türden, her türlü ahlaksızca eyleme giriştiği *Sodom'un Yüz Yirmi Günü*'ydü. Bundan sonra, ünlü Bastille hapishanesine nakledilmişti. Bu kitabı Bastille'de yazdığı ve el-yazmasının ancak 1904'te ortaya çıkarıldığı düşünülecek olursa, bu ünlü eserini bu zindandan kurtulamamış olmasına borçluyuz.

FRANKLİN VE UÇURTMASI

Bu arada, kargaşanın gürültüsü Atlantik ötesinden de duyuluyordu. Yeni ve eski dünyalar arası savaşlardan, Fransız Devrimi üzerinde siyasal, ideolojik ve mali bakımdan en fazla doğrudan etki yapmış olanı Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ydı.

Bir İngiliz olarak Amerika'nın bağımsızlığı sorununu ilk fark edişim, ilkokula başladığım sıralardaydı. Ateşli milliyetçi bir öğretmenimiz vardı; masasına bir küre yerleştirir, küreyi yavaşça çevirir, çeşitli yerlere parmağını koyarak sınıfa tekrarlar-

dı: "Burası bizimdi, burası da bizimdi, şurası bizimdi, şurası da bizimdi." Sonunda o muhteşem vecizesini yumurtlardı: "Çocuklar işte koca Amerika kıtası bu; burayı da geri verdik." O zaman da sanki bütün sınıf olay daha dün olmuş gibi "Tüh be, o halde bunu hangi geri zekalı yaptı?" dercesine, ah vah ederdi.

Bağımsızlık Savaşı, Fransa'daki olayları ve özellikle tek kişinin, Benjamin Franklin'in eylemlerini çeşitli şekillerde doğrudan etkiledi. Franklin, çalışmaları ve felsefesiyle, Avrupalı bilim adamları gibi ilahi düzene muhalefet eden Amerikalı bir bilim adamıydı. Amerikan Anayasa taslağının yazılmasına katkıda bulunmuş, bağımsızlık savaşına destek bulmak amacıyla diplomat olarak İngiltere ve Fransa'yı dolaşmıştı. Fransız hükümeti, en çok da İngilizleri sıkıntıya sokmak ve kendi pozisyonunu güçlendirmek amacıyla asker ve para gönderecekti.

1774'te, Franklin İngiltere'de tanıştığı bir radikal ve işsiz korse imalatçısı Tom Paine'i Philadelphia'da şansını denemeye ikna etti. Bunun sonuçlarını ilerde göreceğiz. Fransa'daki radikallerin davasına bir diğer katkısı ise yıldırım hakkında bir makale yazmaktı.

Diderot'nun *Ansiklopedi*'sinde yıldırım ile ilgili bir madde vardı. Burada birbirine yakın çok sayıda büyük kilise çanının çalmasıyla, yıldırım düşmesinin önüne geçilebileceği, çünkü bu düzeneğin bir fırtınayı dindirebilecek kadar güçlü bir hava dağılımı sağlayacağı savunuluyordu. Ne yapalım, bilimin yolculuğu ileriye gitmek için, zaman zaman geriye de gidiyor. Franklin, binlerce yıldır Tanrının gözle görülebilir ve açık silahı olduğuna inanılan yıldırıma bilimsel bir açıklama getirmek istiyordu. Ancak, bu çabaları sırasında, yıldırım düşmesini engellemek için yapılması gereken tek şeyin yöredeki en yüksek çatıya çıkıp, devasa bir metal parçayı dalgalandırmak olduğunu söyleyen bir teoriye ulaşmıştı. Sonuçta, aşağı Bretonya'da bu deneyin yapıldığı bölgede, yirmi dört kilise yanıp kül olmuştu.

Ancak 1777'de, *Ansiklopedi*'nin Benjamin Franklin'in gerçekleştirdiği çalışmayı dikkate alan bir eki yayınlandı. Elektriklenmiş uçurtmalarla yaptığı deneyler aracılığıyla, Franklin yıldı-

rımın bir "elektrik ateşi" olduğunu ve stratejik olarak yerleştirilen metal çubukların iletkenler olarak hareket edi, gemileri ve binaları güvenli kılabileceği sonucuna ulaşmıştı.

Böylece, 1789'da St-Omer'de oturan biri, çatısına bir paratoner yerleştirdi. Bunun da hiçbir işe yaramayan kilise çanlarının çalınması deneyindeki gibi sonuçlanacağını düşünen komşuları, paratonerin sökülmesi için adamı mahkemeye verdiler. Mahkeme yerel halkın talebini kabul ederek, paratonerin sökülmesini emretti. Bunun üzerine davalı temyize gitti. Davayı alarak, temyiz mahkemesinde onu temsil eden avukat Maximilien Robespierre'di. Davacı halk da kendisine bilimsel kanıt bulma peşindeydi ve baş tanıkları elektrik ile ilgili bir makale yazmış olan amatör bilim adamı Jean Paul Marat'ydı. Dava tüm Fransa'da günün konusu oldu ve Robespierre davayı kazandığında, bölgenin en ünlü avukatları arasına girdi. Savunmasını Franklin'e gönderirken, şu notu iliştirmişti: "İnsanlık size şükran borçludur." Böylece Franklin'in radikaller arasındaki itibarı da iyice arttı.

Dolayısıyla, iki kıta arasında kurulan bir bilim, radikalizm ve örgütlenme koalisyonu, eskiden ilahi güçlerin yönetiminde olan ve kontrol altına alınması imkansız olduğu düşünülen bir kuvveti evcilleştirme olanağı yarattı. İngilizlerin Amerika'dan geri çekilmeye zorlanmasının da katkısıyla, imkansız olan mümkün hale geliyordu.

3. Bölüm Notları

1 Darnton, Forbidden Best-sellers of Pre-Revolutionary France (Londra/New York, 1996), s.164
2 Rousseau, A Discourse on Equality (Londra, 1984), s.42
3 Rousseau, The Social Contract (Londra, 1968), s.184
4 Rousseau, Confessions (Oxford, 2000), s.370
5 Danton, Forbidden Best-Sellers of Pre-Revolutionary France, s.96
6 Du Plessix Gray, At Home with the Marquis de Sade (Londra, 1998), s.24
7 age., s.65

4
Kriz

Tekmelediklerinde kapını
Nasıl karşılık vereceksin?
Başının üzerinde mi olacak ellerin, yoksa tetikte mi?

İLK İSYANLAR

Sanayi Devrimi ivme kazanırken, Fransa, hemen hemen her alanda İngiltere tarafından geride bırakılmıştı. Ayrıca, Amerikalıları desteklemek için bir ordu göndermenin devletin sırtına yüklediği borç, dört yılda toplanabilecek vergiye eşitti. O zaman, Maliye Bakanı Calonne, Kral'ın erkek kardeşine 14 milyon *livre*lik bir bağışın yanı sıra Artois Kontu'na da 16 milyonluk bir bağış dahil olmak üzere, üç yıl içinde 653 milyon *livre*lik ek bir borç daha yapmıştı. Kralın bu davranışı, bankadan gelen kredi kartı iptal yazısı üzerine gidip hemen en pahalısından bir dizüstü bilgisayar ya da İran halısı alan bir adama benziyordu. İki saray daha satın aldı, biri 10 milyona Rambouillet'de, diğeri Marie Antoinette için 6 milyona St-Cloud'da. Maliye Bakanı Calonne kişisel maliyesinde de benzer bir ustalık sergilemiş, tek işleri rostonun tam kıvamında pişirilmesine göz kulak olmak olan üç aşçı dahil, tamgün çalışan bir şefler ve hizmetçiler ordusu istihdam etmişti.

Calonne'un karısına her şekerlemenin 300-*livre*lik kağıt pa-

ralara sarılı olduğu bir kutu şekerleme hediye ettiği söylentileri yayılmıştı. Ülkenin maliyesinin başına böyle birini getirmenin arkasında yatan dehayı alkışlamamız gerek. Belki de bütün gün "Hazinede birkaç milyon daha kaldı. Anasını satayım, bunları da metresime yedireyim, sonrası Allah kerim!" diye düşünerek dolaşıyordu.

Bazı Fransızlar, özellikle 1785'te mizah duygusunu kaybetmiş olabilir, çünkü o yıl yaşanan kuraklık yüzünden son on yılın en kötü hasadı alınmıştı. Vergilerin artırılması gerektiğinin farkına varan Kral, Paris'in etrafına bir sur inşa ederek, gerçek bir gümrük duvarı ördü. 1787'de, toplantıya çağırdığı ülkenin önde gelen 144 soylusunu yerel iktidarlarını güçlendirme karşılığında, vergi ödemeye başlamaları için ikna etmeyi denedi. Soylular reddetti, *Parlement* denilen Paris yerel yönetimi de onları destekledi. İlk kez otoritesine saray dışından meydan okunan Kral panikleyerek, planladığı vergilerin çoğunda geri adım attı. *Parlament*'ın halkı kutlamalara davet etmesi, devrimin ilk gösterilerine dönüştü. Sokaklara dökülen binlerce insan, Calonne'u protesto ederek, havai fişekler attı. Bir çavuş askerlerine, "Şu piçlerin kıçlarına biraz kurşun doldurun" diye ateş açmayı emrettiğinde, askerler bunun yerine havaya ateş etmeyi tercih ettiler ve isyanlar bir hafta sürdü. Hoşnutsuzluk muhalefete dönüşüyordu.

Dolayısıyla, eylemleriyle kalabalığı galeyana getiren ilk "yabancı ajitatörler" soylulardı. İngiltere'de devrimin Norman St. John-Stevas'ın çağrısıyla yapılan bir gösteriyle başlamasını bir parça andırıyordu bu. Böyle bir kalabalığı kışkırtmakla, soylular ne düşünmüşlerdi?

İstedikleri barışçıl güç gösterisinin isyana dönüşeceğini hiç düşünmemişlerdi. Belki de, Bastille'in ele geçirilmesinden iki yıl önce, "Paris'te tehlikeli ayaklanma ahlaken imkansızdır... Burada halkı isyana teşvik etme çabaları daha filiz halindeyken bastırılır" diye yazan Mercier ile aynı fikirdeydiler.[1] Ne müthiş bir gazeteci! Eğer Fransız medyası da modern İngiliz medyası gibi olsaydı, yazarın bütün yorumlarının boş çıkması bile, yüz-

lerce haber programına "Paris olayları uzmanı" olarak davet edilmesine engel teşkil etmezdi.

Doğrusu, polis kitlesel huzursuzluklar konusunda hiç de eğitimli sayılmazdı. Zamanının büyük bölümünü yangınlarla ve işportacılara verilecek ruhsatlarla uğraşarak geçiriyordu. Aynı zamanda bazı vergilerin toplanması, sokakların temizliği de polisin işiydi. Unutmayalım, bir de süt ninelerden sorumlu özel bir masa bile vardı. Günümüz dünyasına uyarlandığında hoş olmayan bir manzara görülüyor: "Haydi, evladım, haydi yavrum EM. Bizi uğraştırma, bu işi güzellikle yap, yoksa şiddet kullanmak zorunda kalacağız!"

Kitleler her zaman teslimiyetçi görünmüştü, öyleyse kim bu değişimi aklına getirebilirdi ki? Fakat, soylular, sıradan bir gösterinin kendi davalarının ötesinde başka bir şeyi destekleyecek kadar ileri gitmesi için bir sebep de göremiyorlardı. Aristokrasi için, nüfusun çoğunluğu toplumun alacağı yönü belirlemekte hiçbir rol oynamamıştı. Hatırlı kişileri tanımaz, saray görevlilerini etkileyemezlerdi ve mali güçleri yoktu.

Hiçbir kitle hareketi devrimci olarak başlamaz. Protestolar en üst otoritelere başvuru biçimini alabilir. Sanki *Annie*'de öksüz kızın Amerikan Başkanı'nı duygulandırdığı gibi, yöneticilerin yüreği sızlatılabilirmiş gibi. Bugünkü gösterilerde de ellerinde "DÜNYA BANKASI, LÜTFEN BİR DAHA DÜŞÜN VE HER YERDE FAİZLERİ DÜŞÜR!" yazılı pankartlarla boy gösteren bazı insanların aynı iyimser tutumu paylaştığı görülüyor. Paris'teki isyancılara göre, Kral kitlenin acılarına duyarlı yaklaşacak biriymiş gibi görülmüştü.

Hoşnutsuzluktan isyana geçmek, protestonun meşru olduğunu gösterecek itibarlı kişilerin varlığını gerektirir. Herkesin saygı duyduğu bir şahsiyet, destek gösterisi olarak sempatisini ortaya koyduğunda, protestoların üst boyutlara çıkacağı resmi bir icazet verebilir. Hatırlaması ne kadar garip kaçarsa kaçsın, 1991'deki çöküşünden önce Sovyetler Birliği'nde protestoyu meşru kılan kişi de Boris Yeltsin'di.

1787'de Paris'teki gösterileri örgütleyenler, kalabalıkların

soylulara sevgilerini sergiledikten sonra gönül rahatlığıyla evlerine döneceklerini düşünmüş olmalıydılar. Ancak insanlar alanlara çıkıp, soyluları destekleyen sloganlarla toplanırken, herkesin içinde on altı saatlik işgününe, ev sahiplerinin hacizlerine, kara biberdeki köpek pisliği ve gümüş gerdanlık söylentilerine karşı öfke birikmiş durumdaydı. Kötü giden bir ilişkinin yanlış tarafında yer alan herkes gibi, en sonunda yankılanacak bir ses bulduğunda, hayal kırıklığıyla geçen yılların birikimi, durdurulamaz, coşkun bir sel olur. Palais de Justice'in (*Adalet Sarayı*) duvarlarına havai fişekler ve taşlar yağarken, kalabalığın içindeki herkes belki de "Ya sonra..." diye düşünmeden edemiyordu.

Protestolar bir hafta sürdü. Kalabalıklar Calonne'un kuklalarını yaktı, polis ve askere saldırdı. Büyük bir ihtimalle, sayıları ve cesaretleri karşısında yaşadıkları sürpriz, kitlenin kendinden geçmesine ve durumu kontrol altına alabileceğini düşünmesine neden olmuştu. Bunu izleyen aylarda, Kral otoritesini yeniden kurmaya çalıştı, ama ekmek kıtlığının da katkısıyla, gösteriler her yere yayıldı. Artık protestolar öteden beri taleplerini dayatmak için kolladığı fırsatın ayağına kadar geldiğini düşünen burjuvazi tarafından destekleniyordu. Soylularla birlikte, kendisinin de temsil edileceği bir parlamenter organ olan "*Etats-Généraux*"nun toplanması talebinde bulundu.

Kraliyet yönetimi sallanmaya başlamıştı. 1787 Nisanında, rezil olan Calonne istifa edip, İngiltere'ye kaçtı. Onu diğer bakanlar izledi; maliye bakanlığı halkın sevdiği İsviçreli Jacques Necker'e verildi. Oysa Kralın kardeşi "gavur tohumu, pis zampara" dediği bakandan hiç hoşlanmıyordu. Seçenekleri hızla tükenen Kral, Mayıs 1789'da ilk toplantısını yapmak üzere Etats-Généraux'yu toplamayı kabul etti.

ŞİKAYET ETME HAKKI

Etats-Généraux seçimleri için Fransa üç tabakaya bölündü. Soylular ve ruhbanın her biri kendi temsilcilerini seçerken *Tiers-État* (Üçüncü Tabaka) da yirmi beş yaşın üzerindeki tüm mülk sahiplerinin katılmasına izin verilen bir dizi seçim sonu-

cunda, daha sonra kendi delegelerini seçecek küçük bir seçici kurul oluşturdu. Bu arada Tiers-État'dan her bölgeden herkesin katkı sağlayabileceği, "*cahier de Doléances*" denilen şikayetnameler hazırlaması da istenmişti. Durum, modern iş yönetiminde büro yöneticilerinin aldığı inisiyatiflere benziyordu. Sanki, bütün uyruklarını karşısına oturtan Kral bir panonun önünde gidip geliyor ve elindeki kalemle oynayıp dururken şöyle diyordu: "Bakın, bu ülke sadece siz mutluysanız verimli olabilir. Eğer siz mutluysanız, o zaman ülke de mutludur ve benim için daha da önemlisi Kraliçe de mutluktan uçuyordur, heh heh heh! Ama, ciddi olalım beyler; lütfen sizi mutsuz kılan her şeyi yazın. Bunları yüksek sesle okuyup, birlikte tartışalım."

Bu stratejinin temel sorununu okuldayken öğrenmiştim. Özgürlükçü bir öğretmen sınıfı daire şeklinde oturtmuş ve dersle ilgili sorunlarımızı kendisiyle paylaşmamızı istemişti. Tartışmayı başlatmak için sınıfın en problemli, yoksul çocuğunu seçerek, sormuştu: "Johnny, ne düşüyorsun?" Cevap hazırdı: "Allahın belası bir pezevenk olduğunuzu hocam!"

Kralın sorunu da buydu. Binlerce *cahier* yeni Amerikan modelinde bir anayasa talep ediyordu. Çoğu vergi yükünün tersine çevrilmesini öneriyordu. Birçoğu basın özgürlüğünü, Kilise'nin reorganize edilmesini ve krallığın "israf"ına son verilmesini savunuyordu. Ve böylece sayısız şikayet ortaya dökülürken mutlak monarşi tamamen ortadan kaldırılmadan düzeltilebilecek olanların sayısı da çok azdı. Öğretmenimizinki gibi, "Şikayetleriniz neler?" sorusu, soruyu soran kişi aradan çıkmadan cevaplanamazdı.

Her biri, şehirli bir grubu ya da bütün bir köyü temsil eden 25.000 ile 60.000 arasında belge doldurulmuştu. Bu belgelerin birçoğunun geceler boyunca süren tartışmaların sonucunda kaleme alındığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Büyük bir kalabalığın dilekçe yazabilecek birinin etrafında toplanıp

"Kurbağaları ürkütmekten şikayetçiyiz."

"Av yasalarını unutmayın."

"Balıkçılık yasalarını da."

"Bi dakka, Nikaragua'dan söz etmedik" diye tartışıp durduğunu düşünebiliyor musunuz.

Bu *cahier'*ler devrimin popüler imajı ile çelişmekle birlikte, tüm devrimlerin ortak bir yanını da içeriyordu. Monarşinin lağvedilmesini savunan bir tek şikayet dilekçesi bile görülmemişti. Bırakın kana susamış militanlar tarafından yönetilmeyi, halk ılımlı reformdan yanaydı. Şikayetlerin devrim olmadan çözüme kavuşturulması imkansız olabilirdi, ama 1789 yılının başında kimse bu durumun farkında değildi. Dolayısıyla, dilekçeler beş para etmez şeyler olarak göz ardı edilebilirdi.

Örneğin, Paris Belediye Meclisi'nden, doğrudan doğruya Kral'a hitap eden "Tiers-État Kadınlarının Dilekçesi" adlı bir belge geldi. "Dinimizin ilk vecibelerini yerine getirdikten sonra, on beş-on altı yaşlarında, günde beş ya da altı *sou'ya* çalışmamız öğretildi bize" diye yakınıyordu. "Eğer doğa bizden güzelliği esirgemişse, talihsiz zanaatçılarla drahomasız evleniriz. Taşraya tıkılıp, zor bir hayat yaşar, asla büyütemeyeceğimiz çocuklar doğururuz." Görünüşte, oldukça sert bir dilekçe olmakla birlikte, şöyle sona eriyordu:

Size değerli hizmetlerini sunabilsinler diye çocuklarımıza yeterli bir eğitim verebilmeyi çok istiyoruz. Siz majestelerine duyduğumuz sevgiyi onlara aktarmalıyız. Fransız erkeklerinin sizi bizimkinden daha çok sevdiğini kabul etmiyoruz. Efendimiz, sizi Versailles'da gördüğümüzde, kalbimiz duracakmış gibi atıyor, yüce şahsınızla bir an yüz yüze gelsek gözyaşları yanaklarımızdan süzülüyor. Biz sizin şahsınızda, sadece hayatlarımızı binlerce kez feda edebileceğimiz müşfik bir baba görüyoruz.

Bu paragrafı kaleme alan kadınlardan bazılarının, dört yıl sonra Kral'ın giyotine gidişini sevinç çığlıkları atarak seyredenlerin arasında olduğu kesindir.

OYUNCULAR

Robespierre

Tiers-État'yı temsil etmek üzere seçilenler, kısmen mülkiyet şartı yüzünden, ama daha çok seçimlerin yapılış yönteminin de etkisiyle hemen hemen tamamen burjuvalardan oluşuyordu. Köy ve kasabalarda, seçimler *cahier*ler üzerinde bir tartışmadan sonra gerçekleştirildiğinden, ağzı iyi laf yapanların, özellikle avukatların avantajı vardı. Devrimin birçok ünlü isminin ilk ortaya çıktığı noktaydı bu. Arras şehrinden Maximilien Robespierre, Artois bölgesinde seçim yarışına giren bir avukattı. Devrim sonlandığında, tarihin ünlü oyuncularından biri ve Terör'ün mimarı olan Robespierre. Ve tıpkı Marat gibi, kişi bir bakışta onun da ne mal olduğunu şıp diye çıkarabilirdi! Eski Maliye Bakanı Necker'ın kızı, Matmazel de Staël onunla ilk karşılaşmasından sonra, "Yüzünde iğrenç bir ifade vardı, damarına basılmış gibi, her an terör havası estirmeye hazırdı" demişti. Tarihçi Nodier, "Bakışları kısık gözleri arasındaki vahşi gözlerden çıkan tarifsiz bir ışını andırıyordu" diye yazmıştı. "Kaplan suratlı" olduğunu söyleyen birisi gibi diğer tüm tarifler, acaba *Harry Potter and the French Revolution*'ını (Harry Potter ve Fransız Devrimi) okuyorum diye merak etmenize yol açıyor.[2]

Arras, kaldırım caféleri, tıka basa peynir ve zeytinyağı dolu şarküterileriyle, kocaman bir meydandaki muhteşem bir katedralin hakim olduğu güzel bir kasaba. Ne yazık ki, bazıları için, burası Robespierre'in damarına basılmış gibi terör havası estiren kötülüğünün bulaştığı tekin olmayan bir yer. Robespierre gibi bir canavarın nasıl ortaya çıkabildiğini açıklamak amacıyla, Freidrich Sieburg, yazdığı *The Incorruptible* adlı biyografide, Arras'yı "herkesin sımsıkı kapalı kapılar arkasında olduğu uğursuz bir taşra kasabası" olarak betimliyor. "Pazarların gürültülü canlılığı, sokaklarda karşıdan karşıya yapılan sohbetler, sıradan Fransız kasabalarının geyik muhabbetlerini boşuna aramayın burada. Kasaba sakinleri, adeta arkasından gavur kovalıyormuş gibi, hızlı adımlarla yürüyor." Yazar devamını şöyle getiriyor:

"Dükkanlar sadece güneş battıktan sonra açılıyor, ortalıkta hiç ayna görünmüyor. Ziyaretçiler neden burasının sarımsak olmayan tek Fransız kasabası olduğuna öteden beri şaşırmıştır."

Robespierre'in büyüdüğü evi ziyaret edebilirsiniz. Fakat, bu ziyaretiniz müzede çalışan bayanı çok şaşırtır, çünkü burası Kwik-Fit'in birçok şubesinden çok daha az turist çeker. Görevli bayana, kasabada Robespierre'in heykeli olup olmadığını sordum, eskiden bir tane olduğunu, ama geçenlerde yıkıldığını itiraf etmeden önce, suratıma dehşetle baktı. "Burada pek tutulan biri değildir" dediğinde, kendimi Gloucester'daki belediye binasına girip, Fred West'in bir heykelini nerede bulabilirim diye sormuş gibi hissettim.

Robespierre beş yaşındayken, annesinin yeni bir doğum sırasında ölmesi üzerine, babası da çocukları dede ve ninelerinin yanına bırakarak kaçtı. Okulda başarılı bir öğrenci olduğundan, yeni tahta çıkan Kral XVI. Louis'nin kasabayı ziyareti sırasında, Latince bir söylev vermesi için seçilmişti. Böylece, Louis bu masum yüzlü delikanlıyı dinlerken, çalışkan Robespierre'e bakarken, pekala şöyle düşünmüş olabilirdi: "Ne akıllı bir genç. Böyle aslan gibi delikanlılar oldukça, Kral olarak sırtım yere gelmez."

Robespierre, hukuk fakültesine yazıldı, şiir yazdı ve Rousseau'nun gerçek bir hayranı oldu. Avukatlık yaparken, günde on dört saat çalıştıktan sonra, sakal tıraşı olmak ve yüzünü pudralatmak için özel berberini çağırıyordu. Yetişkinliğinde, kimse onu kravatsız görmemişti (kravatının buruşması ihtimaline karşı, yanından yedek kravatını da eksik etmiyordu). Her zaman manşet takar, saçları bozulmasın diye hiçbir zaman şapka kullanmazdı. İki kıvırcık favorisi olurdu, saçlarının arkasında siyah saten kurdeleyle bağladığı at kuyruğu vardı. Hiçbir zaman alkol kullanmazdı ve hiç "kız" ya da "erkek arkadaşı" olmamıştı. Her hareketinin özenli ve ölçülü olması, espri nedir bilmeyen tipik bir solcu izlenimi yaratıyordu. Bir akrabasının evinden, bir dostuna yazdığı mektubun da gösterdiği gibi, bu imajından adeta memnunmuş gibi davranıyordu: "Geldiğimden beri, çok zevkli

anlar geçirdim. Cumartesiden beri turta yiyorum. Geceyi daha çok yiyerek geçirmek şeytana uymak gibi bir şey!"[3] Bu davranışını bile hoş karşılamamıştı, çünkü "Sonra kişinin tutkularına gem vurmasının güzelliğini düşündüm" diye yazmıştı. Ona "Dürüst" lakabını kazandıran bu bakış açısıydı.

Bütün çağdaşlarının anlattıkları düşünülürse, öyle görünüyor ki "Robespierre, son derece kararlı, hırslı ve önündeki göreve kendisini kaptıran bir kişilikti. Belki de gecenin birinde telefon ederek, "Seninle konuşmak istedim, çünkü toplantı gecesini salıdan çarşambaya almamızın siyasi önemini kavramış görünmüyordun" diyen türden bir militandı. Ya da, bir düğüne davet edildiğinde, "Terry'nin de orada olması ne iyi, kasayı devralması için ikna etmeye çalışmam için iyi bir fırsat" diye düşünüp, Terry, "Şimdi zamanı değil, Robespierre, on dakika içinde evleniyorum" dediğinde şaşkınlığını gizleyemeyen türden.

Başarılı bir avukattı, paratoner davasını kazandıktan sonra hakim olmuş ve 1786'da Arras Akademisi Başkanlığı'na seçilmişti. Bölgedeki bazı köylülerle dostluk kurduktan sonra, ilk radikalizm belirtilerini sergilemeye başlamış ve köylülerin koşullarının korkunçluğunu dile getiren üç broşür kaleme almıştı.

Konuşmacı olarak açık ve dobraydı, gösterişe pek kaçmaz ve duygularını göstermezdi. Yaklaşımı, her şeyi "doğru" analiz ederek sunup sunmadığı açısından değerlendiren modern militanlarınkini andırırdı, çirkin kafasının kalpsiz bir bedenin üzerinde durduğunu sanırdınız. Örneğin, *Schindler'in Listesi* filmi ilk kez gösterime girdiğinde, eski tüfek sayılabilecek bir militana ne düşündüğünü sorduğumda aldığım cevap şu olmuştu: "Çok hoşuma gitti, çünkü yüzde 90 tarihsel doğruluk payı vardı."

Robespierre aslında *duygusaldı* ya da köylülerin yaşadığı çıkmazlar, onların davasını savunarak başarılı bir kariyeri tehlikeye atmasına yol açmamıştı. Ancak, Robespierre duyguları açıklığa engel görüyordu. Ve aradığı açıklığın da Rousseau'nun yapıtlarında bulunabileceğine inanıyordu. Sekiz yıllık fırtınalı siyasal yaşamında, *Toplumsal Sözleşme*'yi yanından eksik etmemişti. Etats-Generoux seçimleri ilan edildiğinde, kendi bölge-

sinden adaylığını koydu. "Bizim taşramız umutsuzluk gözyaşlarını toprağa döken, boşu boşuna kan ter içinde toprağı eken umutsuz insanlarla kaynıyor" dediği seçim konuşmasından sonra, seçimi kazanarak milletvekili oldu. Bunu modern siyasetin seçim nutuklarıyla karşılaştırınca insanın içi tuhaf oluyor: "Evliyim, muhafazakarım, her pazar kiliseye giderim, eskiden içki içerdim, şimdi tövbe ettim! Demokrasimizi ve Amerikan yaşam tarzımızı korumak için dünyaya yayılan ordularımıza benden daha iyi başkomutan bulamazsınız!"

Danton

Bütün olay boyunca, içki içtiği, kadın peşinde koştuğu her halinden belli olan Georges Jacques Dalton'un ünü de Robespierre'den aşağı kalmazdı. Fransa'nın en gür sesi olarak ünlenmeye başlamıştı. Bir keresinde tiyatroda bir oyunu şapkasıyla seyretmekte ısrar ettiği için, tiyatro müdürüyle sert bir tartışmaya girmiş, o geceki oyun iptal edilmişti.

Danton, Arcis köyünde büyümüş, Robespierre gibi zor bir çocukluk dönemi geçirmişti. Bebekken yaşamakta olduğu aile çiftliğinde emeklerken bir boğanın saldırısına uğramış, olay sırasında aldığı izleri tüm hayatı boyunca taşımıştı. Sonra çiçek hastalığına yakalanmış, henüz iki yaşındayken, vasat bir avukat olan babasını kaybetmesi tüm bu yaşadığı acıların üzerine tuz biber ekmişti. Yüzmeye gitmek için defalarca okulu kırmış ve on beşindeyken hiç kimseye haber vermeden, XVI. Louis'nin taç giyme törenini seyretmek için 110 kilometre uzaklıktaki Rheims'e yürüyerek gitmişti. Bugünkü bakış açısıyla, bu, akıllara ziyan bir davranışmış gibi görülebilir, ama bugün küçük bir kasabada büyüyen bir yeniyetmenin rock festivaline gitmek için 110 kilometre yürümesi de aynı şey değil mi?

Çağdaşlarının anlattıklarının çoğuna bakılırsa, Danton oburcasına tıkınıp durmuş ve Oliver Reed tarzı bir aşırılıkla içki şişesini elinden hiç düşürmemişti. Danton, herkesin yerlere devrildiği bir sırada, "Haydi biraz tekila içelim!" diye bağıran tiplerden olmalıydı. Kütüphanesinde binlerce kitabı vardı, İn-

gilizce, İtalyanca, Latince ve Yunanca biliyordu. Shakespeare okuyan, avukat olan Danton, İtalyan anne ve babasına restoranlarını işletmekte yardım eden Gabrielle Charpentier'e kör kütük aşıktı. Gabrielle'nin annesini akıcı İtalyancası ile büyüleyen Danton, anne ve babadan kızlarıyla evlenme iznini koparmıştı.

Robespierre'i akıl ve sorgulamanın yönlendirdiği yerde, Danton'u güdüleyen tutkuydu. Robespierre'in hesapçı bir tonla konuştuğu yerde, Danton doğaçlama bir drama oyuncusuydu. Tarih onu Robespierre'in öyle taban tabana zıddı olarak sunuyor ki, aralarındaki ilişkinin bir Hollywood senaryosundan alınıp alınmadığını merak ediyorsunuz. Burada Robespierre rolünü Bruce Willis, Danton'u Jim Carrey oynuyor. Repliğimiz başlıyor: "Max, Toplumsal Sözleşme'yi, George toplumsal meyhaneyi sever. Biri satın alınamaz, öteki iflah olmazdır. Ama *Georges and Max's Wild Weekend in Paris (Georges ve Max'ın Paris'te Haftasonu Kaçamağı)* filminin ayrılmaz ikilisidirler. Sonra, birbirlerine bağırdıklarını görürüz. Robespierre'in "Tartı afiyetle mideme indirdiğim için utanç duydum" demesine Danton'un cevabı gelir: "Ben her gece bu duyguyu yaşarım. Merak etme, sen de alışırsın."

Danton'un söylevleri kendi hayatına benzer; sevinci sadece dizginsiz bir taşkınlık olabilirken, hüznü ise yoğun, insanın içine işleyen bir trajedi demekti. Eğer kalabalığa olaylardaki rollerini anımsatan bir konuşma yaptıysa, sonunda silaha sarılmak için ajite olmalarını isterdi. Oysa devrim öncesinde cumhuriyetçi olmak aklının ucundan bile geçmemişti. Kralın dostlarından birine, "Ben senden daha fazla monarşistim" demişti. Ne var ki, teslimiyetçiliği küçümsemiş, avukatlıktan istifa ederken, mahkemelerin boğucu havasından bunaldığını söylemişti: "Uygarlığın bütün bu köleliklerine artık katlanamam, böyle bir dalkavukluk bana göre değil. Ciğerlerimin nefes almak için temiz havaya ihtiyacı var." Bu laflar, sanki sırf böyle bir nutuk atarak istifa etmek için bir hukuk bürosuna girip, çalışmak istemeniz için söylenmiş.

Danton kinik bir adamdı; hani güçlü kurumların davranışından ürktüğü halde, adaletsizliğin kaçınılmaz olduğuna inandığından, bir tek dilekçeye bile imza atmayan tiplerden. Böyle bir dünyaya verilebilecek tek akla uygun cevabın, birey olarak muhteşem bir hayat yaşamak olduğunu hissettiği anlaşılıyordu. Radikal görülmeyebilirdi, ama kendi hukuk bürosunda keşfetmiş olduğu gibi, *ancien régime*'de bireysellik ve kendinizi yetiştirmeniz başınızı belaya sokardı.

Sonra, etrafında ayaklanmanın ayak sesleri duyulurken, toplumun reformla dönüşmesinin mümkün olduğuna duyduğu inanç değişti. 1787'de, kendisine önerilen ve "mühürdarlık" denilen üst düzey bir görevi, radikal değişime inandığı için, "Devrimin şafağındayız!" diyerek reddetmişti. Bireysel zevklere düşkünlüğü eskisi gibi sürerken, bir dostu onun için şöyle diyordu: "Sapına kadar burjuva ama yüreği halkının yanında."

Bunların hiçbiri, Danton'un "sirke tadan bir kedinin suratına sahip" dediği Robespierre'in arkadaşı olmasını kendiliğinden sağlamıyordu.[4] Ancak Robespierre'in görünürdeki soğukluğunun arkasında nasıl adaletsizliğe karşı derin bir öfke yer alıyorsa, Danton'un cömert kişiliğinde de akıldan yoksun, ağzı iyi laf yapan bir çılgın bulunuyordu. Kadınlara düşkünlüğü yüzyıllardır konuşulan Danton hakkında bir Fransız bakanın ettiği laf hep aklımdadır. 1989'da devrimin 200. yıldönümü kutlamaları sırasına, bu bakana Danton'a ilişkin ne düşündüğü sorulduğunda, "Kadınlarla düzüşen adamları severim" diye cevap vermişti. Ah, şu Fransızlar. Tony Blair'in "Yeni" İşçi Partisi önümüzdeki bin yılın bin yılında da iktidar olsa, Jack Straw ve Alistair Darlings, bırakın Danton'un kendisi kadar ilginç *olmayı*, hiçbir zaman bu kadar ilginç bir *laf* edemezdi.

Desmoulins

Camille Desmoulins de Paris'te dava vekiliydi ve bir tuğgeneralin oğluydu. Ve Fransız Devrimi ile *Pop İdol* arasındaki bağlantıyı sağlıyordu, çünkü karşısında kalabalık olmadığında nutku tutulan anlaşılmaz biriydi –Fransız Devrimi'nin Gareth

Gates'i. Bu özelliğinin Desmoulins daha on bir yaşındayken ortaya çıktığı söyleniyordu: Babasının asker arkadaşlarından biri evlerini ziyaret ettiğinde, fakirlerin tembel olduğunu söylemişti. Buna sinirlenen Desmoulins hiç teklemeden tumturaklı bir nutuk çekmişti.

1871'de yazılan bir biyografisinde, "Suratına bakılmayacak kadar çirkindi" denilmişti.[5] Bununla birlikte, Desmoulins, -tabloları ve büstlerinde gördüğümüz gibi- 1970'ler tarzı uzun dalgalı saçlı, çocuksu havalarda bir delikanlıdan başkası değil. Çirkinliğinden söz edilmesi kıskançlıktan kaynaklanabilir, ama daha büyük bir ihtimalle, çağlar geçtikten sonra tarihçilerin devrimin liderlerine duydukları nefret yüzünden, liderlerin dış görünüşleriyle ilgili olarak dahi, nesnel olma diye bir dertlerinin olmayışı bunda rol oynuyor. Eğer Amerika'da Brad Pitt ve Sharon Stone'un liderliğinde bir devrim olsa, yüzyıl sonra tarihçilerinden şöyle satırlar okunacaktı: "Pitt'in biçimsiz vücudu dikkat çekiciydi. 'Tüm İktidar Halka!' diye kindar sloganlar atarken, koca göbeği yağ tulumu gibi çalkalanıyordu, Stone'un darmadağınık saçları da domuz burnunu andıran burnunun ve bir hizada olmayan şaşı gözlerinin üzerine düşmüştü."

Desmoulins yatılı bir kilise okuluna gönderildi. Burada genç Maximilien Robespierre ile tanışıp arkadaş oldu. Ama arkadaşının tersine, Desmoulins sonradan katıldığı Etats-Généraux seçimlerinin son turunda kazanamamıştı. Böylece, yazar olma tutkusuyla yanıp tutuşurken, avukatlık mesleğine devam etmek için Paris'e gitti.

Yazıları Robespierre'inkilerden çok daha süslüydü. Örneğin, şöyle cümleler kuruyordu: Monarşi "gençliğimizin etrafını, baştan çıkaran ve zamparalığa iten batakhanelerle sarıp, bizi fahişelerle kuşatarak yozlaştırıyor." Monarşiye karşı tüm argümanlar içinde, baştan çıkarma ve zamparalık gibi suçlamalar en sertleri değildi. Desmoulins, mizahı da denemişti. Ne yazık ki, günümüze kadar kalan az sayıda metnin içinde sadece "Vergileri ödemem için tencere satmam gerek" gibi birkaç satır bulunması onun için büyük talihsizlik.

Robespierre'in aklından ve Danton'un güçlü kişiliğinden dolayı hiçbir zaman özgüven eksikliği göstermemiş olmasına karşılık, Desmoulins muhtemelen kekeleme korkusunda somutlaşan belirli bir rahatsızlık hissediyordu. Bir masanın üzerine çıkıp, konuşma yapmak gibi eylemlerden önce, kendisini bunun doğru olduğuna inandırması, sonra da heyecanını yenip, hayatında ilk kez tramplenden atlamaya kalkan biri gibi masaya fırlaması gerekiyordu.

Desmoulins, Danton'un yakın arkadaşı olmuş, Danton gibi adamların tüm yakın arkadaşları gibi, zamanının çoğunu, "Hayır, öyle yapma, çok ileri gitmek olur bu" ve "Sanırım, en iyisi eve dönmek" gibi laflar ederek geçirmişti. Bir keresinde Desmoulins'in parti davetini, "Senin hafif şampanyaların özgürlüğün zehri" diyerek geri çeviren Robespierre için biraz fazla avare biri olduğu anlaşılıyordu. Başka biri olsa, gitmek istemeyişine bir bahane uydururdu: "Cumaya kadar meteliksizim."

Ancak adamı bu yüzden sevmekten başka bir şey yapamazsınız. Bir daha sefere altında RSVP yazan davetiyelerden biri geldiğinde, telefonu açıp "Kusura bakmayın beyler, gelmiyorum çünkü şampanyalarınız özgürlüğün zehri" diye cevap vermek ne güzel olur.

Danton doğal bir adamken, Desmoulins başarı kazanmak için uğraşmak zorundaydı, tıpkı yüzlerce kez frikik çalışması yapan futbol takımı gibi. Bu çabalarla kendi kendisine Sanskritçe öğrenmiş ve kendi gazetesini yayınlamaya başlamıştı. Devrimden beş yıl önce, Paris'te yaşayan ve Lucile adında on iki yaşında bir kızları olan Duplessis ailesi ile dostluk kuran Desmoulins'in daha sonra Lucile ile yaşadığı aşk devrimin en büyük hikayelerinden biri olacaktı. Eh tabii söylentiler doğruysa, bir keresinde endişeli ruh halinden sıyrılmış ve kızın annesi ile de aşk yaşamayı başarmıştı.

Mirabeau

Aristokrasinin Fransız ulusuna en az maliyeti, en enteresan türden zamparalıklar yapmaktı. Kont Mirabeau'nun da bu göre-

vi hakkıyla yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Devrimin bütün ünlüleri gibi, onun da çirkinliğiyle tanındığı anlaşılıyor. Etats-Généraux'yu anlatırken, Madame de Staël, "Mirabeau esmer, dev gibi, suratı insanın gözünü rahatsız eden çiçek bozuğu ve lekelerle kaplı" diye yazmıştı.

Mirabeau tipik bir soylu gibi yetiştirilmişti. Harp okuluna gönderilmiş, ortalama gelirin on katı kadar yıllık gelir sağlanmış, Provence'ın en büyük mülkünün varisi ile evlenmişti –falan filan. Başlangıçta, o sırada nişanlı olan Marie de Marignane ile evlilik hevesi kursağında kalmış, ama bereket kız kardeşinden aldığı "Üzülme" diyen bir mektupla kendisini toparlamıştı. Rakibi "Marie'nin çirkin ve bastıbacak olduğunu" söyleyerek evlenmekten vazgeçince sıra Mirabeau'nun olmuştu.

Söz kesilmiş ve evlendikten sonra, çift aile mülkünde kira vermeden oturmuştu. Ancak Mirabeau'nun her işe bir uşak tutma alışkanlığı depreşmiş, tek işi efendisinin düğmelerini parlatmak olan bir hizmetçi dahil, bu uşaklar sadece on beş ay içinde 200.000 *livre* borçlanmasına yol açmıştı. Bu sırada karısının mücevherlerini gizlice rehine vermiş ve mülkün kerestelerini çaktırmadan satmıştı –elinizde avucunuzda ne varsa satmanın aristokratik versiyonu.

Kız kardeşinin köyünde, bir baronun, yöredeki her eve kız kardeşinin "iffetsiz bir kadın" olduğunu söyleyen kartpostallar gönderdiğini öğrendiğinde, Mirebeau barona saldırarak, adamın elinden kaptığı şemsiyeyi sırtına sapladı. Baron da onu cinayete teşebbüsle suçlayarak mahkemeye verdi. Ve bu sırada, Mirebeau'nun babası tam bir baş belası olarak gördüğü oğlunu krala şikayet ederek, hakkında *letter de cachet* çıkarmasını istedi. Mirebeau hapsedildi; tesadüfe bakın ki *Monte Cristo Kontu*'ndaki Dantes'nin tutulduğu meşhur ada hapishanesi olan Chateau d'If'di burası.

Mirebeau, cezasını çekerken, günlük izinleri sırasında Sophie de Monnier ile tanıştı ve cezası sona erer ermez onunla Amsterdam'a kaçtı. Ancak babası orada da peşini bırakmayacak ve Lahey'deki Fransız Büyükelçiliği aracılığıyla ikinci kez oğlunu

tutuklatacaktı. Mirebeau, babasının isteği üzerine üç buçuk yıl daha hapsedilecekti; bu kez cezasını Vincennes kalesinde çekti. Zavallı Sophie ise bir manastır hapishanesine gönderilecekti. Mirebeau içerdeyken *Erotika Biblion* ve *Laure' nin Eğitimi* gibi felsefi pornografi eserleri yazmaya koyuldu. (*Erotik Edebiyat Tarihi, Alexandrian, çeviri: Işık Ergüden, Mitos Yayınları, 1993, s. 238 Mirebeau'ya atfedilen bu ikinci kitabın yazarının Marki de Sentilly olduğunu yazıyor- ç.n.*)

Daha önce tahliye edilen Sophie, Mirebeau'yu beklediyse de, kontumuz tahliye edildikten sonra sevdasının içerde tükendiği ortaya çıkmıştı. Bu yüzden Sophie nikahtan bir gün önce ölecek olan bir adamla nişanlanıncaya kadar manastırda kalmış ve adamın öldüğü gün intihar etmişti. Bu ailenin aristokrasi içinde yeri yoktu, tipik bir taşra ailesini andırıyordu!

Tüymesi gerektiğini anlayan Mirebeau İsviçre'ye gitti ve Fransa'nın bir anayasaya kavuşması gerektiğine onu ikna eden bir grup liberalle de burada tanıştı. Bir anayasa olması gerektiğini savunan *Despotizm Üzerine Deneme* gibi broşürler yazmaya başlamakla kalmadı, ama bir kont, yani soylu olmasına karşın, Tiers-Etat'nin temsilcisi olarak Etats-Généraux'ya seçildi.

ETATS-GÉNÉRAUX

Etats-Généraux, 1789 Mayısında toplandığında, yaklaşık üç yüz Tiers-État temsilcisinin hemen hemen yarısı avukat, yüz kadarı banker, bazıları eski din adamı ve birisi de Fransa'nın ünlü astronomu Bailly'di. Ancak bir teki bile cumhuriyetçi değildi. Robespierre bile haklar kampanyasının "ahlaki erdem" aracılığıyla Kral tarafından yürütülmesini önermişti. Rousseau ve esin kaynakları olan Aydınlanma yazarları gibi, Tiers-État radikalleri de toplumun yeniden şekillendirilmesinin eski düzenle karşılıklı anlaşma ile ortaya çıkacağına inanıyordu. Ama bu arada da Fransa'nın her meydanı yeni protesto gösterileriyle sarsılıyordu.

Ekmeğe yapılan zamlar, eğer zorlanırsa geriye alınabileceğine duyulan inançla birleşince hemen hemen her şehirde gösterilere yol açmıştı. Alpler'de üç köy feodal yükümlülükleri gereği

verdikleri tahılı geri almak için Lord d'Esraux'nun şatosunu yağmalamıştı. Ve Provence halkı yörenin piskoposunu stokladığı tahılı sakladığı için taşlamıştı.

Marseilles'in her tarafına CESARETİNİZ VARSA, ŞİMDİ GÖSTERİN yazılı pankartlar asılmış ve bir halk milisi örgütlenmesine geçilmişti. Aix'de, ekmek zamlarının geri alınmasını talep eden protestocular tarafından Belediye Sarayı'nda kuşatılan Birinci Konsül pencereden atlayıp tabanları yağlamıştı. Her bölgede, değirmenler, manastırlar ve kaleler yiyecek arayan halk tarafından saldırıya uğramış, vergi daireleri tahrip edilmiş, belgeler yakılmıştı. Limoux şehrinde belgelerin Aude Nehri'ne atılması ilginç manzaralar yaratmıştı. Ellerinde ağlar olan vergi memurları nehir kıyısında umutsuzca belgeleri toplamaya çalışırken, D'den F'ye kadar tüm dosyaların demir köprünün altından geçip akıntıya kapıldığından yakındıkları görülüyordu. Belki de köylüler kendi kamusal-enformasyon kampanyalarını sürdürerek, her köye "31 Marta kadar kendi vergi dairenizi yakın ki gereksiz yere vergi ödemeyin" diye haber uçurmuşlardı.

1780'lerin sonuna gelindiğinde, ilk protesto dalgası bilinçli planlanan bir dizi eyleme dönüşmüştü ve tüm Fransa'da 2500'den fazla broşür yayınlanmıştı. Farklı sınıf çıkarları çatışmaya girince soyluluk ile Tiers-État arasında başlangıçta oluşan ittifak çökmüştü. Soylular yürüyüş çağrısı yapmış olsalar da vergi dairelerinin kundaklanması noktasında duracaklardı. Aynı zamanda, açılması beklenen Etats-Généraux'nun asıl niteliği de yeni bir huzursuzluk kaynağıydı. Kralın önerisi, kendisi mutlak yönetimi sürdürürken, bu yeni organın sadece danışma görevinde bulunmasıydı. Aynı zamanda, oyların üç blok esasına göre sayılmasını, dolayısıyla ruhban, soylular ve Tiers-Etat'nın her birinin tek oy kullanmasını da önermişti. Soylular ve ruhban çoğu sorunda birbirine destek verdiğinden, bu Tiers-Etat'nın orada bulunmasını gereksiz kılıyordu. Bu, bana 1990'ların sonunda yapılan bir sosyalist grubun konferansını hatırlattı. İlk oylama sırası geldiğinde, sendika temsilcisi olan bir delegenin, toplu olarak bütün diğer oylardan daha fazla sayılan tek blok oy kullanacağı ilan edildi. İngiliz solunun garip durumu düşünülürse, nedendir bilinmez konferans gene de devam edecekti.

Herkesin oyunun sayılmasını ve kendisi nüfusun çoğunluğunu temsil ettiğinden, diğer iki sınıftan daha fazla temsilciye sahip olmasını talep eden Tiers-État daha az hoşgörülüydü. Eğer Tiers-État katılmayı reddederse, bu organın anlamsız olacağının farkına varan Saray geri adım atarak bu talepleri kabul etti.

4 Mayıs 1789'de, Etats-Généraux Versailles'da toplandığı zaman işte hava böyleydi. Sınıflar arasındaki gerilim derhal çatışmaya dönüştü. Başlangıçta, soyluluk ve ruhban temsilcileri teker teker Kral tarafından özel dairesinde kabul edilirken, Tiers-État temsilcileri ise gruplar halinde başka bir yatak odasının önünden geçmek zorundaydı. Krala kabul ettirilen tüm ödünlere karşın, soylu olmayan temsilcileri özel dairesinde kabul etmeyi düşünemezdi; sanki buraya halkın pis kokusu sinecekmiş gibi... bu, İngiltere'de de karşılaştığımız bir çeşit züppeliğin ta kendisi. Zengin bir kadın, benden çevre köylerden ütülerini yapacak bir kadın istemişti. Sonra şu lafları işittim ondan, "Bana gönderdiğin kadın çok sıradan biriydi; elbiselerim geri geldiğinde hepsi kızartma yağı kokuyordu."

Belki de Tiers-État temsilcileri, kendilerinden gayet emin bir şekilde dairenin kapısına gelip, "Davetli listesinde ben de varım" diyerek bazı yirminci yüzyıl numaralarını denemeliydiler. Elbette, o zaman da meclisin açılış töreni için kılık kıyafet yönetmeliğini unutmalıydılar. Ruhbana parlak cübbeler giymesi emredilmişti; soylular gümüş ceket ve tüylü şapka, Tiers-État temsilcileri ise sade siyah ceket giymek zorundaydı. Ertesi gün baraka gibi bir binada açılış töreni başladı. Kralın iki tarafında oturan ruhban ve soylular durumlarından şikayetçi değillerdi, ancak odanın arkasındaki tahta sıralarda oturan Tiers-État temsilcileri hiçbir şey duyamıyorlardı.

Kral içeri girerken, protokol kurallarına göre soylular ve ruhban şapkalarını çıkaracak, o oturduktan sonra otururak, şapkalarını tekrar giyeceklerdi. Oysa, Tiers-État ayakta beklemeyi sürdürecek, herkes oturduktan sonra otururak şapkalarını giyeceklerdi. Bu noktada, kendilerini sabah törenindeki okul çocukları gibi hissetmiş olmalılar. Sıraya geçip, Kralın ellerini birbirine

vurmasını bekleyeceklerdi. Sonra bir anda adamın sesi duyulacaktı: "Etats-Généraux sırasında sınıfta çıt çıkmasın ha! Özellikle SANA söylüyorum Robespierre, konuştuğunu duymamayım, yoksa fena olur!" Dolayısıyla, isyanın ilk eylemi Tiers-État diğer sınıflarla aynı anda oturduğunda görülmüştü.

Kralın danışmanları bu yaramazlığı görmezlikten gelmiş, gerçekten de "Boş verin majesteleri, onlar için canınızı sıkmaya değmez" demişlerdi. Sonra, Kralın açılış konuşması gelmişti; bunu belki de insanlık tarihinin en büyük konuşma fiyaskosu izleyecekti. Bu tarihi olayın açılış oturumunda, yeni Maliye Bakanı Necker, ülkenin iflastan kurtulması için reçetesini açıklayacaktı. Ancak lafı o kadar uzattı ki, sonunda bitap düşerek, konuşmasını kendisi için sonra erdirsin diye bir saray görevlisine sözü bıraktı. Çoğumuz berbat nutuklar dinlemişizdir, ama konuşmacının kendi kendisinden sıkılıp *uyuyakaldığı* başka bir örnek daha bilmiyorum. Aklıma gelen tek açıklama Necker'in o zamana kadar sadece sarayda konuşma yaptığı ve Tiers-État'nın temsilcileri karşısında bulunmaktan dehşete düşmüş olduğu. Sendikacılara nutuk atmak zorunda kalan Oxbridge'li bir gazete editörü o kadar asabi ve tutarsız bir şekilde lafı geveleyip durmuştu ki, daha yarısına gelmeden bütün dinleyiciler salonu terk etmişti. Vallahi konuşmasından anladığım tek şey, "Bakın, bütün kredi kartlarım sizin olsun, ama gözlüğüme dokunmayın!" gibisinden bir şeylerdi.

Necker için daha kötüsü, görevlinin o kadar monoton bir ses tonu vardı ki, salonun berbat akustiği ile birleşince, arkadaki hiç kimse adamın ne dediğini anlamamıştı. Temsilciler ancak ertesi gün gazeteleri okuyunca Maliye Bakanı'nın reçetelerini öğrendiler. Ve Necker'in dostları adamı çok kolay teselli etmiş olmalıydı: "Gerçekten de harikaydın; kimseden çıt çıkmadı. Sözü saray görevlisine bıraktığın için de sakın dert etme, kimsenin bunun farkına vardığını sanmam!"

Sarayın açıkça Tiers-Etat'yı karşısına almak için çaba göstermesi şaşırtıcı görülebilir, ama böyle yapmamak için ellerinden geleni yapmış olmaları beklenirdi. Zorluk, doğuştan üstünlüğe

dayanan bir değerler sistemini, liyakat ve demokrasiye dayalı bir sistem ile birleştirmekte yatıyordu. Krallığa akıldışı olduğu gerekçesiyle karşı çıkılmadan önce, kendi adamlarını değerli yöneticiler olarak onaylamak zorunda değildi. Onların yönetici olması, sadece bu şekilde doğmuş olmalarından, ilahi buyruktan kaynaklanıyordu. Krallık kendi konumunu erdem yoluyla gerekçelendirmek için şu ilahi otoriteden vazgeçmek zorundaydı. Bakın sonunda nasıl da ana Kraliçe'nin dansta ne kadar usta olduğu hikayelerine kalıyoruz. O zaman bile, Diana'nın biblosunu çalmakla suçlanan uşağın Kraliçe ile buluşmalarını ifşa ettiği gibi, gerçek duyguları pek ender su yüzüne çıkıyor. Adamcağız üç saatlik sorgu sırasında ayakta dikilmek zorunda kalmıştı zira "Özel davetliler arasında Majestelerinin huzurunda oturamazdı." Belki de bu, bir saray oyunuydu ve insanın devrilmeden ne kadar süre ayakta kalabileceğini görmek istiyorlardı. Belki de Charles ve Andrew anahtar deliğinden bakarak, kıs kıs gülüyorlardı: "Anne, adamı biraz daha tut, on dakikaya kalmadan altına işeyeceğinden eminiz!"

1789 Mayısında, Versailles'da Saray, eğer mutlak yönetimini terk ederse hangi amaca hizmet edebileceği sorusunun cevabını vermeye hazır değildi. Kendilerinin de içinde bulunduğu binaya demokratik yoldan seçilenleri davet etmeye tenezzül etseler de, onlara iktidarı bırakmaya niyetli değillerdi. Üstelik bu adamlar sadece siyah ceketlerle meclise girebilirdi!

BROŞÜR, TENİS KORTU VE BİR AYAKLANMA

Kralın kardeşi *Duc d'Orléans*'ın sahibi olduğu *Palais-Royal*'ın radikallerin Etats-Généraux'nun paralelinde gerçekleştirilen toplantılarına ev sahipliği yapacağı kimsenin aklına gelmezdi. Saray öteden beri bir alışveriş merkezi olarak kullanılıyor, elbise mağazaları, caféler ve kulüplerle dolup taşıyordu. Ancak kardeşini hiç sevmeyen *duc* burasının güçlenen muhalefet tarafından kullanılmasına izin vermişti. Polisin saray kompleksine girmesine izin verilmemesi, alanının çok geçmeden radikallerin tartışma ve broşür yayınlama merkezi olmasına yol açmış, bura-

sını radikal düşüncenin kalbi haline getirmişti. Etats-Généraux'nun tarihi yılları sırasında, bu tartışmalar binlerce insanı çekmişti. Burayı ziyaret edenler arasında bulunan İngiliz seyyah Arthur Young, şunları yazmıştı:

Paris'in matbaalarında şu anda inanamayacağınız kadar hummalı bir faaliyet yaşanıyor. Palais-Royal'da, her saat başı yeni bir şeyler yayınlanıyor. Bugün on üç broşür yayınlandı, dün bu sayı on altıydı, geçen hafta toplam doksan iki. Ancak Palais-Royal'daki kahveler gene de çok daha özel ve şaşırtıcı mekanlar. Sadece içerileri tıklım tıklım olmakla kalmıyor, bazı konuşmacıları dinlemek isteyenler kapılara ve pencerelere doluşuyor. Ne kadar meraklı bir şekilde dinlediklerini ve mevcut yönetime karşı basmakalıp sertlik ya da şiddeti aşan her eleştiriyi ne kadar büyük alkışlarla karşıladıklarını kolay kolay tahmin edemezsiniz.[6]

Fransa yabancı ajitatörler yüzünden değil, içerden binlerce insanın ajitatör *haline gelmesi* nedeniyle dönüşüm geçiriyordu. Broşürler dağıtan ya da masaların üstüne fırlayıp nutuk atan bu insanların birçoğu, daha bir, iki yıl evvel böyle bir şeyi akıllarının ucundan dahi geçiremezdi. Görüşleri ve eylemlerinin toplum üzerinde etki yapacağını bir kez bile düşünmemiş olan köylüler ve zanaatçılar, bu dünyada kendilerinin de bir işe yaradıklarını hissediyorlardı.

Tiers-État, ruhbanın yoksul kesimlerini kendi safına çekerek, Etats-Généraux'da giderek güçleniyordu. Kontrolü yeniden ele geçirmeye çalışan Kral, 14 Haziranda Etats-Généraux'nun özel bir kraliyet törenine kadar oturumlarına ara vereceğini ilan etti. Her nasılsa, mesaj Tiers-État temsilcilerince anlaşılamadığından, 20 Haziran Cumartesi günü her zamanki gibi genel kurul salonuna geldiklerinde, binanın kapalı olduğunu gördüler.

İçerden gürültüler geliyordu ve marangozlar Kral için bir platform hazırlıyorlardı. Bunu izleyen sahneler, bir toplantı organize etmeye çalışıp, odanın beklenmedik bir şekilde hazır ol-

madığını gören herkese tanıdık gelecektir. Birinci sahne – kızgınlık: "Bir yanlışlık olmalı, her zaman burada toplanırız." İkinci sahne – hıncını orada çalışanlardan çıkararak, her şeyi daha da berbat etme: "Bakın, Allah aşkına, bir şeyler yapmanız gerek." Üçüncü sahne – çaresiz yelkenleri suya indirme: "Tamam, dostum, özür dilerim! Senin hatan olmadığını biliyordum." Derken bir panik, bir kargaşa. Ve sonra beş para etmez öneriler – "İrlanda dans grubuyla birlikte kullanmamızda bir sakınca yoksa, arkada odasını kullanabileceğimiz bir bar biliyorum" ya da "Kayınbiraderim havuzda güvenlikçi, eminim toplanabileceğimiz bir yer ayarlar."

Bu noktada, Tiers-État temsilcisi olarak seçilmiş olan Dr. Guillotin, ikinci tarihi anını yaşamıştı. Yakınlardaki tenis kortunun müdürünü tanıdığını söylemiş ve Fransız ulusunun seçilmiş temsilcileri bardaktan boşanırcasına yağmaya başlayan yağmurun altında kalabalık bir kitle olarak doktorun peşinden yürümüştü. Arkasına beş yüzden fazla temsilci takılmış olan Guillotin'in kalbi biraz hızlı atıyor olmalıydı. Arkasına bütün Fransız parlamentosunu taktıktan sonra, milleti sürüklediği tenis kortunda arkadaşının, "Özür dilerim, öğleden sonra saat dörde kadar doluyuz" deyip demeyeceğini merak ediyordu. Dr. Guillotin'in şansına, müdür beklediği gibi uysal çıktı ve doktor bu olayın gelecek kuşaklara kendi adını Tiers-État'ya toplantı yeri bulan adam olarak hatırlatacağını düşünerek için için sevinmiş olmalıydı. Belki şöyle de düşünmüştü: "Ne utanç verici bir durum, çünkü her zaman kendimi bir mucit olarak görmüşümdür, ama beni kimsenin böyle hatırlayacağını sanmıyorum artık."

Astronom Bailly oturuma başkanlık etti ve Mirabeau Anayasa çıkarılıncaya ve sağlam temeller üzerine oturtuluncaya kadar asla vazgeçmemek ve koşullar gerektiğinde tekrar toplanmak" üzere ant içilmesini önerdi. Ant içme önerisini, tek kişi dışında bütün meclis kabul etti. Bu adam Castelnaudary'li M. Martin d'Auch'du ve oybirliği sağlanmasının içine etmiş, tarihi anı biraz gölgelemişti. Büyük bir tarihsel olay yaşanıyordu ve adamın biri oralı bile değildi!

Gerçekte, temsilciler kendilerinin Fransa'yı yöneten organ, Mirabeau'nun önderliğinde anayasayı yapacak bir Kurucu Meclis olduklarını ilan ettiler. Kralın buna cevabı, sanki karşısında okul gezisine çıkmış olan yaramaz öğrenciler varmış gibi, asi Tiers-État'ya doğrudan "Size hemen dağılmanızı ve odalarınıza çekilmenizi emrediyorum" oldu. Ancak, Tiers-État'nın ruhunda isyan ateşi yanmıştı bir kere. Ertesi hafta, tekrar genel kurulda toplanmalarına izin verildiğinde, Kral o günkü oturuma son vermeleri için Marquis de Breze'i elçi olarak göndermişti. Mirabeau elçiye, "Bayım, bu mecliste siz bir yabancısınız. Burada konuşma hakkına sahip değilsiniz. Sizi buraya gönderenlere geri dönüp, onlara 'Biz burada halkın gücüyle bulunuyoruz, bizi ancak süngülerin gücü çıkarabilir buradan' deyin" demişti.

Temsilcilerin ant içtiği, Kralın tepkisi ve artan çelişkilerin haberi yayılırken, protestolar şiddetlendi. Her bölgede fırınlar ve değirmenler yağmalandı. Ordu birlikleri Tiers-État'yı destekleyenlere asla ateş açmama sözü verdi ve bazı bölgelerde Gardes Françaises (*Ulusal Muhafızlar*) yağmacılara yardım etmeye başladı. Belki de en gösterişli yağmalama, elli iki araba tahıl stokunun ele geçirildiği St-Lazare manastırında oldu. Sonra, manastırda ne varsa yağmalandı. Çocuklardan biri odasına kadar beş merdiven taşımak zorunda kaldığı bir iskelete el koymuştu. Çocuğun öğrenci olduğu besbelliydi.

4. Bölüm Notları

1 Sebastien-Mercier, The Waiting City, s.108
2 Bu üç gönderme Huet'in Mourning Glory (Pennsylvania,1997), s.152 den alınmıştır.
3 Sieburg, The Incorruptible (New York, 1938)
4 Huet, Mourning Glory, s.152
5 Roland Bowen, Cricket: A History of its Growth and Development Throughout the World (Londra, 1970)
6 Godechot, The Taking of the Bastille (Londra, 1970), s.59

5
Haydi Bastille'e

Duvarı yık, hükümetleri devir
Böyle bir anda bu teklif nasıl reddedilebilir?

SİLAH BULMA ÇABALARI

Haziranın son haftasında, kraliyet 20 bin askere Paris'e yürüme emri verdi. Amaç Tiers-Etat temsilcilerine gözdağı vermek ve yeni protestoları engellemekti. Sonra, 12 Temmuzda Kral, Necker'i görevden alarak, yerine şahin militarist Baron de Breteuil'i geçirdi. Bu an, bir bardaki tartışmada, bir bakışın, fısıldayarak yapılan bir yorumun, ani bir hareketin ya da yüz seğirmesinin herkesi çileden çıkardığı, bardağı taşıran son damlanın kavgayı kaçınılmaz kıldığı anın eşdeğeriydi.

Binler Necker'in göreve iadesi için Versailles'daki saray avlusuna akın etti. Bu, kendi konuşması sırasında bile uyanık kalamayan birisi için yapılan tarihteki en büyük destek gösterisiydi.

Mirabeau, temsilcilerin önünde durdu ve heyecanlı bir konuşma yaparak, onlara içtikleri andı anımsatıp, birliği bozmamaya çağırdı. Camile Desmoulins'in yaklaşan devrime damgasını vuranlar arasına girdiği andı bu. Desmoulins, olayları gazetesine yetiştirmek için Versailles'a koşmuş, Necker'in azledildiği haberini duyar duymaz, dört nala Paris'e koşarak, Palais-Royal'daki kalabalıklara haberi ilk ileten kişi olmuştu. Her garnizonda broşürler dağıtılıyordu. Yerel birlikler Necker'in göreve

iadesini talep eden göstericilerin üzerine ateş açmayı reddetmişti. Paris çevresinde inşa edilen surlardaki elli dört gümrük kapısından kırkı tahrip edilmişti. Marat ilk kez kendisini göstermiş, yayınladığı gazetede şu uyarıyı yapmıştı: "Amaçları Ulusal Meclisimizi dağıtmak. Ellerinde iç savaştan başka araç yok." Desmoulins, bir café'nin dışındaki büyük bir kalabalığa, masanın üzerinden nutuk atmış, sözlerini "Yurttaşlar, Necker azledildi. Böyle bir şeyden sonra artık her şeye cüret edebilirler. Tam bu gece yurtseverleri katletmek için hazırlık yapmış olabilirler. Silah başına! Silah başına! Bakın şu meşhur polis de burada, bırakın da bana iyice baksınlar. Kardeşlerimi özgürlüğü kazanmaya davet ediyorum!" Sonra, tabancasını havaya kaldırıp, "Şanlı bir ölüme hazırım" diye haykırdı. Birkaç gün sonra, şöyle yazacaktı: "Onlar büyükler, ama sadece biz dizlerimizin üzerinde süründüğümüz için büyükler. Ayağa kalkalım!"

Palais-Royal'dan gelen kalabalıklar, göstericilere ateş açmayı reddettiği için hapsedilen on bir muhafızı serbest bıraktırmak için Abbaye cezaevine yürüdü. Bütün şehirde, askerlere "*Vive le tiers-état*" diye bağırmaları halinde içki veriliyordu. Başka kalabalıklar gündüz gösterilerinin başlamak üzere olduğu tiyatrolara yürüyerek, ayaklanmaya saygı amacıyla gösterilerin ertelenmesini istediler. Tiyatro müdürleri bu talebi reddettiğinde 3000 kişilik bir kalabalık Opéra'yı basıp, herkesin parasının iade edilmesini isteyecekti. Balmumu heykeller parçalandı, Necker ve Du d'Orléans kuklaları çalınarak, göstericilerin kahramanları olarak taşındı.

Temsilciler ve Tiers-Etat'ın diğer önde gelen üyeleri stratejilerini belirlemek için Belediye Binası'nda toplandı. Tiers-Etat'ın savunulmasının kitle hareketine bağlı olduğunu bildikleri halde, kalabalığın kontrol dışına çıkmasından da korkuyorlardı. Böylece, hemen 13 bin gönüllüden oluşan bir halk milisi kurdular, ama "bütün işsizler ve serserilerin milise sokulmaması"nda ısrarlıydılar. Bu devrimlerin bir diğer yinelenen özelliği, garip bir nezihlik duygusuyla başlamaktı. Aslında temsilciler, "Dilenciler olmasın, bu *saygın* bir ayaklanma!" diyorlardı. Bazı bölgeler milise üye kaydetmek için patronlardan referans mek-

tubu isteyecek kadar ileri gittiler. Gönüllülerden şuna benzer referanslar isteniyordu: "Alain, dakik biridir, iş arkadaşlarıyla işbirliği yapar, inisiyatif sahibidir. Uzun lafın kısası, toprak sahiplerine mızrakla saldırabilecek bütün özelliklere sahiptir!"

12 Temmuz akşamı, bir İngiliz gözlemci, Dr. Rigby şöyle yazmıştı: "İyi silahlanmış yurttaşlar hemen hemen bütün caddeleri işgal ettiler."' Krala sadık askerleri geri püskürtmek için Paris'in her mahallesi sekiz yüz silahlı yurttaştan oluşan birer milis birliği kuracaktı. Tarihçiler, genelde bunu alelade bir olay gibi, sanki modern hükümetlerin polis ya da itfaiyeye ek kadro vermesi gibi kaydederler. Örneğin, Simon Schama şöyle der: "Her bölgeden sekiz yüz kişilik birlik seferber edildiğinde, yurttaş ordusu toplam 48 bin kişi olur... Bu büyük bir güçtü." Sanki bir Hollywood filmi seyrediyoruz; birileri ayağa fırlıyor, omzunu silkip, "Haydi, anlaşılan Kral kesin kararlı. Bunu ancak bizim gibi fakir, basit adamlar değiştirebilir." Sonra uzun favorili bir adam çıkıyor ve diyor ki: "Şimdi sadece beni dinleyin. Kafasındaki şu süslü taçla, Kralın ekmeğe zam yapmasına ve bu şehrin iyi insanlarını toplandıkları salondan çıkarmalarına gıcık oluyorum. Sekiz yüzümüz ayağa kalkıp, inandığımız şeyler uğruna savaşıncaya kadar gönüllü yazılalım. Tamam, ne bekliyoruz?" Sonra ilk adam tekrar ayağa kalkar ve bağırır. "Adam haklı. Haydi şapkalarımızı havaya atalım!"

Oysa, bir sendika toplantısına ya da ister kelle vergisine olsun ister hükümetin yangından mal kaçırır gibi çıkarmak istediği bir yasaya muhalefet amacıyla olsun, bir kampanya stratejisini tartışan asabi insanlara tanık olan herkes, bu tür toplantıların kaosu andırdığını bilir. Her kafadan bir ses çıkar. Birisi, "Eminim, eğer Kral ile efendi gibi konuşursak, bize iktidarı kuzu kuzu teslim edeceği görülecektir" demiştir mutlaka. Birileri kendinden geçmiş gibi bağırmıştır: "Bazı inşaat ustaları tanıyorum, belki bize alelacele bir kale inşa etmelerini ayarlayabilirim!" Bir muhallebi çocuğu çıkmıştır, kendisinin kavgada iyi olmadığını, ama arkadaşlarıyla birlikte arka kapıyı tutabileceklerini söylemiştir. Bir anarşist, un ve sirkeden nasıl bomba yapılabileceğini anlatmıştır. Bazı köylüler "Tiers-Etat mı, geçiniz efendim. Ka-

nalizasyon şebekemizi onlar mı onaracak?" diye bağırmıştır. İhtiyar bir adam önüne gelene köpeğine hangi belediye veterinerinin bedava kuduz aşısı yapacağını sormuştur.

Beklenmediği anlaşılan tek sorun, milise yazılanların sayısının bölgeden bölgeye çok büyük farklılıklar göstermesiydi. Fakir mahallelerde sekiz yüz sayısına kolayca ulaşılırken, örneğin, Le Petit-St-Antoine'da 1200 kişi yazılmıştı. Ancak Les Minimes mahallesinde topu topu dört kişi bulabilmişlerdi. Burada gönüllü milis bulmakla görevli zavallıcıkların halini düşünün! Milis merkezine gittiklerinde, masa başında oturan görevli sormuştur: "Sekiz yüz kişiyi buldunuz mu, yurttaş?"

"Yok yahu, ne sekiz yüzü. Sadece dört kişi bulduk. Ama çok sıkı adamlar doğrusu."

Yeni kurulan milis çılgın gibi silah ararken, kralcı otoriteler aynı telaşla silahları gizlemeye çalışıyordu. Kamu düzeninden sorumlu Besenval, bu işe memur edilmişti. Elli iki bin misket tüfeği hastaneye depolanmış ve hastane müdürü, M. De Sombreuil bu tüfeklerin kullanılmaz hale getirileceğine söz vermişti. Hastanede yatan hastalardan, tüfeklerin tetiklerini ve harbilerini çıkarmalarını istedi. Ertesi gün, Besenval'ı hastanenin bodrumuna götürdü. Bundan sonrasını Besenval'ın ağzından dinleyelim: "Altı saatte, müdürün görevlendirdiği yirmi hasta sadece yirmi tüfeği kullanılmaz hale getirebilmişti. Müdür bana hastanede isyan ruhunun kol gezdiğinden şikayet etti. Kimsenin şüphelenmediği iki bacağı kesilmiş bir özürlü, hastaneye ahlaksız ve yıkıcı şarkı sözlerinin bulunduğu deste deste broşürler sokmuştu."[2]

BASTİLLE'İN ELE GEÇİRİLMESİ

14 Temmuzda, çılgın gibi silah arayan kitle, XV. Louis'nin sarayındaki müzeye hücum etmişti. İsyancılar bir zamanlar IV. Henri'ye ait olan bir yay ve kılıca bile el koymuşlardı. Böylece, bu müzelik silahlara sahip bir tabur devrimin bir aşamasında yer almış olmalıydı. Onları eski Romalılardan kalma bir villanın enkazında buldukları baltalarla kralcı askerlere tehditler savurur-

larken görebilirdik. Biraz tarih bilgisine sahip olanlar ise kurbanlarına silah teknolojileri üzerine ders bile vermiş olabilirdi: "On yedinci yüzyılda, metalürji tekniklerindeki gelişmeler, sana saldırdığım şu elimdeki kılıç gibi sağlam silahların üretilmesini mümkün kalmıştı."

8000 kişilik bir kalabalığın, Hôtel des Invalides'e saldırıp, 30 bin misket tüfeğine el koyması, müzelik silahların ele geçirilmesinden çok daha önemli bir başarıydı tabii. Artık, hâlâ Belediye Binası'nda bulunan Parisli temsilciler, kalabalığın Bastille'e yürümesine karar vermişti.

Kalenin kralcı Fransa'nın sembolü olması, kısmen siyasi mahkumların buranın ünlü zindanlarında tutulmasından kaynaklanmıştı. Ancak, şurası da unutulmamalı ki, St- Antoine gibi en yoksul mahallelerden birinin göbeğinde yer alan böylesine heybetli ve zapt edilmez görünen bir binanın varlığının bile eski rejimin gücünü sürekli hatırlattığı unutulmamalıdır. Bu saldırı için çok daha pratik bir sebep daha vardı: İki gün öncesine kadar, İsviçreli Muhafızlar asma köprünün arkasındaki alana yüzlerce fıçı içinde 13.5 ton barut yığmıştı. Çünkü burasının asilerin eline geçmesinin imkansız olduğu düşünülüyordu.

Çoğu küçük esnaftan oluşan ve içlerinde onlarca çilingirin de bulunduğu yaklaşık bin kişilik bir kalabalık, sabahın 10'unda Bastille kapılarına dayandı ve barutun teslim edilmesini istedi. Cezaevi Müdürü de Launay, bir heyeti görüşmek üzere kahvaltıya davet etti, ama üç buçuk saat geçmesine rağmen hala heyetten bir ses çıkmamıştı. Bunun üzerine dışarıda kralın askerlerinin bütün Paris'te yurttaşları katlettiği söylentileri yayıldı. Büyük siyasi gösterilere ya da kitle grevlerine katılan herkes bu tür söylentilerin nasıl çıktığını ve yayıldığını tahmin edebilir. Siyahlar giyen üç kişilik bir grup, kalabalığın yanına gelip, "Ne duruyorsunuz burada, yoldaşlarımız şu tarafta polisten dayak yiyor!" diye bağırır. Böylece büyük bir kitle yola çıkar ve diğer taraftan gelen diğer kalabalıkla karşılaşır: "Hay Allah, biz de polisin tam şu taraftan saldırdığını duymuştuk!" İlk grup cevaplar, "Biz şimdi oradan geliyoruz." Birileri bağırır,

"Bizimle kafa mı buluyorsunuz?" Kitle hafif hafif çözülür; birilerinin çocuklarını okuldan alması lazımdır. Kimisi dişçi randevusunu kaçırmaması gerektiğini hatırlar. Kimisi sızlanır, "Bu son olsun, size hiçbir şey olmaz dememiş miydim?" Ve tüm bu olaylar sırasında, bütün ülkede dokuz kişilik kadrosu olan bir devrimci siyaset, "*Neden Bu Gösteriyi Desteklemiyoruz?*" başlıklı bildiriler dağıtır.

Düğüm, okulun en haylaz öğrencisi olduğu sanılan birisi tarafından çözülür. Askeri Müze'ye yapılan gezide, kaybolup, Wellington heykelinin tepesinden baş aşağı sarkarken bulunan çocuktur bu. Okuma yazmayı hiç sökememişse de hayret verici bir tırmanma yeteneği sergilemektedir. Asma köprünün açılarını inceleyen bir adam, yandaki parfüm dükkanının çatısından tırmanarak, asma köprünün zincirlerini kesebileceğini düşünür. Dediğini yapar ve çeşitli aletlerle zincirleri kesmeyi başarır. Dahası, asma köprünün protestoculardan birinin üzerine düşüp, adamı öldürmesine engel olamaz. Gelgelelim, kalabalık dış avluya girer. De Launay görüşmeleri yarıda keser, ama ateş etmeme sözü vermesine rağmen, öğleden sonra kalabalığı hedef alan top atışları başlar. De Launay'ın topları göstericilere ölüm kusarken, Kraliçe'nin şahsi çamaşırcısı Hulin, Milli Muhafızların iki bölüğünü Bastille'e ilerleyip, asileri savunmaya ikna eder. Bu arada galeyana gelen kalabalık müdürün evini ateşe verir. Bir İsviçreli muhafız, duvardaki bir yarıktan ikinci asma köprünün anahtarlarını verir, kalabalık açılan asma köprüden içeri doluşur. Ancak kalabalık şimdi de nasıl geçileceği konusunda hiçbir fikrinin olmadığı bir su hendeğiyle karşılaşır. O zaman bir rehinci dükkanında çalışan bir tezgahtar, biraz kereste alıp getirmek için bir marangoz dükkanına koşar. On bir kereste alır ama bunlardan sadece biri hendeği geçmeye yetecek kadar uzundur. Marangozun bu kerestelerin parasını alıp almadığını tarihçiler bir zahmet araştırsınlar. Eğer hevesle kerestelerı rendelemeye ve uçlarını düzeltmeye kalktıysa, telaşlı tezgahtar adama bağırmış olabilir: "Bırak şimdi bunları, kerestelerı şuraya yığ. Görmüyor musun, şu kahrolası Bastille'i ele geçirmeye çalışıyoruz."

Çamaşırcı Hulin, Bastille'in iç avlusuna girer girmez, de Launay'ı korumaya çalıştıysa da, işsiz bir aşçı fırladığı gibi müdüre saldırdı ve anında kellesini uçurdu. Bütün bu saldırının ve çatışmaların sonucunda Bastille'i savunan askerlerden altısı ve göstericilerden de doksan dördü ölmüştü. Kaleyi ele geçiren kalabalık mahkumları serbest bırakmak için dalgalandı, ama zindanların anahtarları asma köprü anahtarlarıyla aynı destedeydi ve bunları alan herif de evine gitmişti. Bu yüzden, bir yolunu bulup kapıları kırmaları gerekiyordu. İşte o zaman Fransa'nın en ünlü hapishanesinde sadece yedi mahkum olduğunu anladılar. Sekizinci de olmalıydı, ama Marquis de Sade, bir ay önce nakledilmişti. Sebebi ise işemesi için verilen bir boruyu megafon gibi kullanarak gelip geçeni rahatsız etmesiydi. Daha kötüsü, yedi kişiyi serbest bırakırlarken, içlerinden birinin Julius Ceaser olduğunu iddia ettiğine de tanık oldular. Bu belki de tarihin en büyük sürprizi olmuştu onlar için. Sen gel koca kaleyi ele geçir, bir yığın badire atlat, hapishane kapılarını parçala ve sonra kurtardığın yaşlı adam, "Sağ olun evlatlarım. Biliyor musunuz, 'Geldim, Gördüm, Yendim" desin!

Versailles'daki Saray Bahçeleri'nin Müdürü Morris şöyle yazmıştı: "Bir adam içeri girdi ve Bastille'in ele geçirildiğini, müdürünün kellesinin kesildiğini ve kalabalığın muzaffer bir edayla kesik başı şehirde dolaştırdığını bildirdi. Dün Versailles'da, Paris'te karışıklıklar olduğu gibisinden haberlere inanmamak modaydı. Ama bugünkü olayların her şeyin yolunda gitmediği inancını pekiştireceğini sanıyorum."[3]

Kral ise günlüğüne 13 ve 14 Temmuz'da, tek bir kelime yazmıştı –"*Rien.*" (*"Gök kubbenin altında değişen bir şey yok!" - ç.n.*)

YA BUNDAN SONRA NE YAPACAĞIZ?

Bastille'in ele geçirildiği haberleri bütün Paris'e yayıldığında, şehrin büyük bölümü sevinçten yerinde duramaz olmuştu. Kralın iradesi bir çilingir ve bir çamaşırcı kadın karşısında beş paralık olmuştu. Parisliler modern devrimlerde iyi bilinen bir

duyguyu yaşıyordu; ilk çatışmanın ardından işlerin beklendiğinden de kolay geliştiği ve gerçekte tüm halkın sonucu desteklediğini anlıyorlardı. Sadece kutlamalar St-Antoine'in aç halkından çirkin Kont Mirabeau'ya kadar herkesi bir araya getirmekle kalmamış, soyluların çoğunluğu da desteğini ifade etmişti. 1989'da Doğu Avrupa'daki ayaklanmalarda olduğu gibi, o kadar çok insan devrime şapka çıkarmıştı ki eski rejimi kimin desteklediğini anlamanız mümkün değildi. Sanki birleşmiş ulus bir tayfunun yol açtığı yıkımı engellemiş ya da hayvanat bahçesinden kaçan aslanları yakalamıştı. Doğu Avrupalı bürokratlar gibi, devrilen yönetimin önde gelen şahsiyetleri ortaya çıkmış, kalabalığa el sallayarak, "Beni devirdiğiniz için tebrikler" diye haykırmıştı sanırsınız. Ve bu süreç, Bastille'in ele geçirilmesini Kralın kendisi de desteklediğinde, mantıksal sonucuna ulaşmıştı.

Başlangıçta XVI. Louis, Necker'i Maliye Bakanı olarak tekrar göreve getirmeyi kabul etmekle kalmadı, ardından, Tiers-Etat safına geçen fakir din adamları ve bir kesim soyluyla birlikte, Millet Meclisi'ni tanımayı da kabul etti. Belediye Binası'ndaki Parisli seçmenler, artık Ulusal Muhafızlar adını almış olan polis ve ordunun başına Lafayette'i ve Paris Belediye Başkanlığı'na da astronom Bailly'yi atadılar. Ancak, oluşturulan en radikal organ, şehrin yönetiminden sorumlu olan Paris Komünü'ydü. Paris kırk dört bölgeye ayrılmıştı ve herkese seçme ve seçilme hakkı verilmesi, tüm eylemin kalbinin *sans-culottes* olduğunu gösteriyordu. Böylece, Fransa'nın yönetimi kral ve seçilmiş temsilciler arasında paylaşılmıştı ve mutlak iktidarı ele geçirmek üzere ikisi arasındaki mücadele, devrimin gelecek üç yılını biçimlendirecekti. XVI. Louis, devrimin sembolü olan bir kokartı armağan olarak kabul etmek üzere Paris'e gelmeye razı oldu. Bir tanık şöyle yazmıştı: "Kral kokartı zevkle kabul edip, şapkasına iliştirdi. Maréchal de Beauvau kalabalığı uzaklaştırmaya çalışırken, 'Bırak onları, beni çok seviyorlar' dedi. Sonra kalabalıktan bir alkış koptu ve her yeri '*Vive le Roi*' (*Yaşasın Kral*) sesleri kapladı."

Kralın tutumunu açıklamak nispeten kolay: Meclisi ortadan kaldırmak için 20 bin asker toplaması sanki sadece aptalca bir yanlış anlamadan kaynaklanmış gibi, alçakgönüllü ve uzlaşmacı davranarak hayatta ve iktidarda kalma umudunu koruyabilirdi. Ancak, neden bu kadar çok insan kanmıştı ki? Kısmen, halk çatışmayı rakibini yok etmekten çok, karşılıklı anlaşma ile çözmek istemiş olmalıydı. Kralın çevresindeki kötü adamların tavsiyelerinin kurbanı olduğuna inanmak kolaydı. Ama Kralın samimi duygular içinde olduğuna inanmak da, savaşın kazanıldığına inanmak demekti. Şimdi her şey yoluna girecekti; kral yanlışlarını görecek, demokratik meclis monarşiyle el ele çalışacaktı. Fransa halkı olağandışı bir iş başarmıştı, kökü yüzyıllara dayanan bir hanedanı kendi iradesine boyun eğdirmişti. Böylesi bir başarının sadece bir başlangıç olduğunu düşünmek, maratonu birinci bitiren atlete, aynı mesafeyi yeniden koşmadıktan sonra madalya verilmeyeceğini söylemeye benzer.

Olaylar karşısında dehşete düştüğünü söyleyen *bazı* soylular olmuş ve bunlardan birçoğu çareyi tüymekte bulmuştu. Duchesse de Gontaut, Paris dışına seyahatini şöyle anlatmıştı, "Önde üniformalı bir seyis, iki atlı bir arabayla yola çıktık. Tebdili kıyafet yolculuk etmenin garip bir şekli!"[4] Kadının olup bitenin tam farkında olmadığını, modern kartpostalları hatırlatırcasına, keyifli bir şekilde ünlem kullanmasından anlıyoruz. Sanki şöyle devam edeceğini sanırdınız: "Mızrakları geride bir yığın dul bıraksa da buradaki insanlar ne enerjik canım!" Oysa şöyle devam ediyordu: "Saint-Roche'a geldiğimizde, kalabalık etrafımızı sardı, arabayı durdurdu ve hazine bulma umuduyla arabayı ararken, bizi zorla aşağıya indirdi. Kalabalık arasında sütninemi görünce hayretten donakaldım. Öyle nankördü ki, burada anlatamayacağım çirkin bir el işareti yaptı."

Daha trajikomik olanı, Paris'teki İngiliz büyükelçisinin, Dorset Dükü'nün hikayesiydi. Büyükelçi 1789 Haziranında, İngiliz Dışişleri Bakanı olan Leeds Dükü'ne Fransız hükümetine bir iyi niyet jesti yapmak gereğinden söz edince kriket hayranı olan bakan da bir Fransız takımıyla maç yapması için bir kriket takımı

göndermeyi önerdi. Takımı büyükelçi Dorset karşılayacaktı. Ancak Bastille'in ele geçirilmesinin ertesi günü İngiliz büyükelçisi ortalıktan kaybolmuştu. Dover'a gelen İngiliz takımı büyükelçileri Dorset Dükü'nün aksi istikamette kaçtığını öğrenecekti.[5] Şahsen ben bu maç iptalinin çok rahatsız edici olduğunu düşünüyorum; Bastille'in ele geçirilmesinden birkaç gün sonra, güzel bir kriket maçı sinirlerin gevşemesini sağlamaz mıydı?

5. Bölüm Notları

1 Godechot, The Taking of the Bastille, s.162
2 Roger Price (ed.), Documents of the French Revolution of 1848 (Londra, 1996), s.20
3 Morris, A diary of the French Revolution (Londra, 1939), s.149
4 Documents of the French Revolution, s.54
5 Bowen, Cricket (Londra, 1970), s.67

6
Safını Seçmek

Öfkenin borusu ötsün nihayet
Bilesin ki iktidar olabilir hiddet
Kalmaz Kral'ın elinde bu memleket

BÜYÜK KORKU

"Burjuva devrimi" garip bir kavram gibi görünebilir. Yirmi birinci yüzyıl perspektifinden bakınca insanı gülümsetiyor. Maun bir masa etrafında kol kola girip "Birleşik Ulus Ötesi Şirketler Asla Yenilmezler!" diye slogan atan Microsoft yönetim kurulu! Binayı saran Çevik Kuvvet ekiplerini ve panzerlerini bilgisayarlarının monitörlerinden izleyen, cep telefonlarıyla görüntüleyen yuppiler.

Oysa, Fransız Devrimi gibi bir olay, apaçık zıt anlamlar taşıyan iki sözcüğü nasıl birleştireceğimizi gösterdi. Yurtseverlik ve devrime bağlılık nutukları atan Palloy adlı bir mimar, Bastille'in ele geçirilmesinden bir gün sonra, Paris Komünü'ne başvurarak binayı yıkmayı önerdi. İşi kaptıktan sonra da eski hapishaneden topladığı hatıra eşyaları tüm ülkede devrimci topluluklara hediyelik eşya diye satarak köşeyi dönecekti.

Ama daha acil olan görev Bastille'in düşüşünü bütün Fransa'ya duyurmaktı. Büyük şehirlerin çoğu olaydan üç-beş gün sonra haberi duymuş, ama bazı bölgelere haber iki hafta gecikmeli ulaşmıştı. Haberler at sırtında dolaşan seyyahlarla yayıldı-

ğından, gene de pek güvenilir olmayabilirdi. Adamlar, kırk defa tekrarlamadan önce, nefes nefese: "Ey ahali, duyduk duymadık demeyin, size bir son dakika haberi!" diye bağırıyordu.

Haber yayılırken, köylü feodal yükümlülüklerinden kurtulma umuduyla devrimi selamladı. Derken çok geçmeden, soyluların intikam almaya hazırlandığı dedikodularının yol açtığı panik, tekmil köylünün hayatını kabusa çevirdi. Tarihe "Büyük Korku" diye geçen şey bu panikti işte. Kralın intikam ordusunun her yerde olduğu söylentileri yayıldıkça, aynı dedikoduların dönüp dolaşıp aynı köylerde yeniden duyulmasıyla, korku her tarafı sardı. Meçhul bir haberci köy köy dolaşır, yöredeki köylüleri uyararak soylu ordusunun yola çıktığını, önüne çıkan köylerde taş üstünde taş bırakmadığını söylerdi. Bazı köylerde, güneşin batması bile uzaktaki bir köyün alevleri sanılarak yanlış anlaşılır olmuş, insanlarda gurup seyretme zevki bırakmamıştı.

Böylece köylüler hayali tehditlere karşı kendi milislerini kurarak özsavunma çabasına girişti. Köylere giden köprü ve yollar silahlı köylüler tarafından tutuldu. Panik "Büyük Korku" adıyla tanınmaya başladığı halde, Marat'nın olaylardan "isyan ateşleri" olarak söz etmesinin nedeni buydu.

Köylü açısından, toplumu saran değişim sersemletici ve dehşet verici olmalıydı. Çocukken bakkallardan sakız, çikolata, vb. araklamış olan herkes, gelip geçenin kendisine baktığını, birazdan "Hırsız!" diye bağıracağını sandığı o günlerde yaşadığı korku ve heyecanı hatırlar. Paris halkının yanında yer alan Fransız köylüsü, anasından emdiği sütle birlikte içine işleyen ideolojiyi, ilahi olarak buyrulmuş olmasına bakmadan, kendi protestolarıyla yerle bir etmişti. Şimdi de kendi yarattıkları canavardan ürküyor, analarından emdiği süt burunlarından geliyordu.

Yoksa olaya farklı açıklamalar mı getirmeli? Simon Schama'ya kulak verecek olursak, yaşanan paranoya "serserilerle ilgili genel endişenin yoğunlaşmış bir biçimi"ni temsil ediyordu. Yani, devrimle pek ilgisi yoktu bunun. Vergi dairesi yakma eylemleri ve yerel milislerle girişilen çatışmalarla geçen aylardan hemen sonra, çelikleşen Fransız köylüsünün hep birlikte yelken-

leri suya indirip, yöredeki dilencilerden korkmaya başlaması ne tesadüf böyle! Her köyde hem de. Tesadüfen. Çünkü devrime katılan bir köylüyseniz, sizi kaygılandıranlar soylular değil, ekinlerinizin üzerinde sızdıklarında şarapları dökülen birkaç yaşlı ayyaşmış. Geçiniz! Siz hiç "Köylü milletin efendisidir" lafını duymadınız mı?

İNSAN HAKLARI BİLDİRGESİ

Kırsal bölgelerdeki ayaklanma, 4 Ağustosta "feodal rejimi tamamen ortadan kaldıracak" olan önergeyi yasalaştırarak köylülere cevap veren Paris'teki Ulusal Meclis'in can alıcı sorunuydu. Gerçi, burada bir bit yeniği vardı; kendisini toprak sahibine bağlayan yükümlülüklerden kurtarmak isteyen bir köylü, yıllık rantın yirmi katını peşin ödemek zorundaydı. Bunun avukatların öncülüğündeki bir devrim olduğunu unutmayın lütfen. Şöyle bir slogan da çıkmış olmalı: "Artık tamamen özgürsünüz. Şimdi de Barolar Birliği'nin tarifesi üzerinden, bu malumatın parasını uçlanın lütfen: Beş bin dolar!" Doğu Avrupa'daki 1989 devrimlerinde de öncülük herhalde böyle bir şeydi. Ne kadar fakir olurlarsa olsunlar, tüm yurttaşlar artık Rolex saat ve Gucci valiz almakta özgürdür!

Ne var ki, kraliyet sert bir yumruk yemiş ve sersemlemiş durumdayken Meclis'in kararının peşinden İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile bir darbe daha aldı. Tarihsel bir andı yaşanan, zira soylular artık kendi ailesinin topraklarında çalışan köylülerden ayni ve nakdi vergi ve angarya iş beklemeyecekti. Bunu modern yaşamın hızıyla kıyaslayın. İngiltere'nin Yeni İşçi Partisi'nin en açık vaatlerinden birisi tilki avını yasaklamaktı. Beş yıl geçti, hâlâ bunu nasıl yapacakları üzerinde kafa yoruyorlar. Akıllı ve kararlı bir hükümet daha ilk gün yasayı çıkarıverirdi; "Beyler, Teksas'taki gibi kırmızı urbalarınızı giyip, sherry içiyor ve araziye saldığınız köpeklerle ava çıkıyorsunuz. Zavallı tilkilerin bağırsaklarını deşince muzaffer edayla borazan çalıyorsunuz. Ne yazık ki, hepiniz biraz kafayı yemişsiniz. Size psikolojik tedavi imkanı sağlarız, ama lütfen kendinize gelin. İngilte-

re'yi dünyaya daha fazla rezil etmeyin. İç ve dış düşmanların ağzında bizi sakız etmeyin!"

Amerikan Devrimi'nin belgelerinden esinlenen Bildirge, kısmen Amerikan Bağımsızlık Savaşı kahramanlarından Marquis de Lafayette'in kaleminden çıkmaydı. Küçük yaşta yetim kalan Lafayette'in anne ve babası zengin toprak sahibiydi. On altısında, on dört yaşındaki bir kızla evlenmişti. Kızın bir çocuğu vardı ve Lafayette çiftçilikten sıkılıp, daha hareketli bir hayat sürmeye karar verdiğinde henüz on dokuz yaşındaydı. Bu arada karısı da ikinci çocuğa hamile kalmıştı. Böylece genç yaşta bir tekne satın aldı, minyatür bir ordu topladı ve kolonilerin safında İngilizlere karşı savaşmak üzere Amerika'ya yelken açtı. Tanrı misafiri gibi gelen Fransız soylusu delikanlı, Fidel Castro ve Che'nin ünlü Granma'sından iki yüzyıl önce, bir tekneye sığdırdığı ordusuyla kıtaya çıkarak, Amerikalıları çok sevindirmiş olmalıydı. Fakat devrime katkısı bu kadarla sınırlı kalmamıştı elbette. Amerikan Anayasası'nın taslağının yazımına katkıda bulunacak kadar ileri gitmişti. Dolayısıyla bu "alaylı anayasa profesörlüğü" sayesinde Fransız anayasasını hazırlayanlar arasında da ismi öne çıkacaktı. Bildirge, soyluların ayrıcalıklarını, içteki vergi duvarlarını ve ticaret tekellerini ortadan kaldırmıştı. Kanun karşısında herkes eşit sayılıyordu. Fransızların isyan etme hakkı da anayasada kutsal kabul edilmiş, idam aleti olarak giyotin su çarkının yerini almıştı. Tam bu sırada bir milletvekili ölüm cezasının tamamen kaldırılmasından yana oy kullanmıştı. Kim miydi? Kim olacak, Robespierre?!

KRALIN VETOSU

Bastille'in enkazının tozu dumanı dağılırken, coşkunun yerini tartışmalar aldı. Ama Fransa'daki polemikler, normal zamanlarda publarda ve bürolarda yapılanlardan farklıydı. "Onlar"ın, yani, hükümet, konsey, BBC'nin ne yapması gerektiğiyle ilgili tartışmalar yerine, polemiklerin temelinde "biz"im hangi eylem tarzını izleyeceğimiz vardı. Devrimci zamanlarda, ekmekle ilgili bir tartışma bile siyasal çağrışımlara sahiptir. Devrimin yönü

ekmek olup olmayacağını belirleyecektir, dolayısıyla ekmek arzı konusundaki hiçbir tartışma, en yakıcı siyasal soruna kadar uzanmadığı takdirde, ilerleyemezdi: Kralın vetosunu nasıl aşmalı?

O sırada, hiç kimsenin yönetme erki olmayan bir monarşiyi hayal edemediğini hatırlayalım. Fransız monarşistler, kralcı gazete *Royalty Today*'in editörünün tezlerini anlayamazdı. Kraliçe II. Elizabeth'in Parlamento'nun resmi açılışındaki rolünün anayasaya zarar vermediğini, çünkü konuşmayı yazanların başkası olduğunu söylemişti editör. Başka bir deyişle, kraliçe için milyarca pound harcamaya değer, çünkü kadının eli sıcak sudan soğuk suya girmiyor. Belki maden işçileri de artık kendilerine ihtiyaç duyulmadığı söylendiğinde bu duyguyu yaşamışlardı. Artık gerçekten toprağı kazacak güçleri kalmadığında kraliçeyi örnek gösterebilirlerdi. Günde bir kez bir çarkı çevirerek, sembolik "vardiya değişikliği" töreni dışında hiçbir şey yapmadan ayda bir milyon pound kazanmak, harika İngiliz gelenekleri arasında olsa gerek.

Eğer XVI. Louis, askeri sorunlardan, kimin Maliye Bakanı olacağına kadar, her konuda veto hakkına sahip olmaya devam etseydi, o zaman Meclis ne halt edecekti ki? Binlerce değişiklik önerisi üzerinde tartışıldı ve iki kamp ortaya çıktı. Halkın protestosunun son bulması için çalışan devrim liderlerinden biri Mirebeau'ydu. Mirebeau'nun yanında, elinde kılıcıyla Paris sokaklarını turlayan Lafayette vardı. Erol Flynn'in filminde görülen kınına sokulmuş olan bu devasa kılıcı, bugün Paris müzesinde hâlâ görebilirsiniz. Aman, söylemeden geçmeyelim. O benim katlanabileceğim türden itidal çağrıları yapan bir ılımlıydı. Blair kabinesindekiler *Siyaset Meydanı*'na çıkıp, "Ilımlı olmakla gurur duyuyorum, ama bu programa daha fazla katlanamayacağım" diyerek kılıç çekecek değillerdi yani. Oysa, modern siyasetçiler o kadar tekdüze ki, onlarla farklı düşünemezsiniz bile, çünkü ne dediklerini duyamazsınız. Bir keresinde, Alistair Darling ile radyoda görüşme yapmak zorunda kalmıştım. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ile ilgili monoton bir sesle masal okumaya başladığında, ben de kendimi düşünürken buldum:

"Bu gece köri mi yesem?" Konuşmayı bitirdiğinde, aptallık edip söyledikleri üzerine tartışmayı biraz açmayı denedim. Kem küm ettikten sonra, şöyle bir şeyler söylemiş olmalıyım: "Öyle mi dediniz? Ya, özür dilerim dostum. Kusura bakma, dalıp gitmişim."

Mirebeau ve Lafayette'in karşısında, Meclis üyesi bile olmayan bir doktor ve bilim adamı vardı. Şu bizim şaşı Jean Paul Marat.

KURBAĞA SURATLI MARAT

Belki de devrimin en ateşli Fransız yurtseveri olan Marat, Fransız değildi. İsviçre'nin Neuchâtel şehrinde doğup büyümüştü. Paratoneri kaldırmak için giriştiği mücadelede başarısız kalmış, bir balon kazasının arkasından da havacılıkla ilgili bir makale kaleme almıştı. Artois Kontu'nun doktoru olmadan önce İngiltere'de tıp eğitimi alıp "doktor" olmuştu. Bazı tarihçiler, Marat'nın yapıtlarının hiçbirinin beş para etmediğini söylüyor. Oysa, Marat Fransız Bilimler Akademisi'nin önde gelen üyeleri arasındaydı ve bir keresinde kurumun başkanlığına adaylığını koymuştu. Güya bu göreve seçilmeyişine kızıp, devrimciliğe kapak atmış! Bu bana, Rus Devrimi'nin 1917'de olmasının nedenini, "hasta olan Lenin'in, dünya gözüyle devrimi görmek istemesi"ne bağlayan tarihçi Robert Service'in ortaya attığı teoriyi hatırlattı. Bence Lenin şöyle düşünmüş de olmalıydı: "Yaz tatilini Göller Bölgesi'nde geçirmek istiyorum yoldaşlar. Bari şu devrimi Ekim'e kadar erteleyelim de ağız tadıyla bir tatil yapalım. Bizi uzun devrim günleri bekliyor. Zinde olmamız lazım."

Marat'nın motivasyonu, kişisel küskünlükle açıklanamayacak kadar çok boyutluydu. Tanık olduğu eşitsizlik karşısında şoke olmuştu. Ona göre, hayati ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumdaysa, insan kendisini toplumsal sistemin dışında göreceğinden, bu sistemin yasalarına tabi olmayacaktı. Bu yüzden finansmanı zenginlerin vergilendirilmesiyle sağlanacak olan parasız eğitimi, işsizliği ortadan kaldırmak için halk atölyeleri-

ni ve çalışmak istemeyen herkes devletten uzak tutulmasını savunmuştu. Sokaklarda Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşmesi*'nden parçalar okuyordu. Gene de böyle bir devleti yaratmanın en iyi yolunun "iyi bir monark" tarafından yönetilmekten geçtiğine inanıyordu.[1] Ne bileyim ben, şöyle düşünmüş de olabilirdi: "Bu kulağa şaka gibi gelecek, biliyorum... Beni Bilimler Akademisi'nin başkanı yapmayanlara iyi bir ders vermem gerek. Gidip hemen bir devrim başlatayım da görsünler Hanya'yı Konya'yı. Hanedanlığı devirip yirmi yıl sürecek bir Avrupa savaşı başlatayım da bana yamuk yapmanın ne demek olduğunu görsün beyler!"

Soylulara hekimlik yaparken, nefret ettiği aşırılıklara her gün tanık oluyordu. Oysa *Etats Generaux*'da (Genel Meclis) sözlerini geçirebilen radikal avukatlar çevresine girmemişti. Meclisi mektup bombardımanına tutmuş, ama cevap alamadığında, kendi görüşlerine bir platform oluşturmak amacıyla, kendi gazetesi, *L'Ami du peuple*'yi, *"Halkın Dostu"*nu çıkarmaya karar vermişti. Bu görüşlerini şu sözlerle özetlemişti: "Egemenliğin ait olduğu halka, temsilcilerinden daha fazlasını beklememeyi ve adaleti gerçekleştirme görevini kendi ellerine almayı hatırlatırım."

Marat'nın üslubu epey kafa karıştırıyordu. Bir defasında yeni anayasada "İnsan kendisini ezenlerle mücadele ederken, zalimlerin atan yüreklerini yemek de insan hakları arasındadır" diye yazılmasını istemişti. Bunu kimseyle tartıştığını sanmam. Her kafadan "Bu kadarı da olmaz, 'atan yürekler' de nereden çıktı?" gibi sözlerin çıktığı bir odada, Marat "Ne var bunda?" diye bağırmıştı belki de. "Bu, bizim anayasal hakkımız olmalı. Bakın, canınız yumuşamak istiyorsa, hepiniz çekip gidin, Liberal Demokratlar'a kapağı atın!" Doktoru gazetesini okurken Marat'nın kantarın topunu kaçırdığını hissederek kendisini acilen muayenehanesine çağırdı. O günlerde psikanaliz yatağı filan olmadığından, sülükle kan almak da aynı işi görüyordu. Doktor Marat'ya sülüko-terapi uyguladı.

Marat'nın gazetesiyle ilgili bir başka şaşırtıcı özellik, bugünlerde özellikle yaşlılar için *The People's Friend (Halkın*

Dostu) adlı bir gazetenin yayınlanmasıdır. Bu gazetenin o zamanlarda da çıkıp çıkmadığını bilmiyorum. Ama Marat'nın zamanında da çıkıyorsa, bazı yoksul emeklilerin yanlışlıkla Marat'nın gazetesine abone olmaları çok ilginç olurdu. Sarımsağın tansiyona faydaları üzerine bir yazı okumaya çalışırken, Marat'nın gazetesine göz attıklarında karşılaştıkları yazıyla şaşkına dönerlerdi: "Zaman tansiyonu yükseltip asalak soyluların kellelerini kesme ve atan kalplerini yeme zamanı!" "Hanıım, hanıım doktor kırmızı eti yasaklamamış mıydı? Fransız doktor bir şey olmaz, yiyin diyor!"

Marat'nın başlıca kaygısı Kralın vetosuydu. Genel oy hakkını ve Kralın yetkilerinin salt danışmanlıkla sınırlandırılmasını savunuyor, diğer radikallerle birlikte, Kralın Versailles'dan Paris'e geri getirilmesini istiyordu. Başkentte ordu toplama girişimleri daha kolay boşa çıkarılabilirdi.

Marat'nın arkadaşlarından birinin yazdığı şu satırlar, o günün tipik üslubunu çok iyi yansıtıyor: "Paris halkı, uyanın artık, silkinip uyuşukluğunuzu üzerinizden atın. Soylular sizi her taraftan kuşatmış, zincire vurmak istiyor; sizse uyuyorsunuz! Ya devrim, ya kölelik! Ya cumhuriyet, ya sefalet! Bu böyle sürüp gidecek mi? Hayır, bin kere hayır! Öyleyse, uyan ey halkım! Uyan! Ayağa kalk!" Böyle bir bildiriyi aldıktan sonra, "Sizinle aynı fikirdeyim de küçük bir maruzatım var. Bu hafta yokum. İşim başımdan aşkın, evi boyayacağım!" demek kimin haddine.

PASTA

Marat, tahıllara el koyma eylemlerini savunan yazılar da yazıyordu. Stokları kontrol ederek fiyatları yüksek tutmaya çalışan spekülatör ve karaborsacılar her şehirde saldırıya uğruyordu. Eylüle gelindiğinde yeni Meclis, fırıncıları fiyatları indirmeye zorlayan ayaklanmaların önünü kesmek için, hemen hemen her fırının önüne asker yerleştirmişti. Fırıncıların nostaljik köy hayatını sembolize ettiği günümüzde akıl almaz bir anlayış bu. Bir fırıncıyı şu pozisyonda düşünmek ne zor değil mi? "Her

zamanki dilimli tam buğday ekmeği, Hanım Abula? Buyrun, para peşin kırmızı meşin, hemen yaylanın hamfendi. Kalabalık etmeyin yoksa bu askerler sizi mermi manyağı yaparlar! Çekin arabanızı!"

Çok sayıda soylunun sürgüne gitmesiyle, ekonomik kriz peruk imalatçılarını da vurmuştu ve tazminat olarak işsizlik yardımı alma talebiyle gösteriler düzenliyorlardı. Tarihte devlet yardımı almak için yapılan en cüretli eylem olmalıydı. Adama sormazlar mı? "Nasıl işsiz kaldın?" Cevap: "Vali ülkeden kaçtığında perişan oldum birader!" "İyi de devletin koca valisi neden kaçsın?" "Orasını sorma, bir gün gaza gelip vali konağını basınca Mösyö tabanları yağladı. Herhalde mızraklarımıza takılı kesik kellelerden ürktü adam."

Bu arada, Paris'te, St-Jacques-de-la-Boucherie'de bir papaz, fakir bir marangozu bedava gömmeyi reddetti. Bu yüzden, kiliseye saldıran kalabalık bir grup, papazı sıkıştırdı ve cenaze törenini zorla yaptırdı. Yüzlerce insan parasız cenaze törenine katılmak için kiliseye doluştuğunda, başka bir kilisenin koro şefi, cemaate cenaze töreninde koroda şarkı söylediği için işten atıldığını söyledi.

Nüfus kütüğünde Fransa'nın en yaşlı insanı olarak görülen, 120 yaşındaki Jean Jacob adında bir adam bile devrimin ruhu ve coşkusuna kapılmıştı. İhtiyar Ulusal Meclis'e davet edilmiş, orada aradan geçen bunca zamandan sonra nihayet özgür bir insan olduğu için şükranlarını belirtmişti. Kalıbımı basarım, bazı aklı evveller ortaya çıkıp, "Anladık, şimdi devrimci geçiniyor, ama biraz daha bekleyin" demişlerdir! "125 yaşına geldiğinde, bakalım hâlâ devrimci geçinecek mi? Biz ne devrimci delikanlılar gördük, sonradan pişman olan?!"

1 Ekimde Kralın muhafızları Versailles'da bir partiyi bastı. Kör kütük sarhoş Kral ve Kraliçe, kendilerine hediye edilen özgürlük kepini törenle yere atıp çiğnemişlerdi. Kral ertesi gün ayık kafayla yerlerde çiğnenen kepi görünce, "Olamaz, çok sarhoştum herhalde!" demiş olabilir; orasını bilemem.

Kralın yeğeni bile olay "belki olmuştur" demesine rağmen,

kraliyet çifti sonradan söylentileri reddetmişlerdi. Ama bu söylenti bütün Paris'e yayılınca Kralı Versailles'dan geri getirme zeminini yaratmaya çalışan Marat ve Danton gibilerinin desteği aniden arttı. Özellikle, her gün evlerine ekmek götürmek için kampanya yürüten kadınlar saraya yürümek için toplandı. Belediye Binası'nda "silah başına!" anlamına gelen alarm zili çalınca bir grup kadın silah bulmak için binaya hücum etti. Yaklaşık yirmi beş kilometrelik yürüyüşe başlamak için Paris'ten yola çıktıklarında kalabalığın sayısı 10 bin kişiye ulaşmıştı. Daha sonra, biraz da gösteriyi kontrol altında tutma amacıyla, Ulusal Muhafızlar kalabalığın çevresini sardı.

Ama Versailles'a ulaştıklarında askerler kalabalığa ateş açacaktı. Buna karşılık hemen saldırıya geçen kalabalık da askerlerden ikisinin kafasını kesti. Ulusal Muhafızlar ile yapılan anlaşma uyarınca, kadınların oluşturacağı küçük bir heyetin Kraliçe ile görüşmesine izin verildi. Ancak heyetten bir kadın sarayın ihtişamı karşısında heyecandan bayıldı. Devrim sırasında hiçbir şey insan zihninin çelişkili tabiatını daha iyi gösteremezdi: "Ay, bu güzelim sarayı nasıl yakarız? Ayol, masallardaki gibi, nazar değmesin!"

Bir kez daha kalabalık sabahın 6.00'sına kadar bekleyecekti. Bu sıralarda, içlerinde bazı balıkçı kadınların da bulunduğu militan kanat saraya girdi. Kraliçenin yatak odasına dalmadan önce iki muhafızı daha öldürdüler. Marquis de Ferrières'ye göre, "komplocular" Kraliçenin dairesine yaklaşırken, "Nerede o? Kafasını keseceğiz, kalbini çıkaracağız, ciğerini kızartacağız. Üstelik, bu kadarla da kalmayacak!" diye çığlıklar atıyorlarmış.[2] Eğer bu yazdıklarına son cümleyi eklemeseydi, biraz daha inandırıcı olabilirdi. Kesinlikle, en kana susamış kitleyi bile, kurbanın ciğerini kızartmak tatmin ederdi. Aslında burada hizipler de tartışmaya başlamış olmalıydı. Büyük bir ihtimalle sağ kanat, sol kanada "Hayır, adil olalım kızlar. Ciğerini kızartmak kafi, daha fazlası gereksiz!" diye bağırmıştır. Sol kanat da kaşlarını çatarak, "Sizi hanım evlatları, sizi uzlaşmacı oportünistler!" diyerek sağ kanada dersini vermiştir.

Marie Antoinette'in tarihe mal olan ünlü sözünü söylediği olay buydu işte. Kadınlardan biri "Madam, halkınız ekmek bulamıyor," deyince, Kraliçe, "Ekmek bulamıyorlarsa, pasta yesinler"[3] diye cevap vermişmiş! Doğrusu bu ya, gerçek olması için duruma çok fazla uygun bir laf gibi görünüyor.

Ulusal Muhafızlar'dan Stanislas Maillard, sonradan kadınların "süpürge sopaları, mızraklar, yabalar, kılıçlar, tabancalar ve tüfeklerle" silahlanmış olduğunu yazmış,[4] erkeklerden daha kararlı olduklarını da eklemişti. Kralcı kamp bu noktada pazarlık gücüne sahip olmadığından, varılan anlaşmayla kral ve kraliçe güvenliklerinin sağlanması şartıyla, hemen Paris'e dönmeyi kabul ettiler.

1789'dan sonra kraliyet ailesinin sarayda bulunmayışının nedeni *buydu.* Daha sonra kaleme alınan sarayla ilgili tanıtım kitapçıklarında nedense bu dönem hep es geçilmiştir. Pompei'ye giden turistlere, "Sonra, her ne hikmetse burada bir daha kimse yaşamadı" denilmesine benziyor.

Sonuçta Kral Ulusal Muhafızların korumasında ama bir yandan da Paris'in en yoksul kadınlarının kuşatması altında başkente geri dönmeye zorlanmakla kalmamış, bütün yolculuğu yeni özgürlük kepiyle yapmaya da zorlanmıştı. Bu, Thatcher'ı halka *Sosyalist İşçi* gazetesi dağıta dağıta Hartlepool'dan Londra'ya kadar yürütmeye benziyor.

BUNA SINIF DERLER

Versailles gösterilerinden sonra Kral artık her şeyi veto edecek durumda olmadığının farkına varırken, Meclis'in özgüveni de artmıştı. Böylece hemen hemen her hafta Meclis daha birkaç ay öncesine kadar çoğu insanın sonsuza dek süreceğine inandığı gelenekleri ortadan kaldıran yeni yasalar çıkarıyordu. Versailles yürüyüşünden hemen sonra, Meclis milletvekillerini sınıflarına göre ayıran tören kıyafetlerini kaldırmıştı. Kiliselerdeki bazı sıraların soylulara ayrılması gibi uygulamalarla birlikte armalar da yurttaşlığa aykırı görülüyordu. Soyluluk nişanı olarak kullanılan rütbe işaretleri taşıyan yelkovanların da yasaklanma-

sı, soyluların kafasının tasını artırmış olmalıydı: "Siyasi cezalandırmanın bu kadarına da pes doğrusu! Kafayı yemiş olmalı bunlar. Saatlerdeki yelkovanları da yasaklasınlar da görelim. Yakında bunu bile yaparlar!"

Devrimin, sınıf çatışmaları değil sadece bireyler arasında intikam kavgaları olarak geliştiğini öne süren tarihçiler bu önlemleri açıklamakta zorlanacaklardır. Schama, aristokrasinin bu yasalara karşı çıkmadığını, çünkü bunları öneren komitelerde soylular olduğunu, hatta Tiers-État vekillerinin bazılarının soylu olduğunu öne sürüyor. Peki, o zaman aristokrasi gerçekten de bu yasaların getirilmesini desteklediyse, neden daha önce bir kere bile kendisi bunları önermedi? Canı isteseydi, önceki yüzyıllarda istedikleri zaman bu ayrıcalıklarından vazgeçebilirdi. Buna karşılık, devrimin büyük zaferi ile tam aynı zamanda bu ayrıcalıkları desteklediğini ifade etti. Eşekten düşen Nasreddin Hoca'nın "Ben zaten inecektim!" demesine benziyor bu.

Aristokrasinin bir sınıf olarak varlığını sürdürmesi için geri çekilmekten başka seçeneği yoktu. Irk ayrımı dönemindeki Güney Afrika'nın yöneticileri de yok olmaktan kurtulmak için kendi sistemlerinden vazgeçmek zorunda olduklarını nihayet anlamışlardı, ama bu siyahlar ve beyazlar arasındaki ayrılıkların hiç de hayali olduğu anlamına gelmiyor. Tek tek soyluların *Üçüncü Kesim*'i ya da tek tek işadamlarının soyluları desteklemiş olması, bu durumu değiştirmez. Çatışmanın sınıf çıkarları temelinde geliştiğini söylemek, tarafların futbol maçlarının tribün kavgalarındaki gibi dizildiğini söylemek anlamına gelmez. Deplasman maçında, üzerlerine "SOYLU" formaları geçiren fanatiklerin tezahüratlarına, ev sahibi "HALK MECLİSİ" formalı fanatiklerinin "CEHENNEME HOŞGELDİNİZ! BURASI FRANSA! BURADAN ÇIKIŞ YOK!" diye parlak zeka ürünü cevaplar gibi gelişmiyordu sınıf mücadeleleri.

Her grevde işverenin yanında yer alan işçiler görüldüğü gibi, her egemen sınıfın içinden yoksulların mücadelesini destekleyenler çıkar. Fransız Devrimi'nin liderlerinin uğrunda savaştığı idealler, toplumun belirli kesiminin, burjuva sınıfının ve devrim için

hayati öneme sahip olan *sans-culotte'ların* özgül çıkarlarını gözetiyordu. Devrim, artık sırf yelkovanlarında soylu armalar taşımadıkları için alt sınıf olarak görülmeyen bu kişilerin taleplerine uygun gelişiyordu. Ancak aynı şey aristokrasi için söylenemezdi.

KULÜPLER

Versailles gösterilerinden sonra, değişimin ivmesi hızlandıkça Carlyle'nin söylediği gibi "binlerce araba dolusu" broşür ve gazete yayınlanıyordu. Ortalarda o kadar çok yayın dolaşıyordu ki, Desmouilins, "Bazı yurttaşlar basın özgürlüğünü özel amaçları için kullanıyorlar; yurtseverler çulsuz kaldığında gazete patronluğuna soyunuyorlar" diyordu.

Batılı siyasetçiler neden bu kadar az kişinin oy verme zahmetine katlandığını düşünürken, bunu sanki tembellikten kaynaklanıyormuş gibi "duyarsızlığa" bağlıyorlar. Birçok kişi için oy kullanmama bilinçli bir tercih. Chris de Burgh'ün "Lady in Red"i söylediği bir konsere nasıl canım gitmek istemiyorsa, oy sandığına da gitmeyi canım istemiyor. Biri ne kadar duyarsızlıksa öbürü de duyarsızlık! Bazılarının oy kullanmayışının temel nedeni hayatlarında değişen somut bir şey görmemeleri olmalı. İnsan, bir faaliyete katılmasının etkisi olacağını düşünürse, gider katılır. Oblomovlar bile tuvalete gitmemezlik edemez, kendilerini ne kadar tutabilirler ki. Oy kullanmanın bir şeyleri değiştireceğini düşünen şöyle laflar etmez: "Belirli bir partinin çizgisinde inşa edilecek bir toplum tasavvur ediyorum. İşbirliğine dayalı, sevecen ve topluluğun yeteneklerini teşvik eden bir toplum. Fakat, sandığın konduğu ilkokula kadar bütün o yolu çekemem, 500 metre yol tepemem arkadaş."

Seksen üç bölgeye ayrılmış olan devrimci Fransa'nın "duyarsızlık" diye bir derdi yoktu. Bu yüzden erkeklerin yüzde 60'ı oy kullanıyordu. Tabii, daha birkaç hafta öncesine kadar, bu oranın yüzde 0 olduğunu hatırlatalım. Her köyde, kilise papazının çağrısıyla yapılan toplantılarda, yerel konsey üyeleri seçiliyordu. Paris'te, yüzlerce kişi, kiliselerin salonlarındaki tartışmalardan sonra gerçekleştirilen seçimler yoluyla göreve geliyordu.

Ulusal Meclis halka açıktı, tartışmalar genelde kulislerden gelen bağrışlardan etkilenirdi. Bunlar, "kilise salonlarındaki tartışmalardan sonra gerçekleştirilen seçimler" ibaresinin modern İngiltere'de yarattığı izlenime pek benzemiyordu. Ne bir kişi çıkıp bir buçuk saat konuştuktan sonra, kendisini ve karısını bütün görevlere öneriyordu, ne de bu sırada salonda aralarından birinin kendisini Julius Sezar sandığı sadece yedi kişi kalıyordu.

Tarihin belli anlarında, insanların içinde bulunduğu topluluk gerçekten de tartışmaların sonucuna göre şekillenmiştir. Fransız Devrimi sırasında böylesi tartışmalar "kulüpler" diye bilinen siyasi toplulukların ve organizasyonların oluşumuna yol açmıştı. Kulüpler siyasi partiler değildi. Kulübün her üyesinin aynı görüşleri savunması beklenmezdi, fakat her kulüp benzer idealleri destekleyenleri çekerdi kendisine. Robespierre, Tiers-État'ın destekleyicileri arasında yükselen bir tartışma merkezi niteliğindeki Jakobenler Kulübü'ne katıldı. Ancak bu kulübün üyelik aidatı yüksekti ve bazı yoksullarla birlikte, en ünlüleri Danton, Marat ve Desmoulins olan başkaları da daha düşük aidat alan Cordelierler Kulübü'ne katılmıştı.

Danton en ünlü hatipti. Kalabalıklar yöredeki bar ve cafélerden çıkar, onu dinlemek için kapı ve pencerelere yığılırdı. Meydanlara kurulan dev televizyon ekranlarında dünya futbol şampiyonası final maçını seyredenleri andırır bir manzaraydı bu. Danton, devrimin amacını "*Liberté, Egalité et Fraternité*" olarak telaffuz ettiği ünlü konuşmasını da bu kulüpte yapmıştı.

Camille Desmoulins, kendi kulüplerindeki tipik bir geceyi şöyle anlatıyordu: "Bir yurtsever önergesini sunar; eğer destek bulursa, bir sandalyenin üzerine çıkarılan adam konuşturulur. Alkış toplarsa ağzı kulaklarına varır. Yok yuhalanırsa, kendi yoluna gider." Bu durumda siyasi konuşmalar, Dans Yarışması'nda en sona kalmaya benziyordu herhalde. Bu kişileri perde gerisinde bildikleri tüm duaları okurken ve "Bu geceki kuru kalabalık" diye mırıldanırken hayal edebiliyorum. Derken bir yarışmacı listeye bakıyor ve çığlığı koyuveriyor: "Hayır, olamaz, şansa bak, Danton'un arkasından çıkıyorum!"

Ne var ki, herkesi tarihçilerin hoşlandığı şekilde kategorize etmek hiç kolay değil, zira çoğu insan aynı anda farklı kalıplara girebilir. Tottenham'ın kendi sahasında Crystal Palace'ı ağırladığı bir gece maçını hatırlıyorum. Palace'ın siyah oyuncularından biri, arka arkaya hatalar yaptıktan sonra, kendi taraftarlarından epey küfür yemeye başladı: "Hadi, koş ibne! Kıçını kaldır!" bir başka Palace oyuncusu, Tottenham kalesinin önünde gol kaçırdığında, kadının biri ayağa fırlayıp, bağırmaya başladı: "Ona küfretmiyorsunuz, değil mi? Çünkü beyaz. Siyah olduğu için sadece Bruce'a küfretmeyi biliyorsunuz. Utanın kendinizden, sizi ırkçılar sizi!" Taraftarın ırkçı olduğuna katılmam mümkün değildi, ama gene de bu cesur özgürlükçülük gösterisine hayran oldum. Bu sırada, önemli bir pozisyonda Tottenham kalecisinin topa çıkması üzerine, hâlâ ayaktaki aynı kadın kulaklarımızı çınlatan bir sesle bağırmaya başladı: "Hadi, Tottenham kalecisi, al onu bacak arasından içeri yavrum!"

Devrimin ilk yılında, hizipler yavaş yavaş oluşuyor, her biri bir dizi fikir ve ilkeler doğrultusunda el yordamıyla ilerliyordu. Genelde küçük esnaf mutlak monarşinin restorasyonunu önlemek için en kararlı davranan kesimdi. Ayrıca en yoksullar arasında yer aldıklarından, zengin ve yoksul uçurumunu daraltan en radikal önlemleri destekliyorlardı. Gemi ve köle sahipleri gibi zengin burjuvazi ise devrimin kendilerine daha fazla söz hakkı vermesinden memnun olmakla birlikte, köylülerin ve *sans-culotte*'ların kitle hareketinden de rahatsızdı.

Öte yandan Mirabeau'nun etrafında kümelenen bir diğer grubun davranışını ise Versailles yürüyüşündeki bir olay gösteriyordu. Kralın Paris'e dönmesini sağladıktan sonra kalabalık Mirabeau'nun konuşma yapmasını istedi. Ancak, en yakın arkadaşının söylediği gibi, "Mirabeau enerjisini böyle durumlar için harcayacak biri değildi." Bir kalabalığın düşmanlığını kazanmanın en kestirme yolu, bir görevden ayrılırken verilen partilerde bulunan herkesin bildiği gibi, konuşma yapılması istendiğinde reddetmektir. Bu yüzden Parisli balıkçı kadınlar gösteriden söy-

lene söylene ayrılmışlardı: "Bizim için böylesi daha iyi, değil mi?" Mirabeau ve hizbinin sorunu, *sans-culotte'ları* kendi saflarında tutmak için ayaklanmalara destek vermekti, oysa tam tersine bu ayaklanmaların sona erdirilmesini istiyorlardı. Bu yüzden, halka karşı tutumları, sınıftan ayrılırken osuran müdürün arkasından gülme krizine tutulan sınıfını hizaya sokmaya çalışan bir öğretmeninkine benziyordu. "Tamam, ben de herkes gibi eğlenmesini severim, ama şimdi lütfen kendimize gelip, işimize bakalım" diyorlardı. Kral, başka taleplerinin yanında, savaş ilan etme yetkisi de istediğinde, Mirabeau desteklemişti. Üstelik, seçme hakkını daha da kısıtlayan yeni önerilerde bulunmuştu.

Diğer uçta, Marat ise kendi egemenliklerini restore etmek için entrikalar peşinde koştuklarını söylediği Kral ve aristokrasiye karşı "sürekli tetikte" olmayı talep eden gazetesini yayınlamaya devam ediyordu. Ancak durum Mirabeau'nun lehindeymiş gibi görünüyordu, çünkü Marat, polisin gazetesini yasaklaması üzerine gizlenmek zorunda kalmıştı. Bir ay sonra ortaya çıktığında, yeni gazetesinin seçim yasası önerisini eleştiren makalesi şu sözlerle sona eriyordu: "Halk soyluların boyunduruğunu sırtından çıkarıp atmış bulunuyor. Aynı şekilde sıra zenginlerinkinden de kurtulmaya gelmiştir." Tekrar tutuklanma tehdidi ile karşı karşıya kalmış, 300 polis peşine düşmüştü. Bu sayı hiç de küçümsenecek bir rakam olmadığı halde, Marat olayı anlatırken, 4000 rakamını telaffuz etmişti. Aynı hikayeyi yeniden anlattığında, rakamı da iyice yükseltmiş, toplarla silahlanmış 12 bin kişinin kendisini tutuklamaya geldiğini söylemişti! Neden böyle yapmıştı – zaten 4000 rakamını duyan "bu kadar da atılmaz ki!" demiyor muydu? Avrupa'nın en büyük palavracılarının yaşadığı memleketim Swanley'de bile, meşhur bar kavgalarından sonra atılan palavralarda böylesine rastlamadım: "Abicim, iki sivil içeri girdi; iyi mi? İfademi alacaklarmış, dışarı baktım, gelenler topu topu 12 bin kişiymiş. Ben de onlara, 'Erkekseniz teker teker gelin' dedim, bir tek daha attım, arkamı dönüp gittim!" Neyse, Marat mahkemeyi beklerken, Danton'un yardımıyla İngiltere'ye kaçtı. Marat'nın yaşadığı zorluklar ve Dan-

ton'un onun kaçışının ayarlanmasındaki rolüyle ilgili haberler dillerde dolaşmaya başlamış ve sonuçta Danton'u bir kahraman haline getirmişti.

Mirabeau ve Marat iki uç görüşü temsil ederken, çoğunluk ortayolcu sayılabilirdi. Daha doğrusu, Crystal Palace taraftarı kadın gibi, birçok sorunda kâh şu tarafa kâh bu tarafa meylederken, bazı sorunlarda ortalarda bir yerdeydi. Meclis bünyesinde açık seçik ideolojileri temsil etmemekle birlikte, hizipler cepheleşmeye başlamıştı. Gerçi, niteliğinden tam emin olmasalar da toplumun özgül çıkarlara sahip kesimleriyle örtüşen kamplaşmalardı bunlar. Kendi yaşadığımız dönemden biliyoruz ki, rutubet içindeki izbe bir kulübede yalnız yaşayan ihtiyar, dünyanın en kemikleşmiş kralcısı olabilir. Kendisini kraliçe ile ne kadar özdeşleştirirse özdeşleştirsin, elektrik ve su faturalarını nasıl ödeyeceğim diye telaş ederken kraliçesinin böyle bir derdi olmadığını bir türlü düşünemez.

NANCY MUHAREBESİ

Siviller kendi öncelikleri ve ittifaklarını belirlerken, ordu da hemen hemen aynı şeyin peşindeydi.

Jean-Marie Le Pen'in Milli Cephe lideri olarak Fransa Cumhurbaşkanlığı'nın ikinci turuna kalmasından hemen sonra, 1 Mayıs 2002'de Paris'teydim. O gün, şehirde biri Len Pen'i destekleyenlerin, diğeri muhaliflerinin olmak üzere iki yürüyüş planlanmıştı. Len Pen'in yürüyüşünün garipliği, sadece nefret yüklü taleplerinden değil, ama düzen takıntısından da geliyordu. Hemen hemen herkes Fransız bayrağı taşıyordu. Fakat, öylesine bir bayrak değil, pırıl pırıl, tertemiz ve gıcır gıcır ütülenmiş. Herkes liderlerinin konuşmasını naklen veren dev ekranlar altında mükemmel simetrik sıralar oluşturmuştu. Bir grubun taşıdığı parlak altın püsküllü sancaklarda "TANRI, AİLE VE VATAN" yazılıydı. Belli yerlerde alkışlıyor ve sloganlar atıyorlardı, ama hiçbir doğallık ya da sevinç belirtisi görülmüyor, her şeyi sadece görev duygusuyla yapıyorlardı. Yakınlardaki bir caféde Mauritius'lu bir adam bana anti-Le Pen yürüyüşüne katılmadan ön-

ce "havayı koklama"ya geldiğini söyledikten sonra, Fransız faşizminin yükselişiyle ilgili teorik bir tahlil yaptı. Ayrıca sabah Le Pen taraftarlarının kendisine nasıl sataştığını da anlattı. Sonra, kolumu tutup, doğrudan gözlerimin içine bakarak, "Siz İngilizsiniz, öyleyse söyleyin bana..." Tam, kendimi hayat memat meselesi sayılan anlardan birine hazırlamıştım ki, adam soruyu patlattı: "Arsenal bu sene şampiyon olur mu, ne dersin?"

Le Pen karşıtı yürüyüş tam bir rahatlama sağlamıştı sadece siyasi farklılıklardan dolayı değil, ama tersine, neşeli *düzensizliğinden.* Şehrin merkezindeki meydanları insanın aklını başından alan kebap kokuları sarmıştı. Devasa ses sistemleri sanki birbiriyle yarışır gibiydi; her köşeden bangır bangır değişik türde bir müzik duyuluyordu. Afrika davulları, Kürt zurnaları ve Specials'ın ilk albümü. En yüksek sesle bağıranı, Türkiye Komünist Partisi'nin standından gelen arabeskti."

Herkes farklı yönlere gidiyor gibiydi, hoplayıp zıplıyor, dans ediyor ve birbirlerinin sırtına çıkıyorlardı. Bol sweetler ve düşük belli pantolonlar giymiş olan yeni yetmeler, caddenin karşısına geçiyor, çığlıklar atarak arkadaşlarını selamlıyordu. Aslında daha yirmi dakika önce sigara uçlandığı kızlara, yirmi yıldır kayıp kız kardeşlerini bulmuş gibi sarılıyorlardı. Fransız bayrakları *yok değildi,* ama bunlar buruşuk, lekeli ve taşıyanların gazi dedelerinden kalma gibiydi. Bu bayrakları taşıyan genç kızlar, böylece *Les Misérebles*'in posterindeki çocuğa benziyorlardı. Temel sloganı aileyi korumak olan bir gösteride, Le Pen'i destekleyen kalabalığın içinde hemen hemen hiç çocuk yoktu. Oysa Le Pen karşıtı gösteride binlerce çocuk vardı. Dizleri yara bere içinde, üstü başı dondurma lekesi, pantolonlarında anlaşılmayan armalarla çocuklar... ve önceden hazırlanmış büyük pankartlardan çok bir duvar boyasıyla oracıkta hazırlanan pankartlar vardı. Faşist Le Pen ile Muhafazakar demagog Jacques Chirac arasında seçim yapmak zorunda kalınmasına lanet okuyan birinde şöyle yazıyordu: "IRKÇI, YABANCI DÜŞMANI NAZİ'YE HAYIR! – OYLAR İKTİDAR HASTASI DEMAGOGA! KARDEŞLERİM, DUA EDİN, TANRI ONU EN KISA ZAMANDA HUZURUNA ÇAĞIRSIN!"

Paris düzensiz neşe ve düzenli neşesizlik gösterileri arasındaki bu çelişkiyi görmüştü. Bastille'in ele geçirilmesinin ilk yıldönümünde de Paris'te çok büyük bir kutlama yapıldı. Ulusal Muhafızların komutanı Lafayette ve bizzat Kral "hukuka, ulusa ve Kral'a" bağlı olduklarını açıkladılar. Olayın kendisi disiplinli kaosun duygusal, beklenmedik bir patlamasıyken, bir yıl sonraki kutlama, devrimin yeni, sıkı bir düzenin kalıbına girdiğini güzelce ifade ediyordu. Hırpani *sans-culotte'lar*ın yerine, kahraman saat imalatçıları ve çamaşırcılar, uydurma silahları, müzelik baltaları ve aşırdıkları balmumu heykellerle, pırıl pırıl üniformalar, parlak sembolik mızraklar taşıyor ve uygun adım yürüyorlardı. Bayrak ve sancaklar, askeri rütbeler ve günler öncesinden hazırlanan konuşmalar, her şey derli topluydu. Düzenin bu zaferinde Kral açıklama yapmak zorundaydı. Kendi kendisine bağlılık bildirmesi fazla dikkat çekmedi, ama en azından açıklaması dürüsttü. Sanki Oscar alan bir oyuncunun konuşması gibiydi: "Ama en çok da kendime teşekkür etmek isterim, kendi olağanüstü çabalarım olmadan, bunların hiçbiri mümkün olmazdı!" Açıklama önemliydi çünkü Kral ve Meclis arasında varılmış olan bir uzlaşmayı dile getiriyordu. Daha önce hiçbir Fransız kralı kendisinden başka hiçbir şeye bağlılık bildirmemişti. Şimdi kendisini *ve* ulusu *ve* bütün insanların eşit olduğunu söyleyen bir hukuku onurlandırıyordu.

Sorun, her Fransızın bağlılık andını tekrarlarken, kendi bakış açısına göre farklı yerleri vurgulamasıydı. Birçok asker, hemen hemen tamamen soylulardan oluşan subaylarının ulusal bağlılık andını nasıl içeceğini soruyordu. İnsan Hakları Bildirisi'nin ruhunu orduya sokma kampanyası başlatılmıştı. Soylu subaylar kötü davrandıkları için yemekhanelerine kilitlenmişler, kralcı bir subay olan Bouille'e göre, hemen hemen bütün ordu siyasi okuma kulüplerine katılmıştı.

Bu arada, ordudaki sınıf ayrımı, sakal tıraşında kendisini gösteriyordu. Kraliyet ordusunda, subayların bıyık bırakması kılık kıyafet yönetmeliğine aykırıydı. Oysa devrimi destekleyenler mümkün olduğu kadar gür bıyık bırakıyorlardı. Subaylar için daha kaygı verici olanı bazı alayların haftalardır maaş alamadıkları için greve gitmesiydi.

Bu olayların en çalkantılısı, Nancy adlı doğu şehrinin yakınlarındaki Château-Vieux alayında görüleniydi. Onlar da maaşlarını alamamıştı, fakat öfkelerini daha da artıran şey, ilerleyen bir Avusturya alayının sınırı geçmek üzere olduğunu duymalarıydı. Askerler bunun isyan eden alayları silahsızlandırmak için girişilen bir komplo olduğunu düşünüyordu. Thomas Carlyle, bu ihtimali reddederek, bu birliklerin Belçika'ya ilerlediklerini ve "kestirmeden gittikleri"ni ileri sürüyor,[5] ama pek inandırıcı değil doğrusu. Belki tarihte başka ordular da bu tür bahanelerin arkasına saklanmıştır. Hitler, eğer sadece yürüyüşe çıktığını, Avusturya'ya gidecek bir yol aradığını ve tanklarının Polonya'nın ortasında ne aradığı konusunda hiçbir fikri olmadığını söyleseydi, kim bilir belki de paçayı sıyırırdı.

Château-Vieux alayı isyan edince en sonunda Bouille özel seçtiği askerleri getirdi. Bunun üzerine isyancı alay da yakınlardaki Nancy halkına silah dağıtarak elini güçlendirmek istedi. Bouille, gece yarısı şehir kapılarına dayanarak, ateş emri verdi. Ölü sayısı ile ilgili tahminler 300 ile Carlyle'nin iddia ettiği 3000 arasında değişiyor. Ertesi gün ise Bouille isyanın hayatta kalan elebaşılarından kırkını daha astıracaktı.

Bu katliam duyulunca halk sokaklara döküldü, Paris'in St-Antoine bölgesinde 40 bin kişi gösteri yaptı. Marat, *L'Ami de peuple*'in yeni iki sayısını Bouille'e karşı suçlamalara ayırdı. Ve bütün Fransa'da, halk Bouille'in askerlerinin top mermileriyle öldürülenlerle dayanışmasını göstermek için minik top mermilerinden rozetler taktı.

MİRABEAU'NÜN SON TRAJEDİSİ

Başta devrimi desteklemiş olan Mirabeau bir süre sonra devrim ajitasyonundan korkuya kapılıp, "ateşli bir monarşist" olduğunu ilan ederek, krallığa iyice yanaştı.[6] Sonra, 1790 ilkbaharında, bütün bu dönem boyunca sergilemiş olduğu aynı hayranlık verici ve iflah olmaz doğallıkla Kralı desteklemekte hiç olmadığı kadar ileri gitti. Züğürt olmasına rağmen, bir aktriste kiraladığı mütevazı apartman dairesinden ayrılıp, çok büyük bir eve ta-

şındı. Burada Paris'in en iyi şeflerinden birini aşçı olarak çalıştırmakla kalmamış, yeniden düğmelerini parlatacak bir uşak da tutmuştu. Ayrıca sekreteri vardı ve çok güzel bir yazlık ev de almıştı. Gırtlağına kadar borca batmışken, bütün bunları nasıl yapabildiği sorulduğunda, gururla borçlarının silindiğini söylüyordu. Kral ile bir anlaşma yaptığını anlamak için komplo teorisyeni olmanız gerekmez. Zamanla "monarşiyi kurtarmak" için gösterdiği çabalar karşısında Kral tarafından maaşa bağlandığı ortaya çıktı. Ne kadar temelsiz olursa olsun, her yerde Kralın devrimi desteklemiş olduğu palavrasını yaymayı marifet sayıyordu.

Bu noktada, Kralın mutlak güvenine sahipti ve Tiers-État'nın tenis kortunda ant içmesine önderlik etmesinin verdiği gururla Meclis Başkanlığı'nı da sürdürüyordu. Ancak, 1791'de sağlığı giderek kötüleşti, geceyi iki balerinle geçirdikten sonra kan tükürmeye başladı. Bundan sonra, ısrarla Meclis'te üç gün süren bir tartışmayı yönetti. Ardından evine dönerek "Tıraş olmalıyım, çünkü bugün öleceğim" dedi. Sanki bir tiyatro oyununda oynuyormuşçasına hazırladığı son konuşmasında şunları söyledi. "Ölüm anında insanın tek istediği, parfüm sürünüp, çiçeklerle süslenmek, müzik eşliğinde bir daha hiç uyanmayacağı uykuyu, son uykusunu huzur içinde beklemek..." Ne var ki, üzüntüden kendisini bıçaklayan sekreteri son anda oynadığı bu dramatik oyunla Mirabeau'nun rolünü çalacaktı.

Mirabeau öldüğünde, Kraldan aldığı paralara rağmen, damatlığının taksitlerini henüz bitirmemişti. Ölümü, günümüzde de yabancısı olmadığımız taziye mesajlarıyla karşılandı. Çok değil, daha bir hafta öncesinde "kendini beğenmiş, şişko ayı" dedikleri adamın ölmesi üzerine, bütün kralcı dostları ve Tiers-État'daki muhalifleri, bu "renkli şahsiyet"in ölümünün "trajik bir kayıp" olduğunda birleştiler. Mirabeau'nun vaktiyle şemsiyeyle saldırdığı kız kardeşi dışında, ailesinden cenazeye katılan olmamıştı. Sadece Marat yas tutulmasına karşı çıkmış, Fransız halkından Mirabeau'nun ölümüne sevinmesini istemişti.

Kendi tercih ettikleri Versailles'dan sürülüp Paris'te yaşamaya mecbur bırakılan Kral ve Kraliçe, hapis hayatı yaşadıklarını söylüyorlardı. Gerçi kendi durumları ile çoğu mahkumunki arasındaki tek farkın, kendilerinin Kral ve Kraliçe olmasına izin ve-

rilmesi olduğunu da itiraf etmeden geçemiyorlardı. Meclis'ten refakatçiler olmadan Paris'in otuz kilometre dışına çıkmalarına, kendi kraliyet muhafızlarınca korunmalarına ve avlanmalarına izin verilmiyordu. Pentonville'de de aynı kuralların geçerli olduğuna inanıyorum. Ama duruma bir de kral açısından bakın. Doğduğu andan itibaren, kendisinin doğal yönetici ve halkının babası olduğuna, otoritesini Tanrı'dan aldığına inanacak şekilde yetiştirilmişti. Ayrıcalıklarını kaybetmesi sadece bir rahatsızlık değildi; bunu iğrenç, günahkarca bir hakaret gibi de görüyordu. Sadece yeniden avlanabilmesi için değil, ama doğal düzeni yeniden kurması için de eski statüsüne yeniden kavuşabilmeliydi. Mirabeau'nun ölümünden sonra, bir karşı-devrim dışında bu hedefe ulaşılması artık imkansız görülüyordu.

DEVRİM YÜZÜNÜ BATIYA ÇEVİRİYOR

Bastille'in ele geçirildiğine ilişkin haberlerin San Domingo köle adasına ulaşması iki ay almıştı. Paris'teki Meclis, San Domingo'da da Fransız modelinde bir meclis toplanması için karar vermişti. Gelgelelim, her türlü seçim sadece beyazlar içindi. Fransa'da olduğu gibi, tüccarlar bu fikrin üzerine balıklama atlamış, oysa adayı yöneten ve Fransız sarayı tarafından atanmış olan soylu bürokratlar dehşete kapılmış, kontrolü kaybetmek istememişti. Adada bir avuç olmaları, Vali de Peynier'nin yaşlı ve hasta bir adam olması, kralcıları *mulatto*larla ittifak arayışına itmişti.

Mulattolar nüfusun melezlerden oluşan kesimiydi. Onlarca yıldır efendiler ve köleler arasındaki evlilik dışı ilişkilerden doğan çocuklardı bunlar. Adadaki sayıları 15 bin kadardı, üstelik kendi aralarında da derilerinin koyuluğuna göre sınıflandırılırlardı. Dörtte üç siyah, yarı siyahtan biraz aşağıda görülür ve böyle sürer giderdi. Adanın bu tabakasının deri renginin koyuluğuna göre 128 dereceye ayrıldığını söyleyebiliriz. Mulattoların kılıç taşıması ya da Avrupalıların kıyafetlerini giymeleri yasaktı. Avrupalıların oyunlarını da oynayamazlardı; evlerine bir beyaz geldiğinde, onunla aynı masada oturamazlardı. Mulatto

kadınlarının yüzde 70'i fahişeydi. Ancak, yıllarca süren bu adaletsizlikten sonra, aniden dost bulma kaygısına düşen vali, görevlilere "onlara da dost ve beyazmış gibi davranmayı" emretti.[7]

Mulatto liderleri, Meclis'e karşı Kralcıların yanında savaşma karşılığında, statülerinde bir basamak yükselme önerisini kabul etti. Ancak Paris'teki Meclis üyeleri, mulattolara oy hakkı dahil, tam siyasi haklar verilmesini tartışmaya başlamıştı bile. O zaman Fransız radikallerinden esinlenen Oge adlı bir Mulatto lider, sömürgenin yöneticilerinden kralcıları desteklemenin karşılığında eşit haklar istemeyi akıl etti. Ama bu talebi o kadar büyük bir tepkiyle karşılandı ki, Oge de bir ayaklanma hazırlığına girişmekten başka çare göremedi. Ancak yakalanıp işkenceden geçirildi, kol ve bacakları kırıldı, su çarkına bağlandıktan sonra da kafası kesildi. Haliyle, ittifak bundan çok büyük bir yara aldı.

Paris'te birkaç Meclis üyesini de içeren "Siyahların Dostları" adlı kölelik karşıtı grup, köleliğin "derinin aristokrasisi" olduğunu söylüyordu. Meclis, kölelere eşit statü verilmesi önerisini reddetti, ama San Domingo'daki kralcılar konunun mecliste tartışılmış olması karşısında bile küplere binmişti. Le Cap şehri içinde ve çevresinde, köleler kendi ayaklanmalarını başlatıp başlatmamayı tartışıyorlardı. Nerelerde mi? Elbette, meşru olarak toplanabildikleri tek yer olan vudu ayinlerinde. Ayaklanma örgütlemek için ne mükemmel bir yer! Sahne bir illegal işçi partisinin toplantı yaptığı mahzen! Birkaç kişiden başka gelecek kimse olmadığını herkes açıkça bildiği halde, şefin sanki beklediği kitle gelmemiş gibi, "Tamam, başlayalım öyleyse" demesiyle başlayan bu toplantılara titreyerek katılanların, yaşadıkları tabii ki bu büyü ayinlerinkine hiç benzemez. Kölelerin arasında Boukman denilen başrahip, komutan olmuştu. Köle askerlerine ormanın ortasına yürünmesi için işaret vermiş, burada büyülü heceler söylemiş ve yakalanan bir domuzun kanını içmişti. Ki, bu, eğer savaşa gidiyorsanız, BBC'de bir son dakika haberi ile duyurmaktan ya da Amerikan başkanının nutuk atmasından daha mantıklı görünüyor. "Kararlılık" ve "cesaret" üzerine muhteşem nutuklar atan çelimsiz görünümlü Batılı liderler, bir çölün ortasındaki yoksul kasabalara hava hücumu düzenlemeden ön-

ce, böyle domuz kanı içselerdi, dünya çok daha barışçı bir yer olurdu.

Belirli yerlerde yakılan ateşler kölelerin katılımını haber veriyordu ve bölgede bütün plantasyonlar ateşe verilmiş, sahipleri öldürülmüştü. C. L. R. James, *The Black Jacobins* adlı kitabında, olayları şöyle anlatmıştı: "En açık yollarla kurtuluş arayan... köleler, durmadan yakıp yıkıyor, acı çekmelerinin nedeni olarak gördükleri her şeyi yerle bir ediyordu... Şimdi gücü ellerine geçirdiklerinden, kendilerine öğretilenleri yapıyorlardı. İlk çatışmaların çılgınlığı içinde karşılarına çıkan herkesi öldürdüler... Savaş çığlıkları 'İntikam! İntikam!'dı ve birisi bir mızrağın üzerine geçirdiği beyaz bir çocuğu sancak gibi taşıyordu." Ve bu cümlenin arkasından, yazarın o muhteşem açıklaması geliyordu: "Ama, gene de şaşılacak kadar ılımlıydılar." [8]

6. Bölüm Notları

1 Gottschalk, *Lafayette and the French Revolution* (Londra, 1973), s.14

2 *Documents of the French Revolution,* s.62

3 Bunun nereden alındığını ben söylemeden önce elbette bulmuşsunuzdur.

4 Rudé, *The Crowd in the French Revolution* (Oxford, 1967), s.57

5 Carlyle, *The French Revolution,* s.251

6 Willert, *Mirabeau* (Londra, 1898), s.74

7 James, *The Black Jacobins*, s.51

8 age., s.72

7
Kral Tepki Gösteriyor

Gitmek mi zor kalmak mı zor
Aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık

İNGİLTERE'DEKİ YANKILAR

Son zamanlarda, Güney Afrika'da ırk ayrımının sona ermesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılışının yarattığı heyecana tanık olduk. Oysa Fransız Devrimi tasavvur bile edemeyeceğimiz bir coşku dalgası yaratmış olmalıydı. Bu, sadece baskıcı bir yönetimin ömrünün sona ermesi değil, yetkisini Tanrı'dan alan tek adamın yönettiği bütün bir toplumsal ve siyasi sistemin yerini herkesin kazançtan pay alabildiği bir düzene bırakmasıydı. Dolayısıyla, heyecan Fransa ile sınırlı kalmamış, her yerde liberal ve radikallere bir zamanlar ütopya olarak görünen şeyin şimdi gerçek olduğunu göstermişti.

Örneğin, 1789'da, şair Robbie Burns bir parti kaçak silah ele geçirdiğinde İskoçya Vergi Dairesi'nde çalışıyordu. Kralcılara karşı kullanılması için doğrudan Paris'teki büyükelçiliğe gönderdi. Belki de davranışına uygun bir şiir de yazmıştı. Ancak her şairin Burns'le aynı görüşü paylaşmadığını biliyoruz.

Bazı İngiliz yönetici klikleri de devrimi desteklemişti, gerçi kimi zaman bunun tek nedeni Fransa'yı kargaşalık içinde görmekten zevk duymalarıydı, ama yine de devrim saygındı. Sanatçı çevrelerinin geyiklerini duyar gibiyim: "Azizim, Islington'da

Mızrak adında yeni ve çok hoş bir bar keşfettik. Bira şişelerinin kapaklarında minyatür top mermileri var. Tavandan sarkan kesik baş koleksiyonunu da unutmamalı!"

İngiltere'de ülke parlamento tarafından yönetilmekle birlikte, devrimin etkisi, kısmen parlamentonun yolsuzluklara batmış bir organ olmasından ve demokrasinin azlığından geliyordu. Sarayla güçlü ilişkileri olan Cornwall'ın parlamentoda kırk dört üyesi varken, Birmingham ve Manchester şehirleri hiç temsil edilmiyordu. Bir tek çiftlik evi bulunan Old Sarum mezrasından iki parlamento üyesi seçiliyordu. Ve her şeyine iddiaya girerim ki, Toriler aday gösterecek olsaydı, çiftçi "Kusura bakmayın, size asla oy vermedim, vermem de" diyecekti.

Yönetim sistemine karşı akademisyenler ve şairlerden gelen itiraz seslerine yoksullarınki de katıldı. Bunların içinde, parlamentoda reformu ve Fransa'daki devrimi desteklemeyi hedefleyen Londra İletişim Derneği'ni kuran kunduracı Thomas Hardy gibi radikaller de yer alıyordu.

Devrimden pek hazzetmeyenlerin başında, Wendover'dan bir milletvekili, İrlandalı Edmund Burke de vardı. *Reflections on the Revolution in France* adlı kitabında, Burke, Bastille'i ele geçirenlerin "kuru kalabalık" olduğunu yazmış, Fransız Maliye Bakanı'nın "tüm işgalleri onurlu" ilan etmesinden şikayet etmişti. Buna da şöyle karşılık veriyordu: "Bir berberin ya da mumcunun işgali kimseye bir onur kazandırmaz, çok daha köle ruhlu işçiler dışında." Ve bu görüşünü doğrulamak için, Süleyman'ın Meselleri'nden bir alıntı yapmıştı: "Bilgili adamın hikmeti boş zamanların yarattığı fırsatlardan gelir ve az işi olan bilgili olur. Saban tutan, öküz güden ve tosundan başka laf bilmeyen kişi nasıl hikmet edinebilir?"

TOM PAINE

Burke'un kitabı 1790'da yayınlandığında, Tom Paine isimli bir korse imalatçısı Islington yakınlarındaki Angel'de kalıyordu. Benjamin Franklin'in tavsiyesiyle Amerika'ya gitmek için beş parasız ülkeden ayrılan 37 yaşındaki Paine, Boston'a meteliksiz

olarak geldi ve bir kitapçı dükkanında iş buldu. Bunun hemen ardından, Lexington yakınlarında askerlerin kalabalığın üzerine ateş açması, Paine'i İngiliz egemenliğine karşı mücadeleyi destekleyen *Common Sense* kitabını yazmaya itti. Burada, "Doğa, kralların veraset haklarını kabul etmez, yoksa insanlığın başına aslan yerine eşek geçirerek sık sık bu hakkı gülünç bir hale getirmezdi" diyecekti. Belki de kendisini yeterince net ifade edemediğinden kaygı duymuş olacak ki, III. George'un sadece "silahlı bir haydut çetesi ile birlikte karaya çıkıp, yerli halkın rızası dışında kendisini İngiltere Kralı ilan eden bir Fransız piçi"nin soyundan geldiğini eklemişti. Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az! Burada herkes aradığını bulabilirdi. Kralcı bir taksi şoförü bile, "Bak gördün mü, Fransızları o biçim bozum etmiş" diyebilirdi.

Binlerce Amerikalıyı İngiliz askerlerine karşı savaşa katılmaya teşvik eden *Common Sense,* o zamana kadar en çok satan kitap oldu. Başarısı sadece içeriğinin değil, sıradan insanların kavrayabileceği bir üslupla yazılmış olmasından geliyordu. Aynı zamanda, Paine kolonilerin İngiltere'den tam bağımsızlığını savunan kişilerden ilkiydi. George Washington, o kadar etkilenmişti ki, savaştan sonra Paine'i Kongre'de Dışişleri Komitesi'nin sekreterliğine getirmişti. Gururu okşanmış olan Paine, Washington'u dairesinde bir akşam birkaç saat geçirip, bir dilim ekmek ile peynir yemeye davet etmişti.[1] George Washington'un verdiği işe teşekkür etmenin bundan daha hoş bir biçimi olabilir mi! İnsanların çoğu, ilk ABD başkanını davet ettiğinde yaltaklanır, ağzı kulaklarına varır, sonra da yemek kitaplarından tarif bulacağım diye saçını başını yolardı, oysa Paine başkana bir dilim ekmek ve peynir servisiyle sorunu kökünden halletmişti. Washington'un doymayıp, başka şeyler istediğini hayal edelim. O zaman Paine, "Sayın başkan, lütfen şikayet etmeyin. Yarın da İspanya Kralı'nı ağırlayacağım; o da bir kase bonbon şekeri ile idare edecek" diyecekti. Bir de Amerikan başkanlarına gösterilen bugünkü davranışlara bakın! Otobüslerde çene çalan yaşlı kadınları andıran Bush ve İngiliz bakanların konuşmalarına kulak kabartalım. Bush, "Saddam kitle imha silahlarını kullanma-

ya hazırlanan bir canavar" diyor. Kack Straw cevaplıyor: "Kitle imha, tabii, imha, evet." Bush, "O uygar dünyayı tehdit ediyor" diyor. Blair lafa giriyor: "Tabii ya, uygar dünyaya tehdit oluşturuyor – bu günlerde dikkatli olmanız gerekiyor, bu doğru azizim."

Sonuçta, Paine yeni ülkenin ne yönde gelişeceği konusunda Washingon ile ters düştü. "Zenginler ve fakirlerin aynı toplumda yaşaması, canlıların cesetlere zincirlenmesine benzer" diye yazan Paine, bağımsızlık ve demokrasinin eşitsizliği ortadan kaldırma yolunda bir adım olması gerektiğini savunuyordu. Washingon, görüş ayrılığına düştüğü Paine'i kovacak, o da tekrar beş parasız İngiltere'ye geri dönmek zorunda kalacaktı. Burada şimdi de aklını bir köprü inşasına takmıştı. Ancak elindeki mali kaynaklar yetersiz olduğundan, Paddington'da başka bir köprü inşa etmeyi denedi.

Paine aklını köprü inşa etmeye o kadar takmıştı ki Fransa'da patlak veren devrime aldırmaz görünüyordu. Ama Angel'daki odasının karşısında bir kitapçı vardı ve vitrinde Burke'un *Reflections*'ının tantanayla sergilendiğini gördüğünde, kitabı satın aldı. Hemen cevap yazmaya koyuldu. Öteden beri dile getirdiği monarşinin temelde mantıksız olduğu görüşünü tekrarlayarak, "Veraset yoluyla krallık, veraset yoluyla matematikçilik kadar saçma bir fikir" diye yazmıştı. Okulda matematik dersine girdiğinizde, öğretmenin, "Tahtadaki şu harika üçgenlere bakın! Bunların ne anlama geldiğini biliyorsam Arap olayım, ama bunlar bana dedemden miras kaldı" dediğini düşünsenize!

Paine, *Common Sense*'de ortaya koyduğu görüşleri tekrarlıyordu. "Kralın devleti onu dünyadan uzak tutuyor, oysa krallık işi onun dünyayı her şeyiyle bilmesini gerektiriyor." Bu, özellikle günümüzdeki hükümdarlara uygun düşüyor. Zira örneğin İngiltere'de Kraliçe devlet başkanı olduğu halde, bu devlet içinde hiç otobüse binmemiş, hiç çalışır durumdaki bir ATM bulmak için şehri turlamak zorunda kalmamış olan tek kişidir. Kendisine "Çok fena, yeni bir vites kutusu takılması lazım, Majesteleri" diyen bir otomobil tamircisi bile olmamıştır. Hatta, bir kere

bile kilidi bozuk bir umumi tuvalete girip, kimse içeri dalmasın diye ıslıkla milli marşı da çalmamıştır.

Paine, "Tüm dünyada ülkeler arasında kavgaları kışkırtarak savaştan geçinenleri" kınamıştı. "Aristokrasi sürekli kendi içinde evlenerek insan türünü yozlaştırma eğilimindedir" diye ortaya koyduğu görüşü çok daha tartışmalıydı. *Countryside Alliance*'ın Londra'da aynı gün 400 bin kişiyi bir araya getirmesinin, sadece bir aile meselesinden ibaret olup olmadığını hep merak etmişimdir. Kitap, Burke gibilerinin neden Fransız Devrimi'nden hoşlanmadığını açıklayarak sona eriyor: "Ulus için nimet olan, onlar için kahırdır. Kendi varlıkları ülkede düzenbazlığın varlığına bağlı olduğundan, ilkelerin yerleşmesi onları korkudan titretir; ve kendilerini işgal ettikleri mevkilerinden atabilecek emsallerinden ödleri kopar." (*İnsan Hakları, Thomas Paine, çeviri: Hüseyin Sarıca, Belge Yayınları, s. 172*)

Paine'in *The Rights of Man* (*İnsan Hakları*) adını verdiği kitabının birkaç hafta içinde binlerce satış yapmış olması, İngiliz hükümetinde panik yarattı. Hükümeti destekleyen Hannah More, "Tehlikeli yayın her kulübede, yolda, mayında ve kömür ocağında okunuyor" diye yazmıştı.[2] Gazeteler, Staffordshire'da kitabın "herkes"in elinde olduğunu ve Sheffield'da "her bıçak ustasının kitabı aldığı"nı yazıyordu.[3] Altı ay içinde kitabın satışı 300 bine ulaşmıştı. O zamanki nüfusun, yüzde 40'ı okuma yazma bilmeyen, 10 milyon kişiden ibaret olduğunu hatırlatalım. İrlanda'da köylüler kitabı publarda ve pazarlarda tartışırken, Protestan devrimci Wolfe Tone'un kitaptan "Belfast'ın Kuran'ı" diye söz etmesi, bir nevi kendi ölümüne de davetiye çıkarmaktı.

Tekrarlasak, kitabın başarısı sadece içerikten değil, üsluptan da geliyordu. Paine'in kitabından önce siyasi edebiyatın tıpkı "Denizcilik Hava Tahminleri" gibi çoğunluk tarafından anlaşılamaması esastı. Paine'in kitapları denizlerimizdeki hava durumunu herkesin anlayacağı dille sunarak şok yaratan TV sunucusu gibiydi: "Sizin yerinizde olsam önümüzdeki birkaç gün içinde Mavi Yolculuğa kalkışmaz, Ege Denizi'nin güneyine ise hiç çıkmazdım!" Burke'ün kitabı Yunanca ya da Latince metinlerle do-

luyken, Paine'e yapılan, "Dili kaba saba, avam tabakasının dilini kullanarak seviyeyi düşürüyor, efendim" gibisinden eleştirilerin nedeni buydu.[4]

Paine, eleştirilerine devam ettiği *The Rights of Man İkinci Kitap*'ta, cumhuriyetin İngiltere'nin mali sistemine nasıl çekidüzen verebileceğini ayrıntılarıyla anlattı. "Richmond Dükü, iki bin yoksul ve yaşlının hayatını sürdürebileceği miktarı tek başına kapıyor" diye yazarak, toprak vergisi salınmasını önerdi ve monarşinin ortadan kaldırılmasının sosyal devletin masrafını karşılayabileceğini söyledi. Parasız eğitim, 50 yaşından büyük herkese bağlanacak emekli aylığı ve fakirlerin cenaze masraflarını karşılaması için ölüm yardımı önerdi. Şimdi bile, bunun *Daily Mail*'in manşetlerine nasıl çıktığını görebilirsiniz: "Müthiş ifşaat, bir yalanın daha ipliğini pazara çıkarıyoruz. Bu kadar da olmaz. Bedava tabut satın almak için bilerek ölmekle, devleti zarara uğratıyorlar!"

İkinci Kitap, hükümet için bardağı taşıran son damla olduğundan, Başbakan Pitt büyükleri "kışkırtıcı ve muzır neşriyattan" korumayı amaçlayan bir yasa çıkardı. Böylece kitabın basılması, hatta evde bulundurulması bile yasaklandı. Paine'in de payına ömür boyu sürgün düştü. ABD ve İngiltere'deki gibi, devrim ajitasyonu yapması gerekmeyen Fransa'ya gitti, zira bu ülkede zaten devrim sürüyordu. Neredeyse Fransız topraklarına ayak basar basmaz, Pas-de-Calais bölgesinden Meclis'e seçildi.

VERANNES'E KAÇIŞ

1791 ilkbaharında Bastille'in ele geçirilmesinden yaklaşık iki yıl sonra sadece Paris'te 133 siyasi gazete yayınlanıyordu.

Bölge papazları görevden alınmış, yerlerine köyün seçtiği papazlar atanmış ve din adamları anayasaya bağlılık andı içmek zorunda bırakılmıştı. Ropespierre, Protestanlara ve Yahudilere dini özgürlüklerinin verilmesi, donanmada bütün rütbelere eşit davranılması, ve Ulusal Muhafızlara katılmanın mülkiyet kıstaslarına bağlanmasının ortadan kaldırılması için bir plan hazırlamıştı. Ekonomi için önerdiği şuydu: "Yasa koyucular... yasala-

rınız aşırı servet eşitsizliğini yok etmeyi amaçlamadıkça özgürlük için bir şey yapmış sayılmazsınız."[5] D'Orléans'ın davetini düşüncesinin berraklığını bozmasın diye reddederken, her zamankinden daha dürüsttü. Ancak Ropespierre basın özgürlüğü ile ilgili planlarını savunmak için yazdığı konuşma metnini Jakobenler Kulübü'nden evine dönerken kaybedince, bir parça düş kırıklığı yaşamıştı. Ertesi gün gazeteye ilan vermişti: "M. Ropespierre 21:30'da bindiği arabada unuttuğu kayıp elyazması. Perşembe gecesi qauai des Augustins'de. Tüm iyi yurttaşları metnin bulunması için yardıma çağırır."[6]

Bu atmosferde, Kral ve Kraliçe tarihin en olağanüstü firarlarından birine kalkıştılar. Versailles yürüyüşünden hemen sonra, iktidarlarını restore edecek bir yabancı gücü organize etmenin yollarını aramaya başlamış ve bir gizli ajanlarını İspanya Kralı ile görüşmesi için görevlendirmişlerdi. Ve 1790 Aralığında, XVI. Louis Prusya Kralı'na yazdığı mektupta "bir ordunun desteğinde Avrupa kongresi" isteğini iletmiş, ancak kendisi ve Kraliçe'nin bu orduyu Paris'ten mi yoksa yurtdışından mı destekleyeceklerine henüz karar vermediklerini de iletmişti. 1791 ilkbaharında, artık olayların akışı ülkeyi terk etmeleri gerektiğini düşündürüyordu. Bazı radikaller kamuoyunu uyararak, bu yönde belirtiler olduğunu yazmışlardı –bir *Annales paatriotques* muhabiri, Kralın ahırlarında atların yolculuk için hazırlandığını bildirmiş ve Marat muhafızları aldatmak için oğullarının uyuduğu yatağa başka bir çocuk koyma planlarından haberdar olduğunu iddia etmişti.

Sonra, Kral, Nancy isyanını bastırdığı için tebrik ettiği Bouille'in desteğini elde etmişti. Bir başka önemli müttefikleri, Marie Antionette'ye sevdalı bir İsveçli subay, Kont Hansel Axel von Fersen'di. Kraliçe ile subay arasında aşk ilişkisi olduğu Paris'in her tarafında konuşuluyordu, fakat Paris'te henüz paparazziler mesleklerinde yetkinleşmediği için, söylentinin aslı astarı olup olmadığını kesinlikle bilmiyoruz. Ancak subay hemen hemen her gece ziyaret ettiği kraliçeye, yüzlerce kutu vidala eldiven hediye ediyordu. Fersen, sınır yakınlarında Bouille'in dostlarını karşılamak için kamp kurduğu Montmédy'ye yolculukta kullanılacak arabayı sağlamayı önermişti.

Ancak araba sorunu planlara pek uygun düşmüyordu. Fersen, bulduğu arabayı tarif ettiğinde, Marie Antionette şaşkınlıktan donakaldı. Fildişi işlemeli, gül ağacından bir *berline* olmalıydı. Üstelik, kraliçemiz nedimeler olmadan seyahat edemediği için, iki nedimeye de yer olmalıydı. Düşünün, İngiltere Kraliçesi kaçmak zorunda kalmış, "Biliyorum, en iyisi *Brittannia* kraliyet yatıyla kaçmam" diyor! Sonradan, Fersen daha uygun bir model bulduysa da, bu araba saatte on kilometreden fazla hız yapamıyordu. Ama bu sefer de Kraliçe yolculuk için yeni elbiseler ve parfüm kutuları almakta ısrar ederek, planları yeniden erteledi.

Pasaportlar da ayarlandı. Kraliçe Rus kimliği taşıyacaktı, Barones de Korff. Kral ise sarayı uşak kılığında terk edecek, Kont Fersen'in gerektiğinde uzaklaşması için Ulusal Muhafızların bilerek açık bıraktığı bir kapıdan çıkacaktı. Kraliçe kocasına ne demiş olabilirdi? Bilin bakalım. (a) İyi haber, kaçabileceğimiz bir kapı var; (b) seni boynuzladığım İsveçli kontun gerektiğinde kaçmak için kullandığı kapıyı kullanabiliriz.

Plana göre, Kraliçe sarayın karşısında bulunan bir köprüde kocası, kont ve saraydan kaçacak diğerleriyle buluşacaktı. Ancak daha önce şehirde hiçbir yere yürüyerek gitmediği için yolunu kaybetti. Bir saat kadar, Paris merkezinde, büyük ihtimalle panik halinde dolaşıp durdu. Kaldırımda yanından her geçenin, "Kimleri görüyorum, şu Kraliçe değil mi?" diye bağıracağından korkarak, yüreği küt küt atıyordu. Nihayet kralına ve kontuna kavuşabildi. Böylece saatte on kilometre hızla Montmédy yolunda ilerlemeye başladılar.

Sabahın altısında, saraydan bir uşak gelip Lafayette'i uyandırarak, acı haberi verdi: Kral ve Kraliçe kayıp! Hemen saraya koşan Lafayette, Kralın Meclis'e yazdığı mektubu buldu. Majesteleri onurunu zedeleyen davranışlara maruz kaldığından şikayetlerini sıralıyor, iki yıldır kendisinin de destek verirmiş gibi yaptığı anayasal önlemleri kınıyordu. Haber etrafa yayılınca, binlerce kişilik kalabalık, o meşhur mızraklarıyla Tuileries Sarayı'na üşüşerek, kraliyet dairelerine saldırdı. Meyve satıcısı bir kadın, Kraliçenin yatağına çıkarak, diğer işgalcilere erik ve kiraz satma fırsatını kaçırmadı.

Bu satış olup biterken, Kont Fersen'in kılavuzluğunda Kral, Kraliçe, Kraliçenin kız kardeşi, Kral ve Kraliçenin çocukları, çocukların mürebbiyesi ve iki baş nedime Paris kapılarından sorunsuz bir şekilde çıktı. Sürücülerini değiştirerek, Bouille'in yolculuğun geri kalan kısmında koruma görevi yapacak bir kraliyet alayını yerleştirdiği Pont-de-Sommevel'e yöneldiler. Ancak ağır arabanın tekerleği kırıldı. Daha sonra, Kralın yemek yemek için durmakta ısrar edip etmediği biraz tartışılacaktı. Çocukların mürebbiyesi ısrarla bunun bir iftira olduğunu söyleyecekti. "Kral bütün yol boyunca arabadan bir kere indi ve boş bir ahıra girdi, kimseyle konuşmadı. Çok kısa bir süre sonra da arabaya geri döndü." Belki de kadın, kralın tuvalete gittiğini söylemeye çalışıyordu, ama protokol Kralın özellikle ahır gibi yerlerde bu tür faaliyetlere girmesini yasaklıyordu. Aynı şekilde, bugün de kraliyet ailesinin ziyaretlerinin öncesinde ve sonrasında kullanacakları tuvaletlerin bir süre yasaklanması adettendir. Bunun tek sebebi, onların insandan üstün bir şey oldukları efsanesini korumaktır. Kraliçenin arkasından tuvalete giren biri, "Üff be, Kraliçe de amma mıçmış, bir de sifonu çekmeden çıkmış!" diye bağırarak fırlarsa, bütün büyü bozulur.

Her neyse, kraliyet tayfası o kadar geç kalmıştı ki, askerler planların iptal edildiğini sanarak, dört nala karargahlarına dönmüşlerdi. Bunun üzerine telaşa kapılan kaçaklar Ste-Ménéhould'a doğru ilerlemeye devam etti ama bu kasabanın girişinde bir kontrol noktası vardı. Kasabada gün boyunca Bouille'in yerleştirdiği bir süvari alayının varlığıyla ilgili söylentiler duyulmuştu. Kral ve ailesinin bulunduğu araba kasabanın girişine geldiğinde bir posta müdürünün oğlu olan Drouet yolcuların kimliklerini kontrol etti. Drouet'nun sağlam bir devrimci oluşu ve Bastille'in zapt edilmesi törenlerine katılmak için Paris'e gitmiş olması, Kral için büyük talihsizlikti. Daha sonra olayı anlatırken, köşedeki "uşağa" baktığında, "Adamın yüzünün o sırada yanımda taşıdığım kağıt paradaki Kralın resmine ne kadar benzediğini görünce şaşkına döndüm" diyecekti.[7]

Drout grubun ayrılmasına izin verdi, ama hemen olayı bir arkadaşı ile tartışmak üzere belediye binasına koştu. Neden hemen harekete geçmediğini merak ediyorsanız, bir de adamın duru-

munu düşünün. Ya adam Kral *değilse*, bütün gece boşu boşuna adamı takip etmiş olacaktı. Ömrünün geri kalanında, nereye gitse kral sandığı bir uşağın peşinden koşan geri zekalı damgasını silemeyecekti. Hangi bara girse, insanlar onun duyacağı şekilde, "Ya, demin Kralı Prusya'ya doğru paten yaparken gördüm, hadi gidip enseleyelim!" gibisinden fısıldaşacaklardı.

Neyse, Drouet ve arkadaşı Guillaume atlarına atlayıp, arabaları takip ettiler. Kral tayfası gidecekleri yere yaklaşık 50 kilometre mesafedeki Verannes köyünün girişinde çay ve ihtiyaç molası verdi. Drouet ve arkadaşı, arabayı geçip nehrin karşısında olayları açıklayacakları bir bara girdiler. Barın sahibine "Demin, tepede kimi geçtik, asla inanmazsınız!" gibisinden bir şeyler söylediler. Drouet ve arkadaşının şansına, adam kör kütük sarhoştu ve son kadehini yuvarlıyordu. Aksi halde, Kralın yolda kaçmaya çalıştığını söyleyen bir yabancıya inanması mümkün değildi.

Bar müdavimleri, atları çözülmüş mobilya yüklü bir arabayla köprünün girişine barikat kurdular. Bazıları da komşularını harekete geçirmek için kapı kapı dolaşırken, Drouet de haberi yaymak için kilise çanlarını çaldırmak üzere atını çevre köylere doğru sürdü. Hareket eden Kralın arabası köprüde durduruldu ve köyün belediye başkanı olan Sausse adlı bakkal, kimliklerini görmek istedi. Sausse'nin Kral ve maiyetini, kimlikleri kontrol edilirken evine davet edip etmediği hâlâ tam bilinmiyor. Onlar evdeyken, çevre köylerden gelen binlerce köylü Sausse'nin evinin etrafında toplanmıştı. Bu sırada, Drouet'nin "İnşallah, herif kraldır!" diye içinden dua ettiğini düşünebiliriz. Yolcuların kimliklerini doğrulamak için, Kralı Versailles'dan tanıyan bir kasaba yargıcı gönderildi. Yargıç, Sausse'nin evine geldi, yatak odasına girdi ve diz çökerek, "Gerçekten de, Majesteleri, siz benim Kralımsınız!" lafları döküldü ağzından.[8] Kral ise "*Çok* teşekkür ederim, seni orospu çocuğu!" diye düşünmüş olmalı.

Bu sırada, Bouille'in askerleri kaybolan misafirlerini aramak amacıyla Varennes'e ilerlemeye karar vermişse de bir askerin ormanda bir çukura düşmesi üzerine adamı kurtarmak

için kırk beş dakika oyalanmışlardı. Kasabaya ilk ulaşan süvariler yörenin Ulusal Muhafızları tarafından tutuklandı. Drouet tabancasını kralcı bir subayın göğsüne dayamış, teslim olmadıkları takdirde ateş edeceğini söylemiş, askerler de bunun üzerine teslim olmuştu. Daha sonra ifadesinde, "Bu kadar çabuk teslim olmakla büyük bir hata yaptılar, çünkü silahlar dolu değildi" diyecekti.[9]

Kral ve ailesi Paris'e döndüğünde, olaya tanık olmak isteyen devasa kalabalıklar şehrin her tarafına asılan posterlerle karşılaştı: KRALI ALKIŞLAYANLAR KIRBAÇLANACAK; HAKARET EDENLER ASILACAKTIR![10] Sonuçta en büyük hakaret eylemi şöyle oldu; kralı aşağılamak için herkes sözleşmişçesine şapka giydi ve sessizce toplandı. Bu, devrimin yeni evresinin başlangıcıydı. Kral, anayasayı ihlal ederken suçüstü yakalanmış, halkın büyük bölümü sadece Louis'siz değil, kralsız bir ülkeyi hayal edebilir duruma gelmişti.

İki asi için, Varennes'den Paris'e dönüş yolculuğu, özellikle başka nedenlerle hatırlarda kalacaktı. Kral ailesi ile aynı arabada geri dönen Paris Belediye Başkanı Pétion, sonradan Kraliçenin kız kardeşinin tüm yolculuk boyunca kendisine cilve yaptığını, başını omzuna koyduğunu söylemişti. Erkek ruhu bu kadar fena aşağılanmazdı yani. İnsanlık tarihinin bu kritik anlarında, devrimin önde gelen liderlerinden biri, "Ne müthiş bir gece, iyi ki buradayım" diye düşünüyor. Kim bilir, belki aklından eğer kral sülalesinin hepsi giyotine gidecekse, infazları birkaç hafta durdurmaları hiç de fena olmaz diye de düşünmüştür.

Öte yandan, Drouet hemen kahraman oldu, kafilenin başında at sürerken, kralın akıbetinin bir postacıya bağlı olduğu bu yeni dünyanın sembolüydü. Hatta milletvekili bile seçildi. Ne var ki, ağzından sadece o gece yaptığı kahramanlıklardan başka laf çıkmadığından, kendisiyle konuşanlar ilk fırsatta yanından tüyüyordu.

Varennes hâlâ küçük bir köy, ancak o geceki olayların geçtiği mekanları gösteren plaketler görülebiliyor. Drouet ve Guillaume geldiğinde, son içki servislerini yapan *Bras d'Or* barı da

hâlâ duruyor, köhne ve tarihteki ününe yakışmayacak şekilde olayı hatırlatan hiçbir işaret yok. Barikatın kurulduğu köprü yakınlarında iki bar var; birisinin adı *Bar Grand-Monarque*, diğerininki *XVI. Louis*! Köy sanki tarihteki yerinden utanıyor gibi. Oysa burada küçük bir pop star ya da yerel televizyonda hava durumunu sunan biri doğmuş olsaydı, belki de kilisenin tam karşısındaki meydana heykelini dikerlerdi.

Ste-Ménéhould mola yerinde şimdi *gendarmerie* (*jandarma*) karakolu var. Ama karakol sokağına Drouet adı verilmiş. Ve sokağın karşısındaki barın duvarında, Ulusal Muhafızların burada Kral için bulunduklarından şüphelendiği süvarileri durdurduğunu belirten bir işaret var. Benim Ste-Ménéhould'da konuştuğum kişiler, yerel nüfusun yaklaşık yüzde 15'inin kasabalarında tarihi değiştiren olayların yaşandığının farkında olduğunu tahmin ediyorlardı. Bu sayıya eski püskü tren istasyonunun müdürünün dahil olmadığını sanıyordum. Adam bana günün ortasında "ilk trenin beş buçukta kalkacağı"nı söylemişti. Oysa saat altı olmuştu ve trenin geleceğine dair en küçük bir işaret bile yoktu; yağsızlıktan gacır gucur öten işaretlerde de bir değişiklik yoktu. Bir de baktım, uzaktan demiryolu memurlarının giydiği şapkalardan giyen hafif sakallı müdür göründü. Elinde de başka yerlerde kokusundan midenizin bulanacağı, ama bu Fransız köyünde hoş sayılabilecek Gitane sigarası vardı. Bana söylediği trenin geleceğinden emin olup olmadığını sordum. Suratı asıldı, tersleyerek *"Oui –cinq heures et demi – demain matin," (Evet –beş buçuk- yarın sabah)* dedi. O sırada milyonlarca Gitane'ın duman altı olmayı tercih ederdim. Ertesi sabah 5:30'a kadar bekleyecek halim olmadığından, ben 1791'de Kralın arabasıyla geri getirildiği yoldan Paris'e dönmek üzere otostop yapmak için *Gendarmerie*'yi geçerken o arkamdan hâlâ gülüyordu.

CHAMP DE MARS

Tiers-Etat temsilcilerinin çoğunluğu anayasal monarşi konusundaki uzlaşmayı korumak için umutsuzca çabalıyordu. Ama,

devlet başkanınız başında olması gereken ülkeyi işgal edecek yabancı bir ordunun yardımını sağlamak için kılık değiştirerek kaçmaya kalkıştığında, sisteminizin iyi işlemediğini kabul etmek zorundasınızdır. Ya da eşinin kendisini aldattığını kabul etmeyen bir kadın gibi davranabilirsiniz ki, birçok milletvekilinin seçtiği yol da bu oldu. Kralın kaçırıldığında ısrar ederek, Ulusal Muhafızlara onu kaçıranları bulma görevi verdiler. General Bouille Kralın firar girişiminin zorunluluğunu üstlenen bir ifade verdiğinde, uzlaşmacılar Bouille'nin yalan söylediğine inanıyorlardı. Eğer Kral "Bakın, hepinizi gebertmek amacıyla bir işgal hareketine girişmeye çalışıyordum" bile demiş olsaydı, milletvekilleri diyecekti ki, "Majesteleri, bunu kastetmediğinizi iyi biliyoruz. Bu, bir daha olmayacak, değil mi? Şu Bouille de sizin için bir hiç. Sizi affediyoruz!"

Firar girişimi nedeniyle, Krala karşı tek yaptırım, hukuk ve maliye alanındaki veto yetkisini almak olmuştu. Ancak, olayın *sans-culotte*'lar ve devrimin daha radikal izleyicileri üzerinde ters bir etkisi olmuştu. Robespierre ve Paris Komünü'nün çoğunluğu gibi, Danton ve Cordelierler Kulübü de açıkça cumhuriyet çağrısı yaptılar. Danton ve Cordelierler, Krala ne yapılacağını kararlaştırmadan önce, Meclisin halka danışması talebiyle gösteri yapılmasına ve toplu dilekçe verilmesine karar verdiler. Gösteri, Bastille'in ele geçirilmesinin ikinci yılında Cahamp de Mars denilen meydanda gerçekleştirildi. Dilekçeyi yaklaşık 6000 gösterici imzaladıktan sonra, Lafayette'in emriyle kalabalığa ateş açan Ulusal Muhafızlar kırk kişiyi öldürdü ve Meclisin monarşiyle uzlaşmayı savunan kanadı, "Devrim sona erdi!" diye haykırmaya başladı.

Bastille'in ele geçirilmesi, herkesin kolay bir zafer kazanıldığını hissettiği bir anı temsil ederken, Cahamp de Mars gösterisi ise savaşın hiç de kolay kazanılmayacağının anlaşılmasını sağladı. Lafayette ve şürekası feodal rejimin tuhaf bir takım ilişkilerine ve değerlerine son verilmesini istemekle birlikte, halk kitlesinin sonuçta söz sahibi olmasını da kabullenmiyordu.

Eğer, bu noktada, rakip klikler hikayeyi biraz Arap saçına çevirmiş görünüyorlarsa, Marat bu katliamdan sonra yayınlanan *L'Ami du peuple*'de basit bir çözüm sunmak için gayet anlaşılır bir dille şunları yazmıştı: "Eğer yüreğimi dağlayan öfkeyle dolu 2000 kişi bulabilseydim, başlarına geçer, Lafeyette'i öldürür, despotu sarayında ateşe verir ve iğrenç temsilcilerimizi oturdukları sıralara çivilerdim." Ve açıkça sürpriz sayılacak şekilde, bunu Robespierre'e önerdiğinde, "Beni dehşetle dinledi, suratı kireç gibi oldu ve bir süre ne diyeceğini bilemedi" diye eklemişti. Ne derseniz deyin, bir siyasetçinin hemen sadede gelmesi hoş oluyor.

KADIN HAREKETİ

1789'daki kadın hareketi, bazı İngiliz kadın gruplarının 1980'lerdeki tutumlarının bir benzerini benimsemiş olsaydı, okurun affına sığınarak, bunların Fransız Devrimi'ndeki rollerinin nasıl olacağını düşünelim. Topun fallik olup olmadığını, ya da barışçıl enerjinin bıçağı körelteceği inancıyla giyotin etrafında ele ele tutuşarak halka oluşturmanın işe yarayıp yaramayacağını tartışacaklardı. Belki de halka bir tarifini vermeden pasta yemeyi tavsiye etmekle, toplumsal cinsiyet kalıplarına meydan okuduğu için, Marie Antoinette'in bir feminist ikon olduğunu iddia ederlerdi.

Bir feminist ikon olan Simone de Beauvoir, *İkinci Cins*'te *(The Second Sex), "*Fransız Devrimi'nden kadının yazgısını değiştireceği beklenirdi, ancak böyle bir şey olmadı" diye yazmıştı. İlk kez mülkiyetin salt erkeklere miras kalmamasını güvence altına alan 1790 yasasının "önemsiz zafer" olduğunu söylemişti. Devrimin gelişimiyle daha da büyüyen hukuksal ve ekonomik değişikliklerin gerçek önemi, sadece hukukun lafzında değil, iki cinsin birbirlerinin statüsü hakkında ne ve nasıl düşündüğünde de ortaya çıkar. Tıpkı 1970 ve 2000 arasında cinsler arasındaki statü değişikliğinin, Cinsel Ayrımcılık Yasası'nın fıkralarını incelemekten çok, caddelerde çocuk arabasını iten erkeklerin sayısını belirleyerek daha iyi anlaşılabileceği gibi.

Paris'ten États Généraux'ya gönderilen bir belgeye göre, devrim öncesinde kadınların eğitimi, "ya ihmal edilmişti ya da çok yetersizdi. Fransızca Ayin ya da Latince Akşam Duası okuyabilecek kadar okur yazarlık kafiydi."[11] *Ancien Régime*'in katı hiyerarşisinde, kadının devlet memuru olma, boşanma davası açma ya da miras hakkı yoktu. Dolayısıyla, devrimin birçok kadın üzerindeki ilk etkisi, özgüvenlerinde yarattığı dönüşüm olmalıydı. Özgüveni kalmadığından şikayet eden bir kadına psikiyatrının tavsiyelerini dinleyin: "Belki de bazı arkadaşlarını saraya yürütüp, bir hanedanı tahttan indirmeyi denemelisin. Eminim, kendini çok daha değerli biriymiş gibi hissedeceksin."

Fransız Devrimi'nde kadınların rolü Versailles yürüyüşüyle sınırlı değildi tabii. Ekmek isyanları elbette çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilirken 1792 Ocağında, bir şeker deposunda yaşanan bir olay belgelenmişti: "Saint-Marceau sakinleri depoyu zorla açtırmış ve burada stoklanan şekerin kilosunu 21 sou'ya satmışlardı. Herkes aldığı şekerin parasını son kuruşunu kadar ödemişti."[12] Bu, herhalde dünyanın en nazik yağmasıydı. Belki bu olaya özgü promosyon bile yapmışlardı –iki çuval alana bir çuval bedava!

Olağandışı değişiklikler birçok kadını toplumdaki rolünü yeniden değerlendirmeye yöneltti. Bunu dile getiren ilk kadın, 1791'de "Kadın Hakları" adlı belgeyi kaleme alan Olympe de Gouges adlı bir kasap kızıydı. Rousseau'ya selam çakıp, "Kadınlar özgür doğmuştur" diyerek ve "aklın *alarm zillerini* çaldıkları"nı öne sürerek başlamıştı. Kadınların eğitimini talep etmiş ve oy kullanma hakkını savunmuştu. Aynı zamanda, "güven ve aşkın mezarı" adını verdiği evliliğin mevcut biçiminin ortadan kaldırılmasını, bunun yerine "Erkek ve Kadın Arasında Toplumsal Sözleşme" de önermişti. Her iki tarafın doldurması gereken ve "Kendi irademizle hareket ederek, ömür boyu birlikte olacağız" diye başlayan bir form düzenlemişti. Bu formda bütün saygı ve itaat sözcükleri rafa kaldırılmıştı. Olympe de Gouges'in "İkiyüzlüler, erdemlilik taslayanlar ve ruhbanın bana karşı ayağa kalktığını görüyorum" diye eklemesinin nedeni buydu.

Elbette, bu tür fikirleri, sadece ne kadar köklü olursa olsun her inancı etkilemiş olan Fransız toplumunu saran kargaşa bağlamında kavramak ve sıkı bir araştırma konusu yapmak gerekir. Yoksa, eğer devrimin kadın üzerinde çok az etki yarattığı teorisine inanacak olursak, belki o zaman bunun 1791'de yazılmış olmasının da başka bir rastlantı olduğu ve devrimi pek umursadığı iddia edilebilir.

'Öteki Cins Vatanseverlerinin Kardeşlik Derneği' gibi cafcaflı bir isme sahip olan *sans-culotte* kadınlarının kurduğu başka gruplar da vardı. Ancak, en etkilisi devrim başladığında gezici bir kumpanyada aktris olan Claire Lacombe'un kurduğu Devrimci Kadınlar Derneği'ydi. Bastille haberlerini işittiğinde Paris'e koşup, çikolata satıcısı Pauline Léon ile tanışmıştı. Léon, Ulusal Meclis'te kadınların da askere alınmasını isteyen bir konuşma yapmıştı ama sadece kadınlardan oluşan bir tabur kurulmasını öneren Théroigne de Méricourt ile aşık atamamıştı. Bu demek dükkanların önünde gösteriler düzenleyen ve Komün'de büyük etkisi olan başlıca odaklardan biriydi.

Bu yüzden, devrimin kadının yazgısını değiştirdiği açıktı. Hiç değilse, artık kocaları evde şeker kalmadığından şikayet edemezlerdi.

MADAM ROLAND VE JİRONDENLER

Paris'in bir kesimi "devrim sona erdi," derken, öteki eskisinden daha fazla şahinleşiyordu. Champ de Mars'daki katliamın arkasından, "devrim sona erdi" hizbi zaferi kazanmış görünüyordu. Fransa'nın yoksul kesimlerinin seçme hakkı kısıtlanırken, Ulusal Meclis seçimleri yapılmıştı. Radikal gruplar kendilerini sürekli tehdit altında hissediyordu ve bu kez polis takibine alınıp, İngiltere'ye kaçmaya zorlanan Danton olurken Desmouilins de Versailles'da saklanıyordu. Fransa'da sadece artık ünlü bir Jacoben olan Marat kalmış, "monarşi arabanın beşinci tekerleği kadar yarar sağlar" diye yazıyordu.

Sonunda, devrimin iç ayrılıkları resmileşti. Lafayette ve şürekası başlamasına yardımcı oldukları devrimi yıkmak için artık

açıkça mücadeleye girişmişlerdi. 'Gironde' adlı bölgenin armatör ve tüccarlarıyla ilişkide bulunan milletvekillerinin de içinde yer aldığı cumhuriyetçi bir grup da Meclis'te onlara karşı durmaya çalışıyordu. Bu gruba, hayalleri kamçılama özelliğinden yoksun olan "*Girondenler*" (Jirondenler) adı verilmişti. Mösyö ve Madam Roland'ın Jirondenlerin önde gelen destekleyicileri arasında yer almaları ise dikkat çekiciydi.

Meclis sekreteri Condercet, "Mösyö Roland'ı görmek istediğimde, karısının etkisinden başka bir şey gördüğümü hatırlamıyorum" demişti.[13] Madamımız hırçın ve kaba bir kadın olarak tanınıyordu. Bakın, Danton ile ilgili olarak neler yazmış: "İtici bir yüzü var... dürüst birine böyle bir yüz ifadesini yakıştıramam." Madam Roland, kendisiyle ilgili ikinci elden aldığım biyografinin ilk sahibi olan Pamela Oldbury'nin de şimşeklerini üzerine çekmiş anlaşılan. Bütün kitapta, Roland'dan alıntıların kenarlarına kurşunkalemle şu tür notlar alınmış. "Bugün katlanmak zorunda kaldığımız türden kıskançlık ve sınıf kini!" Kitabın bir yerinde, Roland Kralın taç giyme törenini anlatıyor: "Amacının zaten çok güçlü olan birkaç kişiyi daha da yüceltmek olmasına içerledim." Bu satırın yanında, sayfayı yırtarcasına, "Sen kimsin de kendinden daha yüksek mevkide olanlarla ilgili hukuku yerin dibine sokmaya çalışıyorsun?" Peki ya sen kimsin Pamela Oldbury? Bu kadar kızdığı bir kitabı okumaya devam etmiş olması, insanda iş icabı okuduğu izlenimi yaratıyor. Pamela'nın tarih öğretmeni olması muhtemel. Vikinglerin sürüler halinde geldiğinde ısrar eden hocanım olmasın sakın!

Bir oymacının kızı olan Madam Roland, başlangıçta ününü kocasına borçluydu, oysa ikisi arasında baskın karakter oydu. Adama romantik demeye bin şahit ister. Kadına kendisiyle evlenmesi için yalvar yakar yazdığı mektupların satır aralarına bakar mısınız lütfen? "Birlikte yaşayabileceğimiz bir ev buldum... Sekiz kişilik çatal kaşık takımım var, iki de kepçem." Birini baştan çıkarmaya çalışırken, kafamızı taşa vurduğumuzda, ilk aklımıza gelen, "Ah, fazladan bir kepçem olsaydı, hatunu kaçırmazdım" mı olur?

Allem edip kallem edip kadınla evlendiğine göre, yine de adamın fazla kepçeleri işe yaramış olmalı. Mösyö Roland'ın imalatçıların tüzüğünün ayrıntıları üzerinde çalışmalar yapan bir memurluk bulduğu Amiens şehrine taşındılar. Boş vaktinde, İtalya gezilerinde aldığı kitap kalınlığındaki notları düzeltirken, karısı da düzeltilmiş bu notları çoğaltıyordu. Kadının hayatının üç aşağı, beş yukarı böyle geçtiğini söyleyebiliriz. Karısına, "Canım, yarın gece şu Napoli'de yolumu kaybettiğim bölümü gözden geçirelim mi?" demiştir mutlaka. Oysa, kadın tüm burjuva kadınlarına yüklenen geleneksel rolden, kocasına ücretsiz uşaklık yapmaktan sıkılmış olmalı. Bunu söylüyorsak bir bildiğimiz var; çünkü özellikle kendi notları kocasınınkilerden çok daha enteresan. Taşraya yaptığı bir geziden sonra, işte köylülükle ilgili yazdıkları: "Her yerde sefalet! Altmış yaşındaki bir kadının ölümüne tanık oldum. Kadın kurtarılabilirdi, ama buranın insanları aylardır durup dinlenmeden çalışıyor. Doktor çağırmak akıllarına gelmediği gibi, çağırdıkları papazın parasını ödeyemeyeceklerinden de korkuyorlardı. Acı içinde bu dünyadan göçerken, onlara hayat verdiği için Tanrı'ya duacı olmayı da ihmal etmiyorlardı."

Böylece, Madam Roland vaktini klavsen öğrenip, botanik çalışarak geçirirken, Bastille ele geçirildi. Olay o kadar büyüktü ki, Mösyö Roland bile etkilendi ve karısının Paris'e taşınma arzusuna boyun eğdi. Artık kadının yetenekleri ve kişiliğine engel kalmamıştı. Yazdığı makaleler ve broşürler Ropespierre ve diğerlerini o kadar etkiledi ki, Roland'ın apartmanına tartışmak için gelmeyi kabul ettiler. Yazarın kadın olduğunu görünce de çok şaşırdılar. Madam Roland kralcı ordunun gelecekte Paris'e saldırısını kaçınılmaz görüyordu ve şehrin askeri savunması için hayret edilecek kadar ayrıntılı bir plan bile hazırlamıştı. "Tüm kusurlarına rağmen, devrim Fransa'ya kişilik kazandırmıştır. Ata yurdu artık salt bir sözden ibaret değil. O, verdiği umutlar kadar, gerekli kıldığı özveriler nedeniyle de sevdiğimiz varlıktır" diye yazıyordu.

Bütün bunların bir teki bile, onu "aşçı yamağı kocasını parmağında oynatan bayan Roland" diye betimleyen, Marat'nın saygısını kazanmaya yetmedi.

Devrim, çifti değiştirdi. Sonuçta Mösyö Roland siyasette hızlı bir yükselişe geçti; imalat sanayi müfettişliği gibi görevlerden sonra yeteneğini sonuna kadar kullanacağı İçişleri Bakanlığı'na getirilecekti. Madam Roland da kendi ayakları üzerinde duran bir kadın oldu. (Belki de sırf kendi ayakları üzerinde durduğunu göstermek için, Sophie Grandchamp adındaki bir radikalle lezbiyen bir ilişkiye de başladı.)

Madam Roland en etkili Jironden olsa da, bu kliğin lideri Brissot'dan başkası değildi. Zengin bir aileden gelmekle birlikte, batırdığı işler yüzünden borç içinde yüzüyordu ve hatta Bastille'de bir süre yatmıştı. Ama bu arada hapishanede boş durmayıp, Marie Antoinette ile ilgili bir kitap da yazmıştı. Devrimcilerin içinde patronlara en yakın kişi olarak tanınmış olmasına rağmen, o kadar züğürttü ki karısının dönüşümlü olarak yıkadığı sadece üç gömleği vardı.

Jirondenlerin önde gelen bir diğer üyesi, belki de Fransız Devrimi'nin tek travestisi olan Louvet'ydi. Ancak ne tür kadın giysileri giydiğini tam bilemeyiz; cumhuriyetçi bir kulüpte klasik parlak transseksüel giysilerine bürünüp, düşesler gibi gezecek değildi herhalde. O sırada *sans-culotte*'lar en güçlü günlerini yaşadığından, yırtık pırtık elbiseler giyip, şeker depolarının yağmalandığı eylemlere sürüklenmiş olmalı!

JAKOBENLERİN YÜKSELİŞİ

Jirondenlere en tutarlı muhalefet, daha radikal olan Cordelierler ve Jakoben Kulüpleri'nden geliyordu. Modern siyasi kulüplerden çok farklı olan bu organizasyonlar ilk bakışta anlaşılmaz görünebilir. Jakoben Kulübü'ne birçok insanın "Robespierre'in de canı cehenneme, buraya sadece ucuz bira içip, bilardo oynamaya geliyorum" diye düşünerek katıldığını sanmam. İnsanlar bu tür kulüplere salt siyasi tartışmalarda yer almak için üye oluyordu. Fakat Jakobenlerin modern bir sol parti gibi hareket ettiği kritik bir *an* yaşanmadı değil: Bölündüler! Hem de tam yeni meclis seçimleri arifesinde bölündüler! Robespierre'in cumhuriyeti savunan konuşmasından sonra milletvekillerinin

yarısından çoğu kulübü terk etti. Kalan Jakobenler bu durum karşısında çareyi üyelik aidatlarını düşürmekte buldu ve bütün Fransa'da 500 yeni şube açıldı. Kulüp sırf Lyon'da 3000 üyeye ulaştı. Başından beri kulübe üye olanların bu duruma biraz bozulduğuna iddiaya girerim. Tıpkı ikinci ligden birinci lige çıkan futbol takımını yağmur çamur, deplasman, kendi sahası demeden, tribünleri her şart altında "ÖLMEYE, ÖLMEYE, ÖLMEYE GELDİK!" diye inleten, takımın cefakar taraftarı gibi. Marsilya'da, nüfusun yaklaşık yüzde 10'u Jakobenlerin faaliyetlerine katılıyordu. Paris'te Marat'nın gazetesinin okunduğu kitlesel toplantılar yapılıyordu.

Marat şimdi de sadece Kral'a ve aristokrasiye karşı değil, ama yakında gerçekleşeceğinden emin olduğu yabancı bir işgale karşı da "uyanık olma"yı öğütlüyordu. Özellikle kendi güvenliğine karşı uyanık olduğundan, Londra'ya kaçmıştı. Ülkeyi terk etmeden önce, sevgilisi Simonne Evrard'a geri döner dönmez evleneceğine söz vermişti. Gerçekten de papazsız bir törenle dünya evine girerken, "Yüce Varlığın huzurunda... doğanın engin tapınağında" nikah kıydılar. Eğer böyle bir nikah 2003'de Galler'de gerçekleştirilmiş olsaydı, epey sansasyon yaratacağını söyleyebiliriz. Ama, 1792 Fransasında komşulara laf anlatmak için akla karayı seçmiş olmalılar. Marat bu defa büyük balık sayılmazdı, zira iftiraya uğramış züğürt bir adamdı ve burnu ne zaman tehlike kokusu alsa hemen soluğu Londra'da alıyordu. Simone hem mali yönden, hem de basıma yardım ederek, gazeteleri saklayarak ve dağıtarak imdadına yetişmeseydi, gazetesi bir daha hiç yayınlanamayacaktı.

Saint-Just

Bu arada devrimin gidişatına etkide bulunacak bir başka radikal daha sahneye çıkıyordu: Louis Saint-Just. Daha 25 yaşında olmasına rağmen Fransa'nın en etkili şahsiyetleri arasına girmişti. Gerçi daha önce de hırlı biri değildi. On yedisindeyken, kendisinden büyük bir kadınla flört etmiş, kadının ailesi kızlarını alt sınıftan gördükleri Saint-Just'e vermeyip, bir avukatla ev-

lendirmişti. Öfkeden küplere binen delikanlı, Paris'e kaçmış, alemlerde bir hayli borç takmış ve sonuçta öz anne babasından çaldıklarıyla alacaklarının ağzını kapatmıştı. Derken, annesi oğlunun yüzük, aile gümüşleri ve babasının tabancasını çalıp kaçtığını anlayınca, mahkemeye ihbar mektubu yazarak, tutuklanmasını istemişti. Bunun üzerine yargıç da mahkeme kararına "annesinin isteğiyle tutuklandığı"nı eklemişti.[14] Gerçekte bu anlatıma bakarak, delikanlının bir malikaneden kaçtığını sanabilirsiniz, ama aslında küçük bir toprak sahibinin oğluydu. Hapishaneden tahliye edildikten sonra, hukuk eğitimi almak için Rheims'e gitti ve yörenin köylüleriyle sözleşme yaptı. Köylülerin gururu ve coşkusundan olağanüstü etkilenen St-Just milletvekili seçilmek için başvurdu.

St-Just seçimlere katıldığında, rakipleri yaşının tutup tatmadığını sorguladılar. On altı yaşında bara gidip de, bar sahibinin tezgaha eğilip, sert bir sesle, "On sekiz yaşında olduğundan EMİN misin?" sorusuna muhatap olmuş olan herkes St-Just'ün neler hissettiğini anlayabilir. Belki de sakalı çıkan, sesi kalın bir arkadaşını kendi yerine seçime sokmuştur, bunu elbet bilemeyiz. Neyse, sonuçta adaylık başvurusu geri çevrildi ve ertesi yılı Rousseau okuyarak, bölgedeki hiçbir protestoyu kaçırmayarak, Robespierre, Danton ve Marat'nın her söylevini dinleyerek geçirdi. Bu sırada henüz bu liderlerin posterlerini odasına asacak yaştaydı.

Radikal şahsiyetlerin artan popülaritesi, Champ de Mars'taki katliam sonrasında devrimin hızını kesme girişimlerinin boşa çıktığının bir işaretiydi. İngiltere'ye kaçtıktan ya da gizlendikten sonra ülkeye dönen liderleri halk bağrına basmıştı. Danton Adalet Bakanı seçilmiş ve bunu Cordeliler Kulübü'ne bir şarap mahzeni yerleştirerek kutlamıştı.

KUDURGANLAR

Devrimin başlamasının ardından, iki verimli hasadın kentlerdeki açlık sorununu hafifletmesine karşılık, 1792'de ortaya çıkan yeni ekmek kıtlığı bazı zenginlerin stokçuluk hobilerine geri dönmesine fırsat yarattı. Oysa *sans-culotte'lar* gizlice stoklanan malları piyasaya sürmekte ustalaşmıştı. Şimdi bu kesimin

çoğunluğu, malların hükümetin belirlediği fiyatın üzerinde satılmasını yasaklayan "Maximum Général Yasası"nın çıkarılmasını talep ediyordu. Modern bakış açısıyla bu garip bir talep gibi gelebilir. Sendikacıların ücret talepleri yerine fiyat talepleri öne sürmelerinin yaratacağı kaosu düşünsenize: "Makarna fiyatları düşürülsün, yoksa üretimden gelen gücümüzü kullanırız ha!" Fakat modern işgücünü belirleyen aynı işveren için çalışmakken, 1792 Fransa'sında *sans-culotte*'ların çoğunluğu ya kendi nam ve hesaplarına ya da küçük patronlara çalışıyordu. Bu yüzden, üzerinde birleşebildikleri talep ücretler değil, fiyatlardı.

En aktif hizip, belki de ajitasyona dayalı siyaset tarihinin en güzel adına sahip olan "*Enragés*"di, yani "Kudurganlar." Uzun vadeli amaçları Meclis'teki cumhuriyetçi kanadı mümkün olduğunca eşitlikçi bir siyasete çekmekti. Kendilerine "Kudurganlar" adını layık gördükten sonra, ağızlarıyla kuş tutsalar işe yaramayacağının farkına varmış olmalıydılar. Diyelim bir alışveriş merkezinde, pos bıyıklı, sert bakışlı, parkalı, postallı adamlar elinize bir bildiri tutuşturuyor. Bildirinin altında siyasetin adı: "Kudurganlar!" O zaman söyleyebileceğiniz en mantıklı şey, "Düşündüm de, ufak ufak toparlanıp eve dönelim; birazdan hava fena bozacak gibi" şeyler olmaz mı?

SAVAŞ HAZIRLIKLARI

Fransa'nın tarihinin en büyük kutuplaşmasını yaşadığı açıkça görülüyordu. Bir uçta "Kudurganlar!" adı verilen bir muhalefet hareketi, öteki uçta Avusturya ve Prusya'nın potansiyel işgal kuvvetine katılmak için Koblenz'a kaçmış yüzlerce soylu. Devrim düşmanı bu kuvvete komuta edecek olan Brunswick Dükü'nün söylediklerine bir bakın: "Üzülerek belirteyim ki, üstesinden gelemeyeceğimiz hiçbir engel tanımıyoruz. Müttefiklerin küçük bir direnişle karşılaşmasını tercih ederim, çünkü kaşınan Fransızların unutamayacakları bir derse ihtiyacı var!"[15]

Savaş için yaklaşık 25.000 *émigré* toplandı; Marquis de Falaiseau hayatının bir gününü şöyle anlattı: "Yemek salonuna geçtik. Burada adet ikram edileni yemek. Her birkaç dakikada

servis yapıldığı doğru. Hizmet etmesi için iki konuğa bir garson görevlendirilmiş."[16] Herhalde, bütün *émigré*lerin Marquis de Falaiseau gibi bir eli yağda bir eli balda değildi. Kim savaş meydanında kanepe tepsisiyle servis yapan garsonun peşinden siper siper dolaşırdı ki? *Émigréler,* Fransız Meclisi'nin zulmüyle ilgili akıl almaz hikayeler anlatıyordu. Amerika'nın son zamanlardaki askeri müdahalelerini nasıl hazırladığını bilen herkes, çatışmayı kaçınılmaz hale getirme yöntemlerini hemen tanır. Avusturyalılar, "Eğer onları şimdi durdurmazsak, kitle imha mızrakları üretmeye devam edecekler" derken; Brunswick Dükü lafı uzatmıyordu: "Çok yakında Paris'e ilerliyor olacağız."

Fransa'da, çoğu cumhuriyetçi *émigré*lerin kendilerine savaş ilan etmesinden önce, onlara savaş ilan etme fikrini destekliyor, ülkeyi birleştirmenin en iyi yolunun bundan geçtiğine inanıyordu. Ancak tartışmaların uzaması, pasifizmden değil, ordularının olmayışından kaynaklanıyordu. 1789'da orduda bulunan 10 bin subayın 6 bini, *émigré*lere katılmak için firar etmişti. Orduda o kadar büyük bir kaos yaşanıyordu ki, 1792 yılbaşında, Picardy'de bazı piyadeler, yeni yıl kutlaması için ziyaret ettikleri gönüllülerle bilinmeyen bir nedenle kavgaya tutuşmuş, sonuçta dört piyade ölmüştü. Atmosferin ne kadar dehşet verici olduğunu bu olaydan çıkarabilirsiniz. Kent gibi küçük bir şehirde bile delikanlılığı, "Şu moruklar içeri girip, yeni yılımızı kutladılar. Hemen ağızlarının payını verdik; bir daha böyle bir şeye cüret edemezler" gibi laflarla ölçmezler.

Kralcı ordularla savaşa girmek için insana "hayret bi şey" dedirtecek kadar hevesli olan kanat Fransız kraliyet ailesiydi. Savaşı kaybedecekleri umuduyla destekliyorlardı, çünkü akıllarınca karşı-devrimci ordu krallık yönetimini restore edecekti. Marie Antoinette, Meclis'teki savaş yanlılarıyla ilgili olarak Kont Fersen'e, "Aptallar!" diye yazmıştı. "Bunun bizim çıkarımıza olduğunu görmüyorlar!"[17] Marie Antoinette'in ricası üzerine, Fersen, İsveç yönetimine Fransa'ya karşı açılan savaşı desteklememe çağrısı bile yapacaktı. Bu, Kraliçeyi kendisine karşı savaş ilan edilmesi için elinden geleni yapmasını aşığından istemek gibi inanılmaz tuhaf bir duruma sokmuştu. Amsterdam'ın en

marjinal genelevlerinde bile bulamayacağınız türden bir fetiş fantezisi...

Jirondenler, bilhassa Brissot, ordunun işgal kuvvetlerine direnebileceğinden emindi. Oysa, olayların gösterdiği gibi, aşırı iyimser bir beklentiydi bu. Ordu komutanları tümüyle soylulardan oluşuyordu ve aşağı yukarı hepsi tüymüştü. 20 Nisan 1792'de, hâlâ devletin başı olan Kral, kendi iktidarını restore edebilmek umuduyla, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na savaş ilan etti. Daha ilk günlerde Fransızlar sınır boyunda perişan oldu ama her yenilgi haberi Krala iletildiğinde, timsah gözyaşlarıyla "Tanrım, ne felaket!" demiş olmalıydı.

İLERİ

Modern İngiltere'de, güya geçmişteki şanlı günlerimiz dolayısıyla, doğduğumuz ülkeden gurur duymamız gerekir. Sokaklarda çocukların "...En büyük İngiltere, Başka Büyük Yok! İki dünya savaşı, bir dünya kupası, ya ya ya, şa şa şa!" diye oynadığına tanık olabilirsiniz. Bunun Lüksemburglu çocukların "En büyük Lüksemburg! İki Eurovision birinciliği, Hem Benelüks hem Avrupa Birliği üyeliği...ya ya ya, şa şa şa" diye bağırmasından fazla bir kıymeti harbiyesi yok. Fransız Devrimi zamanında, yurttaşlardan sadece bu ülkede doğdukları için değil, Fransız ulusunun yaratılmasına katkı yaptıkları için de övünmeleri isteniyordu. Milliyetçi olmaları yolunda bir beklenti söz konusu değildi, çünkü milliyetçilik yeni doğmaktaydı ve ulusa karşı görev, ancak devrimin başlamasından beri anlam kazanmış olan bir kavramdı. 1792 yazında, ulusu savunma çağrılarının yarattığı coşku, çocukların bile kanmadığı "Yerli malı yurdun malı, her Fransız onu kullanmalı" gibi yerli malı haftası sloganlarına benzemezdi. Ya da "Fransa Fransızlarındır, bu gazete bunu şiar edinmiştir" gibi övünmelerden çok uzak olan devrimi savunma çağrısıydı. Ulus, devrim anlamına geliyordu, Meclis'in ilan ettiği gibi, "Özgürlükten nefret eden herkes anayasamıza karşı zora başvuruyor. Yurttaşlar anavatan tehlikede!" Rousseau'nun modelini esnek bir şekilde savunan cumhuriyetçiler, ulusu yeni toplumun bir parçası

olmayı seçen insanlar topluluğu olarak görüyor ve onu savunmaya hazır olmaları gerektiğini hissediyorlardı. Olimpiyatlarda doğduğunuz ülkeyi desteklemenizi temel alan modern ulus tanımından farklı bir tanımdı bu. Fransızlara göre, Tom Paine İngiliz olmasına rağmen, bir vatanseverdi. Oysa, Fransız Kralına vatansever demek için bin şahit gerekirdi.

Sadece yabancılardan oluşmayan yabancı orduların ulusa karşı saldırıya geçmesiyle birlikte, Kral giderek gerçeküstü bir konuma kavuşuyordu. Meclis, işgal kuvvetlerinin Paris kapılarına dayanması halinde, beşinci kol olarak hareket edeceğine muhakkak gözüyle bakılan altı bin kişilik Kraliyet Muhafızları'nın dağıtılmasını emretti. Ancak, bu emrin geçerli olabilmesi için Kralın onayından geçmesi gerekiyordu. O da beklendiği gibi, "Orospu çocukları, görsünler günlerini" diyerek, bu önlemi veto ederek engelledi. Ardından, Meclis Paris'in savunması için Fransa'nın her tarafından yirmi bin vatansevere çağrı yaptı. Ancak, bu önlem de Kralın vetosuna takıldı. Fransızlar açısından bakıldığında, savaş takım kaptanının maçı rakip takıma sattığı bir derbi maçına benzemeye başlamıştı. Fransız Devrimi'nde sınıf çıkarlarının esamisinin okunmadığını öne süren tarihçiler arasında, Kralın davranışının bahis mafyasıyla ilişkileri üzerinden açıklanabileceğini söyleyen tek kişi bile çıkmamış olması şaşırtıcı.

Kralın bu davranışlarının ilk sonucu, Jirondenlerin Fransız halkının Kralın sarayının yanı başına bir özgürlük ağacı dikeceği yürekli bir gösteri çağrısı olmuştu. Göstericiler gene sarayın açık bırakıldığı anlaşılan bir kapısından içeri doluşmuştu. "Kahrosun veto" sloganlarıyla, kraliyet dairesine girip, Kralı kızıl özgürlük kepi giymeye zorlamış, bir sandalyeye oturtup hakaret etmişlerdi. Göstericiler saatlerce Kralın önünde yürüyüp, "Şişko Louis" ve "Titresin tiranlar!" gibi sloganlar atmışlardı.

Bu gösteriden sonra artık uzlaşma kavramı neredeyse tamamen uçup gitti tabii. Bir yanda, Lafayette Ulusal Muhafızlar'ı kullanarak, monarşiyi restore edip, eski gücüne kavuşturacak bir darbe planlıyordu. Diğer yanda, silahlı yurttaşlar Meclis'i bu tür

bir tehlikeye karşı savunmak için Paris'e ilerliyordu. Özellikle Marsilya'dan ilerleyen altı yüz kişi, yol boyunca cumhuriyetçilerin gözdesi olmuştu. Tabii bu arada onlara karşı sıcak duygular beslemeyenler de olduğunu unutmayalım. Mösyö Blanc-Grilli adlı bir milletvekili, Marsilyalıları "Cenova ve Venedik hapishanelerinden kaçan caniler" olarak tanımlamıştı.[18] Ayın Kitabı ödülünü alan *Paris in the Terror*'de bu grubun "ne Fransız ne Marsilyalı" olduğu yazılıydı. "Bunlar yabancı bir eşkıya çetesi, bütün ulusların Cenevizli, Korsikalı, Yunanlıların... en aşağılık tabakalarından oluşan bir sütü bozuklar çetesiydi... aralarında Lazowski adlı bir Polonyalı bile vardı." Ah bu serseri çeteler hak etmedikleri bedava yemek için neler yapmazlar ki?! Bedava mezar bulsalar girmek için bin kilometre yürürler. Sizi bedavacılar sizi! Thiebault adındaki bir gazeteci, "Bu adamlar şehrin suçlu takımıdır. Dörtte üçü sarhoş, yalın ayak başı kabak yürüyen bu fanatiklerden daha korkuncunu hayal bile edemezsiniz" diye yazıyor ve şöyle devam ediyordu: "Alem yapmadan önce şeytan dansları yaptıkları Champ-Elysees'ye doğru yürümelerine ses etmedik." Belki birileri bu eşsiz gazeteciliği dolayısıyla Thiebault'un avcuna bir miktar bahşiş sıkıştırmış, o da böyle yolunu bulmuştur.

Ama bu ünlü yürüyüşün bıraktığı daha kalıcı bir miras vardır. Yürüyüşten hemen önce, Marsilyalı bir mühendis bir devrim şarkısı yazmıştı. O zamandan beri popülerliğinden bir şey kaybetmeyen ve rahatlıkla "İleri!" diye çevirebileceğimiz şarkının adı "*Ça Ira*"ydı. Ve İngiltere'deki 1984-1985 maden işçileri grevini hatırlayan herkesin tanıklık edebileceği gibi, şarkı kulağa ne kadar hoş gelirse gelsin, içeriği beklenen etkiyi yaratmıyordu. Bu yüzden Rouget de Lisle "*Marseillaise*" adlı şarkıyı yazdı. Anavatanı savunmak için silah başına çağrıları, kanlı sancaklar ve zalim tiranların gırla gittiği bu yeni şarkı, Kazablanka barlarında Humprey Bogart'ın bir baş işaretiyle çalınıp, Nazilerin sesini bastırmak için cuk oturtmuştu. Eğer Fransızlar Alman orkestrasını "İleri, ileri, ileri" diye şarkı söyleyerek bastırmaya çalışsaydı, o sahne bu kadar da dokunaklı olmazdı canım. O sırada, *Chronicle of Paris*'te çıkan bir habere göre: "Bütün eğlence

mekanlarımızda, halk mütemadiyen bu şarkıyı istiyor. Şarkıyı büyük bir coşkuyla söylüyorlar. Şapkalarını sallayıp, kılıçlarını çekerek hep beraber söyledikleri, 'Silah başına, yurttaşlar!' bölümü gerçekten de tüyler ürpertici."

Robespierre'in tahmin ettiği gibi, Fransız Ordusu öyle büyük bir karışıklık yaşıyordu ki, savaşın başlangıcı tam bir felaketti. Avusturyalılar tarafından kesin bir yenilgiye uğratılmışlar, generallerinden biri esir alınıp linç edilmişti. Derken, 25 Temmuzda Paris üzerine yürüyerek Fransızların yaşadığı kaostan istifade etmeye hazırlanan Prusya kuvvetleri komutanı Brunswick Dükü de Fransız Kraliyet ailesinin eski statüsüne dönüşünü isteyen manifestosunu yayınladı. Bu arada, garip ama "Fransa'nın iç işlerine karışmamayı" da taahhüt ediyordu. Sonra da bu restorasyonu nasıl gerçekleştireceğini anlatıyordu. "Emperyal Majesteleri'nin askerlerine karşı kendisini savunma cüreti gösterecek olan" tüm şehir sakinlerinin "evleri yakılıp yıkılacaktır." Sonra, "Paris şehri ve hiçbir ayrım gözetmeksizin bütün şehir sakinleri gecikmeksizin, derhal Krala itaat etmekle yükümlüdür." Aksi halde, Prusya ve Avusturya Orduları "Paris şehrine en sert askeri misillemede bulunacak... ve suçlu asileri hak ettikleri ölüm cezasına çarptırarak, örnek ve hiç unutulmayacak bir intikam alacaklardır." Kraliyet ailesinin iktidarının restore edileceği ve "doğa yasalarının hükümdarlara layık gördüğü saygı"ya yeniden kavuşacakları vurgulanırken, yoksa deniyordu, "bütün bölgelerden seçilen Ulusal Meclis'in tüm üyeleri, Belediye, Ulusal Muhafızlar ve Sulh Yargıçları, hiçbir aftan yararlanmadan, askeri misillememizin hedefi olacaklardır." Bir de Fransa'nın iç işlerine karışsaydınız, ne olacaktı?

TOUSSAINT'IN YÜKSELİŞİ

Fransız toplumunun hayli uzağında, okyanusun ortasında olmakla birlikte, askeri sorunlarla ilgilenen Toussaint L'Ouverture adlı San Domingo'lu bir köle vardı. İşi, efendisinin sığırlarını gütmek olduğundan, iyi bir binici olup çıkmıştı. Bu yeteneğine boş zamanlarında Sezar kitapları okuyacak zaman bulmayı

da eklemişti. Zaten Sezar okuyan bir köle olarak emsalsiz olmakla birlikte, ilk köle isyanından sonra kendisini disiplinli bir köle ordusunun yetiştirilmesi işine vermişti.

Toussaint, köleler üzerinde etkili olmakla birlikte, efendilerini yenilgiye uğratabilecek bir ordu kurmalarının epey zor olacağının farkındaydı. Ancak, birçok köle öldüğünde Afrika'da yeniden doğacağına inandığı için günümüzün canlı bombalarından farklı değillerdi. Sorun, korkusuzluğun hayranlık uyandırabileceği, ama hiçbir faydasının olmadığıydı. Hiç kimse "Hadi, şu dağa çarpalım, bakalım bu nasıl bir şeymiş, hey!" diyen korkusuz bir pilotun kullandığı uçağa binmek istemez. Toussaint'ın savaşçıları süngülerin üzerine hücum ediyor, mermilerden kurtulup süngülere kadar ulaşanlar kendilerini şanslı sayıyordu. Toplara ulaşıp namlularını bedenleriyle kapatmaya ya da mermileri namludan çıkarmaya çalışmakta o kadar başarılı değillerdi. Hyakinthos gibi talihsiz bir isim taşıyan bir komutanları, boğa kuyruğundan yaptığı muskaların kurşun geçirmez olduğuna inanıyordu. (*Hyakinthos: Yunan mitolojisinde Apollon'un disk atarken öldürdüğü Lakonia'lı kahraman- ç.n.*)

Ama, en azından köleler devrim uğruna savaştılar ve Fransız Meclisi'nde ciddi bir tartışma konusu oldular. Sonuçta sömürgelere siyahların statüsünü belirlemekte özgürlük tanıyan bir yasa çıkarıldı. Bu, teoride özgürlüğün mümkün olduğu anlamına gelse de, hala yasal olarak köle sahibi olmaya devam eden efendiler kölelerine özgürlük vermek için yanıp tutuşmuyordu. Bunun üzerine Meclis'teki Sömürge Komisyonu içinde isyanı araştırmak üzere bir alt komisyon kuruldu. Haydi, şimdi de kölelerin dünyasına tümüyle sömürgecilerin gözünden bakan bu alt komisyonun raporuna göz atalım: Köleler "sömürgelerde mutlu ve rahat bir hayat sürüyorlar... bütün ihtiyaçları karşılanıyor, Avrupa'da kimseye nasip olmayan bir rahatlık içinde yaşıyorlar. Hastalıklarında bakılıyor, yaşlılıkta korunuyor ve saygı görüyorlar."[19] Allah, Allah, rahat mı batıyor bu adamlara? Sonunda, milletvekilleri neden bütün Afrika'nın köle olmak için Batılılara yalvarmadığına şaşırmış olmalı. Gene de sonuçta bazı tavizler verilmişti. Mulattolara tüm siyasal haklar tanınırken, siyahlar hepten unutulmuştu.

Bu arada, Toussaint yeni savaşçılar topluyor, eğitim ve manevralarla uğraşıyordu. Acemi savaşçıların çoğu merminin tüfeğin namlusundan mı yoksa dipçiğinden mi çıktığını bile bilmiyordu. Ama Toussaint, köle imparatorluğunu genişletmeye kendini adamış bir savaşçı olan Sezar hakkındaki bilgisiyle, onlara ateş etmeyi, ilerlemeyi ve geri çekilmeyi öğretiyordu. Bu, 2000 yıl sonra, bir Irak ordusunun General Tommy Franks'ın geliştirdiği stratejiyi kullanarak Amerika'yı işgal etmesi gibi bir şeydi.

7. Bölüm Notları

1 Keane, Thomas Paine (Londra, 1995), s.223
2 age., s.331
3 age.
4 age., s.307
5 Renier, Robespierre (Londra, 1972), s.59
6 Whaley, Radicals (Gloucestershire, 2000), s.32
7 Documents of the French Revolution, s.87
8 Schama, Citizens, s.554
9 Documents of the French Revolution, s.90
10 Schama, Citizens, s.558
11 Levy, Applewhite ve Johnson, Women in Revolutionary Paris (Chicago, 1979), s.19
12 age., s.108
13 Bu ve muhtemelen sonraki diğer göndermeler Jeanette Eaton'ın The Life of Madame Roland (Londra/New York/Toronto, 1930) dan alınmıştır.
14 J.B. Morton, St-Just (Londra, 1939), s.9
15 Documents of the French Revolution, s.110
16 Ibid., s.114
17 Soboul, Understanding the French Revolution (New York, 1982), s.236
18 Cloomis, Paris in the Terror (Londra, 1965), s.75
19 James, The Black Jacobins, s. 91

8
İkinci Devrim

Son bulsun süper güçlerin egemenliği
Bu kadar çok ordu dünyayı kurtaramaz

2. AŞAMAYA HOŞ GELDİNİZ!

Bugün İngiliz monarşisini savunanların çoğunluğu kendisini yöneten kuralların anlamsız saçmalıklar olduğunu düşünür. Örneğin, monarkın bir Katolik ile evlenemeyeceği düzenlemesi kimsenin umurunda değildir. Ama, eğer bu kural kaldırılırsa, Kraliçe'nin Martin McGuiness'e kaçacağından kaygılanırlar.

Fransa'da, 1792 yazında böyle incir çekirdeğini doldurmayacak bir sorun değildi yaşanan. Yirmi bin Parisli, Kraliyet ailesinin iktidara dönüşünü destekleyen bir dilekçeye imza koymuştu. İmzacı yirmi bin kişi, bir yabancı işgal dahil, karşı-devrime desteğini ifade ediyordu. Cumhuriyetçiler duruma nasıl tepki verecekleri konusunda bölünmüş durumdaydı. Madam Roland ve yandaşları, Paris'i terk edip taşrada alternatif bir yönetim kurmayı önerirken Danton da bu teslimiyet önerisi karşısında Madam Roland'a özellikle diş biliyordu. *L'Ami de peuple*'ın özel sayısında, Marat gönüllülere "XVI. Louis, karısı, oğlu, bakanları, tüm hain milletvekillerini, eski ve yeni tüm bakanları ve tüm rüşvetçi yargıçları rehin alma" çağrısı yapıyordu.

Hemen hemen her akşam Paris Komünü toplantılarında konuşan Robespierre ve Danton, yeni bir ayaklanma havası sezi-

yorlardı. Kırk sekiz bölgeden kırk yedisinin desteklediği bu yeni girişim, krallığın tamamen tasfiye edilmesini hedefliyordu. Marsilya'dan gelen grubun başkente vardığı gece, Robespierre ve Danton ayaklanmayı planlayacakları gizli bir toplantı düzenlediler. 9 Ağustos gecesi, Danton ve Desmoulins bölgeleri dolaşarak, halka Tuiliers Sarayı'nı ele geçirme ve krallığa son verme çağrısı yapacaklardı. O gece Danton, Cordelierler Kulübü'nde tüm üyelere "Var gücünüzle ayağa kalkıp, gaspçıyı devirin" diye gürleyerek ilk işareti verdi. "Vakit kaybetmeyin, zira tam bu gece sarayda gizlenen maşalar, halkın üzerine atılıp, katliama girişecekler. Kendinizi kurtarın. Silah başına! Silah başına!" Gece boyunca ayaklanma işareti olarak her bölgede kilise çanları çalınacaktı. Ancak bazı yerlerde özel izinle gece 1:00 ile 3:00 arasında çan seslerine ara verildi. Elbette, o gece yataklarında uyumak için dönüp duran birçok insan ana avrat düz gitmiş olmalı. "Devleti kim yönetirse yönetsin, bana ne. Yeter ki gürültüyü kessinler de biraz uyuyalım be!"

Bastille'in ele geçirilmesi kendiliğinden bir ayaklanmanın sonucuyken, ikinci devrim, devrim ideallerine bağlı bir grup tarafından inceden inceye planlanmıştı. Komünün her bir kesiminin delegeleri askeri stratejiyi planlamak için toplanmıştı. Her bölgeye, saraya ulaşırken kullanacağı yolun hangi bölümünü kontrol altına alacağı bildirilmiş, silah sağlanmış ve dağıtılmıştı. Ancak, bunların hiçbiri sonucun garanti olduğu anlamına gelemezdi. Lucile Desmouilins ayaklanmanın arife gecesini anlatmıştı: "Danton kararlıydı, fakat çok üzgün olan annesi ağlıyordu. Bu yüzden kalkıp sokakta dolaşmaya başladık ve bir café'ye oturduk. Bazı *sans-culotte'lar* 'Vive la nation!' sloganları atarak yanımızdan geçip gidiyorlardı, ama en sonunda, herkesin bakışları üzerimdeyken, içimi bir korku kapladı. Danton'un karısı benim korkumla alay ederken, bir de baktım ki kendisi de korkmaya başlamış. Geri döndüğümüzde, Danton'un da sinirli olduğunu gördüm." Danton'un karısı geri döndüğünde, Desmouilins'in odaya elinde bir tüfekle geldiğini görünce, korkusu iyice arttı.

SARAY'A YÜRÜYÜŞ

Çatışmayla sonuçlanan bir gösteriye tanık olmuş olan herkes, saraya yürüyüş başlarken yaşanan gerilimi hayal edebilir. 10 Ağustos 1792, bir miting ve pankartlarda taşınan isyan çağrılarıyla sona ermeyecekti. Çünkü sadece krallığın devrilmesi için protesto eylemlerine girişmiş değillerdi, düpedüz Kralı *devirmek* için yola çıkmışlardı.

Hayatımın en gergin anlarından birini, Dünya Bankası zirvesinin toplandığı binanın dışında, küreselleşme-karşıtı bir protesto üzerine yazı yazarken Prag'da yaşadım. Zirvenin yapıldığı yerin tam karşısında bir köprü vardı ve üzeri tam 11 bin polisle birlikte askeri araçlarla doluydu. Yürüyüş kafilesinin önündeki bir minibüsten İtalyanca bir anons duyuldu. Bunun bildiğim kadarıyla otomobillerinizi park etmeyin anonsu olduğunu düşünürken, aynı anons İngilizce tekrarlandı: "Polis...şey...ııı...hazır...!"

Bir şey anladıysam Arap olayım; ne biçim İngilizce bu. "Şey...ııı" ne demek yani? Şey...ııı...'nın gerisi nasıl gelecek? Üzerimize ateş mi açacak yoksa hepimize dondurma ikram ederek Çek konukseverliğini mi gösterecek? Böyle bir zamanda insan fiili nasıl unutur?

Anonsu yapan kadın, Bağdat'ın bombalanmasını canlı yayına bağlanarak veren televizyonlarda yayına hazırlıksız çıkan mütercim tercümanlar gibi, sonradan toparlandı: "...şey...ııı, göz yaşartıcı gaz kullanmak."

İngiliz kafilesinde her kafadan bir ses çıkıyor, havada göz yaşartıcı gazın etkisinin nasıl yok edileceğiyle ilgili bir yığın söylenti uçuşuyordu. On dakika için atış serbestti: Limon, sirke, su –bunu da hangi akıllı uydurdu, çünkü su etkisini daha da artırır– vazelin ve değişik türde bir tuz... Bundan sonra, polisin önceden banda kaydedilmiş bir açıklaması, bozuk plak gibi değişik dillerde defalarca okundu. Aklımda kaldığı kadarıyla İngilizcesi şöyle bir şeydi: "Sizi dağılmanız için uyarıyoruz. Dağılmadığınız takdirde, ÇC [bu da 'Çek Cumhuriyeti'] yasalarını ihlal ettiğinizden, zor kullanılarak dağıtılacaksınız!" Gösteri-

cilerden biri o gürültüde bütün dramatik yeteneğini kullanarak cevap verdi: "Küreselleşmeye Hayır! Zengin-Yoksul Uçurumuna Son!"

Göz yaşartıcı gaz bombaları sağa sola düşmeye başlamıştı; Çek Çevik Kuvveti sakin duruyor gibiydi, ama asabileştiği de her halinden belliydi. Polis araçlarının üzerinde tazyikli su hortumları hazırdı. Robocop giysili polisler ayaklarını yere vurmaya başlamış ve silahlarına davranmıştı. Bazı göstericiler şarkı söylemeye ve ıslıklamaya devam ederken, bazıları da direklere çıktı. Kalabalıktan biri bisikletten bozma mukavva tankının pedallarına hızla basarak savaş meydanından tüymeye çalışırken, Dünya Bankası'nı protesto etmek için sırtına bir dolarlık banknot yapıştıran çırılçıplak biri kalabalığın arasında koşuyordu. O sırada aklımda düşünceler uçuşuyordu... Askerler gerçek bir savaş sırasında ateşe hazırlanırken, egemen olan hava bu gerginlik, drama ve gerçeküstücülüğün bir karışımı mıydı acaba? Her an her şeyin olabileceği bir gösteride, insanları emirle orada kalmaya kimse zorlayamazdı. Zaten, sizi firar suçuyla askeri mahkemeye verecek kimse de yoktu. Prag'da insanların çoğu için gerginlik fıs diye sönmüş ve millet evine dönmüştü. Ancak, orada bulunan herkes korkuyu iliklerinde hissetmiş, her an büyük bir çatışma olabileceği duygusunu yaşamış olmalıdır. 10 Ağustos 1792'deyse, kalabalık bütün bunları aşmıştı; büyük bir çatışma olacağından şüphelenmiyordu; büyük bir çatışma *olacağından* emindi. Prag'da, hırgür kesildiğinde, herkes kendisini ve başkalarını gösteriyi sürdürme konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Yakınlarda bir grubun dayak yediği söylentisi yayıldı, bazıları zoraki espriler yapmaya çalışarak, polisin bizimle kafa bulduğunu söylüyordu. Gerçekte, herkes yusuf yusuf attığı gerçeğini gizlemek için, karanlıkta ıslık çalar gibi marş söylemeye çalışıyordu.

Fransa'ya dönelim. Kaostan kaçınmak için çok sayıda profesyonel subayın komutasında önceden askeri birimler planlanmıştı. Bu komutanlardan biri genç Napoléon Bonaparte'tı. Sarayı savunmakla görevli 6000 İsviçreli Muhafız ve kralcı asker, böyle durumlarda savaşmak için gördükleri bütün eğitimlere karşın,

belki yine aynı endişeyi yaşıyorlardı. Ancak, asilerin sadece görüntüsü bile yetmiş ve moral üstünlüğü hemen sağlamıştı. Adalet Bakanı Dejoly, silahlı gösteriyi gördüğünde, "Bu seli durdurabilecek kadar güçlü bir set olmadığına inandım" diyecekti.[1] Kırk sekiz Komün bölgesinden yirmi sekizinin ayaklanmaya aktif desteği kazanılmıştı. Büyük bir Ulusal Muhafız birliğinin kahvaltı etmek için çekildiğini ilan etmesinin Kralın morali üzerindeki yıkıcı etkisi kolayca tahmin edilebilir. Bunun üzerine saray görevlileri askerlere kumanya hazırlanması için telaşla sağa sola koşuşturmuş olmalıydı. Bence, burada muhafızların derdi sadece canlarının ay çöreği çekmiş olması olamazdı.

Bu olay beni gene Prag'daki gösteriye götürdü. Çünkü bir kere hayatımda ilk defa sabahın yedisinde başlayan bir toplantıya katılıyordum. Üstelik, dondurucu soğukta, sabahın köründe yapılan bu Küreselleşme –Nokia ve McDonald's– karşıtı gösteride, yürüyüşe katılan İngiliz seksiyonunun aklından geçen tek şey, bir fincan çayı nerede bulabileceğiydi. Sonunda, bir sendika temsilcisi ortalıktan kaybolup, bir tepsi bardakla çıka geldi. Biz son bardağı da keyifle yudumlayıp, kendimize geldikten sonra, çayı nereden bulduğunu sorduk. "McDonald's'dan" dedi, "Silahlı Çevik Kuvvet ekiplerinin arasından geçmek zorunda kaldım, ama açık başka yer bulamadım."

İsviçreli Kraliyet Muhafızları da kaosun farkındaydı. Komutanlardan biri olan Desbouillons "Resmi bir plan, herhangi bir başkomutan yoktu" diye yazacaktı.[2] Buna yalnızca askeri stratejinin çuvallaması denilip geçilemezdi. Sorunlarının, halkın kralın yasalarını tanımamasından kaynaklandığının farkında olmayan krallığın bağrından çıkmış komutanlar, ayaklanmayı durdurmak için sıkıyönetim ilan etmeyi tartışmıştı. Kralı devirmek için ellerinde tüfeklerle Seine'nin batı yakasından ilerleyen kalabalığın içinden birilerinin "Yaptığınız kanunlara karşı gelmektir!" demesiyle, dağılıp gidecek hali yoktu ya! Kralı savunmak için sevk edilen Ulusal Muhafızların birçoğu kadınlarla birlikte Versailles'e yürümüştü. Demek ki, 1500 askerden sadece 200'ünün görev yerlerini terk etmeyişinin nedenini kime itaat edecekleriyle ilgili kafa karışıklığına rahatlıkla bağlayabiliriz.

İsviçreli Kraliyet Muhafızları daha kararlıydı; teslim olmalarını isteyenlere Çavuş Blazer şu cevabı vermişti: "Biz İsviçreliyiz ve bir İsviçreli ancak ölünce silahını teslim eder!"[3] *İsviçreliler* mi? Bu da mı acaba konunun uzmanı tarihçilere bırakılması gereken gerçekler arasında? İngilizcedeki "Tüyelim, İsviçreliler geliyor" atasözü sandığımızdan çok daha mı yaygın?

İsviçrelilere rağmen, Général Roederer Krala ailesiyle birlikte daha güvende olabileceği Ulusal Meclis'e sığınmasını tavsiye etti. Meclis'e kadar eşlik ettiği kralın tek yorumu şu oldu: "Ah, bu yıl yaprakların erken döküldüğüne dikkat ettiniz mi?"[4]

Tuileries Sarayı'nın dışındaki ilk kralcı askerler tutuklandı. Amazon savaşçıları gibi giyinen, kılıçlı ve palaskalı Théroigne de Méricourt, bir topun üzerine fırlayıp, tutuklanan askerlerin öldürülmesini isteyinceye kadar, adamların kaderi kötü görünmüyordu. Théroigne'nin müdahalesinden hemen sonra askerler üst kat pencerelerinden aşağı atıldı ve ardından mızrak uçlarında kesik başlarla yapılan tüyler ürpertici gösteri geldi. En şiddetli çatışma gerçekleşmeden önce, kralcı birliklerin en sadıkları dışında hepsi saf değiştirmişti. Kralcılar, XV. Louis'nin sarayının karşısına çekilip, meydandaki anıtın üzerine tırmandılar. Bunun üzerine cumhuriyetçiler kendi aralarında heykeli tahrip etmenin etiğe uygun olup olmadığını tartışmaya başladı. Top atışıyla anıta gereksiz hasar vermek yerine, süngüyle hücum etme kararı alındı. Ve bundan sonra da asiler saraya girmeyi başardı. Ayaklanma, 600 kralcı ve 390 cumhuriyetçinin canına mal olmuştu. Lucile Desmoulins şiddetli silah sesleri yüzünden Danton'ın karısının bayıldığını yazacaktı.

Bu, belirli liderleri olan planlanmış bir savaştı, ama ikinci devrimin bir halk hareketinin ürünü olmadığı ya da salt bir avuç militanın işi olduğu anlamına gelmez. Oysa birçok modern tarihçinin iddiası bu yönde. Örneğin, Simon Schama, "Paris'te en güçlü zamanında bütün sans-culotte 'hareketi' iki, üç bin sağlam bağnaz devrimciden ibaretti" diyor.[5] Dolayısıyla, tüm toplantılar, kulüpler, Bastille'in ele geçirilmesi, kral ve ailesinin Versa-

illes'dan çekilmesi, dükkanların yağmalanması, ayaklanmalar ve sonuçta Terör, hep başını kaşıyacak vakti bile olmayan bu iki-üç bin kişinin eseriydi yani. Sadece bu da değil, ama toplumsal yaşam ve ideolojinin her alanının alt üt edilmesi de iki-üç bin kişinin bu işleri yapmasına izin veren geri kalan 25 milyon kişinin iradesini çiğneyerek oluyordu herhalde.

En küçük grev gözcülüğünden, en büyük ayaklanmaya kadar, her protesto genellikle aynı şekilde küçümsenir. Romalılar 10 bin kölenin içinde "Spartaküs hanginiz?" diye dolaşırken, belki kendi aralarında "Şu heriflere bakın" diye konuşuyorlardı. "Bu şüphelileri bir bakışta tanırsınız. Çoğu muhtemelen köle *numarasına yatan* orta sınıf öğrenciler." Devrimci eylem, gerçekten de genelde kendilerini davaya adayan sağlam bir azınlığı gerekli kılmakla birlikte, bu, muhalefetin eylemi kadar devletin yönetimine de uygulanabilir. Fark, o zaman azınlığın resmi kahramanlar haline gelmesinde yatıyor. Nazilere karşı verilen Britanya Savaşı'ndan sonra, Winston Churchill "İşte her zamanki gibi, Spitfire avcı uçakları ve makineli tüfekleri ile bir avuç militan pilot kazandı" diyecek değildi ya.

Devrimi sürükleyen *sans-culotte* militanlar, bir *azınlık*tı, ama sayıları iki-üç binin çok üzerindeydi. Çoğunluktan belli düzeylerde bir destek bulamasaydı, sonucun hüsran olacağı da apaçıktı. 2003'te, Londra'da üç bin kişi bir giyotin dikip, kraliyet saraylarına saldırmaya ve muhaliflerinin kellelerini kesmeye başlasaydı, birileri dur derdi muhakkak. Eğer dışişleri ve adalet bakanlarıyla başlasalardı, belki bir parça vakit kazanabilirlerdi, ama hepsi o kadar. Devrimler bir azınlığın eylemleriyle başlayıp sürebilir, ama sadece ve sadece çoğunluğun özlemlerini ifade etmeleri şartıyla. Bir avuç militan dükkanların yağmalanmasını örgütlemiş, lakin binlerce insanı peşlerinden sürüklemiş ve daha on binlercesine de bu fikri onaylatıp, benimsetmişlerdi.

Karşı-devrimin hedefinin zaten kralın mutlak yönetimini restore etmek olduğu açıkça dile getirilmiş olduğundan, devrime anti-demokratik diye saldıranları anlamak ise hiç mümkün değil. Oysa, muhafazakar tarihçilerin devrimin meşruiyetine kar-

şı en büyük itirazı, çoğunluğun toplumun izleyeceği yol ile aktif olarak ilgilenebileceğine inanmayışlarından geliyor. Onlara göre, tarih yalnızca kral ve kraliçeler, başbakanlar, cumhurbaşkanları, papalar ve generallerin çevresinde dönüyor. Yahut, başka bir deyişle, yine bir avuç eylemcinin!

YENİ REJİM

Cumhuriyetçiler, hemen altı hafta içinde gerçekleşmek üzere, tüm Fransız erkeklerin oy kullanabileceği bir seçim çağrısında bulundular. Bu arada, Kralın bütün görevleri askıya alınırken artık yönetim Meclis'e ait olacaktı, tabii başında Robespierre'in ve Yürütme Konseyi'nde Danton'un yer aldığı Paris Komünü ile birlikte hareket edecekti. Marat ilk kez üç yıldır gizlendiği yeraltından çıkıp, gazetesinin "ayaklanma özel sayısı"nda şöyle yazmıştı: "Kimse kan dökmekten benden fazla tiksinemez; fakat oluk oluk akmasını önlemek için, sizi birkaç damla kan dökmeye çağırıyorum."

Camile Desmoulins, adeta babasına kendisini ispatlamak için yazdığı mektupta yine kendine özgü tarzıyla duruma bir açıklama getirmişti. Mektubuna, "Benim bir baltaya sap olmayacağımı söyler dururdunuz. Ama bir insanın günümüzde hayal edebileceği en üst makama gelmiş bulunuyorum. Ne haber? " diye eklese daha iyi olurdu. Devrimcilerin anne ve babalarının evlatlarıyla gurur duyabileceğini kim düşünür ki! Küba füze krizi sırasında, Bay ve Bayan Guevara'nın komşularına, "Şu bizim oğlan, Che hiç yüzümüzü kara çıkarmamıştır, bu sabah *gene* gazeteler ondan söz ediyor" demiş miydi acaba?

10 Ağustosta hemen hemen tam bir bozgun havası yaşayan tek grup uzlaşmacılardı. Koşullar uzlaşmacılığın açıkça imkansız olduğunu ortaya çıkartmıştı. Fransa'yı yönetmek için Tanrı tarafından gönderildiği inancı Kralın tüm benliğine işlemişti. Ailesi, saray çevresi ve yandaşları da aynı inancı taşıyordu. Ve yabancı ordular, Kralın ve aristokrasinin avamdan üstün bir tür oldukları inancını (köle sahipleri de mülklerinin bir nevi alt tür olduğuna inanırdı) herkese kabul ettirmek için ülkeyi kan gölüne çevirme-

ye hazırdı. Köylüler ve Tiers Etat destekleyicileri, insan haklarına aynı şekilde tutkuyla inanmaya başlayıp, en azından kaderlerinin bir parçasını kontrol ettikleri duygusunu tatmışlardı. Üç yıl boyunca, aşağı yukarı bütün ülkenin uzlaşma peşinde koşmasının hiç yararı dokunmamıştı. Kral, zayıflığı nedeniyle alay konusu olmuşsa da, aslında performansı fena değildi. Veto hakkı için pazarlığa girişmiş, yeni anayasayı desteklermiş gibi yaparak herkesi kandırmış, kapalı kapılar ardında yabancı ordularla entrikalar düzenlemiş ve kül yutmaz bir postacı sayesinde boşa çıkan bir kaçış planını uygulamaya koymuştu. Daha delikanlı olan Brunswick Dükü'nün ise tek becerebildiği cumhuriyetçileri ayaklanmaya kalkışmakla [zincirlerinden başka] kaybedecek bir şeyleri olmadığına inandırmaktı. Kral tarihin en esnek uzlaşmacısı olsaydı, hatta iktidarı Meclis'in eline bıraksaydı bile, zenginlik ve güçlerini korumak isteyen kontlar, dükler ve soylular ordusu daha dik başlı bir kral bulur, tahta oturturlardı. Kral zayıf değildi; zayıflamıştı. Olaylara karışanların hemen hemen tümü sıradan insanlardı, ama olağandışı insanlara dönüştüler. Ve uzlaşma arzu edilmez değilse de, imkansızlaşmıştı.

EYLÜL KATLİAMLARI

Yabancı ordular Paris'e yaklaşırken, hakim olan endişeli havayı anlamak için, nispeten sakin zamanlarda yaşadığımız korkuya göz atmak yeter. İnsanlar selamlaşıp, el sıkıştıktan sonra hemen günün dedikodularını anlatmaya başlıyordu: "Şu canilerin şimdi ne yaptıklarını duydun mu?" derken, bir çırpıda NASA'dan çaldıkları uyduları kullanarak nasıl ATM'lerden şifrelerinizi izlediklerini ya da şehirlerarası yollarda koyun pöstekisi giyip, resim çekmek için otomobillerinden inenlerin fotoğraf makinelerini çaldıklarını anlatıyorlardı. Olayı, her şeyi kilit altına almanız, alarmlar taktırmanız, mümkünse evinizin çevresine bir hendek kazıp, bir keskin nişancı kiralamanız gerektiğine kadar abartanlar da çıkmıyor değildi hani.

Tabii ki, otomobil hırsızlığına karşı da uyarıların ardı arkası kesilmiyor. Otomobil hırsızları ise adı üstünde, otomobilinizin

kapıları kilitli de olsa açık da olsa gözünüzün yaşına bakmıyor. Otomobilinizin kapısını kilitlemeseniz bile, birisinin oradan geçerken, "Anasını satayım. Otomobil hırsızı değilim, ama madem şu otomobilin kapısı açık, çaktırmadan içine atlayıp, düz kontak yapıp götüreyim. Olmadı, kaportasını değiştirir, bir boya çeker, gidip Almanya'da bir kaçakçıya satarım" diye düşünmesi mümkün mü? Barış zamanında, bu söylentilerle hop oturan hop kalkan insanların bir de tüm çevreyi yerle bir etmeye kararlı Brunswick Dükü'nün ordusunun yaşadıkları şehre yaklaştığında ne hale geleceklerini bir düşününün. Yörenin bütün kanun kaçakları ve mahkumlar da muhtemelen işgal ordusuna katılınca, bunun yaşlı insanların evlerinde ne tür dedikodular yaratabileceğini hayal edin.

Tuileries ayaklanmasından sonra kolektif bir "Vay canına, başardık" ruh hali egemendi. Eğer devrim bar kavgası olsaydı, Brusnswick Dükü "Kadehimi yerine koy, yoksa suratını dağıtırım" derken, devrimciler de kadehi Dük'ün suratına fırlatırdı. Kralcı papazlar ve soylularla birlikte, sağ kalan İsviçreli Kraliyet Muhafızları hapsedildi, Kral ailesi de Temple cezaevine kapatıldı. Kralın devrilmesinden hemen sonra, Bretonya ve Vendée'de karşı-devrimci isyanlar patlak verecekti. 2 Eylülde, Prusyalılar Paris yolu üzerindeki son büyük şehir olan Verdün'ü ele geçirdi. Şehirde panik yayılırken cephede savaşan Fransız askerlerinin ailelerini katletmek için kralcı askerlerin işgalci ordu tarafından cezaevlerinden tahliye edileceği söylentileri her yeri kapladı.

Bir araba, kralcı şüphelileri cezaevine götürürken, 2 Eylül günü öğleden sonra gerginlik başladı. Nereden çıktığı anlaşılamayan bir kalabalık arabayı sardı, kralcı bir papaz on iki muhafızla birlikte oracıkta öldürülüverdi. Bu, hapishanelerde katliamla sonuçlanan bir taşkınlığa yol açacaktı. Maton de la Varenna adındaki bir avukat, hücresinden kalabalığın cezaevine girdiğini nasıl duyduğunu anlatıyordu: "Biri tek kollu ve gömleğinin kolu kan içinde olan iki adam gördüm. 'İki saattir kol bacak kesmekten imanım gevredi. Şu anda iki gün boyunca duvar ören bir ustadan daha yorgunum' diye söyleniyordu."[6] Adam ne yapmış

olursa olsun, gene de "daha çay molası bile vermedim" dermiş gibi sempati yaratması sizi biraz olsun etkileyebilir. Maton hücresinde otururken, katilleri gören bir mahkum ona, "Birader, kendimizi ölmüş bilelim. İçeri girer girmez mahkumları öldürüyorlar" demişti.

Abbaye cezaevinde de benzer sahneler yaşanmış, maltanın bir tarafındaki hücrelerde bulunan bütün mahkumlar öldürülmüştü. Masaubre adlı bir mahkumsa bacada saklanıyordu. Katiller onun da içerde olduğunu bildiklerinden, gardiyanı tehdit ederek saklandığı yeri buldular. Bacaya top ateşi açtılar, ama Masaubre çıt çıkarmadan bekledi. Sırf bu davranışı bile, önceden ne yapmış olursa olsun, affedilmesi için yeterliydi. Ama daha sonra bacanın altında ateş yaktılar ve adam dumandan boğuldu.

Bu arada, Maton hücresinden alınıp ayaküstü düzenlenen bir mahkemeye çıkarıldı. Sorgucularından birinin "Hey gidi hanım evladı kılıklı beyzadem benim. Birazdan şarap yerine kadehe senin kanını koyup kafa çekeceğim" dediğini yazmıştı. Ancak, cezaevindeki tutuklama müzekkerelerine göz gezdirdikten sonra, aynı adam "Adam tamamen suçsuzmuş yahu. Bırakalım gitsin!" dedi. Onu da *'Vive le Nation'* diye bağırttılar; hiç tereddüt etmeden dediklerini yapan Maton serbest bırakıldı. Böylece paçayı kurtarmış, yanına bir jandarma verilip, evine gönderilmişti. Ama, aksilik bu ya, yolda onu kaçak bir suçlu sanan gayretkeş bir yurttaş, "Burada gebertelim şunu!" diye etrafı telaşa verdi, bağırmaya başlayıp, tekme tokat girişti. Ama yine şansı yaver gitti ve bu kez de yolda yürüyen biri müdahale edip, Maton'u öfkeli yurttaşın elinden kurtardı. Bu olaydan sonra, Maton'un hayatı boyunca bir kez bile sıkıcı bir gün geçirdim diye şikayet etmediğine bahse girerim.

Gecenin kurbanlarından bir diğeri paramparça edilen Prenses de Lambelle'di. Fakat, olayla ilgili tek soruşturma, adamın birinin prensesin kalbini yediği suçlamasına dayanıyordu. Yargılamanın tipik bölümünde, adamın avukatı sorulan sorulara şu cevapları vermişti:

SORULDU: Sanığın şarap satıcısının verdiği mangalın üzerinde kurbanın kalbini kızarttığı doğru değil mi?

AVUKAT: Müvekkilim kalbi ne görmüş, ne de yemiştir.

SORULDU: Maktulenin cinsel organlarını kılıcına takarak dolaştırmadı mı?

AVUKAT: Hayır, sadece saç derisini.

SORULDU: Sanığın, sanık Prenses'in kesik başını dolaştırdığı ve kalbini yediği gerekçesiyle, karısının onunla birlikte yaşamayı reddettiği doğru değil mi?

AVUKAT: Hayır.

Umalım ki adamın avukatı doğruyu söylemiş olsun, yoksa bu durumda söz konusu evliliği hiçbir aile danışmanı kurtaramazdı![7]

Neyse, birilerinin aldığı kesik baş, daha sonra bir pubda ortaya çıkmıştı. O gece 1100 ile 1400 arasında mahkum katledilmiş, cesetler ise bir taş ocağına atılmıştı. Peki bu kitlesel cinayet histerisi nasıl açıklanabilir? Charles Warwick'in Danton üzerine, bu kadar kusur kadı kızında da bulunur dedirtebilecek kadar mükemmel kitabında önerilen teoriye göre, bütün bu olup bitenler sadece kontrol dışı serserilerin işiydi. Saldırganlar hakkında dedikleri: "Yün kepleri, kabaralı ayakkabıları ve kirli önlüklerinden belli olduğu gibi, emekçi sınıflardan geliyorlardı. Olaylar sırasında sigara ve içki içiyor, yasalara hiçbir şekilde saygı göstermiyorlardı."[8] Sanki öldürecekleri mahkumlara infaz alanı olarak sigara içilen bölmeyi mi, yoksa içilmeyeni mi tercih ettiklerini söyletmeleri çok daha iyi olurmuş gibi! Diğer teorilere göre, katiller Danton ve arkadaşlarının kiralık katilleriydi. İşsizlik maaşı ile geçinenlere tanımadığınız yabancıları para karşılığı doğrayacaksanız deseniz, bu isteğinize kaç kişi evet der. "Eh ne yapalım, çok pis bir iş ama hiç olmazsa, şöyle adam gibi bir Noel geçireceğiz!"

Öte yandan, örneğin, on dokuzuncu yüzyıl sosyalisti Belfort Bax'ın hiç ikna edici olmayan gerekçeleri de insanı epey rahat-

sız ediyor: "Sözde katliamlar kesinlikle bir özsavunma önlemiydi ve bu durum sonuçlar tarafından doğrulandı."[9] Bazı solcuların açıklamaya çalıştığı gibi, hiçbir çatışma sadece ak veya sadece kara değildir. Tüm dünyada bu tür katliamlarla ilgili soruları, "Bunların devrimi karalamak için CIA tarafından gerçekleştirilmediği ne malum?" veya "Tam da işsizlik istatistiklerinden dikkatleri başka bir tarafa çekmek için bu hikayenin ortaya atılması tesadüf olabilir mi?" gibi argümanlarla cevaplayan sol gruplar olduğu muhakkak. Devrimlerde olur böyle şeyler, takma kafana," veya "O şartlarda zorunluydu" gibi açıklamaların da daha inandırıcı olduğu söylenemez.

Bunun gibi bir olayı kavramak için ilk önemli nokta, ne kadar iğrenç olursa olsun, olayları yirmi birinci yüzyılın Batılı rahatlığının perspektifinden değerlendirmenin anlamsızlığı ve bir parça bunun dışında bakabilme becerisi gerekiyor. Eğer Eylül katliamlarını gerçekleştiren insanlar, modern Epsom'da yaşıyor olsaydılar, efe gibi sallana sallana bara girip, bir kadeh içki ısmarlarlardı. Kesik başı masaya koyarken barmene sıkı sıkı tembih ederlerdi; "Çıkarken hatırlat da masada unutmayayım!"

Eylül katliamlarına çılgınlık dışında başka açıklamalar da getirilebilir, ama bunların utanç verici, insanlık dışı ve aşağılık eylemler olduğu kabul edilmek zorunda. Masada kesik bir başla oturan biri, "Tamam, birader, durumu bir de genel şartlar bağlamında değerlendir" dese, kim adama güvenir ki? Neyse, bu olayın bir anlamı varsa, olayın geçtiği yerin kralcı kuvvetlerin kuşatması altında bulunan ve düşmesi halinde katliamdan korkulan bir şehir olmasıdır. Bu kuvvetlerin destekleyicileri birer tehdit, mahkumların birçoğu da kralcıların müttefiki olarak görülüyordu. Katillerin sadece borçlular hapishanesine girmemiş olmasının nedeni belki de buydu. Ve ne kadar derme çatma olursa olsun, Maton gibi mahkumların serbest bırakıldığı mahkemeler de yapılmıştı. Bu, katliamların arkasında askeri bir mantık yattığını ve cinayetlerin tümüyle ayrım gözetmeksizin yapılmadığını düşündürüyor. Devrimci otoriteler muhakkak durumu böyle görmüştü. Hiçbir birey sorumluluğu üstlenmemiş olmakla bir-

likte, Adalet Bakanlığı'na getirilen Danton, katliamı önlemek için parmağını bile kıpırdatmamıştı. Ulusal Muhafızlar da keza. Sonradan, Paris Komünü'nün yaptığı açıklama şöyleydi: "Hapishanelerde tutulan birçok tehlikeli komplocu Paris halkı tarafından ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu eylemin hainlerin şehrin içinde gizlendiği korkusunu dizginlemek için kaçınılmaz olduğu düşünülmüştür."

Ne olursa olsun, katliamların gerçekleştiği olağanüstü koşulları anlamadan, olaya sadece modern toplumun bakış açısından yaklaşmak, Pasifik'te altı hafta bir sandalda yaşam mücadelesi veren kazazedeleri yamyamlıkla suçlamak kadar yanlış olur.

VALMY

Tarihin geleneksel öğretim yollarının garipliklerinden biri, savaşların sanki bir futbol yorumcusunu ya da Batı Yakası müzikalinin koreografını izliyormuşuz gibi, haritalar üzerinde bir dizi oklara indirgenmesidir. Zira, pusular, ricatlar, viyadükler ve ikmal hatlarının kesilmesi savaşta hayati öğeler olabilir ama, hepsi bu eylemleri gerçekleştirenlerin Adem oğulları olduğu ve işler kötüye gittiğinde ölecekleri olgusuna bağlıdır.

Soylu subayları uzaklaştırmakla, strateji uzmanlarını ve teknisyenlerini yitirmiş olan Fransız Ordusu, düşmanın Paris yolunda ilerlemesine engel olamamıştı. Madam Roland'ın Paris'i terk edip Meclis'i güneye taşımayı önerdiğini hatırlayalım. Teslim olmaktan başka bir anlama gelmeyen bu öneriye karşı Danton, "Cumhuriyet'i kurtaracak olan, atılganlık, daha fazla atılganlık ve daima atılganlıktır" cevabını vermişti.

"Harcanan bunca çabadan sonra, eski kölelik günlerimize geri dönmeye zorlanmak hepimizi derinden yaralar" diyen Meclis 50 bin gönüllü istedi ve askere alma görevlileri Fransa'nın her tarafına yayıldı. Yeni ordunun eskisinden ayırt edilemeyeceğine söz verildi. Subaylar ve erat aynı üniformaları giyecek ve aynı maaşı alacaktı. Savaşa "Marseillasie"i söyleyerek gireceklerdi; bunun için orduya marş kitapları dağıtmaya 80 bin *livre* harcanacaktı. Subayların üçte ikisi askerler tarafından seçimle görev-

lendirilirken kilise çanları ve gümüşler kurşun yapmak için eritildi. Avrupa'nın en profesyonel ve iyi donatımlı ordusunu durdurmak için, General Dumouriez ve Kellerman'ın komutasındaki derme çatma ordu Paris'ten yola çıktı.

Brunswick Dükü, küçük bir köy olan Valmy'nin arkasında uzanan tarlalarda acemi Fransızların direnişini kırmak için ordusunu hızla harekete geçirdi. O zamana kadar Fransa içlerinde ellerini kollarını sallaya sallaya dolaştıklarından, Dük kendisini bu savaşın formaliteden başka bir şey olmadığına inandırmıştı. Fransızlar gece bir tepede bulunan yel değirmeni etrafında mevzilenmişti. On dokuzuncu yüzyıl savaşının tipik özelliklerinden biri, genelde kartpostal manzaralı alanlarda sıraya giren, kale nizamında toplanan ve davul sesleriyle tempolu ilerleyen rengarenk üniformalı kalabalıklardı. O gün Valmy'nin değirmencisi her sabahki gibi evinden çıktı; sallana sallana ıslık çalarak tepeye yürüdü. Köşeyi döndüğünde, değirmenin sakin sakin dönen kanatlarının yerine, misket tüfekleri ve toplarıyla 150 bin askerin karşılıklı mevzilendiğini gördü. Belki bir an durumu kurtarmak için, lafı eveleyip geveleyerek askerlere, "Pardon ya, o kadar çok işim vardı ki, biliyorsunuz, bugün Çarşamba falan" demiş de olabilir.

Muharebe, haritalar üzerinde oklar çizen tiplerin pek umurunda değildi. Şiddetli yağmur altında, tüm Allahın günü karşılıklı topçu ateşi açılmış, güllelerin çoğu çamura saplanmıştı. Ancak Fransızların acemileri sanıldığı gibi kaçmamıştı. Savaşın başından beri, ilk kez Fransızlar mevzilerini korumuştu. Paris üzerine yürüyeceği umuduyla hareket eden Brunswick Dükü, feleğini şaşırdı. Üstelik, askerleri arasında gelecekte tüm zamanların en ünlü yazarı olacak olan Johann Goethe'nin de bulunması yüzünden hayatı kayacaktı. Dük, kendisini sahnede ne söyleyeceğini unutan bir aktör gibi hissetmiş olmalıydı: "Anasını bellediğimin Goethe'si, bula bula bu günü mü buldun? Verdün'de hangi cehennemdeydin? O gece zafer benimdi."

Goethe'nin yazdıklarına bakalım: "Sabah, Fransızların canına okuyacağımızdan, düşmanı çiğ çiğ yiyeceğimizden söz et-

miştik. Ya şimdi, hepimizi bir düşünce almıştı. Hiçbirimizin ağzını bıçak açmıyordu. Sadece birkaç kişi konuşuyordu ve söyledikleri de ipe sapa gelmez şeylerdi." Onları durduran düşmanın ustalıkla tertiplenmesi değil, ama askerlerin zihniyet değişikliydi. Dört yıl önce, bu orduyu oluşturan saatçiler, köylüler ve çamaşırcılar en büyük özlemleri olan fakirlikten kurtulmak için bu hayatı seçmişlerdi. Soğuk, açlık ve acıdan birkaç yıllığına bile kurtulsalar, hiç de fena olmazdı. Ancak, daha sonra kendilerinin de oluşumuna katkıda bulunacakları yeni bir dünya doğdu. Sadece günün değil, ama geleceğin sorunlarını da okuyup yazacak, tartışıp konuşacaklardı. Ve sırf kendileri için değil, gelecek kuşaklar için de eski hayat tarzına dönüş ihtimalini düşündüklerinde, en iyisinin çamurların içinde ölmek olduğuna karar vererek, bu savaşa gönüllü olmak için olağandışı bilinç sıçramasını hep birlikte yapmış olmalılar. Neyse, insan zihni bu düşünceleri hangi tarzda eylemlere dönüştürmüş olursa olsun, hayatta kalma içgüdüleri onları kaçmaya zorlarken, bilinçleri mevzilerini tutmaya devam etmelerini emretmişti. İşte bu yüzden, Prusyalı subay Massenbach "Bugün yüzyılın en önemli günü" demişti. Ve bir yazar olan Goethe, daha edebi bir dille kaleme aldı: "Burada, bugün dünya tarihinde yeni bir çağ başlıyor ve hepiniz bu doğumda hazır bulunduğunuzu söyleyebilirsiniz."[10]

Direniş haberi Fransa'nın diğer bölgelerine ulaştığında, devrimin zihniyet üzerindeki etkisini kolayca abartmamalı. Savaş henüz başlangıç halindeydi, ama ilk kez halkın kafasına gerçekten kazanabileceği dank etmişti. Ordu silkinip kendisine gelmişti ve bir ay sonra, yörenin köylüleri geri çekilen Prusyalılara saldırırken, Fransızlar Verdün'ü geri almıştı. Prusyalılar, kendilerini adı sanı bilinmeyen bir amatör küme takımına elenen büyük takımlardan birinin futbolcuları gibi hissetmiş olmalıydı. Şimdi de sayın seyirciler huzurlarınızda "*Sans-culotte spor*" teknik direktörü; çok değil daha geçen pazar balık halinde balık satıyordu kahramanımız.

Gelgelelim, yel değirmeni savaşın yarısında General Kellerman tarafından tahrip edilmişti, çünkü Prusya topçusunun hede-

fiydi. Demek ki, bu tarihi günün sonunda kabak en azından bir kişinin kafasında patlamıştı. Değirmenci, "Tarihte yeni bir çağ başlıyormuş, anladık! Peki ya ben gelen yeni siparişleri nasıl karşılayacağım şimdi? Vay benim talihsiz başım" diye dövünüyor olmalıydı.

İNGİLİZLERİN CEVABI

Valmy'yi izleyen hafta, ellerinde taşıdıkları bir domuzu süren Edmund Burke posterleri ve Paine'nin *İnsan Hakları* posterlerini taşıyan bir melekle birlikte, İngiltere'deki beş bin cumhuriyetçi Sheffield'da kutlama yürüyüşü yaptı. Londra'da ise Londra İletişim Derneği'nin popülaritesi hızla yükselmişti. Bir kapıcı, o zamana kadar toplantıların daha çok tüccar ve zanaatçılarca yapıldığını, ama şimdi "en kalabalık grubun toplumun en alt tabakası olduğunu" yazmıştı. "Bazıları pis ve paçavralar içinde. Okumuş adamların yanına oturmaları bile, onların kendilerine ne denli güvendiklerini gösteriyor." Bunları katıldığı toplantılarda cumhuriyeti güzelce savunan bir kapıcıdan işitiyoruz! Aradan iki yüzyıl geçtikten sonra, bir de günümüzdeki meslektaşlarının nasıl laga luga ettiğine bakalım: "Annadın mı, kafamın tasını attırma, o a..ına koduğumun Fransızların alayından nefret ediyorum, tamam mı?"

Stockport'ta, "Evrensel Barış ve İnsan Hakları Dostları Derneği"nin bir üyesi, 5 Kasım gecesi şehirdeki havai fişek gösterilerine nasıl katıldığını yazmıştı: "Brunswick'in bir kuklasını yapmayı önerdim, insanları ikna etmek için epey dil dökmem gerekti. Neyse sonunda büyük bir coşkuyla kuklayı yapmaya koyulduk... zaferin şerefine içtik."[11] Aberdeen'de denizciler Fransızların şerefine bir özgürlük ağacı dikti. Yetkililerin ağacı sökmesi üzerine, denizciler ağacın yerine konması için greve gidip, isteklerini elde ettiler. İyi ki bazı modern sendika ağaları tarafından temsil edilmiyorlardı. Yoksa grev başladıktan beş dakika sonra, zafer kazanmış edalarıyla "Müjde, lale dikmemizi kabul ettiler" diyen bu ağaların elinde perişan olurlardı. Londra, Manchester, Nottingham ve Norwich'ten gruplar Paris'te Jakoben Kulübü'ne okunması için mesaj gönderdiler.

Başbakan Pitt iki cephede birden huzursuzdu; hem İngiliz halkından da cumhuriyetçi hareketler gelebilirdi, hem de Fransız orduları Avrupa'daki İngiliz egemenliğine tehdit oluşturabilirdi. Bunun üzerine Londra Belediye Başkanı, İletişim Derneği toplantılarına ajanlarını yollayarak liderlerini tutuklattı. Pub sahipleri mekanlarında toplantı yapılmasına izin verdikleri takdirde tutuklanmakla tehdit edildi ve bazı öğretmenler "zararlı düşünceler ileri sürdükleri" gerekçesiyle işten atıldılar.

1792 Şubatında, Pitt İngiltere'nin Fransa ile "on beş yıllık" barış yapacağını ilan etmişti.[12] Ağustosta, ikinci devrimin hemen ardından, bu açıklamasını geri aldı: "Dünyanın bütün ülkelerinde alenen isyan kışkırtıcılığı yapan kararlar alıyorlar. Bu kararnameleri tüm dillerde yayınlatıyorlar. Kendi ilkelerini her ulusa taşımak, her hükümeti devirip, ortadan kaldırmak istiyorlar." Başka bir deyişle, "uygar dünyaya savaş ilan ettiler."

Yetkililer İngiliz radikalizmine karşı saldırıya geçmişlerdi. Kral III. George, herhangi bir askeri yenilgiden sonra halkın ülke çapında oruç tutması adetini dayattı. Ancak protestocuların yemek yemeye devam ederek katılmadığı bu eylem biçimi, tarihte fiziksel zorluk *gerektirmeyen, hatta tersine keyif yaratan* tek gösteri biçimi olmuştur herhalde. Bırakın, daha büyük zorlukları yaşamayı, belki bu eylemin bitmesini bile sonuna kadar bekleyemeyen hanım evlatları çıkmış olabilir, orasını bilemeyiz. Hükümetin paranoyası o kadar ileri boyutlara varmıştı ki, "mantar tabancası komplosu" yüzünden İletişim Derneği'nin üç üyesi tutuklanmıştı. Derneğe fena halde bozulan eski üyelerden biri, derneğin Kralı zehirli okla vurmak amacıyla özel bir mantar tabancası icat ettiğini ispiyonlamıştı!

Bu arada Fransa cumhuriyetini destekleyen kitlesel mitingler de yapıldı. Binlerce insan Southwark'taki Globe Tavern'ın yakınlarındaki bir toplantıya katıldı. "Birkaç bin kişi"nin kuzey Londra'da Primrose Hill'de bir açık hava toplantısına katıldığı da bildirildi. Kalabalık arasına karışan sivil polislerden biri, konuşmacılardan biri olan Thelwall'ın bir bira şişesinin ağzını kırıp, "İşte bütün tiranların kellesi de böyle uçurulmalı" dediğini rapor etmişti.[13]

Ancak, polisin gerçekten de taktığı kişi, İletişim Derneği'nin kurucusu olan Thomas Hardy'den başkası değildi. Bir gece, iki polis ve bir çilingir eşliğinde kralın bazı muhbirleri Hardy'nin dükkanına baskın yaptı. Hardy, üç arkadaşı ile birlikte, vatana ihanetten tutuklandı ve evi didik didik arandı. Yargılanmadan gözaltı kararı uygulandı ve saraydan Hardy'nin suçunun sabit görülmesi halinde uygulanacak ceza ilan edildi: Asılmak, can vermeden önce sehpadan indirilip, iç organlarını çıkarmak, kendisi diriyken, bağırsaklarını gözünün önünde yakmak, sonra kol ve bacaklarını farklı yönlere koşacak dört ata bağlayıp, koparmak. Hardy'nin karısı Lyda altı aylık hamileyken bütün bunlara tanık olacaktı.

Hardy mahkeme edilmeyi beklerken, ülkeye muzaffer deniz savaşının haberleri ulaştı. İngiliz milliyetçileri, emir verildiği gibi herkesin penceresinde bir ışık yakarak, zaferin kutlanıp kutlanmadığını kontrol etmek üzere Londra sokaklarını turluyorlardı. Özellikle o gece daha bir şovenlikleri tuttuğundan, Hardy'nin evinin kapısını kırıp, Lydia'yı dışarı sürüklediler. Öldüresiye dövülen Lydia, birkaç hafta sonra ölü bir bebek dünyaya getirdi. Gün geçtikçe erirken, kocasına "Gece gündüz hep seni düşünüyorum" diye başlayan bir mektup yazmıştı. Bir daha hiç toparlanamadı ve birkaç hafta içinde öldü.

Sonra, Hardy'nin mahkemesi başladı. Vatana ihanetten yargılanmanın dört şartı vardı: Krala karşı komplo, kralı öldürmek için komplo, kralın düşmanlarıyla ittifak kurmak ve kraliçeyle seks yapmak. Hardy'ye ilk üç suçlama yöneltildi. Mahkemeye gösterilen ilgi ABD'deki O. J. Simpson davasına gösterilen ilgiye benziyordu. Her gün kalabalıklar mahkeme önünde toplanıyor, her gazete duruşmaları kendine özgü açılardan haber yapıyordu. Mahkeme, her iki tarafın da Paine ve Burke'dan alıntılarıyla insan hakları üzerine bir tartışmaya dönüşmüştü. Sonuçta, üç saat süren bir duruşmanın ardından, juri sanığı suçsuz bulan kararını açıkladı. Sonradan, Hardy'nin savcıya, "Kraliçeyi becermediğimi nereden biliyorsun?" dememiş olması çok yazık.

Hardy, salıverildiğinde çok karışık duygular içindeydi elbette. İşkence ile ölüm cezası yerine, evine gitmekte özgürdü, ama çocuğunun ve karısının yeni ölmüş olduğu bir eve. Yalnız kalıp, yas tutmak isteğiyle, mahkeme salonundan çıktı, ama yandaşlarından oluşan bir kalabalık tarafından sokakta tanındı. Kalabalık onu sokaklarda dolaştırdıktan sonra, *Morning Chronicle*'a göre, bir araba "Hardy'yi karısının mezarının bulunduğu St. Martin kilisesinin avlusuna götürdü. Kalabalık uzakta durdu, onu mezarda acısıyla baş başa bırakmak, onlara da saygınlık kazandırdı."

8. Bölüm Notları

1 Allen, Threshold of Terror (Gloucestershire, 1999), s.65
2 age., s.80
3 age., s.112
4 Warwick, Danton and the French Revolution, s. 247
5 Schama, Citizens, s.720
6 Maton'un hikayesi Documents' den alınmıştır s. 146
7 Documents of the French Revolution, s. 158
8 Warwick, Danton and the French Revolution, s. 267
9 Belfort Bax, The French Revolution (New York, 1902), s. 42
10 Documents of the French Revolution, s. 162
11 Brown, The French Revolution in English History (Edinburgh, 1918), s. 64
12 R. Coupland (ed.), The War Speeches of William Pitt (Oxford, 1916), s. 65-66
13 Brown, The French Revolution in English History, s. 115

9
Cumhuriyet

Ölsek de öldürsek de kaçış yok
Görevimiz destansı bir ulus yaratmak

DEĞİŞİM HIZI

Bir Fransa cumhuriyetinin kurulmasında göz ardı edilmiş olan etkenlerden biri de, Fransız dilidir. Bir defasında *Jurassic Park*'ı Fransızca dublajla izlemiştim. Fransızca montaj bile filme belli bir seksilik katmıştı; o kadar ki dinozorların Fransızca nasıl kükrediklerini görünce insan hayal kırıklığı yaşıyordu: "Groooog!" yerine, bir çeşit "*röööööö*!" Fransızca ve İngilizce arasındaki farkı hissetmek için, keyifli bir kedinin mırlaması için kullanılan kelimelere göz atmak bile yeter. İngilizcede kullanılan "purr" bir anlamda kedinin keyfini ifade eder, ama gerçekten uzaktır. Ama, Fransızca kelime "*ronronner*"dir. Ki bunun Fransızca'daki "rrr" (ağr) sesi ile söylendiğini düşünürsek, sadece bir kedi sesi değil, *Fransız* kedisi mırıltısını işitiriz. Örneğin, "*Le chat est content, il rrronrrrone.*" (*Kedi keyiften mırlıyor.*) (Belki de aynı kelimenin Almancası "katsensnoren"dir.)

Şimdi sadede gelip, Fransız yönetimine dönelim. Valmy Muharebesi'nin ertesi günü, Konvansiyon adını alan yeni seçilmiş Fransız parlamentosu, Fransa'nın "bölünmez cumhuriyet" olduğunu ilan etti. Konvansiyon üç gruptan oluşuyordu, Jirondenler, Montagnard'lar ve Grenouilles de la Marais. Bu grupların neyi

temsil ettiğini bilmeden önce, İngiliz parlamentosundaki İşçi, Muhafazakar ve Liberal Demokratların köklerini ortaya çıkarmalıyız. Jirondenler, Gironde bölgesinin adından geliyor, Danton, Robespierre ve Marat'nın da içinde bulunduğu Montagnard'lar, Jakoben ve Cordelierler'in en radikal hizbini oluşturuyor ve adını Konvansiyon'un en yüksek sıralarında oturma alışkanlığından alıyordu. Yani "Dağlılar"dı. Eğer İngiliz partileri, Parlamento'da oturdukları yerlere göre adlandırılsaydı, "Yangın Çıkışı Tarafı" gibi hiç de romantik olmayan adlar alırlardı. Grenouilles, ise "Bataklık Kurbağaları"ydı, çünkü gruplar arasında sıçrar dururlar; moda deyişle transfer olurlardı. İlginçtir, Montagnard'lar sadece yüksekte değil, salonun solunda da otururlardı. Siyasi tutumları belirtmek için kullanılan "sol" ve "sağ" terimlerinin kökeni buradan geliyordu. Robespierre'in önerisiyle, 1400 dinleyicinin Konvansiyon'un oturumlarını izleyebileceği locaların inşa edilmesi, meclis binasının bu özelliğini pekiştirmişti.

Bütün gruplar Kral'ın tahttan indirilmesini desteklemiş, ama aralarındaki ayrılıklar da hızla gelişmişti. Montagnard'lar statü ayrımlarının ortadan kaldırılmasını, zengin ve yoksul arasındaki ekonomik uçurumun giderilmesi doğrultusunda ilk adım olarak görüyordu. Robespierre'in dediği gibi, "Krallık yıkıldı, şimdi eşitliğin egemenliği başlıyor." En zengin işadamlarına saldırarak, "insanların yaşamlarını sürdürmeleri için zorunlu olan ürünleri, basit bir ticari mal olarak" gördüklerini söylemişti. Bu, Marx'ın işadamlarının nesneleri kullanım değerleri olan ürünler olarak değil, değişim değerleri olan metalar olarak gördüğü tezinden çok uzak olmayan bir açıklamaydı.

Marat da Marksist gibi görünüyordu: "İşçiler olmadan, toplum bir tek gün bile varolamaz. Oysa, bu talihsizler kendi alın terleriyle şişmanlayan alçaklara dudak büküyorlar." Ancak, bildiğimiz Marat asla bu kadarla bırakmazdı. Bu yüzden taşı gediğine koymadan bırakmıyordu: "Bu vergi memurları işçilerin kanını altın kadehlerde içiyor." Hemen hemen dostlarının bağırtılarını duyar gibiyiz: "Evet, doğru, durumu çaktık!"

Rousseau'nun modeline dayanan Jakoben ideali, herkesin küçük birimlerde çalıştığı küçük mülk sahipleri cumhuriyetiydi. Bu mülk sahipleri tarafından seçilen hükümet, çoğunluğun iradesini koruyacaktı. Bunun dışında her şey gene de tartışmaya açıktı. Son zamanlara kadar, bu kişilerin bırakın bizzat kendilerinin kurmasını veya yönetmesini, cumhuriyeti destekledikleri konusunda bile hiçbir fikirleri yoktu. Lenin, Mao ya da Castro'nun tersine, uzun yıllardır iktidar için hazırlanmamışlardı. En dehşetengiz aksiyon filmlerinin kahramanlarına benziyorlardı. Kahramanımız, kovalama sahnesinden sonra, her nasılsa kendisini içinde bulduğu helikopter ya da sürat teknesinin bütün levyelerine umutsuzca asılıp, bütün düğmelerine basarken, kameraya sırıtır: "Umarım, bu işe yarar!"

Rousseau, fikirlerinin karşılıklı anlaşmayla hayata geçirileceğini düşünüyordu, bir kaleyi zapt edip, Kralı hapsettiği ve bir yel değirmeninin yanında mevzilerine sımsıkı sarıldığı için varolan bir rejim tarafından değil. Ancak, Montagnard'ların moda zevkine de diyecek yoktu doğrusu! Halkın karşısında her zaman kızıl özgürlük kepi, göğüslerini açıkta bırakan kısa kesilmiş bir gömlek, kısa kesilmiş saçlar ve tahta ayakkabılarla çıkıyorlardı. Bu, onları tarihin en zevksiz devrimcileri haline getirmişti. Belki Robespierre "şimdi eşitliğin egemenliği başlıyor" derken, St-Just kollarını açıp, haykırmıştır: "Şunun söylediğine bir bakın. Dağlıların bile bir kısmı, kürsüde bu kadar zevksiz giyinen birinden uzakta oturmak için başka sıralara geçiyor."

Jirondenler, Dağlıların bir diktatörlüğe hazırlandığına ikna olmuş durumdaydı. Travesti Louvet, Robespierre'i "açıkça gözünü mutlak iktidara dikmek"le suçlarken, Brissot Montagnard'lara "çılgın anarşistler" diyordu.

Ancak, Jirondenler Paris'ten geri çekilmeyi önerdiğinden beri itibar kaybına uğramıştı. Bu, salt taktik bir hata değildi, ama Montagnard'ların toplumsal köklerine sahip olmamalarından kaynaklanmıştı. İstemeleri halinde bile, Danton, Desmoulins ve Marat'nın kulüpleri ve yayınları aracılığıyla yaptıkları biçimde binlerce *sans-culotte*'u seferber edebilecek aygıta sahip oldukla-

rı kuşkuluydu. Zengin işadamlarıyla ittifak halindeki önde gelen birçok Jirondenin cumhuriyete desteği iki ucu boklu değnek gibiydi. Bir yandan kalabalıkları itici buluyorlar, ama ancak kalabalıkları seferber ederek devrimi koruyabiliyorlardı. Oysa, iki siyasal akım arasındaki ilişkileri onarmak isteyen Danton, Madam Roland'ın operadaki locasına bile dalmıştı. Madam Roland'ın "zevksiz giyimli üç dört kadın ile birlikte, oldukça iri yarı bir adam olan Danton'un siluetini" görmüş olması, Danton için ne büyük talihsizlikti.[1]

Montagnard'lar ve Jirondenler arasındaki tartışmalar ne denli karmaşık olursa olsun, Danton ve Madam Roland arasındaki bir tartışma, her şeyi tüm çıplaklığıyla ortaya serebilirdi. Roland, "ayaktakımı" sorunundan söz ettiğinde, Danton cevaplardı: "Biz de o ayaktakımından değil miyiz? Bizi iktidara taşıyan bu ayaktakımı. Bunu bir an bile unutmamız halinde, hayatımızın en büyük hatasına düşeriz."

Mösyö Roland hayal kırıklığı içinde İçişleri Bakanlığı görevinden istifa etti. Her ne kadar karısının şimdi Buzot adlı bir başka Jironden ile yaşadığı aşk ilişkisi zihnini epey kurcalıyor da olsa, istifasının bir nedeni de kendisininkinden çok farklı ilkelere sahip olan bir rejime daha fazla hizmet etmek istemeyişiydi.

Konvansiyon'un iç tartışmaları, milletvekillerinin Meclis dışındaki ilişkilerini de yansıtıyordu. Champ de Mars'daki dilekçeden sonra, Robespierre doğramacı Mösyö Duplay ile tanıştığında, yaşadığı pansiyona geri dönüyordu. Duplay'in apartman dairesine davet edildi ve ailesiyle tanışınca boş odalarını kiraya vererek aile bütçesine katkı sağlamak istediklerini gördü. Bunun üzerine odayı kendisi kiralayan Robespierre devrimin diğer etapları sırasında burada yaşayacaktı.

Bu durum üzerine bir an için durup, düşünmek gerekir. Bu sürecin başında Fransa Kralı, yanında sayısız saray görevlisiyle birlikte, çeşitli saraylarda kalıyor, örneğin sadece Kraliçenin sabah elbisesini giymesi için birçok hizmetçi bulunuyordu. Devrimci sürecin doruğunda ise, Fransa'nın en önemli adamı, savaş

ve kıtlıkla uğraşır, eşitliğin egemenliğini kurmaya çalışırken, dişlerini fırçalamak için bir marangozun banyodan çıkmasını beklemek zorundaydı.

SANS-CULOTTE'LAR

Sans-Culotte'lar, Jakobenlerin kitle temeliydi, ama hani insanı hafiften rahatsız eden çok iyi dostlar vardır ya, biraz onları andırıyorlardı. Sırtınızı dayayabileceğiniz kadar sağlam dostlardı, ama anne babanız eve döndüğünde onları kanepede donla oturmuş, sandviç yerken görebilirdi. Onlar, Meclis'i kurtaran, Kralı deviren ve Brunswick Dükü ile dövüşen kalabalıklardı. Jakobenlerin kurmak istediği toplum için üretim yapan tekerlekçiler, çömlekçiler, demirciler ve marangozlardı onlar. Aralarında avukatlar yahut gazeteciler yoktu; üstelik kendilerinin de paylaştığı Jakobenlerin özlemleri gerçekleşinceye kadar, fena halde ekmeğe ihtiyaçları vardı. Zamanın bir yazarı, "Eğer yoksullar Devrim yapmanıza yardım etmişse, onlara yaşamlarını sürdürecek araçları temin etmeniz ilk önceliğinizdir" diye yazmıştı.

Enragé'lerin liderliğindeki *sans-culotte*'lar, fahiş fiyatları dondurma kampanyasına girişti. Paris'in merkezini tarayarak, dükkanları şekeri 25 *sous*'a (rafine edilmemişini 12'ye), mumu 12 *sous*'a, sabunu 12 *sous*'a ve kahveyi 20 *sous*'a satmaya zorladılar. Bu fiyatlar bütün şehirde standart hale getirildi. O dönemde bu eylemlere katılanların TV reklamlarını izlememiş olmaları ne büyük eksiklik: "Şok fiyatlar. Henri'nin temizlik mağazasında büyük kampanya! Yetişen alıyor. Kudurganlar adını nasıl hak ettiğimizi gelin görün!" Ancak, fiyat kampanyasının ilginç yanı, belirlenen miktarı nazikçe ödemeye özen göstermekti. *Enragé*'lerin bastığı bir bakkal, sadece belirlenen fiyatın üzerinde cukkaladığı paranın kamulaştırıldığı, geri kalanın bırakıldığı yazılı bir zabıtla birlikte polise teslim edilirdi.

Rue Saint-Lazare'de, çamaşırcı kadınlar belki de tarihin gördüğü tek sabun ayaklanmasını başlattılar. Bir araba sabuna kalabalık tarafından el konuldu ve çamaşırhane işçileri fiyatı belirleyerek, el koydukları malı iade ettiler. Kaçınılmaz olarak, bu sis-

tem zaman zaman başarısız oldu. Rakip dükkana hücum eden kalabalıklara katılan dükkan sahipleri, şehirde "fiyat belirleme isyanı" olduğunu işittiklerinde ucuz mal satın almak için aşçı ya da uşaklarını gönderen zenginler de görülmüyor değildi. 'İsyanlar' iyi örgütlenmişti, öyle ki zamanlama bile önceden belirlenirdi. Belki onlarınkine özel "Yıl Sonu İndirimi İsyanları" denilebilir. Bunun kalıntılarına günümüzün Paris'inde hâlâ rastlıyoruz. Bir çift kürk mantonun yüzde 70 indirimle satılacağını işitip, mağazanın önünde uyku tulumunda iki gece geçiren garip bir çiftin arkasında uzun kuyrukları gördüğünüzde, sakın şaşırmayın.

Jacques-Réné Hébert adlı bir tiyatro bileti satıcısı, gündelik hareketi devrimin yüce idealleriyle ilintilendirmeye çalışan kendi gazetesi *Le Père Duchesne*'yi çıkardı. Bu gazetenin bütün şehirdeki tirajı binlerle ölçülüyordu. Gazete bir markete yapılan ve katılanların özgürlük kepi giydiği 6000 kişilik gösteriye destek verdi. Şapkalarda bir meşe dalı içine yazılmış şu slogan okunuyordu: "Yaşasın halk, Kahrolsun yüksek tahıl fiyatları!"

Gene Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği de *sans-culotte*'lardan doğmuştu. Bu grup, dükkanlara yapılan saldırıların örgütlenmesine yardım ettiği gibi, aynı zamanda Konvansiyon'un azami fiyatları belirleyen yasalar çıkarması için toplu dilekçe eylemleri de örgütlemişti. Bu eylem tipi, Montagnard'ları vaatlerine sadık kalmaya zorluyordu. Herhalde o zaman tipik bir Montagnard milletvekili şöyle düşünüyordu: "Evet, evet, bütün yaptıklarınızdan dolayı size şükran borçluyum. Ama size birkaç kuruş verirsem, Konvansiyon'dayken beni tekrar rahatsız etmeyeceğinize söz verir misiniz?"

KRAL'IN YARGILANMASI

Bu arada, Kral ve ailesi hâlâ Temple cezaevindeydi. Kralın 1500 kitaptan oluşan özel kütüphanesini kullanmasına, en sevdiği köpeğine bakmasına, etrafı gezdirmesine izin veriliyordu. Ailesine de uşaklar hizmet ediyordu; ha unutmadan söyleyelim, aile gene de kendisine istediği uşakların verilmemiş olmasına

bozuluyordu. Kral, hâlâ her zamanki kunduracasına ayakkabı siparişi veriyordu. Ne hikmetse, majestelerine gönye ve pergel de verilmişti! Bu aletlerin burjuvazinin düşüncelerinin gelişmesinde ilk planda rol oynadığı dikkate alınırsa, kralın ironiyi anlayıp anlamadığı belli olmamıştı. Ve bakın gene klasik Fransız tarzıyla karşı karşıyayız: Marie Antoinette'in iç çamaşırı siparişleri de anında karşılanıyordu! Solcuların, "Bu ne biçim iş yaaa, böyle cezaevi mi olur? Hilton'da yatsalardı bari!" diye saçlarını başlarını yolmalarına nasıl hak verilmez?

Kral ve ailesinin lüks hayatının üstüne sarayın eski personelinin kölece sadakati tuz biber ekiyordu. En çarpıcı örnek, Kralın resmi kuaförü Jean-Baptiste Cléry'di. Tuileries'deki savaş sırasında, pencereden kaçıp saklanmıştı. Ama Kralın tutuklandığını duyunca, Paris'in yeni Belediye Başkanı Pétion'u görmeye gitmiş, eski Kralın kuaföre ihtiyacı olduğundan dem vurarak, kendisinin de cezaevine atılması için yalvarmıştı. Beş ay boyunca, her sabahın köründe Kralın yanı başında bitmiş, majestelerinin saç sakal tıraşını yapmıştı. Derken, kral ailesine yemek yapan üç aşçı, hapisteki eski patronları için beyaz ve kırmızı etin en alasını araklama imkanına kavuştukları cezaevi mutfağında iş bulmuştu. Kuaför ve aşçılar, Brunswick Dükü'nün ordularının ilerleyişini Kral ve Kraliçe'ye iletebilecekleri oldukça işe yarayan bir işaret dili geliştirmişti. Louis'nin kız kardeşi Madame Elisabeth bu dille nasıl haberleştiklerini daha sonra itiraf edecekti; "Örneğin, diyelim, Avusturyalıların Belçika cephesinde kazandığı başarıları aktarmak için, sağ elin işaret parmağı sağ gözün üzerine konuluyordu."

Bu karakterlerin eski patronlarının yeni konumuyla nasıl başa çıkabildiklerini anlamak zor, zira sanki Tanrı'nın kendisine tapıyorlarmış gibi, onlara gerçekten ibadet ediyorlardı. Eşit doğan ama her yerde zincire vurulan insanların hak veya eşitliğiyle ilgili görüşlerin zerre kadar etkisi olmazdı, çünkü bu tipler "Ama, o *Kral*" diyor, başka bir şey demiyorlardı. Kralın pipo içilmesinden hoşlanmadığını işitince, gardiyanın her sabah sırf Kralın suratına üflemek için bir pipo yaktığını gördüklerinde, sadece bu kabalıktan dehşete kapılmakla kalmamış, bunu günah

olarak da görmüşlerdi. Ne bileyim, belki de kuaför, "Yırttık! Bu anılar ne biçim satar; *Daily Mirror* buna MİLYONLAR verir" diye düşünmüştür. O sırada Paris'te en çok satan kitabın, İngiltere Kralı I. Charles'ın idamının hikayesi olduğunu hatırlatalım da dönemin havasını iyice içinize çekin.

Ama her şeye rağmen, Kralın bütün eski hizmetlileri o kadar da sadık değildi. Gamain adlı bir demirci, Paris Komünü'ne başvurarak, Kralın isteği üzerinde Tuileries Sarayı'nda bir duvara gizli bir demir dolap yerleştirdiği istihbaratını vermişti. Dolap, Kralın yabancı müttefikleri ve Kralcı olduklarını çaktırmayan Meclis üyeleri ile gizli haberleşmesi için kullanılıyordu. Komün, Gamain ve bazı tanıkları saraya gönderdi. Kasa duvardan söküldüğünde, tahmin edildiği gibi, Avusturya ve Prusya'nın krallığın restorasyonunu sağlamak için yaptıkları ayrıntılı planlarla dolu olduğu görüldü. Mirabeau ve Lafayette de komploya karışmıştı; gerçi şimdi biri mezardaydı, diğeri de Avusturya'ya tüymüştü. Akılsız Kral modern siyasetteki dolap döndürme yöntemlerini bilseydi, zeytinyağı gibi üste çıkardı. Her şeyi inkar eder, ortalıkta yasalara aykırı bir şey olmadığını, bütün bunların özel işleriyle ilişkili olduğunu söylerdi. Hemen sekreterlerinden birini hedef gösterir, medyayı suçlar ve allem edip kalem edip sonuçları sekiz yıl sonra kamuoyuna açıklanacak bir soruşturma alt komitesi kurmaya Konvansiyon'u ikna ederdi. Ne yapalım ki, bu olağanüstü zamanlarda bulunan dolap majestelerinin hapis hayatının fazla uzun sürmeyeceğinin ve mahkemeye çıkarılacağının kanıtı olmuştu.

Konvansiyon'da mahkemenin gerekip gerekmediği ve biçimiyle ilgili tartışmalar, belki de tüm zamanların en güçlü özgün meclis nutuklarından birinin doğmasına yol açtı. Şimdi yasama organlarında etki sağlamak kolay görünmüyor, zira kurt siyasetçiler ne kadar ateşli olursa olsun, bir nutku çelebi nezaketiyle nasıl etkisiz kılacaklarını biliyorlar. Örneğin, Meclis'te bir hatip elinde gündemin yazılı olduğu kağıdı sallayarak, öfkeyle gürlerken, "Bu, halkımızın yüz karasıdır" diye bağırarak heyecanı doruk noktasına çıkarır. O sırada kamera arka sıralarda kimi uyuklayan, kimi cep telefonuyla konuşan, kimi şapşal şapşal kürsüye

bakınan on dokuz milletvekiline döndüğünde, kürsüdeki iyot gibi ortada kalır! Bir milletvekili kürsüye laf atar: "Sayın milletvekili, sen al da o hayvancılıkla ilgili rakamları...." Kürsüden cevap gelir: "Bana yamuk yapmayın ulan! Sataşma var, Sayın Başkan Vekili!" Usul üzerine tartışmalardan sonra, yapılan oylamada konuşmanın "aleyhinde otuz iki" lehinde bir oy çıkar. Lehte oyu konuşmacı kendisine vermiştir, falan filan...

Fransa'ya ve devrim günlerine dönecek olursak, nihayet Konvansiyon'a seçilmeyi başaran Louis St-Just, Kralın mahkemesiyle ilgili felsefi bir tartışma başlatacaktı. Sorunun Kral Louis'nin suçlu bir kral olup olmaması değil de bizzat kral olmasında yattığını söylüyordu. Cumhuriyetin suçlu ve masum krallar arasında ayrım yapamayacağını, zira onların suçunun kral olmakla uyruklarını özgürlükten yoksun bırakmak olduğunu ileri sürüyordu. Burada St-Just'ün kullandığı mantık hedefi on ikiden vurmaktadır. Bu devrimde hangi adli mekanizma bir kralı yargılayabilirdi ki? Onu yargılamak, iyi ve meşru bir kral olabileceğini de gösterirdi. Kendi tezini netleştirmek için St-Just şöyle devam ediyordu: "Hiçbir orta yol olabileceğini sanmam: Bu adam ya hüküm sürmeli ya da ölmeli."[2] Bu, gerçekten de etkili oldu. Monarşi tartışmasının kusuru, birey olarak XVI. Louis'nin meziyetleriyle ilgili havanda su dövmeye benzemesiydi. Örneğin İngiltere'deki monarşi tartışmasıyla ilgili özel sorunlar gündeme taşınırken, bugün bile aynı şeyle karşılaşırız: "Ülkemize ne kadar çok turist çektiklerinden haberin var mı senin?" Sanki Dublin veya Paris'te sırf bu yüzden turist olmadığını söylemekle aynı kapıya çıkıyor bu. Sanki insanların Eyfel Kulesi'ne çıktıklarında, "Bayıldım, ne manzara, ama bir kralın bulunmaması da her şeyin içine ediyor canım!" dediklerini sanırsınız. Neyse, David Beckham da çok turist çekiyor diye, onu devlet başkanı yapmaya kalkanlar olacağını sanmam.

İngiliz monarşisinin devrilmesiyle ilgili tartışmalarla bile kıyaslandığında, St-Just'ün argümanı devrimin ne kadar ileri gittiğini gösteriyordu. I. Charles, kötü bir kral olduğu gerekçesiyle yargılanmıştı. Suçu, "York, Edgehill, Kineton Alanı, Brentfor, Reading, Gloucester, Leicester, Cropredy Köprüsü, Cornwall, New-

bury, Naseby, Kent, Sussex, Surrey, Essex ve Middlesex'te parlamento düşmanı kuvvetleri yönetmekti." "Ve ana caddedeki bütün büyük mağazaları" desek kışkırtıcılık yapmış olmayız değil mi!

Hey gidi dünya hey! St-Just'ün en sert hasmının kralların sırf kral oldukları için suçlu oldukları şeklindeki temel tezine katılan Tom Paine olacağı kimin aklına gelirdi? Paine, kral ve ailesinin infaz edilmeyip, Amerika'ya sürgüne gönderilmesini ve orada arazi olmalarını savunuyordu. Her pratik sorun felsefi bir sorunmuş gibi tartışıldığından, mahkeme, Montagnard düşünce sürecinin ilk büyük sınavıydı. Milletvekilleri genel kurula Rousseau ve Voltaire'den uzun uzun alıntılarla nutuk çekiyor, adalet ve erdem konusunda ahkam kesiyordu. Oysa, konunun özü Kralın sağ bırakılmasının krallığı restore etmeye çalışanların ekmeğine yağ sürüp sürmeyeceğiydi. Mitinge trenle mi otobüsle mi gidileceği konusundaki ateşli tartışmalarda, kendi tezlerini Lenin'den alıntılarla destekleyen günümüzün militanlarını andırıyordu bu tartışma.

Sonunda mahkemenin karar aşamasına gelindi; TV'den canlı yayınlansaydı kesin reyting rekorları kırardı. Oyunun rengini bildirmek için her milletvekilinin sırayla gelip, kısa bir konuşma yaparak, kararının gerekçesini anlatacak olması mahkemeye daha dramatik bir hava katmıştı. Robespierre,'in bu karar karşısında memnuniyetini belirtirken, "Hepiniz uzun konuşmalara oldum olası dayanamadığımı bilirsiniz!" sözleriyle yaptığı soğuk espri salonda buz gibi karşılanmıştı. Bir düğünde ne diyeceğini bilemeyen sağdıç gibi, boğazını temizlemek zorunda kalıp, "Evet, pekala, tamam... dinleyin yahu... ciddi olalım... Ölüm cezasının lehinde oy veriyorum" demek kahredici bir şey olmalı.

En çok merak edilen oy, Louis'nin kuzeni d'Orléans Dükü'nünkiydi. Palais-Royale'deki tartışmalardan beri, radikal imajını koruyan dük bu arada milletvekili de seçilmişti. Ölüm cezasının lehinde oy verdi. Sanki tek bireyin eylemi, milyonların hareketini yadsırmış gibi, dükün bu kararı devrimin neden sınıf mücadelesi olarak görülemeyeceğine örnek gösterilmiştir. İngiliz Lordu Haw-Haw Naziler adına çalıştığı için, İkinci Dün-

ya Savaşı'nın İngiltere ile Almanya arasında olmadığını söylemek gibi bir şey!

Bu karar aşaması yirmi dört saat sürdü, milletvekilleri sonucu beklerken banklarda uyuyordu. Belki puanları hesap eden birileri vardı. *Eurovision Şarkı Yarışması*'nın sunucuları gibi, puanların sayım işlemi sırasında seyircileri uyutmamaya çalışırken, zoraki bir heyecan yaratmaya çalışmıştı muhakkak: "Şimdi sıra Marsilya jürisinin oyunu almaya geldi. Beni duyabiliyor musunuz? Akşamınız nasıl gidiyor? İyi, tamam, puanları alabilir miyiz, lütfen?" En sonunda, kesin sonuç açıklandı, 334'e karşı 387 oyla kazanan ölüm oldu. Ertesi gün, ölüm cezası lehine oy veren milletvekillerinden biri olan Lepelletier sokakta yürürken, yanına yaklaşan biri sordu: "Siz Lepelletier değil misiniz?" Küçük ünlülerden biri gibi, halk tarafından tanınmış olmak belki de gururunu okşadığından, "Evet, benim!" diye cevapladı. "Siz ölüm cezası lehinde oy kullanmamış mıydınız?" sorusuna, Lepelletier "Doğru" dediği anda adam hançerini çekerek milletvekilinin göğsüne saplayacaktı.

Mahkemenin büyük bölümünde, yanında sadece berberiyle birlikte odasında oturan Krala, avludaki penceresinin altına gelen bir mübaşir hükmü açıkladı. Cezasının üç gün ertelenmesini istedi ama kabul edilmedi. Son gecesini ailesiyle birlikte geçirmesine izin verildi. Daha sonra berber Cléry, "Birkaç dakikalık sessizliği bozan tek şey hıçkırıklardı" diye yazacaktı. Oğlu, babasının bağışlanması için kalabalığa yalvarmak üzere ertesi gün babasının yanına geldiğinde, durum içler acısıydı. Ama Kralın zihnini kurcalayan başka dertler de vardı. Çoğumuzun hayal bile edemeyeceği kadar mahrem anlarını, siyasi çıkarlar gibi nedenlerle evlendiği kadınla paylaşmak zorunda kalmıştı. Kadına, hiç sevmediği bir kocayla hayatını paylaşması karşılığında, Kraliçeliğin tuzak ve ödevlerinden başka bir şey de sunamamıştı. Eğer Marie Antoinette şimdi, idamının arifesinde ona elveda dediği cezaevinde olmasaydı, makul bir anlaşma sayılabilirdi bu. Kral, yönetmek için dünyaya geldiğine inandığı halkın elinde kellesini kaybetmek üzereydi. Doğrular ve yanlışlar ne olursa olsun, bilanço bir başarısızlıktı.

O son gece, Kral ailesine sabah son kez kucaklaşacaklarına söz verdi. Cléry'nin anlattığına bakılırsa, akşam yemeği "iki tavuk kanadı, sebze, iki kadeh şarap, pandispanya ve biraz Malaga likörü"nden oluşuyordu. Sonra, sabah 5'te kendisini kaldıracak ve birlikte son duasını edeceği berberiyle aynı odada uyudu. Paris kapıları kapandı. Seksen bin silahlı muhafız caddelerde devriye gezmeye başladı; bütün trafik durdurulmuştu. Sabahın 5'ine kadar bütün şehirde sürekli davullar çaldı. Devrimden sonra "Yurttaş Louis Capet" adını almış olan Kral, ailesiyle son kez vedalaşmayı yüreğinin kaldıramayacağına karar verdi. Şimdi Place de la Révolution (Devrim Meydanı) adını almış olan XV. Louis Meydanı'na doğru yol almak üzere cezaevi arabasına bindirildi. Sehpaya tırmanırken, hayatını özetleyiverecekmiş gibi görünen bir konuşma yapmak için 20 bin kişilik kalabalığa döndü. Tam, "Düşmanlarımı affediyorum" diye söze başladığı sırada, bütün meydanı trampet sesleri doldurduğundan, hiç kimse ne dediğini anlamadı. Ben olsaydım ne derdim diye düşündüğümde, aklıma tek gelen, gülümseyerek şöyle bir şeyler gevelemekti: "Bugünün bana uğur getireceğini sanmam!"

Saniyeler sonra, kalabalıktan bazıları mendillerini kafası kesilmiş olan eski Kralın kanına bulaştırdılar. Danton, "Avrupa Kralları bizi tehdit ediyor. Onların ayaklarının dibine bir kralın kellesini fırlatıyoruz" diye haykıracaktı.

AYAĞA KALKAN KÖLELER

Normal zamanlarda normal insanlar dünyanın öbür ucundaki sorunlarla ilgili kampanyalara girişmez. Prag'daki Dünya Bankası karşıtı gösterilerde tanıştığım Somerset'li orta yaşlı Hıristiyan çift gibi, bazı garip istisnaları saymazsak tabii. Hanım, görümcesinin kendisine uluslararası borçlanmayla ilgili bir broşür vermesinden beri eylemlere katıldıklarını söyledi bana. Dedi ki, "O zamandan beri, tatillerimizi hep böyle yerlerde geçiriyoruz, çünkü bu şekilde sabahları müzeye giderken, öğleden sonraları eylemlere katılıyoruz."

Oysa, genelde uluslararası sorunlarla ilgili kampanyalar, istenen değişimi yaratmak için yetersiz görünebilir. İnsan zaman zaman, eğer bir Burma işkence merkezinin rutubetli hücrelerinde tutulsaydım, "Gene de o kadar fena sayılmaz. En azından, Camden'deki bir protesto çadırında, dayanışma gecesi yapıp, para topluyorlardır!" gibi şeyler düşünüp düşünemeyeceğini merak ediyor.

Çoğu zaman, çoğumuz için, bu sorunlar epey uzak görünür: Ya kendi hükümetlerinin oyunu kurallara göre oynadığından gayet emindirler ya da ellerinden bir şey gelmeyeceğine kendilerini inandırırlar. *Apartheid* döneminde Güney Afrika, Vietnam Savaşı ya da Irak Savaşı öncesindeki yıllarda görüldüğü gibi, zaman zaman kalabalıklar binlerce kilometre uzaktaki insanların kaderiyle ilgilenmeye başlarlar. Belki bu yüzden 1792'de Fransa'daki bir sömürge temsilcisi, kölelikle ilgili olarak o sırada ülkedeki durumu anlatırken, "Burada egemen olan tek görüş var, köleliğe duyulan nefret ve özgürlük coşkusu. Bu, herkesi pençesine alan ve her geçen gün büyüyen bir çılgınlık" diye yazmıştı.[3]

Cumhuriyetçilerin kölelerin özgürlüğünü desteklemesinin pratik bir anlamı da vardı; zira sömürgecilerin yenilgisi kralın otoritesine yeni bir darbe indirecekti. Ancak, sadece kendi çıkarları nedeniyle kölelerin özgürlüğünü destekliyorlarsa, hayli hastalıklı bir ruh hali içinde oldukları da belirtilmelidir. Bu, bana bazen solun anti-sömürgeci hareketleri desteklemesinin "işçilerin çıkarına" olduğunu söyleyen korkunç anlayışı hatırlatıyor. Sanki bir otobüs şoförü temelde Filistinlileri desteklemekten şahsen yarar sağlayacağına ikna edilebilirmiş gibi. Böyle bir şey olsaydı, altılı ganyanda tüyo verirmiş gibi insanların kulaklarına, "Bak bu kıyağımı unutma ve kendi iyiliğin için Hizbullah'a silah kaçırınaya başla...Yoksa, iyisi mi *gerçekten* de geleceğini kendi ellerine almak istiyorsan, canlı bomba olmaya ne dersin?" diye fısıldayıp, davanıza kazanamazsınız.

Köleliğe karşı tutum değişikliğinin bir nedeni de Parisli yoksulların krallık otoritesinin öteki kurbanlarına karşı yoldaşlık

hisleri besleyebilmeleri olmuştur kanısındayım. Devrimin kölelik gibi sorunlar üzerinde düşünme *imkanını* yaratmış olması belki de daha doğru bir açıklamadır ve en önemlisi de budur. Eskiden halkın çoğunluğu günlük maişet derdi içindeyken, hiç tanımadığı insanlarla ilgili kaygılara zihninde yer yoktu. Düşündüklerinin ve dünyadaki olaylarla ilgili duygularının kaale alındığını, görüş ve eylemlerinin seçkinlerinkiler kadar önemli olduğunu halka hissettiren devrim sayesinde sıradan insanlar dünya olaylarıyla ilgilenme olanağına sahip oluyordu.

Bu arada, köleler ikinci devrimden önce San Domingo'ya gönderilen gemiyi ne yapacaklarını düşünüp duruyorlardı. Gemi, yeni bir köle ayaklanmasını önleme emri alan Jironden Sonthonax'ın komutasındaydı. Birçok kralcı askerin bulunduğu gemi yüzer saatli bombayı andırıyordu. Zaten kurulmuş olan cumhuriyetin kurulma olasılığıyla ilgili tartışmalar sıradan olaylardı. Anayasa tartışmaları o kadar şiddetli oluyordu ki, en küçük bir kıvılcımda kavgalar patlak veriyordu. En sert kavga, geminin nereye demir atacağıyla ilgiliydi ve gerçekten de demir atar atmaz, ikisi de tepeden tırnağa silahlı iki grup, kendi yollarına gittiler.

Bundan hemen sonra, kralcı toprak sahiplerinden olan Galbaud, adanın denetimini ele geçirdiğini ilan etti. Gemideki kralcılar gibi, köle sahipleri de adamın etrafında toplandı. Sonthonax, Bastillle'in zapt edilmesinden önceki Meclisin durumuna benzer bir ikilemle ortada kaldı. Kralcıları yenilgiye uğratmasının tek yolu halk kitlesine başvurmaktan geçiyordu. Böylece, köleleri silahsızlandırmak için gönderilen komutan, şimdi de onları elinden geldiğince iyi silahlandırıyordu. Çoğunluğu Toussaint tarafından eğitilmiş olan on bin siyahtan oluşan bir ordu, Galbaud'nun Le Cap'taki topraklarına saldırıp, onu kelimenin gerçek anlamında denize döktü. Galbaud, adadan kaçarak, Amerika'ya doğru yelken açan beyazların kullandığı teknelerden biri tarafından kurtarıldı. Ancak Amerika'da karşılarına belki de modern ırkçı ve yabancı düşmanlarının dedeleri çıkacaktı: "Ül-

kemizde sizi istemiyoruz. Yer yok, dolu! Cömert sosyal sistemimizi istismar etmek için buraya gelemezsiniz. Siz bizi ne sanıyorsunuz, alnımızda enayi mi yazıyor?"

Fransa'da devrim kıvılcımını çakan dinamiğin aynısı, köle sahiplerini denize dökmüştü. Ve döngü savaşın sonunda bütün şeker tarlalarını kavuran bir yangınla tamamlandı. Fransa'ya şeker sevkıyatı büyük zarar gördü ve fiyatların aniden yükselmesi karşısında, zamların geri alınmasını isteyen Parisli kadınlar büyük gösteriler yaptılar. Yavaş yavaş, Fransa'daki *sans-culotte*'lar ve cumhuriyetçiler, adlarını hiç bilemeyecekleri, yüzlerini hiç göremeyecekleri binlerce mil uzaklardaki insanlarla aynı aileye ait olduklarını hissederek, rahatlamaya başladılar.

9. Bölüm Notları

1 The Life of Madame Roland, s. 234
2 Soboul, s. 282
3 James, The Black Jakobens, s. 98

10
...Tam Kontrol

Avrupa'nın banknotları
İmparatorlar ve Kralları
Yakılan güz yapraklarının dumanı

SEFERBERLİK

Kral idam edildiği zaman Fransızların hayatının her alanı yeniden düzenleniyordu. İskambil kağıtlarının sil baştan düzenlenmesiyle, papaz, kız ve vale gitmiş, *Liberté/Özgürlük, Egalité/Eşitlik* ve *Fraternité/Kardeşlik* gelmişti. İsimleri Louis olan herkesin isim değiştirmesi şarttı. Ve Bordeaux'da toplumsal hiyerarşiyi onayladığı gerekçesiyle alkış yasaklanmıştı. Bu anlayışa günümüzün radikal gençlik hareketlerinde daha sık tanık oluyoruz. Buna "çakma" diyorlar: Şayet konuşmacıyı beğendiyseniz iki kolunuzu yukarı kaldırıp ellerinizi hafifçe sallıyorsunuz. Bordeaux Jacoben Kulübü, "Bundan böyle beğenme ve onaylama ifadelerinde erkekçe ve cumhuriyetçi olduğunu düşündüğü 'Bravo!' kelimesinin kullanılmasına" karar verdi. Satranç kuralları değiştirildi, artık şah mat yapılmayacaktı.

İÇ SAVAŞ

Sırf Paris'te olduğu için, yeni yönetime bazıları güvensizlik beslemeye başlamıştı. Parisliler taşralı yurttaşlara biraz tepeden

bakmakla suçlandığından, başkent ve Fransa'nın geri kalanı arasında hâlâ hissedebileceğiniz bir gerilimdir bu. Ve o sabah sollarından kalktıysalar, Parislilerin suratlarından düşenin bin parça olduğuna tanık olursunuz. Adres sorsanız "*A gauche" (sola doğru yürüyün)* derler, biraz üstelesiniz size hemen uyuz olurlar. Métro'ya en kısa yoldan nasıl gidileceğini sorsanız bile, bunu öğrenmeniz askeri darbeden sonraki işkenceli sorguları andırır. Örneğin, Luxembourg Müzesi'ni ararken, sevinçle müzeyi bulduğumu düşündüğümde, bir güvenlik görevlisiyle aramda şu konuşma geçti.

"Luxembourg Müzesi bu mu?"

"*Non.*"

"Öyleyse, ben neredeyim?"

"*Palais du Luxembourg.*"

"Luxembourg Müzesi'ne nasıl gidebilirim?"

Başını öne eğdi.

"Sola mı sağa mı?"

Başını hafifçe sola çevirdi, herif sanki batık bankaların mallarının satışa çıkarıldığı müzayede salonunda açık artırmaya girmişti. Böylece işaret ettiği yönde yaklaşık dört yüz metre kadar yürüdükten sonra, üzerinde FERMÉ (KAPALI) yazılı kocaman bir levhanın asıldığı asma kilitli demir kapılarını gördüm. Güvenlik görevlisinin yanına dönüp, "Müzenin kapalı olduğunu biliyordun, değil mi?" diye sordum.

Suratında hiçbir ifade olmadan tam karşıya bakarken, "*Oui*" dedi.

"Eh, o zaman ben de müze yerine *Palais du Luxembourg*'a gireyim."

"*Non.*"

"Nedenmiş o?"

"*Fermé.*"

Ve bütün bu lafları ederken, suratında konuşmak için gerekenler dışında bir tek kas bile oynamamıştı. Tam üzerimizdeki

duvara dev harflerle, belki de Robespierre ve Danton zamanından kalma devrim sloganı oyulmuştu. "O sloganı değiştirseniz fena olmayacak" dedim. "*Liberté, egalité, fermé.*"

Tepeden bakar bir edayla, güleyim bari dercesine "Ha, ha, ha!" diye güldü, aman ne komik!

1793'te, Paris ve taşra arasındaki uçurum çok daha büyük olmalıydı ve Montagnard'ların muhalifleri, Parislilerin zorbalığı olarak görülen icraatlar karşısındaki kızgınlığı istismar edebiliyorlardı. Bu kızgınlığı ortaya çıkaran bir sorun, cumhuriyetin payidar kalmasının bağlı olduğu ordunun seferberliğiydi.

Avusturyalıları ve Prusyalıları ülke sınırlarından çıkardıktan sonra, Fransız Ordusu ne yapacağı konusunda ikilem içindeydi. İlk olarak, bu ülkelerdeki halka kendilerinin yaptığı gibi hanedanlarını devirme çağrısı yaptı. Ama bu halklar, çağrıda bulunduğu isyanları desteklemek için Fransız Ordusu'nun sınırı geçip geçmeyeceğinden emin değillerdi. Sınırı geçse, kendisi de işgal ordusu olmayacak mıydı? Geçmese, isyan çağrıları, okul kavgalarında dayak yediğimde babamın bana verdiği, "Biri sana vurdu mu, sen de ona vur!" öğüdü kadar faydasız olurdu. Bu yüzden, başlangıçta isyanı başlatmak için, Avusturya ve Belçika'ya girmeye karar verdi. Ancak, sonradan işin rengi değişti ve işgal ordusu olarak görülmeye başlandı. Derken Belçika'nın Antwerp limanını işgal ettiklerinde, bütün Avrupa yönetimleri panikledi. Fransız Büyükelçisi'ni sınır dışı eden İngiltere Başbakanı Pitt, İspanya, Toskanya, Napoli ve Venedik ile birlikte savaşa hazırlandı. Barer adlı milletvekili, bu nasıl mantık diye insana saçını başını yolduran bir ifadeyle, "Fransa'nın karşısına çıkan her yeni düşman, özgürlüğün yeni bir zaferidir!" diye buyurmuştu. Millwall futbol takımının "Sevmesin Bizi Kimse, Geçiririz Herkese" marşının on sekizinci yüzyıl versiyonu.

Birkaç ay içinde, İngiltere, İspanya ve İtalya'nın aşağı yukarı bütün bölgeleri, devrime karşı savaşta Avusturyalılara ve Prusyalılara katıldı. Fransa'da monarşiyi restore etmeyi amaçlayan bir koalisyon kurarak, büyük bir ciddiyetle Tanrı'nın da kendi yanlarında olduğunu ilan ettiler. Herkes Tanrı'nın savaş-

larda kendi yanında olduğuna inanır. Bildiğim kadarıyla, bir generalin askerlerine "Dün gece, bizim için çok gereken bir anda, Tanrı'nın bize yol göstermesi için dua ettim. Ama, ne yazık ki bu sefer Türkleri destekliyormuş gibi görünüyor" dediğine dair bir tarihsel belge okumadım.

300 bin kişinin askere alınmasını öngören bir kararname çıkarıldı. Her yörenin belediye başkanı, belli bir sayıda asker sağlamakla ve bu sayıya ulaşmak için istediği her yol ve yöntemi uygulamakla görevli kılındı. Ancak bu seferberlik girişimi fiyaskoyla sonuçlanacaktı, çünkü belediye başkanları tanıdıklarını kızdırmak istememişlerdi. Böylece, birçok bölgede askere alınan kişiler dilenciler ve kimsesizlerle sınırlı kaldı. Örneğin Cantal adlı bir köyde belediye başkanı dağda yaşayan ve savaşın başladığından bile habersiz olan 13 çobanı seçmişti. Belediye başkanları arasında güçlü kuvvetli gençleri askere almak için piyangolar düzenleyen bile vardı: Büyük ikramiye cepheye yollanmaktı! Kimi birliğe teslim olur olmaz, "Bana bir *livre* uçlan da anamın yanına döneyim" kimi "Büyük ikramiyeyi ben kazandım, nerede ikramiyem?" kimi "Kuzum, biz hangi tarafız?" diye soran bu yeni acemiler gittikleri birliklerdeki komutanları dehşete düşürmüş olmalıydı.

Cholet şehrinde asker almaya karşı protestolar isyana yol açtı. Bir orman kolcusu ile kuaförün liderliğinde iç savaş, bütün bölgeyi sardı. Fransız askerleri ayaklanmayı bastırmak için cepheden geri çağrıldı. Tutsak aldıklarının boğazını kesen Vandée'lilere Cumhuriyetçiler büyük saygı duyuyordu, öyle ki, bir general "kahramanlığın tüm özelliklerine sahip olmaları için sadece daha iyi bir davaya ihtiyaçları vardı" diye yazmıştı.

Konvansiyon'un sorunu, ordu için talep ettiği tahıl, kaynak ve askerlerin, eskiden Kral'dan gelen taleplerle tıpatıp aynı oluşuydu. Sonuçta ortaya çıkan çatışma, savaşın en şiddetli çarpışmalarına yol açtı. Kocası öldürüldükten sonra iki kızıyla kaçmaya zorlanan soylu kadın Madam de Bonchamps'ınki gibi zengin insan hikayeleri bu kavgadan doğdu. Köylü gibi giyinen madam ve bir grup göçmen, top ateşine hedef olan bir tekneye bindiler.

Mermilerden korunmak için herkesin tek tarafa yığılmasıyla, tekne alabora oldu. Bazıları boğulduysa da Madam ve kızları kurtarıldı. Bütün gün kaçarak madamın mülkleri arasında yer alan bir çiftlik evine ulaştılar. Evde yaşlı bir kadın vardı. Hikayenin bundan sonrasını, Madam de Bonchamps'ın kaleminden okuyalım: "Düşman, evi yakmaya geldiğinde, benim talihsiz uşaklarımın hepsini teslim ettiğini, zavallıların öldürülmesiyle kendi paçasını kurtardığını bana kendi itiraf etti." Bu olayın yaşlı kadını pek etkilemediği görünüyordu. Askerlere "Yirmi dakika daha izin verin. Önce şöminemi boyamayı tamamlasınlar, sonra öldürürsünüz" deseydi, şaşırmazdım hiç.[1]

Madam kaçmaya devam etti, ama çocuklarından biri çiçek hastalığından öldü. Nihayet diğer kızıyla birlikte sağ salim Nantes şehrine ulaştı, burada tutuklandıysalar da mahkemeyi kralcı isyana katılmadıklarına inandırdıkları'dan salıverildiler. Gene madamın yazdıklarına dönelim: "Yargıçlar kızımı çok sevdiler, biri sesinin diğer mahkumları etkileyecek kadar güzel olduğunu, eğer en güzel şarkılarını söylerse salıvereceğini söyledi. Çocuk, çok sık dinlediği için, en iyi bildiği şarkıyı söylemesinin mahkemeyi memnun edeceğini düşündü. Böylece, var gücüyle 'Yaşasın Kral, Kahrolsun Cumhuriyet'i söylemeye başladı.[2]

İHANET

1792 Kasımında, Marat tıpkı Muhammed Ali'nin maçı hangi rauntta kazanacağını tahmin ettiği gibi, Fransız Ordusu'nun komutanı General Demouriez'nin 1793 Martında Avusturyalıların safına geçeceğini ilan etmişti. Bu, o vakit sapkınlık gibi bir şeydi, çünkü Valmy'deki kuvvetlerin komutanı Demouriez'di. Şimdi de cumhuriyetçi generaller arasında ne işi var denilebilecek olan d'Orleans Dükü'nün oğlu Louis-Philippe ile birlikte, Belçikalılara karşı savaştığı kuzeydeydi. Babası gibi, Louis-Philippe de devrimi desteklemeye devam ediyordu. Hatta dük adını bile değiştirip, Louis-Egalité adını almıştı. Louis-Philippe, Jemappes şehrinde askerlerini zafere götürmüştü, ama şimdi De-

mouriez ile birlikte cumhuriyetin aldığı şekle karşı beslediği nefret giderek artıyordu. Egalité'li iskambil kağıtları ve şahsız satranç, belki de soylu ve tahtın varisi olabilecek bir general için çok ileri gitmekti.

1793'ün başında, *Kamu Güvenliği Komitesi* adlı yeni bir organ kuruldu. Üyeleri sanki bütün günlerini kırılan kaldırım taşlarını onarmakla ve halka güneş yağı sürmeden güneşe çıkmamasını tavsiye etmekle geçiriyormuş gibi, tarihte daha masum görünüşlü bir organ daha bulamazdınız. En ünlü üyesi Danton'du ve ilk görevi de güvenmediği soylu subayların icabına bakmak oldu. Bu yüzden, generallerin de kışlada askerlerle birlikte yaşamasını emreden bir yasa çıkarıldı. Demouriez, Konvansiyon'a yazdığı bir mektupla, çıkaracağı hiçbir yasaya uymayacağını bildirdi.

Mektubunu geri almaya ikna etmesi için komutana Danton gönderildi. Generalle öğleden sonra 15:00'e kadar oturdu, daha sonra Paris'e dönmesi bekleniyordu. Oysa Danton dört gün ortalıktan kaybolduktan sonra çıkageldi. Bu süre içinde ne yaptığını kimse bilmiyordu. Yok olmaktan kurtulmak için mücadele eden bir yönetimin liderlerinden biri olduğu düşünülürse, kaybolduğu bu dört günlük süre çok önemliydi. Konvansiyon'a geldikten sonra eski bir dostuna rastladığını söyleyip, "Anasını satayım, iki yıldır şöyle ağız tadıyla felekten bir gün çalmadım, ailem beni bekliyor" diye düşünerek çekip gitseydi, o zaman bir açıklama borcu olmazdı.

Bu süre içinde ne yapmış olursa olsun, ikna gücü Demouriez'nin geri adım atmasını sağlamamıştı. Louis-Philippe, günlüğüne "General Demouriez, Coburg Prensi'ne gizli görüşme önerisi yapmaya karar verdi" diye yazmıştı. "Prens'e XVI. Louis'nin oğlunu XVII. Louis unvanıyla tahta çıkarma planını iletti."[3] Ordusunun yenildiğine şaşmamalı, zira komutanı gizlice düşmanı destekliyordu. Robespierre ve Marat'yı ezme arzusunu itiraf ettiği bir başka mektup daha yazdı ve 5 Nisan'da Louis-Philippe ile birlikte Avusturyalıların safına geçti. Herhalde bu sırada, Marat "Hıyarlar, beş gün geç kaldılar" diye düşünmüş olmalıydı!

BİR BÖLÜNME DAHA

Ordu komutanının ihanetinin ardından, Kral'ın idamında yalpalayıp, Valmy muharebesinden önce Paris'ten kaçmayı planlamış olan Jirondenler, Konvansiyon'daki her tartışmadan yenik çıkmaya başladı. Hébert, Jirondenlerin toplantılara "bankerler ve şeker tüccarlarını, tıraşlı ve parfümlü züppeleri ve Dağ'ı öldürmek için gelen diğer istenmeyen kişileri" almasından şikayetçiydi. Zaten parlamentodaki tartışmadan başka ne beklenirdi ki? Hiç tereddüt etmeden "Rakiplerimiz yönetme ehliyetinden yoksun" diyen rakip partiler karşıtlarını parfümlü züppeler olarak nitelendirirken, karşı sıralardan cevap gelir: "Oha!" derken, Jirondenlerin Jakobenlerin mektuplarını açtığı ortaya çıkar; adamlar suçüstü enselenirler. Her zaman için aynı binadaki iki kişi arasındaki kavgada gizlice mektup açan taraf yenilgiyi kabul etmiş demektir. Artık Jirondenler ağzıyla kuş tutsa parlamentoya yaranamazdı. Bir Jakoben kazara tartışmadan yenik çıksa, tek yapacağı, derin bir soluk alıp, "Siz kendinizi ne zannediyorsunuz da utanmadan mektupları okuyorsunuz!" diye haykırmaktı.

Her ürünün azami fiyatını belirleyen yasayı geçirmeye başaran Jakobenler, *sans-culotte'ların* gözünde daha büyük bir popülarite kazandı. St. Just, her kamu görevlisinin seçimle işbaşına gelmesini öngören daha ileri bir anayasa önerdi. Sokaklardaki huzursuzlukları bastırmak için yerel komünler altı kişilik ihtiyar heyetleri seçecekti. Nerede bir karışıklık olursa, üç renkli kaşkoller giyecek ve şapkalarına beyaz sorguçlar takacak olan bu ihtiyarlar, kavgacıları ayırmak için müdahale edeceklerdi. Ayrıca bu ihtiyarların kafasını bozan herkes yurttaşlığını kaybedecekti. Gelin şöyle bir görüntüyü hayal edelim: Birahanenin otoparkında, mahallenin delikanlısı elinde kırık bir şişe ile düşman mahallenin çocuğuna, "Sen bittin, öldün oğlum sen!" diye efelik taslarken, toplananlardan biri, "Çabuk tüyelim, savaş gazisi kılıklı altı moruk damladı!" diye bağırıyor. Olay yerine geldiklerinde etrafa bakınıp hiçbir şey göremeyen ihtiyarlar herkes tüymüş olduğundan şaşkınlıkla birbirlerine bakarak "Yahu, biz buraya niye geldik ki? Herhalde yanlış ihbar!" diyorlar.

St. Just, GSM operatörlerinin "Arkadaş-Aile" tarifesini ilk tasarlayan kişi sayılmalı. Vallahi, biz sadece onun önerisini aktarıyoruz: "Yirmi bir yaşını geçen herkes, arkadaşlarının kim olduğunu herkesin önünde ilan etmekle yükümlüdür. Eğer birisi arkadaşından ayrılırsa, yine insanların huzurunda gerekçelerini açıklamakla yükümlüdür." Katiller ömürlerinin sonuna kadar siyah giyeceklerdi. "Altmışına kadar masumiyetlerini korumayı başaranlar, altmışından sonra beyaz fular takacaklardır." Doğrusu, bunun hiç de teşvik edici bir öneri olduğunu söyleyemeyiz. Çiftçilerin yirmi beş ile elli yaş arasında toprağı ekmek zorunda olacağı ve askerlerin firar etmesi ya da savaşta silahını kaybetmesi halinde, bir daha memleketine dönmesine izin verilmeyeceği gibi daha radikal önerileri de vardı. St. Just, şu notu eklemişti: "Kişi egemen olanları korkutmalı ama asla halkı korkutmamalı."

Fakat, bu programları hayata geçirmeden evvel, Jirondenlerin hâlâ birçok kilit görevi ellerinde tuttuğu bir Konvansiyon ile başa çıkmak zorundaydılar. Ve Jirondenler bunları kuzu kuzu teslim etmeyecekti. İşte bu yüzden oyunu büyük oynayıp, Marat'yı tutukladılar.

MARAT'NIN YARGILANMASI

Aslında, tarihçilerin Marat'nın devrimin üşütüğü olduğunu söylemelerinde gerçek olan bir yan vardı. Fakat, her harekette mutlaka bir üşütük bulunmalı. Kitlenin taş çatlasa beş yüz kişiden fazla olmadığı Prag'daki eylemi hatırlıyorum. O öğleden sonra köprüde karşımıza yirmi sıra çevik kuvvet polisi, iki yüz zırhlı araç, tazyikli su sıkan araçlar ve birçok keskin nişancı dizilmişti. Ve ön dişleri dökülmüş bir Glasgow'lu, göz yaşartıcı gaz bulutunun arasında belirmiş, bir iskele babasının üstüne çıkıp "Bir kere daha bastırdık mı, şu piçleri SİNEK GİBİ ezer geçeriz!" diye haykırmıştı. Gene onun kadar etkileyici bir delikanlıyı, Freddie Mercury'nin öldüğü hafta kendi kampusunda binden fazla öğrenciyle birlikte katıldığım bir toplantıda tanımıştım. Freddie'nin anısına bir dakikalık saygı duruşuna geçileceği

ilan edildi. Ama, daha yarım dakika bile dolmamıştı ki, bu öğrenci bağırmaya başladı: "En iyi Tory, ölü Tory'dir!"

Aynı şekilde, Jean Paul Marat, Fransız Devrimi'nde yolunu adeta balyozla kıra kıra açanlardındı. *L'Ami du peuple*'ın bir sayısında yaptığı açıklama, onun karga burunlu, kurbağa suratlı bir deli olduğuna kanıt olarak sunuldu. Marat, Fransa'yı tüm mutsuzluklardan arındırmak için gereken tek şeyin, 273 bin seçilmiş insanın idam edilmesi olduğunu yazmıştı. Bu rakamın tüyler ürperticiliği kesinliğindeydi. Eğer 100 bin ya da hatta bir milyon demiş olsaydı, bir taşkınlık olarak gülünüp geçilecekti. Sanki aşırı sağcı biri *Başkan Bush*'un Irak'a savaş açtığı açıklamayı dinlerken, "Ne olacak şu Amerika'nın hali? Ülkenin kurtulması için bir milyon insanı temizleyiver başkan" dermiş gibi. Oysa, Marat 273 bin rakamını kim bilir hangi zahmetli hesaplamalarla bulmuştu. Masada elinde kalem kağıt oturmuş, "Papazlar, yaktım çıranızı. Onları listenin başına yerleştirelim, toplam 8000 kişi eder," demiştir herhalde. "Gelelim banka müdürlerine, acaba sadece hortumcuları mı katsam? Satayım anasını, ülke ne kaybeder ki. Bin kişi de buradan. Bankalardaki müdür *yardımcıları*, hayır, adamların ne günahı var, bunları listeye almayalım. En kötü ellisini alalım mı acaba?" diye düşünerek kan ter içinde kalan bir Marat'yı düşünebiliyor musunuz?

Gerçi, Marat ne kadar keskinleşirse o kadar popüler olmuştu. Stratejik zorunluluk olarak kabul ettiği Eylül katliamlarının arkasından Konvansiyon'a seçilmiş, milletvekili koltuğuna oturur oturmaz, en küçük bir provokasyonda en ateşli nutukları atmaya başlamıştı. Bir Jironden tarafından diktatörlük özlemiyle suçlandığında çılgına dönmüş, genel kurulda ortam yumuşamaya yüz tuttuğunda tabancasını çekip kendi kafasına dayamıştı. Eğer Jironden milletvekili sözlerini geri almazsa, kendi beynini uçurmakla tehdit etmişti salondakileri. Sakın, bu gösterinin meclis TV'sine reyting getirmek için düzenlendiğini düşünmeyin; her şey doğaçlamaydı!

Bir milletvekili, Marat'nın her konuşmasından sonra, "birilerinin pencereleri açıp, havayı temizlemesi şarttı" demişti. Kimse-

yi iplememesi, kehanetleri, protokollerden nefret etmesi ve kendi gazetesi aracılığıyla *sans-cultte'lar*la ilişkisini sürdürme takıntısı, her şeye rağmen onu, Danton ile birlikte, parlamento dışındaki en popüler milletvekili haline getirmişti. Bir gece, zengin bir Jironden'in ona sataştığını duyduğunda, ayakkabısız, çorapsız evinden fırlayıp, doğrudan adamın evinde verilen akşam yemeğini basmaya gitmişti. Misafirlerin önünde durmuş, ev sahiplerine hakaret eden bir konuşma yaptıktan sonra çekip gitmişti. Bu davranışıyla parlamentoda büyük bir kahraman haline gelmişti.

Camille Desmoulins'e göre, Marat zamanının iki yüz yıl ilersindeydi. Bunun doğru olduğunu nereden mi biliyoruz? 1993'te Kurt Cobain, Marat'dan tam iki yüz yıl sonra aynı kararlılıkla silahını kendisine çevirmişti de oradan. Marat, Paris'i savunmak için generallere ve Jirondenlere inat, komünlerin silahlanmasını isteyen bir bildiriye imza koydu. Bu, Jirondenlere öteden beri aradıkları bahaneyi verdi ve Marat tutuklandı. Düşmanlarının üşütüğünü tutuklamakla, Jirondenler Montagnard'ların kalbini sökmek istemişler, fakat Marat'nın popülaritesini hesaba katmamışlardı. Marat'nın binlerce yandaşı, mahkemeyi sarıverdi. O kadar gürültü yapmışlardı ki Marat iddianameyi duyabilmek için sessiz olmalarını istemek zorunda kalmıştı. Mahkeme sonucunda, sadece Marat beraat etmekle kalmamış, ama serbest bırakılır bırakılmaz, onu derme çatma bir tahtırevana bağlayan kalabalık, boynuna çiçeklerden bir çelenk takarak, caddelerde gösteri yapa yapa Konvansiyon'a kadar taşımışlardı. Burada konuşma yapması için tahtırevandan indirilmiş, ardından da yol boyunca meşalelerle süslenen caddelerden geçirilip evine götürülmüştü. Bu vesileyle, Jirondenler de "Halkın desteğini kazanmak için David Beckham'ı ve yanında Falkland Savaşı gazilerinden birini tutuklasak fena mı olurdu?" diyebilecek bir İngiliz siyasetçi kadar halk kitlesinden uzak olduklarını cümle aleme göstermişti.

KAYITSIZ ŞARTSIZ YÖNETİM KARARNAMESİ

Birçok siyasetçi ve seçmenleri arasındaki uçurumun büyüklüğünü anlamak için ilk elden tanıklık gerek. İngiltere'deki 2001

genel seçimlerinin hemen öncesinde, Sevenoaks milletvekilliği için yarışan üç adayla birlikte Sosyalist İttifak için yarışan bendenizin de katıldığı bir tartışma için eski okuluma çağrılmıştım. İçeri asker tipli bir Tory girdi; arkasından da otuzlu yaşlarda olduğu halde altmışındaymış gibi giyinmiş bir kadın. Üstünde sımsıkı kalın beyaz bir bluz, gri memur eteği ve kahverengi çoraplar vardı. Nazik, ama tutkusuzdu, bir parça da soğuktu. Eğer kör olsaydınız koklaya koklaya gelir kadını bulurdunuz –"Burada Yeni İşçi Partisi'nin kokusunu alıyorum!"

Yetmiş tane beşinci sınıf öğrencisi gelip önümüze oturdu. Birbirleriyle cep telefonlarıyla mesajlaşıyor, tavana bakınıyor, ciklet çiğniyorlardı. Derken, Tory başladı: "İşçi Partisi eskisinden daha çok vergi alıyor, bu SİZİN paranız demek!" Sırf on beş yaşındakilerle dolu odada bu laflar hiçbir heyecan uyandırmadı. Devam etti: "Ve şimdi de egemenliğimizi Brüksel'deki bürokratların ellerine teslim ediyor." Sanki dinleyiciler aynı fikirdeymiş gibi cevap verdiler: "Tabii ya, İşçi Partisi paramızın değerini beş paralık etti!"

Sonra, sıra İşçi Partisi'ne geldi. Kadın önceden tükenmez kalemle yazdığı konuşmasını monoton bir sesle kelime kelime okudu. Stephen Hawking'in bilgisayarından duyduğumuz konuşmalar bile daha coşkuluydu! "Biz-hayatın-birçok-alanında-başarılı-olmaya başladık-ama-önümüzde [sayfa çevrilirken metronom vuruyor gibi içinden dörde kadar sayıyor ve devam ediyor] -daha-yapılacak-çok-şey-var." Çocukların ciklet çiğnemekten mesaj çekmekten başka bir derdi yok. Zamane çocukları, sözlüye kalkmamak için sınıfın en arkasında gizlenmeye çalışanlar gibi, hepsi koltuklarına gömüldü işte!

Liberal, yamuk kravatlı, genizden gelen güney Londra aksanlı, havalı bir demiryolcuydu. Ben de çok iyi değildim, gerçi toplumun en zengin tabakasının vergi oranlarını artırılmasını önerdiğimde kızın biri "Çok doğru" diye bağırdı. Ben de tam kendimi seyirciyle ilişki kurmuş gibi hissederken, aynı kız devam etti: "Şu Jennifer Lopez orospusu sadece poposunu sallayarak neden saatte 70 bin pound kazansın ki?" Oylama sonucu-

na göre, Liberal: 43, Sosyalist İttifak: 25, Muhafazakar: 2, İşçi Partisi: 0.

Jirondenler seçmenlere modern siyasetçilerden çok daha yakındı; en başta devrimin oluşumuna katkıda bulunmuşlardı. Ancak, Madam Roland, Louvet ve çoğu Jirondenin dili, tavırları ve hayat tarzları, tavan fiyatları ve savaşa gitmeyi isteyen halkla ilişki kurmalarını imkansız kılıyordu. Şimdi de devrimin stop etmesi gerektiğini ilan etme sırası onlara gelmişti. Belediye Başkanı Pétion, "tüm mülk sahipleri"ni *sans-culotte* tehlikesine karşı uyaran bir mektup yayınlamıştı. "Mülkiyetiniz tehdit altında... mülk sahipleri ve mülksüzler arasında çatışma tahrikçiliği yapılıyor, uyuşukluğunuzdan kurtulun ve bu zehirli yaratıkları inlerine kadar kovalayın."

Karşı tarafta ise bir Enragé olan Varlet, üçüncü ayaklanma çağrısı yapıyordu. Kendi mahallesine gitmiş, kendisini hemen Konvansiyon'a kadar izlemelerini istemişti. Fakat, ne yazık ki, bu çağrıyı 23:30 gibi geç bir saatte yapmış, millet evine gittiğinden kimse onun peşinden gelmemişti.

Jakobenlerin yirmi iki Jironden'i yönetimdeki kilit mevkilerinden uzaklaştırma planının ilk aşaması, Mösyö Roland'ın tutuklanması olacaktı. Tutuklama nispeten nezaket sınırları içinde başladı. Roland'ın gitmeyi reddetmesi üzerine, muhafızlar Komün'den yeni talimatları almak için evinin dışında bekledi. Karısı zaman kazanmak için hemen Konvansiyon'a koşup, kocasını savunmak için konuşma hakkı talep etti. Fakat, 1980'lerde işsizlik maaşı almak için başvuran herkesin bildiği bir çeşit kırtasiyeciliğe tosladı. Bir form doldurması istendi, bir odada bir saat bekletildi, sonra bir başka odada bir saat daha. Sonra bir buçuk saat için şikayetini dinleyecek kimse olmadığı söylendi. Belki de duvarlarında şu tabelanın asılı olduğu bir bekleme odaları vardı: EĞER HEMEN İNFAZ EDİLMEYİ BEKLEYEN BİR AİLE ÜYESİ İÇİN AF İSTEMEYİ ARZU EDİYORSANIZ, MAKİNEDEN BİR SIRA NUMARASI ALINIZ VE SIRANIZIN GELMESİNİ BEKLEYİNİZ..

Bu arada, Mösyö Roland evin ev sahiplerinin oturduğu kıs-

mına tırmanmayı başarmış ve orada saklanmıştı. Gece olmuş, Komün Konseyi hâlâ nasıl hareket edeceğine karar vermemiş, bu arada Roland da kaçmayı başarmıştı. Paris'ten sıvışmış, üç haftayı Montmorency Ormanı'nda gizlenerek geçirmişti.

Ertesi gün, 2 Haziran'da, Montagnardlar, Konvansiyon'u kuşatıp, önde gelen yirmi iki Jirondenin görevden alınması için ayaklanma çağrısı yapmıştı. On binlerce insan destek için Konvansiyon'a koşmuş ve Konvansiyon Başkanı dağılın dediği halde dağılmayı reddetmişti. Başkanın durumu, ilkokul öğrencilerine Avrupa'nın ortak para birimi hakkında konferans vermek kadar ümitsizdi. Kalabalık dağılmamakla kalmadığı gibi, Henriot adlı bir *sans-culotte,* bir parlamento binasında eşi benzeri görülemeyecek bir konuşma yapmıştı: "O a..ına koduğumun başkanına, kendisinin ve Meclisi'nin siktirip gitmesini söyleyin. Eğer bir saat içinde, bu yirmi iki adam bize teslim edilmezse, hepsini havaya uçuracağız." Eğer, birisi böyle bir şeyi İngiltere Parlamentosu'nda söyleyecek olsaydı, meclis başkanı konuşmayı keserek: "Sessiz olun, sessiz olun sayın milletvekilleri! Sayın milletvekili, meclisin (ay pardon) sinkaf edip gitmesini söyleyerek huzuru bozuyor" şeklinde uyarıda bulunurdu. Hiçbir seçenekleri olmayan yirmi iki Jironden, çaresiz Meclis'i terk etmek zorunda kalmıştı.

Bu eylem acayip anti-demokratik görünüyorsa da, yeni ülkenin yabancı ordular tarafından işgal edilmesi riskinin ve iç isyan tehlikesinin gerçek olduğu hatırlanmalı. O sırada alınan her kararın perde gerisinde bu risk vardı.

O gün Konvansiyon'da başka bir olay daha olmuştu. Milletvekili Boissy d' Anglas, kaşkolünün yırtılmasından şikayetçiydi. Adamımız işleri hal yoluna koymakla ün yapmış biriydi. O gece evine gittiğinde karısının "Bugün önemli bir şey oldu mu?" sorusuna şöyle cevap vermiş olmalıydı: "Evet, daha ne olsun ki. Şu kaşkola baksana, paramparça olmuş!"

'93 ANAYASASI'

Yeni Konvansiyon tarihin en radikal belgelerinden biri olan '93 Anayasası'nı yaparak işe başladı. Kaçmış olan soylulara ait topraklar küçük parsellere ayrılarak, on yıllık taksitlerle köylüle-

re satıldı. Bütün feodal yükümlülükler ilga edildi ve bir daha asla geri dönmemeleri için de belediye kayıtları yakıldı. 18 ve 40 yaşları arasındaki bütün erkekler Cumhuriyet'i savunmak için silah altına alındı. "Toplum, yurttaşları arasında bulunan yoksulların yaşamını ya iş bularak ya gerekli geçim araçlarını temin ederek sürdürmekle yükümlüdür" diyen yeni bir Haklar Bildirgesi kabul edildi. Ayrıca, "Herkese zorunlu eğitim hakkı" da eklenmişti. Bildiğim kadarıyla, Robespierre kendi çocuklarını Hammersmith'de özel bir okula yollarken suçüstü yakalanmamıştı. Bedensel cezalar yasaklandı. İnsan o günlerde *Daily Mail*'in Fransa'da yayınlanmamış olmasına hayıflanıyor. Günde kaç baskı yapacağına, en sansasyonel haberlerin hangisi olacağına, insanların cinini tepesine çıkaran haberlerin nasıl anında püf diye söneceğine ne biçim şaşırırdı genel yayın yönetmenleri!

Yetkilerin büyük bir kısmı Konvansiyon'dan, Kamu Güvenliği Komitesi'ne geçti. Şimdi Robespierre ve en yakın müttefikleri St. Just ve tekerlekli sandalyelerin ilk gelişmiş ahşap örneklerinden biriyle hareket edebilen engelli Couthon tarafından yönetiliyordu bu komite. Fransa'yı terk eden tüm kaçakların ülkeye dönüşü kalıcı olarak yasaklandı ve toprakları Cumhuriyet tarafından kamulaştırıldı. *Sans-culotte'lar*ın desteğini sağlamak için tavan fiyat yasası her bölgede uygulandı. Spekülasyonları önlemek amacıyla borsa kapatıldı.

Yeni anayasaya göre, "Kurtuluş halka bağlıdır" ve "Bütün ülkelerin halkları kardeştir ve farklı halklar aynı devletin yurttaşlarıymış gibi birbirine yardım etmelidir!" Ancak anayasanın en dikkat çekici maddesi demokrasinin genişletilmesiyle ilgiliydi. Buna göre, her devrimci önlem önce Paris Komünü'nün 48 bölgesine sunulacaktı. Sulh yargıçları yeniden seçilecek, her yasa her yıl yeniden oylanacak ve hiçbir siyasetçi, bir yıldan fazla görevde kalamayacağı gibi, yeniden seçilmek için aday da olamayacaktı. Oy kullanma hakkı, her aileyi içine alacak şekilde genişletildiğinden, erkeklerin yüzde 60'dan fazlası oy kullanabilecekti.

Bunu radikal olmakla gurur duyan İngiliz Yeni İşçi Partisi'nin getirdiği değişikliklerle kıyaslayın. Bu 200 yıllık belgeyi

ellerine versek, "Bir misyon beyanı olarak kesinlikle işe yarar, fakat gerçekçi olmalıyız" derlerdi. "Öyleyse, görevlerin miras yoluyla geçmesini ortadan kaldırmak yerine, birkaç yüzyıl sürecek aşamalı bir geri çekilme yasası öneriyoruz. Ve öşür konusunda formüle ettiğimiz yaklaşım, bu vergiyi ortadan kaldırmaktan daha radikal olan verginin sürdürülmesidir –fakat, tabii ki herkese etik bir öşür politikası gütme güvencesi vermekten gurur duyuyoruz."

Ortalama olarak her birinde beş yüz üye olan Jakoben kulüplerin sayısı bini geçti. Çocuk şekerlerinin kağıtlarında maniler değil, *İnsan Hakları Bildirgesi* basılıydı. Daha yaratıcı olsalardı, futbolcu resimli kartların çıktığı cikletler yerine, Dağlı milletvekillerinin resimlerinin basılı olduğu cikletler üretirlerdi. Sokaklarda oynayan çocukların, "St. Just ile Danton'u değiştirecek var mı?" diye seslendiklerini duyacaktık o zaman.

Bütün Cumhuriyet ülkeyi ayakta tutmaya adamıştı kendisini. Robespierre, "Genç erkekler savaşa gidecek, evli erkekler silah imal edecek ve malzeme nakledecek" diyordu. "Kadınlar çadır ve üniforma dikecek, çocuklar paçavralardan bandaj yapacak, yaşlılar ana meydanları onaracak, savaşçılara cesaret aşılayacak ve krallara nefret vazedecekler." Bence yaşlılara verilen görev cuk oturmuş. Kendilerine verilen görevi öğrenince kim bilir ne kadar memnun olmuşlardır: Parktaki banklara dizilip, gençlerin tembelliklerine söyleneceksiniz, yabancıların da beş para etmez serseriler olduklarından şikayet edeceksiniz.

Jirondenlerin de üzerlerinde kara bulutlar dolaşmaya başlamıştı. Mösyö Roland'ın örneğini izleyip kayıplara karışanlar arasında Madam Roland'ın aşığı da yer alıyordu. Buzot, Kral'ın yeğeniyle flört ettiğinden beri işlerin tepe taklak gitmeye başladığını hissetmiş olması gereken Pétion ile birlikte Caen'e kaçmıştı. Ancak, içlerinde mahkemesini beklemek için Conciergerie'ye hapsedilen Madam Roland'ın da bulunduğu diğerleri tutuklanmıştı. Hapishaneye teslim edildiklerinde, tutuklulardan eşyalarını bir görevliye teslim etmeleri istenmişti. Şimdi de karakolda mecburi ikamet edenler anahtarlarını, ilaçlarını, kredi

kartlarını, cüzdanlarını, kemerlerini, vb. görevlilere teslim etmezler mi? Conciergerie, biri kaldıkları odaların parasını ödeyebilecek durumda olanlar, diğeri züğürtler için iki bloğa ayrılmıştı. Ünlü tutuklulara masa, sandalye ve kağıt kalem verilirdi. Herhalde böyle bir uygulama birçok kişilik sürtüşmesine yol açmış olmalıydı. "Hey, gardiyan, şu yıldızlar koğuşundaki herif yok mu, 1784'den beri eleştirmenlerin övgüsünü kazanan tek bir şey yazmadı!" "Haksızlık etmeyin, biz de iyi yazarız icabında!" diye bağıran pek tanınmamış kişiler de cabası.

Madam Roland'ın hücresindeki ilkellikten şikayet etmesine, görevliler kahredici bir cevap vermişti: Eskiden mahkumların günlük istihkakı beş *livre* iken, son bakanın emriyle, ki bakan kocası oluyordu, iki *livre*'ye indirilmişti!

BAHAR MEVSİMİNDE PARİS

Fransız Devrimi'yle ilgili yapılan filmlerden birkaçı, büyük gişe yapması beklenen Hollywood süper yapımlarıydı. *La Nuit de Varennes*'de Harvey Keitel oynadığı halde, aktörün hayranları hayal kırıklığı içinde sinemadan ayrılmış olabilirdi. Çünkü, hiçbir sahnede "Hey, Danton, sahi şu dört gün nerelerdeydin ha, haydi söyle bakalım?" demiyordu Keitel.

Ancak, belki birer birer rüyalarının kadınına rastlayan bir arkadaş grubunu konu alan şu romantik aşk filmlerini denemek isteyenler de çıkabilir. Onları da unutmayalım. İşte, her çeşit hayvana benzetilerek, aleme maskara edilmeye çalışılan Marat, gene de hayatının aşkına kavuşmuş ve zamanının Yoko Ono'su olan Simonne ile hippivari bir evlilik yapmıştı. (Belki, birlikte bir stüdyo kaydı da yapmışlardır: *"Give Mass Execution a Chance" - Kitlesel İnfazlara Bir Şans Daha.*) Marat'nın Simonne'dan önceki hayatını deşifre etmek zor, çünkü bazı çevrelerde o kadar tiksinti uyandırmıştı ki, en vahşi alaylara konu oluyordu. Madam Roland onu "lüks bir apartman dairesinde çürüyen şehvet düşkünü" biriyle düşüp kalkmakla suçluyordu, ki bu Marat'nın yaşam tarzına hiç mi hiç uymuyordu. Ancak, onun Simonne'a bağlılığından pek kuşku duyulmuyor. Kocasının patla-

malarını savunan Simonne bu patlamaları "onun hassas ruhunun, halkın kanını emenlere karşı haklı isyanı olarak" görüyordu. Allah bilir, çiftin kavgaları nasıl cereyan ediyordu? Öyle herkes gibi "Kes sesini!" "Asıl sen kes sesini!" gibi iltifatlar yağdırdıklarını sanmam. Daha çok, "Sizin suratınıza bakılamayacak çirkinliğinize tek şartla katlanabilirim. O demir yumruğunuz altında acımasızca ezilen zavallıların adil ve gecikmiş taleplerini yatıştırmak için, biraz kanınızı dökmek istiyorum." "Uzatmayın Madam, anladım. Bulaşıkları *ben* yıkıyorum!"

Camille Desmoulins, bütün edepli tiplerin can atabileceği kadar nezih, istikrarlı bir aile babası olacaktı. Bu terbiyesine rağmen, demek o da zaman zaman zıvanadan çıkıyordu ki gazetesinde Kraliyet Ailesi'ne sert suçlamalar yöneltiyordu. Bir kralcı onu mahkemeye vermiş, dava dilekçesine de şunları yazmıştı: "Camille'in deli olduğu ilan edilmeli... zırvalamaları ancak hastalıklı bir beynin ürünü olabilir." Her şeye rağmen, tanıştığında on iki yaşında olan Lucile Duplessis'e aşık olmuştu. Kız on yedisine geldiğinde aşkını ilan ettiyse de kız günlüğüne "Aşık değilim" diye yazmıştı. "Ne zaman aşık olacağım? Sanki mermerden yapılmış gibiyim." Noktasına noktasına liseli kızların günlüklerine benziyordu. Günümüzde liseli kızlar da günlüklerine şöyle yazıyor: "Sana aşkım sanki bir dönme dolap gibi. Durmadan dönüp duruyor; bu dönüş serseme çeviriyor beni, hülyalara dalıyorum. Bir nehirde dalgalara kapılıp giden kütük gibi."

En sonunda Lucile'in duyguları cevapsız kalmadı. 1790 Aralığında, Fransız Devrimi'nin yıldönümü kutlamalarında evlendiler. Sağdıcı eski okul arkadaşı Robespierre'di, nikah tanıkları ise Brissot ve Paris Belediye Başkanı Pétion. Eğer o zaman TV magazin programları olsaydı, fotoğraf çektirmek için iyi para alırlardı. Çift, Danton'a yakın bir apartman katına taşındı, fakat gece gündüz mesajlaşan sevgililer gibi, mektuplaşmaya devam ettiler. Bakın Desmoulins bir mektubunu nasıl bitirmiş: "Adieu, güzel meleğim, Lolita'm, minik serserimin annesi!"

Bir erkek çocukları oldu, Horace. Çift, çocuğu vaftiz ettirmeyerek, anne babaların çocuklarına hiçbir din empoze edemeyeceklerini emreden yeni yasaya uyan ilk anne baba oldu.

Desmoulins'in arkadaşı ve yoldaşı Danton'un aile yaşamı ise daha sallantılıydı. Bir milletvekili, Danton'un tipik bir akşamını "zevk içinde... her zaman etrafı kızlarla sarılı bir masada otura-rak" geçirdiğini söylemişti. Ve etrafında her zaman kadınlardan oluşan üçlü bir hayran kitlesi oluyordu: Madam de Genlis, Agnès de Buffon ve Grace Elliot. Tekrar, birçok tarihçinin Dan-ton'a çok önyargılı bakışı yüzünden, ilişkilerinin mahiyetini an-lamak kolay değil. En saygın biyografilerden birinde, Robert Christophe bize Grace Elliot'un onun metresi olamayacağını, çünkü kadının "ipeksi tenini bu kıllı ve şehvetli canavarın arzu-larına teslim etmeye istekli olmadığı"nı söylüyor. Ya başka –ağ-zı mı kokuyordu, sigara izmaritlerini banyoda mı bırakıyor, oturma odasında ayak tırnaklarını mı kesiyordu? Madem Dan-ton devrim liderlerinden biriydi, o zaman böyle bir tip olmuş *ol-malıydı*! Ve ipeksi bir tene sahip hiçbir kız buna katlanamazdı. İşte bu yüzden, Danton maalesef sadece Madam de Genlis ve Agnès de Buffon gibi derileri portakal kabuğu görünümlü kart karıları baştan çıkarabilmişti! Yazarları gazetelerin pazar ekleri-ne yazamayacak kadar dangalak bulunabilecekken, ne yazık ki, bu zırvaları tarih diye yutturuyorlar.

Haydi diyelim, abartılı bir tip çizdiler. Ama, biz Danton'un karısı Gabrielle'in ilki hemen ölen dört çocuk doğurduğunu bi-liyoruz. Danton'un Gabrielle'e mektupları, imajıyla çelişen se-vecen bir kişiliği olduğunu gösteriyor. Örneğin, "Antoine'a [bir oğlan] benden kucak dolusu öpücük ver ve babasının yakında dönmeye çalışacağına söyle" diye yazmış. Bir defasında, Belçi-ka'ya diplomatik bir görevle giderken, arabanın Arcis yolundan gitmesini istemişti. Böylece, çocuklarını görebilmek için yolunu bir gün uzatmış oluyordu. Ancak, dördüncü çocuklarının doğu-mundan hemen sonra, Danton gene uzaktayken, Gabrielle'in öl-düğünü bildiren bir mesaj aldı. Onu eve geri götüren arabacı, yol boyunca Danton'un "sürekli hıçkırdığı"nı söyledi. Desmoulins, Jirondenleri sorumlu tutarak gazetesinde şöyle yazmıştı: "Karı-sı, gazetelerde Danton'un Eylül katliamlarında öldürüleceklerin listesini önceden hazırladığının ortaya çıkarıldığı yalanlarını okuduğunda geçirdiği kalp krizinden öldü. Bu kadının Danton'u

ne kadar sevdiğini bilenler, çektiği acıyı zihinlerinde canlandırabilirler."

Cenazede, Danton Gabrielle'e son kez bakabilmek için tabutun kapağını açtırmış, karısının cesedini kucaklamış ve adeta zorla cesetten uzaklaştırılabilmişti. Bütün duyguları ve eylemleri gibi, acısı da sonsuzdu. Robespierre ona "Eğer müşfik ve sadık bir dosta sahip olduğuna inanman sana bir teselli verecekse, o dost ben olacağım!" diye yazmıştı. "Bu andan itibaren hep yanındayım. Seni eskisinden de çok seviyorum ve hayatımın sonuna kadar seveceğim." Ah, şu Fransızlar! Eğer ikisi de İngiliz olsaydı ve birbirlerine aynı ölçüde muhabbet besleselerdi, taziye mektubu şöyle bir şey olurdu: "Pekala, oldu, öyleyse görüşmek üzere dostum. Ne zaman bir tek atmak istersen, bana telefon etmen kafi."

Bütün bu olup bitenlerden sadece altı ay sonra, Danton'un Gabrielle'in genç arkadaşı, henüz on beşindeki Louise Gely ile evleneceğini açıklaması, yoldaşlarını şaşırttı. Kızın, anne babasına bu durumu nasıl açıkladığı sorusu yanıtsız kaldı. Belki de alıştıra alıştıra, her biri ciddi bir kalp krizine yol açan üç aşamada söylemiştir: (a) Evleniyorum; (b) Adam benden çok yaşlı; (c) devrimci Adalet Bakanı. Danton, yoldaşlarını, bilhassa da Robespierre'i şaşkına çevirerek eğlenmeye devam etti. Bir seferinde, Robespierre erdemin değeri üzerine verdiği konferansta "bu sihirli erdemin Yunanistan ve Roma'da birçok harikadan sorumlu" olduğunu söylemişti. "Erdem, insanın ülkesini ve yasalarını sevmekten başka bir şey değildir" demişti ki, Danton'un gür sesi duyuldu. "Sana erdemin ne olduğunu söyleyeyim... Senin o erdem dediğin, benim her gece karıma yaptığım şeydir." Eğer Robespierre de zamparalık yapsaydı, orgazm sonrası sohbeti şöyle bir şey olurdu belki: "Evet, güzel, kesinlikle büyüleyici. Zamanlama da harika, zira bir dakika daha kazandım, hemen işime döneyim!"

Gel gelelim, Duplay'in evindeki kızlardan biri olan Elisabeth ile yakınlaşma kurduğu anlaşılıyordu. Ona, "Sen daha çok gençsin, unutma ki yeryüzünde tek teselli budur" diyerek Tanrı'ya

inanmaya çağırdığını söylemişti. Bu sözler öyle pek bir anlam taşımayabilir ama Robespierre'in dünyasında doğrudan kur yapmaktan başka bir anlama gelmedikleri belli.

Ancak Elisabeth'in kaderi başka bir yerde yatıyordu. Bir öğleden sonra Robespierre'in kız kardeşi Charlotte ile birlikte geldiği Konvansiyon'da Jakoben milletvekili Philippe Le Bas ile tanıştı. Milletvekiline portakal verdi ve yıldırım aşkına tutuldular. Zaman zaman Konvansiyon'da tekrar buluştularsa da ilişkilerinin açığa çıkmasından korktular. Bunun bir nedeni de, milletvekillerinin lise son öğrencileri gibi, günün sonunda sulu espriler yapması olabilir: "Vay, Le Bas vay! Yengemiz yine buralarda. Bugün portakal getirmemiş mi manitasına?"

Derken, Le Bas ansızın kayıplara karıştı. Adamın nerede olduğunu bilmeyen Elisabeth'in her gün Konvansiyon'a gitmekten başka bir şey gelmiyordu elinden. Devir, Dağlılar ve Jirondenler arasındaki çatışmanın iyice sertleştiği bir devirdi. Tarihin çivisi çıkmış, kargaşa büyümüşken, kız, Meclis koridorları ve salonlarında umutsuzca "Philippe, Philippe" diye dolaşıyordu! İki ay sonra, Le Bas çıkageldi, kızı bir yıl önce basılan sarayın bahçesinde yürüyüşe çıkarıp, evlenme teklif etti. Böylece, devrim fırtınasında Marat, Danton, Desmoulins ve Le Bas'ın tümü de gerçek aşkı bulmuş ve film mutlu son noktalanmıştı.

Mutlu sonu gölgeleyecek tek şey, dördünün de bir yıl içinde ölecek olmasıydı.

10. Bölüm Notları

1 Documents of the French Revolution, s. 311
2 age., s. 317
3 Memories of Louis-Philippe (New York, 1973), s. 394

11
II. Yıl

Yasa ile savaşıyorum

HALKIN DOSTU

Caen'in düş kırıklığı içindeki halkı arasında, Robespierre gibi sıkı bir Rousseau okuru olan genç bir kadın da bulunuyordu, Charolette Corday. Ne var ki, Jirondenleri destekleyen hanımefendi Montaganard'lardan nefret ediyordu. Yaşadığı şehrin çevresini saran iç savaşı seyrederken, soğukkanlı bir karar aldı. Paris'e gidip, Marat'yı öldürecekti. Hedefini Konvansiyon'da öldürmeyi planlamış, ama Paris'e vardığında adamın hasta olduğunu öğrenince umutsuzluğa kapılmıştı. Marat'nın sedef hastalığı, nemli bodrumlarda gizlendiği aylarda iyice kötüleşmişti. 1793 Temmuzunda, hastalığı o kadar kötüleşmişti ki sadece serin bir küvette oturarak rahatlayabiliyordu. Günün büyük kısmını geçirdiği küvette, yönetimin liderlerinden biri olarak görevini de sürdürüyordu.

Corday, bir otelde oda ayırttı ve yakınlardaki bir dükkandan bir bıçak satın aldı. Bir arabacıdan Marat'nın evini öğrenir öğrenmez, Caen'deki karşı-devrimci eylemler hakkında bilgi verme bahanesiyle doğruca eve gitti. Bu noktada, *Paris in the Terror* yazarı eski bir dostumuz araya girip, bize Marat'nın dairesinin leş gibi "kötü yemek, bozuk yağ ve ter" koktuğunu anlatacaktır. Tabii, insanın burnunun direğini sızlatmalı! Kurbağa su-

ratlı Marat gibi bir adamın ini başka nasıl kokacaktı ki? Burada duralım bir dakika. "Kötü yemeğe" kadar, dairenin nasıl koktuğunu insan nasıl bilebilir? "Kötü yemek" denilen ne? Çok mu yağlı, balıklar mı az pişmiş, makarna sosuna bir tutam fesleğen mi katılmış? İşte tarih diye geçinen salakça önyargılar. Solcu bir tarihçi Marat ile ilgili yazdığı kitabında "evinin mis gibi koktuğunu, her tarafta taze çiçekler olduğunu, etraftan hoş hindistancevizi kokuları geldiğini" söylesin o zaman.

Charlotte Corday, bildiğimiz kadarıyla Marat'nın evinden Simonne Evrard tarafından geri çevrilmiş, ama daha sonra Caen'den acil haberler getirdiğinde ısrar ederek tekrar gelmişti. Simonne onu yeniden geri çevirmek üzereyken, Marat konuşmaları duyunca, kadını içeri bırakması için seslenmişti. Bu durumu hazmetmek için biraz durup düşünelim. Karşımızda, tarihçilerin söz birliği etmiş gibi, kimseye pas vermeyen bir tiran, kana susamış bir demokrasi düşmanı olarak suçladığı bir adam var. Bununla birlikte, bu adam hem seçimle göreve gelmiş, hem de yargılanıp aklanmasından sonra binlerce yandaşı caddelerde gösteri yapmıştı. *Üstelik,* ölüm kalım savaşı veren bir ülkenin önde gelen liderleri arasında olmasına rağmen, kendisi banyodayken bir yabancıyı ziyaretçi olarak kabul edebiliyor. Vallahi, bilemem ama, İngiliz başbakanının ikametgahı Downing Street 10 numaranın kapısını çalan bir hanım olursa, olayın nasıl gelişeceğini görün bakalım. Tony Blair seslenirdi, "Kimmiş o karıcığım?" Karısı, "Halifax'dan bir hanım gelmiş, sana önemli haberleri varmış!" Buyurun bakalım, Tony "Hayatım, banyodayım, ama sen gene de yanıma gönder hanfendiyi!" desin de dünyanın kaç bucak olduğunu görsün!

Corday, banyoya gelince, yaklaşık on beş dakika Cane'deki durumu tartıştılar. Halihazırda bunun çocukça bir düşünce olduğunu biliyorum, ama hiçbir tarihçinin, buradaki ince ayrıntıyı düşünmemiş olmasını şaşırtıcı buluyorum. Corday, Marat'nın takım taklavatını görmüş müydü, yoksa banyo köpüğü reklamlarındaki gibi, bu bölüm özenli bir şekilde sabun köpükleriyle gizlenmiş miydi? Orasını bilemem ama, kadın bıçağını çekip, Marat'yı göğsünden bıçaklamıştı. Marat inlemiş; *L'Ami du pe-*

uple'nin yeni sayısını hazırlayan Laurant Bas gibi Simonne da içeri koşmuştu. Corday, kaçma teşebbüsünde bulunmamış, ama kendi ifadesine göre Laurant Bas, "göğüslerine bastırarak," kadını bir biçimde hareketsiz bırakmıştı.[1]

Charlotte Corday'nin göğüsleri, öykünün başka bir bölümünde, bu kez bir milletvekili tarafından sorgulanırken gene okurun karşısına çıkacak. Vekilimizin kendi yazılı ifadesine göre, bir sorgucu Corday'nin elleri bağlıyken, elindeki kağıdı almak için hamle yapmıştı. "Corday, sanki korsesini göğüslerine kalkan yapmak istermiş gibi, omuzlarını öyle hırsla geriye attı ki, korsenin kopça ve kurdeleleri kopunca, çıplak göğüsleri tamamen açığa çıktı. Utancından yerin dibine geçmişti."[2] Corday belki bunu umursamazdı, ama eylemiyle ilgisi olmayan bu düştüğü durumun gururunu zedelediğini hissetmişti.

Marat'nın ölmesinin binlerce insanın hayatını kurtardığını iddia ederek, suçunu gururla kabul etti. Günümüzün canlı bombalarından dolayı bütün davranışları tanıdık geliyor: Eylemi gerçekleştirmek için zihinsel sıçramayı gerçekleştirmiş, acımasız eylemini tehlikeye atacak en küçük bir şüphe, hiçbir duraksama göstermemişti. Dört gün içinde giyotine gönderildi, ama kafası kesilirken bile, cumhuriyetçi saflarda nifak tohumları ekmişti. Cellat yardımcılarından biri, Legros, kesik başı kalabalığa gösterdikten sonra tokatlamıştı. Bu, giyotin kurallarının ağır bir şekilde ihlal edilmesi olarak görüldüğünden, bir anlık taşkınlığının bedelini tutuklanarak ödemişti.

Öte yandan, Marat mumyalanmış, deri hastalığı kozmetikle kapatılmış ve binlerce insanın yas tutması için katafalka konulmuştu. Anısına onlarca şiir ve şarkı yazıldı; toplar ateşlendi. Başlarında meşe yapraklarından çelenklerle yüz kız, Marat'yı ebedi istirahatgahına uğurlarken, saflığı temsil etmek için cenaze arabasının etrafında yürütüldü. Bütün Fransa'da çok sayıda anıt dikildi. Montmarte'ın adı Mont-Marat oldu. Bir meydana Place de l'Ami du Peuple adı verildi. Bütün Fransa'da 37 şehir ve kasabanın adı Marat olarak değiştirildi. Herhalde, bir yığın insan günlerce yanlış adresleri dolaşırken he-

lak olmuştur. Şimdi asıl bombayı patlatıyoruz: Marat'nın kalbi de Cordeliers Kulübü'nün kemerine asıldı. Bakın, böyle bir devrimin neden İngiltere'de olamayacağına bir neden daha ortaya çıktı. İngiliz solcularının böyle bir liderin cenaze töreni için en marjinal düşüncesi "Enternasyonal" söyleyecek birkaç koro ve birkaç buket kırmızı gül olabilirdi ancak. Herkes, "liderin kalbinin asılması yerine, Londra'da savaş karşıtı bir gösteride konuşurken çekilen hoş bir fotoğrafının asılmasında" hemfikir olurdu. Öyleyse, Marat'ya dilediğiniz gibi verip veriştirin. Elbette, onun bütün söylediklerine hemen, hiç itirazsız katılan birine güvenemezseniz. Ama, ne kadar verip veriştirseniz de, bütün ününü sadece gazetesinde yazdıklarına borçlu olan Marat'nın olağandışı popüleritesini de açıklama borcunuz baki.

Zamanın en büyük ressamı, Jacques Louis David'e Marat'nın anısına bir tablo sipariş edildi. "Marat'nın Ölümü" adını verdiği tablo, devrimci liderin banyoda öldürülmesini gösteriyordu. Peki ya şimdi, rue Danton ve rue Cordeliers'i içine alan bölgede Fransız Devrimi'nin tarihi anlarını gösteren birçok levha yer alıyor. Oysa, Marat'nın yaşayıp öldüğü sokak olan rue de l'Ecole de Médicine'de, tıpla ilgili gelişmelerin anısına levhalar yer alırken, Marat hepten unutulmuş! Tıpkı yüz kızartıcı bir suçtan tutuklanıp, günlerce gazetelere haber olan istenmeyen bir akrabanın resimlerinin ailenin fotoğraf albümlerinden kaldırılmış olması gibi.

Marat, yirmi beş *sous* bırakmıştı; bu parayla ancak *sans-culette*'ların indirttiği fiyattan iki kilo şeker alınabilirdi.

DE SADE NEREDE?

Hapiste çürürken bıraktığımız Marquis de Sade hikayemize geri dönüyoruz. Bastille'deyken, şiştikçe şişmiş, mektuplarında "hareket edemeyecek kadar şişmanladım" diye yazmıştı. Üstelik, başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmemişti. Gelip geçene bağırdığı için, Bastille'den sevki çıktığından, karısına cezaevi idaresine başvurup, içerde kaleme aldığı yazıları almasını yazmıştı. Karısı tamam demişse de hiç acele etmemişti. Nasıl ol-

sa Bastille'in bir yere gideceği yoktu ki? Acaba!!! Bu yüzden, ertesi hafta, 14 Temmuz 1789 sabahı cezaevine gitmek için yola koyuldu. Barut dumanı ve silah sesleri arasında, hiç kimse bir kadının, "Özür dilerim, sadece kocamın şiirlerini almaya geldim. Nereye başvurmalıyım?" diye sorup sormadığını anlayamadı. O sırada çarpışmanın tüm şiddetiyle sürdüğü Bastille'in bir deliğinde, zavallı de Sade'ın eseri enkaz altında kaybolup gitmişti. Top ateşlerinin ortasında, birilerinin bunları görüp, "Aaa, bakın ne buldum. Bizim de erotik edebiyat tarihinde bir tutam tuzumuz olsun!" deme şansı pek azdı. Bu, de Sade'ın kendi sözleriyle "kanlı gözyaşları dökmesine" sebep olan hayatının en büyük kaybıydı.

Meşruti monarşi, *letter de cachet*'yle hapsedilen tüm mahkumların serbest bırakılmasını kabul etmiş, böylece Sade da özgürlüğüne kavuşmuştu. Devrimci Paris'in içine dalan bu eski aristokrat hızla özgürlüğün tadını çıkarmaya yönelmiş ve Paris bölgesinde aktif yurttaş haline gelmişti. Bu, soylu konumundan vazgeçmesini gerekli kıldığından, Louis Sade adını alarak, hainlere karşı muhafızlık görevine getirilmiş ve kendi bölgesinde yargıç olmuştu. İkinci devrimden sonra ise süvarilerin komiserliğine seçilecekti. Sonrası ise artık tipik Hollywood senaryosu gibi çıkıyor karşımıza: Kendi bölgesinde başyargıçken, tutuklanmasından ve Bastille'de geçirdiği yıllardan sorumlu oldukları için nefret ettiği kayınçolarının idam hükmünü imzalamayı reddetti. Bir Hollywood yönetmeni, sahneyi ağır çekimle sunardı; defalarca yüzler, kalem ve idam hükmü gösterilirdi. Gerçek ise çok daha somut yaşanmış olmalıydı ve Louis Sade bu sanıkların idamlarını onaylamasının imkansız olduğunu söyleyerek, başyargıçlıktan istifa etti. Bunu bir tartışma izledi ve sonunda sanıklar affedilerek yurttaşlar listesine alındılar.

Devrimci saygınlığı o kadar yüksekti ki, Sade'dan katledilen Marat'nın cenazesinde konuşma yapması bile istendi. Ancak Jakobenlerin onun eski yaramazlıklarına dönebileceğinden biraz kaygılandıkları da belliydi yani. Ya Marat'nın cenazesinde bu halleri nükseder ve şöyle laflar ederse ne olacaktı: "Evet, bura-

da bulunanlar arasında *beni* banyodayken bıçaklayıp, sonra da suratıma osurmak isteyen birinin olacağını sanmam, yoksa var mı? Yanımda bir avuç anason tohumu var da!"

TERÖR

1793 yazında Paris'in içinde yaşanan gerginliği tasavvur etmek için haydi gelin hayalgücümüzü biraz çalıştıralım. El Kaide, Fransa ve Hollanda'yı denetimi altına alıp, İngiltere'ye işgal etmek için yola çıkmış olsun. Bu arada Wiltshire, Norfolk ve Hull çoktan şeriatın uygulanmaya başladığı yerler olsun. Tam bu sırada İngiltere İçişleri Bakanı banyoda bir intihar eylemi sonucu havaya uçurulsun ve cihadın amacı "Londra'yı savunacak herkesin son kişiye kadar" yok edilmesi olarak açıklansın!

Yabancı orduların sebep olduğu endişe bir yana, bütün Fransa'yı ve bilhassa Paris'i pençesine alan bir korku daha vardı: taşralı çiftçiler stokladıkları tahılı karaborsada yüksek fiyattan satmak istediklerinden, kıtlık yaşanıyordu. Paris'te yiyecek o kadar kıttı ki, Luxembourg Parkı'na bile tahıl ekilmişti. Komün'e bağlı *sans-culotte'lar*ın cevabı, stokçuların ve devrime karşı entrika çevirme girişimine katılan herkesin giyotine gönderilmesi oldu. Komün, Montagnard'lara bir açıklama yayınladı: "Spekülasyonu yasadışı ilan ettiniz mi? Hayır. Stokçulara ölüm cezası getirdiniz mi ? Hayır. Halkın mutluluğunu sağlamak için yetkilerinizi sonuna kadar kullanmadınız. *Sans-culotte'lar* çıkaracağınız kararları mızraklarıyla uygulamaya hazırdır!" Bu açıklamayı desteklemek amacıyla silahlı gösteriler ve isyanlar patlak verdiğinden, kısmen *sans-culotte'lar*ın kendi yasalarını uygulayacağı korkusuyla, Konvansiyon resmen "Şüpheliler Yasası" adı verilen, ama "Terör" de denilen bir yasayı geçirdi. Bu, devrim sırasında hiç kimsenin siyasal propaganda sanatına tam anlamıyla hakim olmadığını gösteren olaylardan sadece biriydi. Oysa bugünkü hükümetler böylesi yasalara "Terörle Mücadele Yasası" gibi adlar veriyor.

Bu arada çiftçiler de zararına üretim yapmalarının istendiğinden şikayet ediyordu. Günümüzde İngilizlerin çok sık işit-

tikleri masallardan biridir bu. Özellikle, benim gibi *Farming Today*'de sığır etinden bulaşan CJD'den ölenlerle ilgili son istatistiklerin felaket olduğunu söyleyen, çünkü "bunun büyük baş hayvan fiyatlarını düşüreceği"nden şikayet eden bir çiftçi mektubunu okumuşsanız... Medyada yer alan her haberle ilgili benzer yorumlar yapıp yapmadıklarını merak ediyorum. Demek, bir uçak kazası haberi duysa, *Farming Today* hemen döşenirdi: "Bereket, kazada ölenlerden biri vejetaryen olduğundan, bunun dana eti satışları üzerindeki etkisi başlangıçta korkulduğu kadar olmayacak."

Terör, çiftçilere modern krizlerle karşılaştırılamayacak kadar fazla sorun yaratırken, meydana gelen en büyük değişiklik de, söz verildiği gibi, mızraklarıyla hazır ve nazır bir *sans-culotte* ordusunun kurulmasıydı. Terör, bu ordunun tahıl stokladığından kuşkulanılan herhangi bir çiftçinin üzerine bir alay askerle gidip, adamı tahılı teslim etmeye zorlamasına izin veriyordu. Tavan fiyat yasasını uygulamak, ekmek, et, balık ihtiyacını karşılamak, ekmek fırınlarına ve silah imalatçılarının ocaklarına odun sağlamak için de benzer taktikler uygulayabiliyordu. Robespierre, "Bakın, fakirleri besleyip giydirmek için, zenginler nasıl servetlerinden ediliyor" diyerek övünüyordu.

Terör döneminde, stokçuluk yaptıklarından ya da yabancı ordulara yardım ettiklerinden şüphelenilen sanıkları giyotine gönderme yetkisine sahip bir "Devrim Mahkemesi" kuruldu. Soyluların sahillerde oturamayacağına dair bir yasa bile çıkarıldı. Galiba, yabancı ordulara katılmak için kaçmalarını engellemekti amaç. Ama, binlerce soylu arasından bir çift, Sangatte'daki kamptan kaçarak, Manş'ı geçen feribotlardan birine binmeyi başarsaydı, *The Sun* gibi gazetelerin sansasyonel haberlerini okuyacaktık: "Ölümü göze alarak, Manş'ı geçen çift, güvertede güneşlenirken!"

Doğrusu, *Terör* savaşı kazanmaya yardım edecek bir araçtı. Cumhuriyet'in bölgede mutlak kontrole sahip olduğu Normandiya'da, hiç kimse giyotine gönderilmedi. İç savaşın silip süpürdüğü Lyon'da, Konvansiyon "sadece yoksulların ve iyi yurt-

severlerin evlerinin yıkılmayacağı"na dair bir karar aldı.[3] Herhalde, bu emlak fiyatlarının altüst olmasına yol açmış, emlak komisyoncuları ellerindeki en gözde konutların reklam kampanyalarında "nohut oda, bakla sofa, çok tadilat gerektirir, marketlerden kilometrelerce uzak" gibi temalar kullanmış olmalıydılar.

Terör döneminde giyotine ilk kurban giden des Maulans'a verilen ölüm cezası, yargıç ve jüriyi gözyaşlarına boğmuştu. Ancak, kiralık katillerin söylediği gibi en zor ilkidir; sonra işler kolaylaşır. Bir ay sonra, kurbanların sayısı 66'ya çıkmıştı. Genelde, Place de la Révolution'da günde iki ya da üç infaz gerçekleştirilir, içecek ve yiyecek satılan standlar kurulurdu. Hayatın cilvesine bakın! Giyotin sehpasına çıkarken, uzaktan "Sandviçinize soğan, ketçap, mayonez ister misin, abla?" "Çaylar filiz", "Soğuk gazoz" diyen satıcıların seslerine kulak kesiliyorsunuz.

Terör'ün başlatılması, Konvansiyon tarafından yepyeni bir dönemin başlangıcı olarak sunuldu. Öylesine yeni ki, yeni bir takvim bile gerekliydi. 1. Yıl, Cumhuriyet'in ilan edildiği 22 Eylül 1792'den başlayacaktı. Artık yerinde yeller esen Bastille'in arazisine göğüslerinden su akan bir kadının simgelediği Doğa heykeli oturtuldu. Açılış töreninde, Konvansiyon üyeleri birer birer heykelin meme uçlarından dökülen suyu tasla içtiler. Giyotinin yanı başında bir Özgürlük Anıtı dikildi ve 3000 beyaz güvercin uçuruldu. Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu diyecekler çıkabilir, ama böylece insanlık tarihinde yeni bir çağ *başladı*. 2003 yılında, böyle performanslar yeni bir televizyon kanalının açılışında görülebilir. Eğer *Terör* ve yeni takvim bugün başlatılacak olsaydı, kutlama Dorcester'da yapılırdı. Martine McCutcheon son şarkısını playback okurken, bir manken ajansının yolladığı üç iri yarı manken giyotin kurbanı rolüyle defile sunardı. Bu arada Roma togaları giydirilmiş garsonlar tepsilerinde kanepelerle konuklara yetişmeye çalışırken, TV dizilerinden sıkça gördüğümüz kadınlı erkekli ünlü oyuncular paparazzilere poz verme yarışına girerlerdi.

Yeni çağın, en başta akıl üzerinde kurulması öngörülmüştü; ilahi güçlerce görevlendirilen kralların mistik değerlerinin tam zıddıydı bu. Böylece, yeni ay adları da bilimsel içerikliydi. Örneğin, don ayı anlamına gelen *frimaire;* sıcak ay anlamında *thermidor* ve sisli ay anlamında *brumaire* vardı. Tekrarlayalım, böylesi bir tek Fransa'da görülebilirdi. İngiltere'de olsa, biz aylara "Hay Allah! Geceler kısalıyor" ve "Oh be, en azından havalar ılık gidiyor" gibi adlar koyardık. Neyse, böyle bir değişikliğin İngiltere'de olup olmayacağını Allah bilir. Bu ülkede takvim bir kere değişti diye yer yerinden oynamıştı. Gregoryen sisteme geçişte on gün atlanınca, bu on günün hesabını sormak için gösteriler yapıldı. Şöyle sloganlar atılmış olmalıydı:

"Ne istiyoruz?"

"O on günümüzü geri istiyoruz!"

"Ne zaman istiyoruz?"

"Hemen şimdi!"

"Kahrolsun metafizik oyunlar. Yaşasın devrimci takvim mücadelemiz!"

Her ay otuz çekiyordu ve beş artık gün festivallere ayrılmıştı. Ayda onar günlük üç hafta bulunuyordu ve onuncu gün olan *decadi* tatildi. Eski ağırlık ve ölçü sisteminin yerine metrik sistem getirilmişti. En iddialısı da metrik zaman sistemine geçiş hazırlıklarıydı ve bu amaçla birkaç ondalık saat de imal edilmişti.

Tiyatrolardan, haftada üç kez "Brutus, William Tell tragedyalarını ve Devrim'in şanlı olaylarını hatırlatan diğer oyunları" oynamaları isteniyordu.[4] Bu önlemler, tıpkı 70'lerde solcu tiyatroların sahneye koyduğu oyunlar gibi, bir parça yavan sayılır. Tipik bir oyun şöyle başlardı:

Sırtında yabasıyla bir köylü sahneye girer; şişman görünsün diye karnına bir yastık bağlanmış olan soyluya yaklaşır!

KÖYLÜ: Ne hoş bir hava, değil mi ağa?

SOYLU: Bana göre, hava hep hoş. Çünkü biz nüfusun yalnız yüzde 4'ünü oluşturduğumuz halde, toprakların yüzde 66'sına sahibiz. Ne haber? Bir dakika, aşık olduğunu duydum. Doğru mu?

KÖYLÜ: Sahiden, özgürlük aşkı düştü yüreğime. Bir kere halk özgür olma arzusuyla yanıp tutuştu mu, sizden de, Bruswick Dükü'nden de tüm tiranlardan da zengin olacağız!

Kralın sarayı olan Louvre, müzeye dönüştürüldü. Her bölgede aşevleri kuruldu, böylece hem kıt yiyecek miktarı eşit paylaşılıyor, hem yemek sırasında konuşmalar dinleniyordu. Paris'in du Bonconseil bölgesindeki bu aşevlerinden birinde, tam yemek servisi yapıldığı sırada, birilerinin gözüne tabakların hepsinde feodalitenin amblemi olduğu ilişti. Çağrılarak, tabakları değiştirmesi istenen aşevi müdürü, bu isteği reddederek, aşırı hassasiyet gösterenlerin dışarıda yemesini söyledi. Böylece, yemek yiyenler adamın istediği şeyi yaptılar, ama parasını ödemeyi reddettikleri 180 tabağı törenle kırdıktan sonra.

Devrimin mutfaklara yansıyan bir başka sonucu da, bir *pastacı*nın eskiden çok tutulan "Kral Pastası"nın satışlarının düşmesi üzerine, aynı pastaya "*gâteau Marat*" adını vererek yeni bir trend yakalamasıyla ortaya çıktı. Öte yandan, Amerikan yurttaşı olan Bayan Maze, karşı-devrimci puding olarak görülen beyaz kalp şeklindeki tatlıyı servis etmekten kendisini mahkemede buldu. *Daily Telegraph* manşeti atardı: Siyasal doğruculuğun ifrata vardırılması!

Devrimci Fransa'nın çiftçileri hiç de kötü niyetli sayılmazdı. Feodal yükümlülüklerin kaldırılması işlerine gelmişti, ama silah zoruyla üretime zorlanınca, eski şevkleri kalmamıştı. Yiyecek ve odun sağlamanın dışında, *sans-culotte* orduları sanki bir hayır kurumunun askeri kanadı gibi, düzenli ordulara gönderilecek elbiseleri zenginlerin evlerini basarak sağlıyordu. İşte bu yüzden, *Terör* genelde II. Yıl'ın "ekonomik radikalizm"inin fiziksel yanı olarak görülüyordu. Dürüst olursak, ekonomik radikalizm iddiasındaki modern hükümetlerin günü birlik politikalarından çok daha ileri giden bir ekonomik radikalizmdi bu. O dönemde Meclis'te bütçe görüşmelerinin arkasından TV tartışma programları yapılsaydı, bakın nasıl olurdu? Sunucu, açış konuşmasını yapardı: "Sayın Maliye Bakanı'nın bütçe konuşmasının ana

hatları, temel vergi oranlarında hiçbir değişiklik olmayacağı, üç yıl içinde kamu sektörüne iki milyar frank aktarılacağıydı. Ayrıca, çokuluslu şirketlerin yönetim merkezlerine bir ordu gönderilecek, eğer bürokratik boşluklardan yararlanarak vergi kaçırmaya devam ettikleri takdirde bu miktar giyotin zoruyla tahsil edilecektir. Şimdi, sözü ana muhalefet partisi liderine bırakıyoruz. Bakalım, ne diyeceksiniz?" Herhalde böyle bir tartışma programı reyting rekorları kırardı.

DİNDEN İMANDAN ÇIKMAK

Dinlerin özünde, bir gün yazı yazmak amacıyla katıldığım Pantecostal kilisesinde kelimelere nasıl döküldüğünü gördüğüm, bir çelişki yatıyor. Yaklaşık sekiz yüz kişi ilk mısrayı söylemek için öne atıldı. Herkes, başında alkışlamaya başladığına göre, açıkça sevilen bir şarkıydı. Hava, Barry Manilow'un izleyicilerinin "Mandy" söylenirken verdiği tepkiyi andırıyordu. Sözler bir ekrandan geçiyor ve alkışlarla eşlik edilen şarkının sözleri şöyle başlayarak sürüp gidiyordu:

Tanrı'nın Hakimiyeti altındayız
O bütün düşmanlarımızı yakar
Ve dağları eritir balmumu gibi
La la la la la

Dinin sorunu, ruhsal mesaj ne denli acı verici ve kıyamet gününü hatırlatıcı olursa olsun, sonunda maddi dünyanın gerçekliğine uymak zorunda olmasında yatıyor. Sürekli veba salgınları, savaş ve eşkıya tehdidi altında yaşayan bir on altıncı yüzyıl köyünde, Tanrı'dan düşmanları öldürüp, dağları eritmesinin beklenmesi, ortamla mükemmel bir şekilde uyuşuyordu. Fakat, modern İngiltere'de bu bir parça aşırıya kaçıyor; böylece kimse şarkıda söylenen bu sözlere anlam yüklemiyor, çünkü ciddi bir şeyler anlatmak istediğinizde, bunu tef çalarak söylemeniz gerekmez.

Bu süreç, dini tüm ideolojilerin en esneği haline getiriyor. Jüpiter'in uydularının keşfedilmesiyle, Tanrı fikrinin kendisinin temelinden sarsıldığını düşünen Katolik Kilisesi, şimdi modern fizik ve astronomi ile mutlu bir şekilde yan yana yaşarken, bir zamanlar temel gördüğü hemen hemen bütün kavramları çöp sepetine sallamıştı. Darwin'in evrim teorisinin Hıristiyanlıkla bağdaşmadığında ısrar ettikten sonra, Anglikan Kilisesi şimdi Tanrı'nın muhtemelen evreni altı günde yaratmamış olduğunu hevesle kabul etmeye hazır görünüyor. Aslında, her Katolik ve Anglikan papaz ve haham, bütün sistemlerinin dayandığı Eski ve Yeni Ahit'in yoruma tabi tutulması gerektiği konusunda hemfikirdir. Sanki önceki ifadeleri çürütülen bir cinayet sanığının, mahkemede, "Yedi otuzda sinemada olduğunu söylediğimde, bunu gerçek anlamda değil, bir metafor olarak kullanmıştım" dediğini düşünün.

Dolayısıyla, birisinin dini, inançlarıyla ilgili çok az ipucu verir. Militarist bir Musevi de olabilirsiniz, barışçı bir Musevi de; Thatchercı bir Hıristiyan da olabilirsiniz, sosyalist bir Hıristiyan da. Herkes kendi dinini fikirlerini destekleyecek bir tarzda yorumlar. Başka bir deyişle, din genelde sorun teşkil etmez. Kuzey İrlanda'da Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışma, dinden değil, sivil haklardan doğdu. Katolik ve Protestan çocuklar kavgaya tutuştuğunda, Katolikler, "şu küçük ekmek parçasının İsa'nın bedeni olduğunu öğreninceye kadar taş atmaya devam edeceğiz" diye düşünmez.

Aynı şekilde, Cliff Richard'ın müziğinden hoşlanmayışımın nedeni, dini olması değil, çünkü Bob Marley ve Arathe Franklin'in müziği de öyle. Cliff'in müziğinin derdi, adamın sahtekarlığında yatıyor, ticaretle karışık ruhsuz bir faaliyetten başka bir şey değil yaptıkları. Sanki bütün nüfusu sularda boğan bir Tanrı'yı bir kutu kayısı ile yatıştırabilirmişsiniz gibi, en önemli olayı Ekin Festivali olan ruhsuz, kupkuru bir din bu.

Bir dinin yorumlanma tarzı, ona inananların hayatlarını yansıtır. Ve devrimci Fransa'da maddi dünya değişmişti. Katolik Kilisesi, artık devrimden beri başlıca toprak sahibi olduğu için

kınanıyordu; çünkü önde gelen dini liderler yeni anayasaya bağlılık andı içmeyi reddetmişti. Çok sayıda insan artık Kilisenin kendilerine reva gördüğü düşük statüyü kabul etmekten kurtarmıştı kendisini. Böylece, Katolikliğin yerine, şehirlerde akla tapınma olarak başlayan yeni bir din doğdu. Notre Dame'ın yeni adı "Akıl Tapınağı" olurken "Göklerdeki Babamız" duasının yeni *sans-culotte* versiyonu yazıldı:

Ey göklerde olan babamız, en yürekli savunucuların olan Fransa Cumhuriyeti'ni ve Sans-Culotte'ları koru.

Pitt, Coburg ve bizi aç bırakmak için birleşen tüm tiranların iğrenç çabalarına karşın, gündelik ekmeğimizi bize bugün ver.

Ve bizi taklit eden Köle Ulusları bağışladığımız gibi, Fransa'yı temizlediğimiz Tiranları bu kadar uzun süre desteklediğimiz için günahlarımızı bağışla.

Onların zincirlerinden kurtulmalarına, özgürlük arayışlarına destek ol yarabbi!

Bizim gibi kendilerini Soylular, Papazlar ve Krallardan kurtarsınlar. Amin![5]

Kim bilir, Tanrı varsa, bir parça yenilikten hoşlanmış olabilir, çünkü binlerce yıldır her hafta aynı dualardan bıkmış olmalı. Ayrıca, cenazelerde, öleni "ebedi uykusu"na uğurlamak da yaygın bir uygulama haline gelmişti.

Yeni dinin önde gelen müminlerinin birçoğunun sorunu, bazı insanların hâlâ eski dine bağlı kalmış olmasının nedenini kabul edemeyip, yasalarla sorunu hal yoluna koyabileceklerini sanmalarıydı. Böylece, yeni oluşturulan *sans-culotte* ordusu, kırsal bölgelerde Hıristiyanlıktan caydırma kampanyasına başladı. Ancak, tiranlıktan ne kadar kurtulursa kurtulsun, kırsal bölgelerde hayat hâlâ doğal güçlerle şartlanmıştı. Üstelik, din adamlarının cemaatte oynadığı rol, şehirdekinden çok daha önemliydi. Ve radikalleşme süreci Paris'teki kadar, örneğin

Göklerdeki Babamız duasını yeni baştan yazacak kadar ileri gitmemişti. Köylülerin çoğu pazar gününü ortadan kaldıran yeni takvimden dehşete düşmüştü. 1970'lerde İngiltere'de yetişen herkes böyle bir durumu şaşkınlıkla karşılardı. Pazar demek boş caddeler, erken kapanan barlar ve TV'lerdeki kötü pazar programları demekti. Ancak, modern İngiltere'de bile pazar gününü değiştirme çabaları milli bir galeyan yaratır, herkes günün özel statüsünün korunmasında ısrar ederdi. Devrimci ordudan böylesi tavizler beklenemezdi. Cephane yapmak için eritilmek üzere tüm kilise çanları ve gümüşe el koyduklarından, kırsal nüfusun yakında kiliselere gerek duymayacaklarını ilan etti.

Hıristiyanlıktan caydırma çabalarında direnişle karşılaştığında, *Sans-culotte* ordusu şok yaşadı. Her şey bu kadar toz pembe ve berrak görünürken, neden ötekilerin göremediğini anlayamayan yeni dönmeler de aynı şoku yaşarlar. Hébert yandaşlarından biri tarafından yazılıp, köylerde dağıtılan bir broşür, papazların "kocaları kandıran, onların karılarını baştan çıkaran ve piçler yaratan beş para etmez dilenciler" olduğunu söylüyordu. Bu ordular madenlere el koyduğu gibi, haçları kırıyor ve art arda yapılan törenleri yasaklıyordu. Örneğin Vauquoy adlı bir komiser, köylüleri yağmaladığı bir kilisede tarihi bir olaya tanıklık etmeye çağırdı. Minberde şarap içerek, "Allah varsa, beni burada herkesin gözü önünde çarpsın!" diye bağırdı.

Picot-Belloc adlı bir komiser ise, ayin sırasında tıka basa dolu kiliseye alayıyla daldı ve minbere ilerledi. Cemaate doğaçlama bir vaaz verdi: "Tanrı yoktur, Şeytan yoktur, cennet ve cehennem de yoktur, İsa frengili, annesi orospuydu. Cemaat kendisini kurtarmak için papazlarından kurtulup, azizlerini yakmalıdır!" Ancak böylece Kilise Koroları izlenmeye değer bir hale gelecekti!

Başka alaylar, amaçlarının köylülere akıl dinini aşılamak olduğunu ilan ettiler. Bir komiser bu amaca ulaşmak için "Bütün papazlara evlenmeyi emrettiğini" söylemişti. "...Yirmi kadarı iki ay içinde evleneceğine söz verince, onlara eş bulma görevi de

bana düştü." O zaman televizyon olmadığına şükretmiş olmalıydılar, yoksa iyi reyting getiren "Benimle Evlenir misin?" benzeri bir program olurdu. İki ay süreyle papazların her hareketi gizli kamerayla izlenip, evlenme vaatlerini yerine getirip getirmedikleri seyircilere canlı olarak gösterilirdi. Elenenler ceza olarak, bir *sans-culotte* ordu birliğinin karşısına çıkarılırdı.

Bununla birlikte, bu nazikçe ikna çabaları, köylünün Kilise'ye bağlılığını sarsmadı. Kilise'yi ortadan kaldırarak, inancı da ortadan kaldırma girişimi felaketle sonuçlandı. On sekizinci yüzyılda, Fransa'nın kırsal bölgelerinde, köylüye herhangi bir kontrol duygusu veren tek güç batıl inançlardı. Takımlarının galibiyeti üzerinde zerre kadar payları olmadığı gerçeğini kabullenmeyip, uğur getirsin diye takımın rengiyle yüzünü boyayan futbol fanatiklerini andırıyordu davranışları. Hıristiyan dini inançları dışında, köylülerin çoğu kehanetleriyle dehşet saçan yörenin falcılarına da inanıyordu. Vaucluse'daki bir köyün fırıncısı, devrimin tüm olaylarının Nostradamus'un kehanetleri arasında yer aldığını söylüyordu. En azından, adamın 1790'lı yıllarda fırıncı olması bir mazeret sayılabilir. Peki ya günümüzde sırf İnternet'te e-postasına gelen mesajdan okuduğu için "Nostradamus, doğuda sakallı bir adamın mağarasından Batı'nın iki devine yıldırımlar yağdıracağını, doksan dokuzuncu katın aşağısında kalanların yırtacağını, diğerlerinin ayvayı yiyeceğini söylemişti" diye ortalığı velveleye veren angutların ne mazereti olabilir?

Sans-culotte ordusu, ekonomik hedeflerine ulaşmakta bir hayli başarılıydı oysa. Yiyecek stoklayan ya da yasal tavan fiyatın üzerinde satarak fahiş kâr elde etmeye çalışanlara estirdiği terörle göz açtırmamıştı. *Sans-culottes*'ların *Terör* ordusu, bir conta değiştirmek için servetinizi isteyen ya da bozulan arabanızı tamirciye çektirmek için iki yüz papelinize göz diken çekicilere şöyle bir görünse, çok takdir toplamaz mıydı?

ASKERLİK HAYATI

Sans-culotte ordusu gibi, *Terör* sırasında düzenli ordu da eski kraliyet ordusundan ayırt edilemez hale gelmişti. Ücret öde-

meyi reddettiği halde, binlerce gönüllü kendi silahlarıyla katılmıştı bu orduya. Subaylar askerlerin oyuyla her an görevden alınabiliyordu. Kadınların da askere alınması, İngiliz ve Amerikan ordusundan iki yüz yıl önce gerçekleşmişti.

Birlikler ortalama on beş kişiden oluşuyordu, çünkü askerler arasında yoldaşlığın en çok gelişebileceği birimlerin bu sayıdan oluşabileceğine inanılıyordu. Ancak disiplin eskisinden sertti. Bir piyade eri, altı bandocunun bir hafta firar edişinin hikayesini yazmıştı. Çocuk yaştaki askerler yakınlardaki bir köye kaçmış, bir eve zorla girerek, yaşlı kadının mücevherlerini çalmıştı. Kışlaya döndüklerinde, komutanlardan biri firarileri saptamış ve en büyük ikisinin kurşuna dizilmesini emretmişti. Piyade eri devam ediyor: "Daha büyük olanı ölümü metanetle karşıladı, ama küçüğü 'anneciğim, anneciğim!' diye yalvarmaya başladı. Bu trajik sahne karşısında, bütün askerler ağlamaya başladı."[6]

Taburların bünyesinde siyasi kulüpler kuruldu ve konuşmacılar askerlere cesaret aşılamak için cepheyi ziyaret ederken, binlerce özgür gazete dağıtıldı. Konuşmacıların en popülerleri Danton ve St. Just'tü. Bu devrimin ne kadar yol almış olduğunu görmek için, burada durup soluklanalım biraz. Beş yıl evvel, insanın bağlı bulunduğu sosyal sınıf dışında bir statüye yükselebileceğini aklı almazdı. Şimdi bütün ordu annesinin mücevherlerini çalmaktan içeri tıkılmış olan 25 yaşında bir gence hayrandı! Siyasi kukla tiyatroları kışla ve ordugahları dolaşırlardı. Dunkerque'teki kukla gösterisinde, "kralları ve imparatorları simgeleyen kuklaların, kenarlarına 'taçlı kalpazanlar' yazılı üstü açık bir arabada zincirlendiği!" anlatılmıştı.[7]

1793 Ağustosunda, yeni askerlik yasası kabul edildi ve Cumhuriyet'in savunması her yurttaşın görevi kılındı. Bir milletvekili, "Her araba imalatçısının, marangozun ve doğramacının işi tüfek dipçiği, top kundağı, barut sandığı ve araba imal etmektir" demişti. "Çilingir, demirci, makine işçisi ve dökümcüler sadece ve sadece silah imalatıyla uğraşacaktır." Benzer koşullarda modern İngiltere'nin ne kadar savunmasız kalacağını bilmem anlatabildim mi? Liderlerimiz 'Ulusa Sesleniş' konuşmasında "Cafe çalışanla-

rımız orduya hazır kahve imal edecekler" derlerdi. "Muhasebecilerimiz gelecek mali yılda ordunun harcamalarının nasıl vergiden düşürüleceği üzerinde mesai yapacak, yapımcı şirketlerimiz düşmanın kukla gösterisini yapan adamın ipliğini pazara çıkaran bir belgesel hazırlarken, dansözlerimiz sırf yılbaşı gecelerinde değil, her Tanrının günü düşmanın dikkatini dağıtacaktır!"

Ordunun devrimci karakteri düşmanı sersemletmişti. Örneğin, Avusturya ordusu Fransa taşrasında ilerlerken, neden yerli halkın büyük kesiminin üzerlerine ateş yağdırdığını bir türlü anlayamamıştı. Avusturyalılar, Lüksemburg halkına bir uyarı yaparak, Fransız ordusu "sizi özgürlük ve eşitlik palavralarıyla kandırıyor!" demişti. İnsanın içini sızlatan bir dokunaklılıkla devam ediyordu: "Şimdiye kadar, nefret edilen kölelikten kurtarmak istediğimiz ülke sakinlerinin huzur içindeki konutlarına hep saygılı davrandık." Sonunda, eğer yerel halk kendi mevzilerinden onlara bir daha saldırırsa, bizden günah gitti diyerek, verecekleri cevabı önceden söylüyorlardı. "Ülkenizdeki on köyü yakarak misilleme yapacağız ve üzerimize ateş açılan her yer... yakılıp kül edilecektir."

Bu özenli diplomasi sayesinde, kaç kişinin kralcı saflara kazanıldığına dair bir belge yok, ne yazık ki! Bu, bana Amerika'nın Sırbistan'ı bombalaması sırasında, ABD'nin eylemine karşı çıkan bir grup Sırp protestocuyla görüşen kadın gazetecinin söylediklerini hatırlattı. Gazeteci, protestoculardan birinin Amerikalıların bölgeyi kontrol etmek için ülkeyi bombaladığını söylediğini aktarmıştı. Gazeteci hanım, bunun üzerine lafa girmiş, ama "Onlara hiç kimsenin Avrupa manzarasındaki nefret yüklü bir lekeyle ilgilenmediğini anlatmaya çalıştıysam da dinletemedim"[8] diyordu. Vay anasına, demek ki bu kadar sağlam bir gerekçe bile onları ikna etmeye yetmemiş. Eğer bazı insanlar mantıklı bir açıklama duymak *istemiyorlarsa*, ne yapalım, bu da onların sorunu!

Lüksemburg örneği tipikti. Ölen Prusyalı subaylardan birinin üzerinde bulunan bir mektup, koalisyon askerlerinin genel umutsuzluğunu ifade ediyordu:

Fransız *émigrés* iyi kralımızı ve tüm yabancıları en iğrenç bir biçimde kandırdı. Bize, boy gösterir göstermez karşı-devrimin gerçekleşeceğine garanti vermişlerdi. Ayrıca, bize Fransız askerlerinin devşirme ayaktakımından başka bir şey olmadığını ve ilk silah patladığında, tabanları yağlayacağını da söylemişlerdi... Fransız askerleri hiç de söylenildiği gibi çıkmadı... bizim generallerimizin hayranlığını kazanacak bir gelişme gösterdiklerini görüyoruz.[9]

Fransa içindeki iç savaşta da devrimciler ağır basmaya başlamıştı. İç savaşın dehşeti o kadar büyüktü ki, şöyle bir deyim türetilmişti: "İngilizlere karşı bir yıl savaşmak, Vandée'de bir ay savaşmaktan iyidir!"[10] Bu deyime en fazla bozulanlar İngilizlerdi herhalde; belki de iki tarafa bir açıklama göndermişlerdi: "Ne yani, bize yumuşak mı demek istiyorsunuz?"

İç savaşın iki cephesinde de katliam korkunç boyutlardaydı. Bütün Fransa'da, *Terör* döneminde yaklaşık 40 bin kişi idama mahkum edilmiş, infazların yüzde 70'den fazlası iç savaş bölgelerinde gerçekleşmiş, en sonunda zaferi kazanan Cumhuriyetçiler olmuştu. Savaş, *sans-culottes'ların* kitlesel seferberliği, Fransız toplumunun her alanının bir tek hedefe kilitlenmesi ve *Terör*'le kazanılmıştı. Bütün alışkanlıklarda olduğu gibi, sorun bir kere başladınız mı, bırakmanın son derece zor olmasıydı.

ŞEREFİNİ AYAKLAR ALTINA ALAN BİRİ DAHA

1794 ya da I. ve II. Yıl'ın olayları o kadar hızlı gelişmişti ki, ilk sahnelerde ön planda yer alan bazı kahramanlar, oyundan dışlanmıştı. Pembe dizilerde de ilgi çekmeyen bir karakter, artık her hafta yerine ayda bir ekranda görünür, o da olmazsa öldürülmez mi? Şimdi dönelim Marie Antoinette'e. Sanki dizinin yazarları aniden Kraliçe'yi unuttuklarını hatırlamış ve son kez görünüp, öldürülerek sahneden kayıp gideceği son bir sahne planlamışlardı. Zaten yürekler acısı olan yaşadığı çıkmaz, bir ziyaretçinin içinde firar planı olan bir karanfili ona verirken yere düşürmesiyle iyice kötüleşmişti. Hébert, hemen Kraliçe'nin kelle-

sini isteyerek tepki vermiş, gazetesinde onu siz idam etmezseniz, bu işi ben kendi ellerimle yapacağım diye tehditler savurmuştu. Hébert solcu bir taksi şoförünü andırıyordu. Gazetesinin lejandını "*Pis aristokrasi sadece ipten anlar -anladıkları tek dil bu*" yapsaymış iyi edermiş.

Marie Antoinette, bugün de ziyaret edebileceğiniz Conciergerie'de tutulmuştu. Kaldığı eski odanın yanında bir levha dikkat çekiyor: "Hapishanede geçirdiği aylar boyunca, büyük bir cesaret ve gurur örneği sergiledi!" Bütün zamanını şarkı söyleyip, dans ederek de geçirse, kimse onu bu yüzden suçlayacak değildi. Yalnız, bu levhada yazılanlar BBC'nin saray muhabiri Jennie Bond'un nerede Kraliçe ile ilgili bir haber olsa oraya gönderildiğinde söylediği laflara çok benziyor. Bond, Kraliçe'nin durumla mükemmel bir biçimde başa çıktığını ve değerlendirdiğini, mevcut koşullarda büyük bir cesaret ve gurur örneği sergilediğini söylüyor, başka bir şey demiyor. Ama, bu sadece resmi bir açıklama olarak görülebilir, zira kim şöyle diyebilirdi ki: "Vallahi, sayın seyirciler bu kadının neler çevirdiğini anlamadım. Bana kalırsa, soğuk, mesafeli, gıcık, boş kafalı kadının teki. Şimdi stüdyoya bağlanıyoruz!"

Kraliçe hapisteyken, Hébert kendi kafasından hikayeler uydurmaktan geri kalmamış, sabık Kraliçe'nin gardiyanından kadının sekiz yaşındaki oğluyla ensest ilişkisi olduğunu duyduğunu ilan etmişti. Mahkemede isnat edilen asıl suç dış güçlere yardım etmekti, oysa oğlu da tanıklığa çağrılmış ve ensest suçu eklenmişti. On altı saat süren mahkemeden sonra –kaçınılmaz olarak– suçlu bulunmuştu. Ertesi gün, onu giyotin sehpasına götürmek üzere hazırlanan arabaya gözü iliştiğinde, ne kadar külüstür olduğuna şaşırdığını söylemişti. Oysa, üç yıl önce gösterişli bir araba yerine böyle bir külüstürle kaçmayı deneseydi, şimdi cezaevi arabasına kalmayacaktı.

İnfazdan sonra, cesedi öğlen yemeği molası vermiş olan mezar kazıcılarına teslim edildi; bu yüzden adamlar yemeklerini bitirinceye kadar kesik başı çimenlerin üzerinde kaldı. Bu süre, ilerde Madam Tussaud olarak ünlenecek kadına kesik başın ya-

nında oturup, balmumundan bir maskını çıkarma zamanı sağladı. Böylece, işçilerin karınlarını güzelce doyurmaları için gönderilmesi, Kraliçe'ye yapılan son kıyak olmuştu.

Son yaptığı cellat Sanson'un ayağına basmak olmuş, "Mösyö, özür dilerim, istemeden oldu" demişti." Onu savunanlar bunu kraliçenin sakar ama karınca ezmez biri olduğuna, sonuna kadar uygar ve iyi niyetli olarak kaldığına örnek gösteriyorlar. Bence ona kötülük ediyorlar, çünkü şirret kadın celladın ayağına kasten basmıştı. Haydi bakalım, buna ne diyeceksiniz?

KELLELER DÜŞMEYE BAŞLIYOR

Şüpheliler Yasası kabul edilir edilmez, Konvansiyon'dan ihraç edildikten sonra kaçan Jirondenlerin yirmi bir liderinin geleceği de kararmıştı. Marie Antoinette'in ölümünden sonraki günlerde, onlar da mahkemeye çıkarıldı ve bir hafta içinde, Robespierre'in arzusu hilafına, suçlu bulundular. Kuşkuların kemirdiği Camille Demoulins, "Tanrım, onları ben öldürdüm!" diye haykırıp bayıldı. Bazı sanıklar inlemeye başladı. En çok Valaze inliyordu. Brissot, arkadaşına cesaret vermek için eğilip korkmamasını söylediğinde, Valaze gizlice mahkemeye soktuğu bir hançerle kendisini hançerlediğinden inlediği cevabını verdi. Sanıkların yarattığı en büyük sorun bu olmuştu, oysa mahkeme hiçbir şey olmamış gibi gayet soğukkanlı davranmıştı. Valeze'in cesedi sanık arkadaşlarıyla birlikte, mahkemenin alt katındaki hücrelere sürüklenmiş, sonra salona geri getirilip, ölmüş olmasına rağmen ölüme mahkum edilmişti. Ertesi sabah giyotine gönderilecek olan öteki Jirondenler geceyi felsefe tartışmalarıyla geçirmiş, cezaevi arabalarında ayakta "Marseillaise" söyleyerek gitmişlerdi ölüme.

Devrimin yeni aşamasına geçilmişti. Şimdi Konvansiyon'un kurbanları yalnız soylular ve hanedan üyeleri değil, devrim kıvılcımının yakılmasına katkıda bulunanlardı da. Astronom Bailly, yazar Barnave ve geri kalanlar sırayla giyotin sehpasına çıkarıldılar. Velaze'in cesedi en sona bırakıldı ama zaten kitlenin ilgisinden de eser kalmamıştı.

Madam Roland ayrı yargılandı. Son ziyaretçisi kılık değiştiren eski sevgilisi Sophie Grandchamp oldu. Madam Roland, Sophie'den "olup bitene tanıklık etmesi için" infazda hazır bulunmasını istedi.[12] Bu kadar ünlü bir insanın giyotine çıkarılmasında hazır bulunacak büyük kalabalığı düşünerek, Sophie'nin tam duracağı yeri saptadılar. Madam Roland'ın onu görebileceği Pont-Neuf köprüsünün ucu. Orada son kez bakışmayı başardılar. Sophie, "Onun gözlerinde bu son ve unutulmaz randevuda, beni görmekten gelen sevinci gördüm" diye yazmıştı. Madam Roland'ın son anlarıyla ilgili anlatılanlar çelişkili olmakla birlikte, tümü de madamın son savaşını kazandığında ısrarlı. Giyotin sehpasında, kara para aklama suçundan hüküm giyen bir adam, korkudan titriyormuş. Bazı ifadelere göre, adamın perişanlığını görünce, "nasıl öleceğini göstermek" için önce gitmekte ısrar etmiş. Oysa bir biyografide, "başımın yerlerde yuvarlanmasının acısını görmeni istemem" diyerek ikinci gitmek istediği yazıyor.[13] Dünyaya muhteşem bir elveda demeyi kafanıza koymuşken, "Alçak gazetecilerin bunu da yalan yazacağına bahse girerim" diye düşünmeniz ne acı!

Mösyö Roland, karısının idama mahkum edilip, giyotinde son nefesini verdiğini öğrendiğinde, hâlâ kırsal bölgede gizlenmekteydi. Bourg-Baudoin köyüne kadar üç-dört kilometre yürüyüp, bir banka oturdu. Belki de kızıyla evlenme isteğine direnen Madam Roland'ın babasıyla giriştiği uzun kavgayı, eğer devrim hayatlarına bıçak gibi girmeseydi, yavan geçebilecek hayatlarını düşündü. Kim bilir, belki de karısında gizli kalmış yeteneklerin devrim olmasaydı, belki hiçbir zaman keşfedilmemiş olacağını da düşünmüştür. Eğer bir memur karısı olarak kalsaydı, kafası kesilirken son saatlerinde bu kadar metanet gösteremeyeceği de belki aklına gelmiştir. Ancak Mösyö Roland'ın aklından neler geçeceğini hiç bilemeyeceğiz, çünkü oturduğu bankta kılıcını kendisine üç kez sapladı ve orada öldü.

Kaçan Jirondenlerin hepsi yakalandı ve Paris'e geri dönüp, sağ salim yaşamayı başaran travesti Louvet dışında giyotine gönderildi. Buzot ve Pétion aylarca izlendi. Madam Roland'ın sonunu işittiğinde, Buzot hayatının en ümitsiz anlarını yaşama-

ya başlamıştı. En sonunda, yakalanmak üzere olduklarını anlayan bu ikisi, bir tarlada yere yatıp, kendilerini başlarından vurdular. Buzot'nun cebinden *Marat'nın Koltuğunda Oturan Şeytan* adlı kitap ve Madam Roland'ın sedef kakma bir resmi çıktı.

KÖLELERE ÖZGÜRLÜK

İngilizlerin, modern köleliği ortadan kaldıran ulus olarak kendilerini övmesi tarihin cilvelerinden biridir. Bunu yapabilmelerinin tek nedeni, en başta köleliği uygulayanın kendileri olmasıdır. Karındeşen Jack cinayetlerine ara verseydi, kadınları öldürmeye son verdiği için kahraman mı ilan edilecekti yani! Ancak, kölelik sona erdirildiğinde, Fransızları şapa oturtma arzusu bunda etkili olmuştu. İngiliz sömürgeleri özgür emek kullanarak daha kârlıyken, Fransız egemenliği altındaki şeker plantasyonları kölelikle daha kârlı çalışıyordu. İşte bu yüzden eğer İngilizler San Domingo'nun yönetimini ele geçirseydi, köleliği geri getirmek için ellerinden geleni yapardı.

Köleliği ortadan kaldırma niyetinde samimiyetinden kuşku duyamayacaklarımız arasında, köleleri silahsızlandırmak amacıyla San Domingo'ya gönderilen, ama kralcı darbeyi bastırmak amacıyla onları silahlandıran Jironden Sonthonax da vardı. İspanyollar ve İngilizler adayı yeniden ele geçirip, köleliği geri getirme fırsatı bulduklarında, Sonthonax onlara meydan okumuştu: "Evet, San Domingo halkının tekrar köleliğin zincirlerine bağlandığına izin vermektense, bin kere ölürüz, daha iyi!"[14]

Yabancı orduların karşısında sadece Sonthonax'ın değil, komutası altında 5000 kişiyi eğiten Toussaint L'Ouverture'ün de yönettiği 100 bin eski köle vardı. Dağlı milletvekilleri Jirondenleri kovduktan sonra, köle liderleri Dağ'ın desteğini kazanmaya çalıştı. Üç kişilik bir heyet -bir eski köle, bir mulatto ve bir beyaz adam- Paris'te Konvansiyon'la görüşmek üzere San Domingo'dan yola çıktı. İlk günlerinde, Konvansiyon başkanı onları resmen selamladı, ertesi gün eski köle Bellay yaptığı konuşmada köleliğin resmen ortadan kaldırılması ve bunu geri getirmeye çalışan yabancı ordulara karşı savaşmak gerektiğinden söz etti.

"Anayasayı yaparken mutsuz zenciler gözümüzden kaçtı. Hatamızı tamir edelim. Zencilerin özgürlüğünü ilan edelim" diyen bir önerge verildi.[15] Siyah ve mulatto delegeler birbirlerini kürsüde kucakladı ve kölelik resmen kaldırıldı. Bunun, tarihin değilse bile, Fransız Devrimi'nin hayati ve yakıcı bir anı olduğunu sanabilirsiniz. Fakat yanılırsınız. Devrimci Fransa'nın yaydığı, birçoğu gerçekten de korkunç ve zalimce olan bütün dehşet ve kan dökme hikayelerinin ortasında, köleliğin kaldırılmasının sözü ne kadar geçmiştir? Tarihçi diye bilinen Simon Schama, dokuz yüz sayfalık kitabında bu konuda tek satır yazmamıştı. Allah'tan o zaman bunun etkisiyle ilgili bir ayrıntı biliniyor, çünkü bir milletvekili izleyiciler arasında görülen bir olayı haber vermek için kürsüye çıkmıştı: "Konvansiyon oturumlarına düzenli olarak katılan siyah bir kadın yurttaş, kardeşlerine özgürlük verdiğimizi görünce sevinçten bayıldı. Bu durumun zabıtlara geçirilmesini talep ediyorum."[16]

11. Bölüm Notları

1 Pernoud and Flaissier, The French Revolution – History in the Making, s. 223, (Londra, 1960)
2 age., s. 226
3 Soboul, The French Revolution, s. 342
4 age., s. 569
5 McGarr, Marxism and the French Revolution (Londra, 1993), s. 68
6 Documents of the French Revolution, s. 289
7 Forrest, Soldiers of the French Revolution (Durham, USA, 1990), s. 110
8 Polly Toynbee, Guardian, May 1999
9 Documents of the French Revolution, s. 296
10 age., s. 299
11 Fraser, Marie Antoinette, s. 412
12 Eaton, The life of Madame Roland, s. 312
13 age., s. 322
14 James, The Black Jacobins, s. 111
15 age., s. 114
16 age.

12
Her Şey Sarpa Sardı

Rahibeleri düzenler, kiliseye girer sonradan
Tecrübe ile sabittir, atmıyorum kafadan

YAPRAK DÖKÜMÜ

Köleliğin kaldırılmasından hemen sonra görülen bir olay, savaştaki zaferlerine rağmen, cumhuriyet hükümetinin ne kadar pamuk ipliğine bağlı olduğunu gösterdi. Arnatörlerden Konvansiyon'a "Zencilerin Azat Edilmesi Münasebetiyle" bir dilekçe gönderildi. Şöyle başlıyordu: "Bravo! Basın büyük icraatlarınızın detaylarını bize aktardığında, tüm işyerlerimizden yükselen çığlık buydu mösyöler. Tabii ki, boş vakitlerimizde gazeteleri didik didik okumadan başka bir şey yapmadık, zira yapacak başka işimiz yoktu. Bırakın yeni tekne imalatını, vatanın bütün tersaneleri boş yatıyor. Çıkardığınız yasa sayesinde, 300 bin işçi insan hakları ve anayasa hakkında çene çalmaktan başka bir iş yapmıyor."[1]

Silah tüccarları, tilki avcıları, savunulması mümkün olmayan davranışlarını "iş alanı yaratıyor" gerekçesine sığınarak savunmayan var mı? Bir TV tartışma programında bir kiralık katilin "Peki ya bizim yarattığımız iş alanlarına ne diyorsunuz?" diye bağırdığını hayal edin. "Bir kere, biz olmasak daha az cenaze levazımatçısı olacaktı, şeffaf bant ve tebeşir talebi daha az olacaktı, artı ne zaman bir çalışanı öldürsek, gelecekte devletten işsiz-

lik yardımı veya emekli aylığı alacak bir kişi daha eksiliyor." Keza, cumhuriyetçi Fransa'nın tersane sahipleri, azat edilmiş bir kölenin gözlerinin içine bakıp, "Siz şimdi kıçınızdan kurşunu yemeyeceğiz diye sevinin bakalım. Ama şimdi söyleyeceklerimi duyunca, sevinciniz kursağınızda kalacak. Bu hafta dört kişiyi daha işten çıkarıyorum!"

Bu dilekçe, II. Yıl'ın radikalizmi ile karşılaştığında, burjuvazinin en zengin tabakasının tutumunu ortaya seriyor. Adamların iktidarın kral ve soyluların elinden alınması fikrinin tamamen arkasında durmakla birlikte, eşitlik, parasız eğitim, feodal amblemli tabakları kırmak ya da köleliği ortadan kaldırmak gibi boş işlerle uğraşacak vakitleri yoktu. Bütün bunların sürüp gitmesine bir diyecekleri yoktu, çünkü *sans-culotte'lar* ile özel ilişkideki Dağ'ın savaşı kazanabilecek tek kuvvet olduğu apaçıktı. Burjuvazinin bu kesimi pragmatik bir topluluk olduğundan, eğer Cumhuriyet'i korumak için terör ve radikalizm şartsa, bunlara geçici olarak hoşgörü göstermeye hazırdı. Fakat, gene de "Köleliği kaldırmak mı? Dünyanın neresinde görülmüş bu? Bu siyasal doğruların ifrata vardırılmış hali!" diye feryat etmekten de geri kalmıyordu.

Aynı zamanda, Jirondenlerin tasfiyesine rağmen, devrimde bölünmenin hâlâ sürdüğü anlamına da geliyordu bu. Hébert grubu ve Enragé'ler, radikalizme bel bağlıyor ve *Terör*'ü benimsiyordu. Hébert'in bir yandaşı, "Bir Devrimci Ordu müfrezesi bir köye geldiğinde, yörede zengin çiftçi olup olmadığını araştırmalı. Eğer bulursa hemen giyotinde kafasını kesmeli" diye yazmıştı.[2] Eğer Hébert'in elinde uygun iletişim teknolojisi olsaydı, yoksul köylülerin pazar sabahları çiftçileri telefonla arayacağı bir çağrı merkezi kurardı: "Bak, birader duyum aldık, hesabın bayağı yüklüymüş! Hesabından nasıl kurtulacağını bize söyleyebilir misin? Yani, ayın 25'ine kadar hesabında beş kuruş kalmayacak, yoksa kelleni uçururuz, anlaşıldı mı? Özür dileriz, abicim, her zamanki muamelemiz böyle. Sonra, biz de emir kuluyuz!"

Danton, Desmoulins ve yandaşları, *Terör*'ün kontrolden çıkmakta olduğu uyarısı yaptılar. Danton, Jirondenlerin mahkeme-

si sırasında o kadar paniklemişti ki "sağlığının kötüleştiği" gerekçesiyle, bir aylığına ortadan kaybolmuştu. Robespierre'in hizbi orta yolcu sayılabilirdi. Bu görüş farklarına rağmen, yönetim her çocuğa parasız, zorunlu ilk öğrenim hakkı getirmek ve evlilik dışı doğan çocuklara anne babalarının mirasını edinmelerine imkan tanımak gibi yeni olağanüstü yasalar çıkarmaya devam etmişti.

Robespierre bir sonraki hedefin, toplumun bazı alanlarının kontrolünü yeniden almaya başlayan Enragé'ler olması gerektiğini hissetti. *Sans-culotte* hareketini tavan fiyat sorununa "kafayı takmak"la suçlayıp, özellikle Devrimci Kadın Derneği'ne karşı saldırıya geçti. Dernek tavan fiyat yasalarının daha sert uygulanmasını ve fahişelerin topluma uyum sağlayacak şekilde rehabilite edilmesini talep ediyordu. Konvansiyon derneği yasakladı. Derken, milletvekilleri Hıristiyanlıktan caydırma programına karşı olduklarını ilan ettiler.

Devrim liderlerinin sorunu biraz da nüfusun azınlığını oluşturan burjuvaziyi temsil etmeleriydi. Montagnard'lar azınlığın azınlığıydı. Şimdi bu azınlık bile parçalanma sürecindeyken, her hizip yavaş yavaş durumun farkına varıyordu. Daha küçük bir azınlığın kendi iradesini dayatması için diğer hizipleri mutlak tasfiye etmesi gerekliydi. Hébert yeni bir ayaklanma için kumpaslara başladığından, yakın dostlarıyla birlikte tutuklanarak, mahkemede idama mahkum edildiler. Sonuçta, onlar da giyotine kurban gitmişler ve her şey tamamen sarpa sarmıştı.

"SIRADAKİ!"

Sol zaman zaman adamı çıldırtacak kadar bağnaz olabiliyor. Bir keresinde "Sosyalizmde Spor Olacak mı?" adlı bir seminer dinledim. Konuşmacı, sosyalist toplumda kimsede spor yapma arzusu olmayacağını, çünkü herkesin trekking gibi daha tatmin edici şeyler peşinde koşacağını anlattı. Demek ki yüzyıllar boyu süren tüm mücadelede, mutlu sona kavuştuğumuzda, büyük ödülümüz bütün günümüzü sırtımızda gavur ölüsü gibi sırt çantası ve elimizde termosla dağlarda geçirmek olacak.

Devrim sürecinde giderek karizması artarken, Danton'u hayal kırıklığına uğratan bu tür şeylerdi diye düşünüyorum. Ancak, bu görüş ayrılığı, oluşmakta olan daha derin uçurumun yanında önemsiz görünüyordu. 1793 Temmuzunda Robespierre'in resmen üye olmasından sonra, *Terör* frenine basılması uyarısı ters tepen Danton, Kamu Güvenliği Komitesi'nden uzaklaştırıldı. Desmoulins, Aralıkta Danton'un desteğiyle yayınlamaya başladığı *Eski Cordelierler* gazetesinde, Kamu Güvenliği Komitesi'nin giderek güçlenmesinin önüne geçilmesi çağrısı yaptı. "Hapishaneleri Boşaltın!" başlığıyla yayınlanan gazetenin üçüncü sayısının tirajı 50 bini buldu. Ancak, en ateşli okurlar monarşiye geri dönüş amacıyla *Terör*'e son verilmesini isteyenlerdi. Devrim liderlerinin içine düştükleri tuzaktı bu. Ya giderek yaygınlaşan terörle devrimi savunacak ya da *Terör*'ü frenleyip, Cumhuriyet'i ortadan kaldırmak isteyen güçlerin ekmeğine yağ süreceklerdi. İngilizlere ve Prusyalılara barış anlaşması önerdiği de düşünülecek olursa, anlaşılan Desmoulins bu mantığın farkındaydı. Robespierre, *Eski Cordelierler* gazetesinin üçüncü sayısının herkesin gözü önünde yakılmasını emredince, Robespierre'in Rousseau'nun ünlü sözünü bildiğini bilen Desmoulins, "Yakmak cevap değil" cevabını verecekti.

St. Just ve Komite'nin öteki üyeleri, Danton'un tutuklanmasını talep ederken, "Yoksa o bizi tutuklayacak" demişlerdi. Danton, Robespierre'in kendisini tutuklamak üzere olduğunu öğrendiğinde, "Böyle olacağını bilseydim, onu çiğ çiğ yerdim" demişti.

Şimdi, Konvansiyon'un iki büyük hizbi, bu iki kadim dostun etrafında kümelenmiş durumdaydı. Gene de bu hırsın egemen olduğu salt şahsi bir güç mücadelesi, bir çeşit on sekizinci yüzyıl Brown/Blair kavgası değildi. İkisi de etliye sütlüye karışmadan geçirdikleri olağan bir hayattan, hukuk aracılığıyla insanlığın engin deneyimine liderlik etmek gibi zor bir yolculuğa çıkmıştı. Robespierre, her soruna Cumhuriyet'i koruma içgüdüsüyle kararlı ve yöntemli bir yaklaşım göstermeyi sürdürmüştü. Danton ise, Cumhuriyet'i ve şatafatını koruma arzusunu ifade ederken, asıl istediği küçük karısıyla sayfiyesine çekilip, rahat bir emeklilik hayatı sürmekti. Robespierre, Kamu Güvenliği

Komitesi'ni feshetmeyi başarması halinde, Danton'un Jirondenlerin iktidara geri dönüşünü engelleyen organları da ortadan kaldıracağını anlayabiliyordu. Peki ama Robespierre kimden destek bulacaktı? *Sans-culotte* militanlar mı? İmkansız, zira liderlerinin kellesini uçuralı çok olmamıştı. Zenginler mi? Onlar Robespierre'in adını duymak istemiyordu. Eğer bir matematik problemini çözmek isteseydi, sonuca kolay ulaşırdı –basit bir denklem kurulduğunda bile, sonuç dostunu tutuklamasıydı. Ancak yine de bu insani bir problem olduğundan, dostunu tutuklamadan önce bir süre bocaladı.

GİYOTİN KURBANI DANTON

Danton ufukta görünen ölümün farkındaydı, ama kaçmasını söyleyen dostlarını dinlememişti. Son üç yıllık davranışıyla uzaktan yakından ilgisi olmasa da mutluluğu cellatlıkta değil, giyotin kurbanı olmakta bulacağını söylemişti. Belki bu son savaşa girmekteki ısrarı, biraz da muhteşem bir gösteriyle elveda deme imkanını görmesinden kaynaklanıyordu. Ama, çok azımızın kavrayabileceği ölçülerde tükenmiş de olabilirdi. Duygusal sınırlar saat başı her yönde zorlanırken, ateşli konuşmalarda geliştirilebilecek konularda tartışmalar son bulmuşken, hayat sıkıcılaşmış olmalıydı.

Dört yıl boyunca, Danton'un her gün yaşadığı iniş çıkışlara, çoğu insan ömrü boyunca dayanamazdı. Devrim sayesinde her büyük olayda temel karar mekanizmasında yer almış, şiddetli bir savaşta derme çatma ordunun cephe hattını dolaşmış, karısını ve çocuğunu kaybetmiş, bütün projenin önüne geçilmez bir kaosa sürüklendiğini görebilmişti. Şimdi de kadim dostu kellesini uçurmak istiyordu.

Tutuklanmasından birkaç gün önce, karşılaştığı Robespierre *Terör*'ü eleştirmeye son vermesi için adeta yalvarmıştı. Bu toplantı sırasında, Robespierre'in kafası kıyak olsun diye bir bardak şampanya içtiği söylenmişti. Ancak, aralarında bir anlaşmaya varamadıkları gibi, ayrılırken kısaca kucaklaşarak vedalaşmışlardı. Birbirlerine sanki "Biliyorum, içimizden biri diğerini öl-

dürmek üzere de olsa, bu bizim samimi olmadığımız anlamına gelmez" der gibiydiler.

Danton'un tutuklanması gösteri yapmasını önleyecek şekilde planlanmıştı. Desmoulins, üç yandaşı ve hırsızlıkla suçlanan bir grup ile birlikte tutuklanması, hizbini adi suçlular gibi göstermeyi amaçlıyordu.

Rüşvet almakla suçlanan Danton'un, silah imalatçıları ve ordu arasında silah anlaşmalarından komisyon aldığına ilişkin iddialar ve kanıtlar da vardı. Bu arada borsada spekülatif oyunlarla para da kazanmıştı. Ancak, Robespierre'in yandaşları için bardağı taşıran damla, Desmoulins'in *Terör*'e ve savaşa son verme önerisini desteklemesiydi. Danton, Kral'a hizmet etmekle, Champ de Mars'taki katliama çanak tutmakla ve halkın zararına cebini doldurmakla suçlandı. Duruşma günü iğne atsan yere düşmez mahkeme salonunda, yerini alan jüri önceden ayarlanmıştı. O gün sinirli ve umutsuz görünen Desmoulins kendisini ünlü bir balede, sahne gerisinde keman çalan sanatçı gibi hissetmiş olmalıydı. Kendi hayranları dahil, bütün herkesin gözü Danton'daydı; hem salonda hem de dışarıda herkes, "Danton savunmasına nasıl başlayacak, ne dersin?" diye tartışıyordu. Tüm duruşma boyunca, Danton'un ciddi bir konuda konuşma yapan her komedyenin hemen yakalayacağı gibi, narsist bir hava yaydığı görülüyordu. Esprinizi patlattıktan sonra, "Hay Allah, oysa Cruise füzeleri ve Afgan köyüyle ilgili esprinin seyirciyi kırıp geçireceğini sanıyordum" düşüncesi içinizi kemirmeye başlar.

Danton hayatını kurtarmak için hemen hemen umutsuz bir şekilde savaşırken, tarih sahnesinde baş rol oynamaktan haz da duyuyordu. Saatler süren doğaçlama bir savunma yaptı. İçinde, "Çok yakında, görebildiğim kadarıyla ayakta tek kişi kalabilecek: Cellat. Giyotine gönderilecek kimse kalmayınca, mutsuzluğun pençesindeki bu adam kendi kellesini de uçuracak" gibi cümleler de vardı. Savunmasından yayılan zeka kıvılcımları karşısında, Kamu Güvenliği Komitesi –Danton'un ayarlanmış jüriyi bile etkileyebileceği endişesiyle mahkemeye müdahale etti. Böylece, St. Just alelacele mahkemenin kararını açıkladı ve

Danton giyotine mahkum edildi. "Ölsem ne olur?" diye başladı son sözlerine. "Hayatımı yaşadım, çok para harcadım, kadınları sevdim. Şimdi uykuya dalma vakti!" diye devam etti. "Bacaklarımı Couthon'a, taşaklarımı da Robespierre'e bıraksam bile, devrim fazla uzağa gidemez" demeyi de ihmal etmedi.

Desmoulins, son saatlerini beklerken iki taraflı azap yaşıyordu. Son mektubunda, "Pitt tarafından idam edilmeye katlanabilirim, ama yoldaşlarım tarafından idam edilmek koyuyor insana" diye yazdı. Lucile'e yazdığı aynı mektup, "Elveda hayatım, ruhum, dünyadaki ölümsüzlüğüm" diye sona eriyordu. "Hâlâ Lucile'i görebiliyorum. Bağlanmış kollarım kucaklıyor seni, kelepçeli ellerim tutuyor avuçlarını, kesik başım göğsüne yaslanıyor. Gözlerimden bir damla yaş damlıyor senin için. Masum sessizliğimde yumuyorum gözlerimi, uyuyakalıyorum. Elveda aşkım!" Sehpaya tırmanırken, şu unutulmaz sözü de söyledi: "Otuz üçümde, *sans-culotte* İsa'nın çarmıha gerildiği yaştayım!"

Lucile, mahkeme boyunca sinir krizleri geçirip, salondan çıkmak için izin istemişti. Hüküm açıklandıktan sonra, Desmoulins ve Danton'u giyotine götürecek olan arabanın geçeceği yolda, belirli bir yerde bekledi. Araba geçerken, bebeğini havaya kaldırdı ve aile son kez bakışırken hıçkırıklara boğuldu. Giyotine geldiklerinde, Danton sürücüye biraz bahşiş bıraktı. Son sözleri celladaydı: "Kellemi halka göstermeyi unutma, buna değer!"

Danton resmi tarihte yerini sağlama aldı. Paris'te Odéon tiyatrosunun yanında, "Ekmekten sonra, insanın ihtiyaç duyduğu eğitimdir" sözlerinin yazıldığı güzel bir heykeli var. Yakınlarında, içinde jambon, peynir ve kızarmış yumurta olan kocaman "*Danton sandviç*" ile kendinize mükellef bir ziyafet çekebileceğiniz Le Bar Danton var. Okullarda, sanatta ve sandviçlerde devrimin kabul edilebilir bir yüzü olarak boy gösteriyor. Bunun bir nedeni de devrimin aşırılıklarının liberal kurbanı olarak gösterilebilmesi. Danton rolünü Gerard Depardieu'nün oynadığı muhteşem *Danton* filmi gibi, 2002'de Paris'te Odéon'da sahnelenen *Danton'un Ölümü* adlı popüler oyunda da aynı bakış egemen.

Oysa Danton rahat bir devrim yapıp, devrimi kaçıklardan kurtarmaya çalışan istismar edilmiş bir liberal değildi ki. İkinci devrim ve kralın devrilmesinde ondan daha fazla rol oynayan kimse yoktu. Adalet Bakanı'yken, Eylül katliamlarına bir ölçüde izin veren oydu. Kralın idamı için lobi yapmış, devrimci ordunun örgütlenmesinde ön planda rol oynamış ve kendi tutuklanmasına yol açan olaylara kadar, hemen hemen her devrimci önlemi savunmuştu. Bugün, bir radikal olarak onun yaptıklarının yarısını öneren adama hemen "azgın Marksist anarşist Taliban yandaşı fanatik" yaftası yapıştırılır. Tutuklanmasının nedeni, II. Yıl'ın radikal programını koruyabilecek organların tasfiye edilmesini önermesiydi. Bu önerinin II. Yıl'ın radikal programını çöküşe götüreceği kesinken, Robespierre bu organların muhafazasında ısrarlı davranmıştı.

Danton'un Robespierre'in ak dediğine kara demesinin bir başka sebebi, belki de onun devrimci modele uygun düşmemesi. Ama, bu modelin tamamen doğru olduğunu söyleyemeyiz. Hareketler ve yapıların, kendi sert ve asık suratlı Robespierreleri varken, toplantılara elinde boş viski şişesiyle iki saat geç gelen Dantonları da eksik değildir. Geleceğe kalabilecek herhangi bir hareket, kesinlikle iki tipe de kapılarını açmalı, zira bunlar bir kez birbirlerinin kellesini koparmaya başladı mı, hareketin başı belada demektir.

SIRA MADAM DEFARGE'DA

Danton'un giyotine gönderilmesi, kıyımı hızlandırdı. Robespierre ve Kamu Güvenliği Komitesi, bir yandan tüm ülkede sahip olduğu desteği yavaş yavaş kaybederken, Konvansiyon'da da birçok değişik grubun muhalefetiyle karşılaşıyordu. Bu yüzden, *Büyük Terör* denilen özel bir yasa çıkarıncaya kadar terörü tırmandırdılar. Yeni çikolatalı gofret reklamlarında gibi: "Terörün alışık olduğunuz tadı, sadece yeni çikolatalı gofret eskisinden daha büyük ve albenili paketlerde!" Bu arada, tüm zamanların en büyük yüzsüzlüğü ödülünü, hiç tereddütsüz bu kadar uzun ek mesai yapmaktan yakınarak, yüklü bir ücret zammı ta-

lep eden Cellatbaşı Sanson'a veriyoruz! Şikayet dilekçesinden kısa bir alıntı:

Şahsen, ben aynı anda her yere birden yetişemeyeceğime göre, güvenilir yardımcılarım olmalı, zira halk usulüne uygun infazlar bekler. Bu adamların ücreti de benim cebimden çıkar. Geçen cumartesi, ücretlerine zam yapmadığım takdirde, işten ayrılacaklarını söylediler. Şartlar bu zammı yapmamı zorunlu kıldı. Ayrıca, kiram çok yüksek... gerçekten de gırtlağıma kadar borç içindeyim. Borç alarak daha fazla idare edemem. Hakkım olan ödemenin yapılması için emir vermeniz için yalvarıyorum. Durum acil olduğundan, doğruluğunu araştırmanız için yalvarırım!"[3]

Dilekçeyi okurken, adamın haksızlığa uğradığını ve hak arama mücadelesinde destek olunması gerektiğini düşünebilirsiniz. Oysa, aklınıza cellatlık yaptığı gelince, adamı kalaylamaktan başka bir şey gelmiyor: OROSPU ÇOCUĞU, SENİN FAZLA MESAİN DAHA FAZLA KELLE KESMEK DEĞİL Mİ? SENİ PSİKOPAT SENİ.

Büyük Terör gerçekten de Sanson için fazla mesailerle geçti. Mahkumiyet için gereken tek kanıt "ahlaki kanaat" olduğundan, günde 40 kişilik gruplar giyotine gönderiliyordu. Yaklaşık yedi haftada toplam sayı 1376'ya ulaşmıştı. Hébert'in dul eşi gibi, Lucile Desmoulins de tutuklanıp, giyotine mahkum olmuştu. Aynı hücreyi paylaşan iki kadın, infazlarına günler kala dost olmuşlardı.

Kamu Güvenliği Komitesi, birisini giyotine göndermeyi aklına koydu mu, gün içinde elleri bağlanır, kafası tıraşlanır ve yakası yırtılırdı. Conceirgerie'ye çıkan on basamaklık merdivenin en üstünde duran Sanson, mahkum edilenleri teslim alırdı. Sonra, kurbanlar bir arabaya bindirilir, Sanson infaz listesine bakarak sayım yapardı. Bu sırada toplanan kalabalık "*Vive la République!*" sloganını atar, kafile ağır ağır yola koyulurdu. Bu kahredici rutin her gün tekrarlanırken, bir sabah Gossin adlı bir adam,

The Life of Brian'daki çarmıha germe sahnesini hatırlatırcasına, arabanın arkasından bağırdı: "Beni de alın, ben de giyotine mahkum oldum!" Sanson, adını sordu, listeyi kontrol etti, listede olmadığı için adamı başından savmaya çalıştı. Ama, Gossin arabanın peşinden koştu ve atladı. Giyotin sehpasına geldiklerinde ise, "Ah karıcığım, ah çocuklarım!" diye feryat ediyordu.[4] Belki de animasyon yapan bir sanatçıydı.

Kurbanların son anlarını seyredenler arasında, Tuileries bahçelerinin terasında, o gün infaz edileceklerin listesini mönülerin arkasına basan La Guillotine adlı restoranın patronları da vardı. Ancak, zihnimizde o dönem belli ölçülerde efsane özelliğini koruyor. Sıraya dizilen çok sayıda soylunun infazını sevinç çığlıklarıyla karşılayan *sans-culotte* kitleleri şöyle dursun, bu tırmanan *Terör* aşamasında giyotine gönderilenlerin çoğu egemen hizbe karşı komplo kurmakla suçlanan yoksullardı. Günlük infazların müdavimleri vardı, ama bazı günler sayı muhakkak azalıyordu. Kendinizi bir an çok az seyirci karşısında birazdan kellesini kaybedecek olanların yerine koyun. Son işittiğiniz laflar görevliler arasındaki konuşmalar: "Bu ne ya, bugün in cin top oynuyor. Dün iğne atsan yere düşmezdi." "Yok, birader. Hava güneşli, millet fuara kaçmıştır." "Öyleyse, desene biz acele etmişiz!?" İnsanın morali son anda ne biçim bozulur.

Birçok insan için hayat sıradan rutinleri içinde sürüp gidiyordu. Paris'te *Terör* döneminde yirmi üç tiyatro ve altmış dans kulübü faaliyetteydi. Ve Azrail'in sürekli ortalarda dolaşmasının sonuçlarından biri de insanların bıkkınlığıydı. *İki Şehrin Hikayesi*'ndeki tüyler ürpertici coşkudan çok uzak olan kalabalık, artık giyotinden usanmıştı. Bunun sebebi, korku ya da Cumhuriyet için coşkunun tükenmesi değil, kesilen kellelerin sahiplerinin; canlarını dişlerine takarak savaştıkları erdem kavramının temsilcilerinin birer birer göçüp gitmesiydi.

Siyasal kurbanlar için, ölüme kararlı bir şekilde gitmekten daha önemli bir şey yoktu. Hébert'in ölüm karşısında "taşaklı çıkmadığı" söylenirken, Madam Roland'ın gözlerini kırpmadan ölüme gitmesi ününe ün katmıştı. O zaman organizatörlerin ak-

lına gelseydi, "ayın ölümü" yarışması düzenlendirdi. Yarışmacı idam mahkumları finale kalan üç kişi arasına girebilmek için bir de jüri karşısında ter dökerlerdi.

YÜCE VARLIK MEZHEBİ

Robespierre de kriz anlarında diğer birçokları gibi teselliyi dinde arayanlardı. Önemli bir farkla, Fransız Devrimi'nde yaşadığından, kendi dinini kendisi yarattı: "Yüce Varlık Mezhebi." Katolikliğe temelden karşı çıkmakla birlikte, Kilise'nin eski rejimdeki rolü nedeniyle, ateizmden nefret ediyor ve Konvansiyon'daki düşmanlarını "ateist" olmakla suçluyordu.

Protestanlara ve Yahudilere yurttaşlık hakkının verilmesi, çok modern bir tutumdu. Çocukların Noel'i, Işıklar Bayramı'nı, Eid ve Divali'yi birlikte kutladıkları çoğu laik okuldaki uygulamayı andırıyordu bu. Kutlamalarda tek dışlanan ateizmdi. Hiçbir okul, büyümüş de küçülmüş çocukların, "Anneciğim, babacığım, şempanze rolüne ben seçildim. Yaşasın!" diye sevinçle evlerine koşacağı ateist Doğuş oyununu sahneye koymaya cesaret edemezdi.

Öte yandan, Robespierre'in ilan ettiği Yüce Varlık, "adaletin sürekli hatırlatıcısı olmakla kalmayıp, hem toplumsal bakımdan değer taşıyacak hem Cumhuriyetçi" olacaktı. Acaba bu mutlak iktidar sahibi nasıl cumhuriyetçi gibi davranacaktı? Her milyon yılda bir seçime mi girecekti? Oğlu Yeryüzü'ne gönderildiğinde, mucizeler gerçekleştirebilmiş olmasının soyağacı ile bir ilgisi olmadığını, bunun sadece tesadüf olduğunu, halkın onayını alan herkesin suyun üstünde yürüyebileceğini mi söyleyecekti? Neyse, 1794 Haziranında, günümüzdeki Olimpiyat Oyunları açılışlarına esin kaynağı olabilecek Yüce Varlık Festivali adı verilen şenliklerle her şey ifrata vardırılacaktı. "Yüce Varlık İlahisi"ni söyleyen 2400 çocuktan oluşan koroyu, "tanrıya ilahi"yi söyleyen bir grup ama çocuk izliyordu. Ateizmin kocaman bir kuklası yakılmış, yerine Aklın anıtı dikilmişti. Sonra, tahminen 300 bin kişiden oluşan bir kafile, David'in on beş metre yüksekliğindeki *papier mâche* Herkül heykelinin ser-

gilendiği Champ de Mars'a yürümüştü. Çok büyüleyici bir gösteri olmuştu herhalde, ama ne yazık ki koca mezhebin ömrü çok kısa olmuş, altı hafta içinde tarihe karışmış, adeta buharlaşmıştı. Eğer bu, tarihte doğru tanrıya tapılan tek dinse, tek festivalden sonra çökmesi üzerine, Robespierre hırsından kudurmuş olmalıydı.

FLERUS

Resmi mezhep ne olursa olsun, Cumhuriyet kendisini "Cumhuriyeti Yeryüzü'nden silme" arzusunu ifade etmiş olan Pitt gibilerinden korumak zorundaydı. St. Just, Belçika'nın Fleurus köyündeki savaşın komutasına yardım etmek için kuzey cephesine gönderilmişti. Fransız General Jordan'ın balonla gönderilmesiyle, ilk kez bir askeri harekatta hava indirme unsuru da yer almıştı. O sırada balonun yaratacağı farka gülüp geçmek kolay. Bir de günümüzde savaş denilen nesneye bir bakın. Lazer-güdümlü füzelerle silahlı ordulara, yoksulluktan inleyen çöl halkı taşlarla karşı koymaya çalışıyor. Belki çöl devletinin savunma bakanı, kurtuluş bayramındaki askeri geçit törenlerinde, ülkesinin yeni buluşunu gururla sergiliyor: Koskocaman bir taş!

Fransızlar mutlak bir zafer kazandıktan sonra, çok az direnişle karşılaşarak, Belçika içlerinde ilerlediler. İspanya ve Avusturya zaferleriyle birlikte, Fleurus Muharebesi Fransa'nın düşmanlarının Paris'e ulaşıp, monarşiyi restore etme imkanını kısa vadede kaldırdı. Zafer haberini iletmek için başkente dönen St. Just, zaferde şahsi payının ne olduğu sorusuna şu cevabı verdi: "Zaferi ilan etmek hoşuma gider ama zaferi kişisel gurura bahane yapmak istemem."[5] Herhalde, bu sözüyle tüm zamanların en olgun yirmi altı yaşındaki delikanlısı unvanını kazanmıştır. Bu yaştaki gençlerin çoğu, Konvansiyon kürsüsüne çıkar, milletvekillerinin hayran bakışları altında, "Brunswick adisine bi kodum, arkasına bakmadan Prusya'ya uçtu, iyi mi? Kodum mu oturturum; kimse bana yamuk yapamaz" gibilerinden efelenirdi.

YETER GAYRI

Geleneksel tarih, ülkelerin falan kralın güçlü, filan kraliçenin zayıf olması yüzünden yükselme ya da gerileme dönemine girdiklerini öne sürüyor. Thatcher demir lady, Mandela cesurdur. Güçlü askeri rejimlerin, genelde gaza getirici, savaş çığlıklarıyla dolu nutuklar atan kararlı bir liderin ürünü olduğu açıklaması getirilir. Bununla birlikte, yirmi birinci yüzyılın başında, koca gezegenin neredeyse her köşesine iradesini dayatabilen ülkeyi yöneten lidere bakın! Savaş ilan etme kararını, birkaç saniye aval aval bakındıktan sonra, "İntihar eylemcilerinin canına okuyacağız!" sözleriyle açıklayan bir başkan tarafından yönetiliyor bu süpergüç. Başka her şeyi bir yana atsak bile, bu söyledikleri canlı bombalar hakkında en basit gerçeklerden bile bihaber olduğuna işaret ediyor.

Ülkeler, imparatorluklar ya da hareketler, liderlerinin kişisel özelliklerinden çok, büyük kuvvetlere göre yükselir ya da inişe geçerler. Çoğu değerlendirmenin zayıf bir kral olarak gösterdiği XVI. Louis, Carlyl'ye göre "ketum ve kararsız"dır. Oysa, gerçekte XV. Louis'den daha zayıf mıydı? Hiçbir zaman bilemeyeceğiz, çünkü XV. Louis kendisini iktidardan alaşağı etme kararlılığına sahip milyonlarca insandan oluşan bir hareketin karşısına hiç çıkmamıştı. Devrilmesine yol açan olayların ortasında, yaprakların döküldüğünden şikayet eden XVI. Louis'nin umutsuzluğu, kitlenin ayaklanmasının en üst noktasında doruğa çıkmıştı. Bastille'in zapt edilmesinden sonra, günlüğüne "*Rien*" yazmıştı. Troçki, Rus Devrimi tarihinde, bununla Rus Çarı'nın günlüklerini karşılaştırır. Parlamentoyu feshettiği gün, Çar, "Duma bugün kapatıldı. Akşam yemeğine kadar başımı kaşıyacak vaktim yoktu. Kanoyla gezintiye çıktık" diye yazmıştı. Devrildiği gün yazdıkları: "Dimitri yemeğe geldi. Bugün hiçbir şey olmadı." Troçki, Louis ve Çar'ın arasındaki benzerlikleri "Gıdıklanmaya hepimiz farklı tepki veririz, ama sıcak ütüde tepkimiz aynıdır" diyerek açıklamıştı.[6] Devrim, eski düzene muhalefet eden milyonlarca insandan fazlasını gerektirir; onların düzene *aktif bir biçimde* muhalefetine dayanır. "Endonezya diktatörü-

nün, bugün milyonlarca insan tüm ülkede 'Vay canına, korkunç biri değilmiş' dediği için istifaya zorlandı" diyecek hiçbir TV ve radyo haberi duymadım. Sadece, bu düşünce eyleme dönüştüğünde, kalabalık kitleler kendilerini tartışma ve düşünmeye, yeni örgütler oluşturmaya, örgütlerini saldırılar karşısında savunmaya, kereste kapmak için marangozlara koştuklarında ve asma köprünün zincirlerini kesmek için parfüm deposunun çatısına çıktıklarında, için için kaynayan öfke devrim olur, taşar. Aynı şekilde, coşku tükendiğinde, yeni bir toplumun mümkün olduğu umudu ve inancı sorgulanmaya başladığında, devrim bocalayıp, sendelemeye başlar.

Ve 1794 Temmuzuna ya da II. Yıl'ın Thermidoruna gelindiğinde, savaş cephesindeki zaferlere karşın, Fransız Devrimi'ni yapan halk coşkusunu kaybediyordu. Jakobenler ve *sans-culotte'lar* arasındaki ilişkinin kopuş halinde olması bunun nedenlerinden biriydi. Tavan fiyat yasasının demir yumruğu, fiyatlardan çok ücretlerin tepesine inmeye başlamıştı. Esnaf, tavan fiyat yasasının boşluklarından yararlanmak için dahiyane fikirler geliştirmişti. Örneğin, kasaplar domuz etini sadece pişirerek satıyorlardı, çünkü yasanın yönetmelik ve tüzükleri pişmiş ete uygulanmıyordu.

Eğer bir anket yapılsaydı, devrimi desteklediğini söyleyenlerin sayısı eskisinden de fazla çıkabilirdi. Fakat, "Şehrin kapılarını savunmak için acilen bin kişiye ihtiyaç var" deseydiniz, birkaç yıl önce heyecanla silaha sarılanların çoğu, artık bin dereden su getirirdi. Parislilerin bahanelerini az çok anlayabiliyoruz: "Gelirdim, ama ertesi gün sınavım var/Köpeği veterinere götürmem gerek/Manchester United-Cimbom maçını kaçıramam, otobüs kaldırıyorlar, arkadaşlara ayıp olur/Karım çok kıskanç, beni *sans-culotte* (*baldırıçıplak*) kadınlarla birlikte görünce histeri krizleri geçiriyor!"

Robespierre, Yüce Varlık Festivali'nde yürürken, sataşma ve alayları işittiğinde, buna dikkat etmiş olmalıydı. Festival organizatörlerinden biri olan bir İsviçreli, o gün gördüğü Robespierre'i şöyle anlatmıştı: "Hiç kimsenin yüzüne bakmıyor ve canı yanı-

yormuş gibi sürekli gözlerini kırpıştırıyordu. Bana küçük çocuklar kadar utangaç olduğunu söyledi ve kürsüye çıktığında titriyordu." Robespierre, Kralın güçlü bir şahsiyetten tarihsel bir zavallıya dönüşmesinde bir hayli rol oynamıştı. Şimdi kendisi de desteğini kaybetmiş, soğuk, tımarhanelik ve zalim bir adam olarak tarihin kötü adamı rolüne büründürüldüğü gibi, şimdi de canı yanıyormuş gibi gözlerini kırpıştıran zavallı çocuk ruhlu bir maskaraya dönüştürülmüştü.

Ve Jakobenlerin bir sorunu daha vardı. Flerus Muharebesi ve diğer zaferlerden sonra, yakın bir tehdit kalmayan Cumhuriyet'i koruyup kollayacağız diye *Büyük Terör*'ü hâlâ sürdürmek anlamsızdı. *Terör*'ü hiçbir zaman desteklememiş olan zengin işadamlarının birçoğu, Cumhuriyet'in başka türlü kurtarılamayacağının farkında olduklarından, gene de ona hoşgörüyle yaklaşmışlardı. Eğer ordunun donatılması ve *sans-culotte'lar*ın yaşaması gerekliyse, stokçulara ve spekülatörlere karşı yasalar gerekliydi. Ama, şimdi bunlara tahammüllerinin sınırına gelmişlerdi. Dolayısıyla, Robespierre ve yoldaşları, her günü yeni bir komplo korkusuyla yaşıyorlardı. Jakobenlerin liderlerinden Collot d'Herbois, bir suikast girişiminden kurtulmuştu. Robespierre'in buna cevabı muhalifi olan Fouché'yi izlettirmek olmuştu. Kapısında bekleyen Robespierre'in adamlarının korkusundan, Fouché ölüm döşeğindeki kızını ziyarete bile gidememişti. Bir zamanlar, yeni bir dünya kurmak için mücadele eden eski büyük liderler, şimdi, *Baba* filminin gangsterleri gibi, eski müttefiklerini pusuya düşürüp vurmak için çeşitli tezgahlar hazırlayan yalnız kurtlara dönüşmüşlerdi.

ROBESPİERRE'İN SONU

Robespierre yeni bir atak başlatmaya karar verdi. Konvansiyon'da, "Arkadaşlar! Yanı başınızda, kamusal erdemle savaş halinde olan bir hergeleler takımı olduğunu bilmelisiniz" dedi. Ancak, bu kişilerin kimler olduğunu söylemedi. Gazetecilere, "Her şeyi yarınki açıklamada bulacaksınız" diyen kendini beğenmiş siyasetçilerin hokkabazlığını yapıyor gibiydi. Listede kimlerin

olduğunu söylememesi yüzünden, salonda bulunan herkes listede yer alabileceği endişesini yaşamaya başladı. Sonra, bir milletvekili ayağa kalkıp, "Konvansiyon'un iradesini boğan bir kişi var. Bu adam Robespierre'dir!" diye bağırdı.

Robespierre, arasının iyi olduğu anlaşılan marangoz Mösyö Duplay'ın evine döndü. Ancak, ertesi gün Fouché Robespierre'i öldürmek için harekete geçti. Bir milletvekili, Robespierre'in tutuklanmasını istedi ve Başkan tutuklama önerisini oylamayı kabul etti. Eğer BBC bu tarihi anı canlı yayınlamayı kabul etseydi, yayına girinceye kadar ekranda hangi görüntülerin geçeceğini hayal edelim. Bu arada, Peter Snow tok sesiyle "*İşte* giyotin, işte Robespierre'in kellesi" diyecekti. "Her milletvekilin tutuklama lehindeki oyu, bıçağı *biraz* daha indirecek. Ve eğer Fouché buradaki milletvekillerin hepsini kafaladıysa, bakalım göreceğiz, o zaman kelle sepete düşecek!"

Konvansiyon, Robespierre'in, kardeşi Augustin'in, St. Just'ün ve engelli Jakoben Couthon'un tutuklanmasını kabul etmekle, Kamu Güvenliği Komitesi'nin kalbini söküp çıkarmıştı. Ancak, Robespierre'in arkadaşı Philippe Le Bas, ayağa kalkıp "Beni unutmayın" dedi. "Yoldaşlarımla birlikte ben de tutuklanmamı talep ediyorum."[7] Oysa, Le Bas'ın, kendisini her gün Konvansiyon'da bekleyen Elisabeth Duplay ile evlenmesinin üzerinden çok zaman geçmemişti. Ne büyük cesaret, ilkelilik ve yüce gönüllük eylemi –ama biraz saflık değil mi?

Tutukluların şimdi son ümidi *sans-culotte*'ların ayaklanmasıydı. Tutuklanmalara karşı muhtemelen birkaç bin kişinin katıldığı gösteriler düzenlenmesine karşın, hiçbir yerde kararı geri aldıracak yeterlilikte eylemler yapılmadı. Robespierre'in yandaşlarından Hanriot, gösterileri bir çeşit silahlı kurtarma eylemine dönüştürmeye çalıştı. Ama sabahın üçüne kadar içtiğinden, at sırtında yalınkılıç Komün toplantısına koştu ve bağırdı, "Bütün polisleri öldürün. Öldürün! Öldürün!"[8] Hanriot'nun evrenin ilk gangsta-rap sözlerini yazma girişimi, kendisi de tutuklanınca boşa çıktı. Sonra hapishanenin penceresinden gübre yığınına atladı ve burada yeniden bulunup, tekrar tutuklanıncaya kadar gübrenin içinde yattı.

Tutuklanan Jakobenler, silahlı bir polisin gözetiminde Luxemburg Hapishanesi'nde tutuldular. Tutuklamayı daha sonra anlatan polis memuru, ifadesinde şöyle diyecekti; "Robespierre sandalyede otururken kılıcımı kalbinin üzerine tutarak, 'Teslim ol, hain!' diye bağırdım. O da 'Hain sensin' diye cevap verdi. Bu sözler üzerine tabancalarımdan birini çekip ateş ettim. Aslında göğsüne nişan almıştım, ama kurşun çenesine girip, çene kemiğini parçaladı."[9] Buna benzer bir olayın ardından tutulan bugünkü polis raporlarıyla karşılaştırıldığında, bundan daha dürüstü olamaz. Çünkü bugün böyle bir olay olsaydı, polis raporunda Robespierre'in kendisini vurduğu yazılırdı. Oysa, açılan ateş tarihte herhangi bir yönetimin başına gelen en garip tasfiyeye yol açmıştı. Ateş sırasında yaşanan panikte, Robespierre'in kardeşi pencereden kendisini atmış, aşağıdan geçen bir ihtiyarın üstüne düşünce ölümden dönmüş, adamcağız ise hayat boyu sakat kalmıştı. Augustine acı içinde kıvranırken, tekrar tutuklanmıştı. Le Bas kendisini vurmuş ve hemen ölmüş, engelli Couthon tekerlekli sandalyesinden kendisini atmış ve koridorda sürünerek kaçmaya çalışmıştı. Bir sempatizan Couthon'u kaldırmış, bir polis kaçanların peşine düşmüş ve "Rastgele ateş ettim, Couthon'u ıskaladım, ama onu taşıyan adamı bacağından vurdum" diye ifade vermişti.[10] Değişmiyorlar, değil mi?

Robespierre'in yarasını tedavi etmek için çağrılan cerrah, uyuşturmadan yaralının dişini çekmişti. Ertesi gün, sağ kurtulanlar giyotine götürüldü. Couthon ilk sıradaydı, felçli olduğundan giyotin kalasına bağlanması gerekiyordu, birçok kişi on beş dakika uğraşarak, bunu zar zor yapabildi. Robespierre sehpaya getirildiğinde, sargı bezleri çıkarıldı ve kan tükürdü. Bereket, iki gün önceki yeni tutuklama dalgasından habersizdi. Mösyö ve Madam Duplay cezaevine konmuş, Robespierre giyotine yollandığında, Madam Duplay kendisini hücresindeki pencerenin demir parmaklıklarına asmıştı. Ve orada, Robespierre bıçağın altındaki kalasa yerleştirilirken, cellat gene Robespierre'in emirlerinin birçoğunu yerine getirmiş olan Sanson'du. Bu yüzden, Robespierre'in işittiği son sözler acaba şunlar mıydı: "İşimi yapmadan önce, şu gider makbuzunu imzalar mısınız? Şu kış gü-

nünde fazla mesai için yaptığım ek masrafların hak edişini almam lazım da!"

PAİNE HAPİSTE

Montagnard'ların devrilmesi, Tom Paine'in devrim yoluyla giriştiği büyük yolculuğu sona erdirdi. Fransa'ya, devrimi İngiliz halkına tanıtıp savunmak için yazdığı kitap yüzünden İngiliz hükümetiyle başı belaya giren ve ülkeyi terk etmek zorunda kalan bir kahraman olarak gelmişti. Bu ülkede Jirondenlerin safında yer almasının bir nedeni de, bu kanatta yer alanların daha iyi eğitimli, varlıklı çevrelerden gelmesi, daha çok İngilizce konuşabilmeleriydi. Ve Paine, Fransızca öğrenmemek için elinden geleni yaptı. Bu açıdan tipik bir İngilizdi. Fransızca anlamadan Konvansiyon'da nasıl milletvekili olmayı becerdiği belli değil, belki de İngiliz usulü yavaş sesle bağırarak durumu idare etmeyi bilmiştir. Muhtemelen ilk konuşması şöyle bir şeydi: "Kralı ne yapacağız?– KRAL DEDİM, KRAL, HANİ ŞU KAFASINDA TAÇ OLAN ADAM CANIM!" Jirondenlerin grubuna katılmasına başka şeyler de yol açmış olmalı. Tüm Konvansiyon üyelerinin tersine, Paine devrimden önce de devrimciydi. Ancak, gerçek hayat *Common Sense* ve *The Rights of Man*'i yazarken, tahmin ettiğinden çok daha zorlu sorunlar doğurdu. Devrimin ortasında, *Terör*, tahıl saklayan çiftçilerin acil sorununa kendisini çözüm olarak sundu. Paine'e göre, kendi savunduğu çok daha barışçıl devrimin yadsınmasıydı bu. Nedeni ne olursa olsun, *Terör* onu da Luxemburg Hapishanesi'ne kapattırmıştı. *Terör* körüklenirken, Paine'in adı giyotine gidecekler listesinden yer almıştı.

Her sabah bir gardiyan o gün idam edilecek mahkumların listesiyle maltaları dolaşırdı. İdam mahkumunun hücresinin kapısına tebeşirle bir çarpı koyar, gün içinde mahkumu idama götürecek başka bir ekip gelip hücreden çıkarırdı. Paine bir gün az kalsın ölümüne yol açacak kadar şiddetli bir ateşle yanarken, cezaevi müdürü, içeri temiz hava girsin diye hücre kapısının açık bırakılmasına izin vermişti. Bir sabah gardiyan Paine'in hücre-

sine gelmiş, kapıda durup tebeşirle çarpıyı koymuştu. Ama açık kapının iç tarafına işaret koyduğu için, gidince, Paine kapıyı kapatmış, işaret görünmez olmuştu. O gece görevliler ertesi günkü kurbanları götürmek için geldiklerinde, Paine'in kapısındaki çarpı işaretini göremeyince, çekip gitmişlerdi. Görevliler kapısındaki çarpı işareti için geldiklerinde, onun o sırada neler hissettiğini anladığımı sanıyorum. Parasız ve biletsiz yolcu otobüsüne biniyorsunuz, muavin bilet kontrolü için gelirken, kalbiniz gümlüyor ve camdan dışarısını seyrediyormuş gibi yapıp, içinizden "Geç be Allahın belası, geç git!" diye dua okuyorsunuz! Ama, siz siz olun, sakın Paine'in yaşadığı tecrübeyi yaşayan birisine, "Seni çok iyi anlıyorum birader" filan demeye kalkmayın. Fena bozum olursunuz!

Oysa, Paine dört ayak üstüne düşmüştü, çünkü bu olaydan iki gün sonra Robespierre'in devrilmesiyle, askıdaki infazlar listesi geri alınmış ve Paine tahliye edilmişti. Belki gardiyanı ona caddede rastlamış, "Tüh Allah kahretsin, bu cezaevinde kapısına çarpı işareti koyduğum İngiliz değil mi?" diye bir süre düşündükten sonra, tabanları yağlayıp günün geri kalanını battaniyesinin altında titreyerek geçirmiştir.

DE SADE HAPİSTE

Aynı travma eskiden Marquis de Sade olarak tanınan yazar tarafından da yaşandı. En ateist yapıtı kaleme alarak, "Halkı yakandırmak ya birbirine karşı silahlandırmaktan başka bir amaç gütmeyen din, alçaklığın icat ettiği bir seraptır" demişti. Ancak, bunları yazdığı sırada Robespierre Hıristiyanlıktan caydırma kampanyasına saldırıya başladığından, de Sade da tutuklanıp hapsedildi. II. Yıl 8 Thermidor'da, ertesi gün giyotine gönderilecek yirmi sekiz kişilik listede Sade da vardı. Nedendir bilinmez, o günkü idam mahkumları arabaya doldurulduğunda, Sade'nin adının yanına "namevcut" yazılmıştı. Giyotin listesinde olduğunu kendisi bilmiyordu; sonradan kurtuluşunu hemşerisi olan bir milletvekili dostuna bağlamıştı.

Ertesi gün Jakobenler devrildi. Sade tahliye edildi, ama zü-

ğürt olduğundan birisinin çatı katında oturmak zorundaydı. O sırada hayatını bir tiyatroda suflörlük yaparak kazanıyordu. Hangi aklıevvel suflörlüğüne güvenerek onu bu işe aldı ki? Yazmaya da devam ediyordu ve hem kralcıların hem de cumhuriyetçilerin onu hapiste tutma denemelerinin işe yaramadığını çok iyi bilen yeni rejim, bu sefer Sade'ı hapishane yerine, bir akıl hastanesine yatırdı.

Akıl hastalıklarına yönelik geleneksel yaklaşımlara karşı çıkan kambur eski papaz François Coulmier'ye teslim edildi. Pinel adlı bir cerrah, uzun mücadelelerden sonra, hastaların çoğunu şehrin akıl hastanesinden çıkarmayı başardı. Hastalara eziyet etmek yerine, psikolojik tedavi yolunu seçen Coulmier, onlara rahat bir ortam sunmaya çalıştı. Sade'a hastanenin en iyi odası verildi; dört kişilik yatak olan ve yemek verebileceği bir odaydı burası. Coulmier ve Sade hastane içinde bir tiyatro inşa ettiler. Ayda bir oyun ve bir opera olmak üzere iki kez temsil veriyorlar, sadece tek profesyonel aktör dışında geri kalan tüm roller hastalar tarafından oynanıyordu.

THERMİDOR

Eğer 1794'de televizyon olsaydı, dünyaya Jakobenlerin teröründen kurtuluşlarını kutlayan mutlu Fransızların dans ettikleri gösterilirdi. Belki de Kabil'in kurtarılmasını izleyen haftalardakine benzer yayınlar yapılırdı. Ancak bu kitlesel coşku görüntülerine her zaman güvenmemek gerekir. Bu vesileyle, General Dostum'un, geçmişte Kabil'in başındayken kurduğu bir dizi seks kölesi kampına ne dediği sorulduğunda verdiği cevap geldi aklıma. "Evet, ama didiklerseniz herkesin kirli çamaşırları olduğunu görürüsünüz!" Doğru lafa ne demeli! Kimi karısını aldatır, kimi seks kölesi kampları işletir –ah biz erkekler, hiç birimiz sütten çıkmış ak kaşık değiliz. Yemezler, değil mi?

Böylece, Jakobenlerin devrilmesinin terörden barışa geçişi temsil ettiğini söyleyen anlayışla çelişen ilk olgu, Robespierre ve yetmiş arkadaşının giyotine gönderilmesiydi. Devrim boyunca, Paris'te tek bir günde bu kadar kişinin kafasının kesilmesi ilk

kez görülüyordu. Bazı Jakoben milletvekilleri bağışlandı. Örneğin, Guyan'a sürgün edilen ve orada papağan beslemeye başlayan Billaud-Varenne. Ancak, birkaç ay sonra Jakobenlerin yandaşları kitlesel olarak giyotine gönderilecekti. Öyle ki bu kitlesel ölümlerin birisinde bir hangara kapatılan 300 kişi yakılmıştı. Marat'nın cesedi bile gömüldüğü Panthéon'dan çıkarıldı. Komün'ün yetkileri budanıp kuşa çevrilirken seçim sistemi de değiştirilerek, yoksulların oy kullanması engellendi. Tavan fiyat uygulamasına son verilmesiyle birlikte kıtlık başladı. Yeni rejimi savunan gazetelerden biri, "Sokaklarda tek görebileceğiniz acıdan, tükenmişlikten, açlık ve umutsuzluktan bir deri bir kemik kalmış, ruh gibi dolaşan insanlar"[11] diye yazıyordu. Tavan fiyat yasalarına dönüş talebiyle yeni bir *sans-culotte* ayaklanmasından sonra Jakobenlere karşı yeni katliamlar girişilecekti. Bir milletvekili, "Her tarafta boğazlanmış cesetler görüyorsunuz" diyordu. Örneğin Trascon'da, Jakobenler yörenin soylularının alkışlarıyla nehre atılmış, geleneksel *sans-culotte* giysileri yasaklanmıştı.

Sadece giyotin kurbanlarının akrabalarının kabul edildiği kurban baloları çılgınlığı moda oldu. Balolarda herkes yakası açık bir gömlek giyiyor ve boynuna giyotin kurbanını simgeleyen kırmızı ipek kurdele sarıyordu.

Devrim düşmanı bir yazar olan Michelet, 1840'larda o sırada yaşanan bir olayı nakleder: "Hâlâ yaşayan bir adam, on yaşındayken anne ve babası tarafından tiyatroya götürülmüş. Oyundan sonra, seyirciler salonu boşaltırken gömlekli bazı adamlar "Araba ister misiniz, *beyefendi*?" diye soruyorlarmış. Çocuk "beyefendi" kavramını anlamamış ve babasına sormuş. O da Robespierre'in ölümünden sonra çok büyük değişiklikler olduğunu söylemiş."

BİR ŞEYLER YANLIŞ GİTTİ

Jakobenler devrildikten sonra, giyotine kurban gittikleri gibi, tarih tarafından "seçici matem sendromu"nun öznelerine dönüştürüldüler. Başka yerlerdeki benzer zalimliklere karşı garip bir

duyarsızlık sergilerken, bazı zalimlikler karşısında kişinin derin bir dehşet yaşaması durumudur bu. New York'taki 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra bu, salgın boyutlarına ulaşmıştı. Dünya Ticaret Merkezi saldırıları karşısında aşırı bir hassasiyet sergileyen siyasetçi ve gazetecilerin birçoğu, Çeçenistan'da 50 bin, Nikaragua'da on binlerce ya da Ariel Sharon'un "büyük ölçüde sorumlu" tutulduğu için yargılandığı Lübnan kamplarında 1800 sivilin katledilmesi sırasında kıllarını kıpırdatmamışlardı.

Fransız Devrimi'nin terörü bunun klasik bir örneğini oluştururken tarihin bütününde de aynı muammaya rastlıyoruz. Tarihçiler, film yapımcıları, ders kitabı yazarları, Robespierre'in kurbanlarına gözyaşları döküyor. Oysa kralcı orduların ya da Jakobenleri deviren rejimin öldürdüklerini, bırakın koca roman ya da filmlerde görmeyi, ancak dipnotlarda görebiliyorsunuz.

Garip bir biçimde unutulan bir başka gerçek ise, *Terör*'ün kuşatma altındaki bir ülkede gerçekleştiğidir. Savaşın bir parçasıydı *Terör*. Ve insanların sırf TV tartışmalarını izledikleri ya da gazetelere yazı yazdıkları için savaşın ateşini hissettiklerini düşündükleri modern savaşın da değil. Bu, Fransa'da yaşayan herkesin katıldığı bir savaştı, çünkü kralcı ordular monarşinin restorasyonuna katılmayan herkese düşman muamelesi yapacağını ilan etmişti. Fransa'da insanların birbirine sorduğu, "Eğer Brunswick Dükü ülkeyi işgal ederse, giyotini hak etmek için ne yaptın?" sorusu bir tür testti.

Terör bu savaşın bir parçasıydı. Bununla birlikte, piyasa filmlerinden profesyonel akademisyenlere kadar, *Terör*'ün parçası olduğu savaş unutulmuş, zalim bir intikam duygusuyla kan döken bir avuç manyak imajı öne çıkarılmıştır. Böyle bir İngiltere tarihi yazsak, 1944'de hepimizin çıldırdığı düşünülürdü. Gece pencerelerini siyaha boyayan insanlar, metro istasyonlarında yatanlar ve ortalıkta belli bir sebep yokken, Normandiya'ya çıkıp on binlerce insanı vuranlar!

Ayrıca, devrimciler kuşatılmıştı. Olayların gelişimi içinde sürekli bir seçim ile karşı karşıyaydılar: Ya Cumhuriyet'i korumak, ya teslim olmak! Teslim olmak büyük bir katliama daveti-

ye çıkarmaktı, ama savunma da terörü gerektiriyordu ve zamanla bu öyle vahşi bir hal alıp, genişletildi ki, savunulamaz hale geldi. Birçok tarihçi, bir Mandela ya da Gandhi gibi daha aydınlık bir yol bulabilecek "sağlam duruş sergileyen büyük adamlar"ın olmayışından yakınıyor. Ama, devrim gerçekten de sağlam duruş sergileyen büyük adamlar yaratmıştı. Lafayette, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda hayati bir rol oynamıştı. Paine, Mirabeau, Danton ve Desmoulins önemli kahramanlardı. Ancak hiçbiri şu ikilemden kurtulamamıştı: Ya iç terör ya da daha şiddetli dış terör!

Devrimi savunmayı seçen kişilerin açmazı her olayın daha korkunç bir ikilem yaratmasıydı. Dilediğiniz kadar onları ve seçtikleri yolu suçlayın, ama hangi noktada teslim bayrağı çekmeleri gerektiğini de düşünün. Başından beri, istenmeyen bir devrime yol açabileceği gerekçesiyle, Kralın mutlak iktidarının adaletsizliklerine karşı çıkmaktan vaz mı geçmeliydiler? Kral, *Tiers-État*'yı dağıtmak için ordusunu gönderdiğinde ya da kaçmaya çalıştığında, geri adım mı atacaklardı?

Jakoben deneyine rezil bir felaket etiketini yapıştıranlar bile, Robespierre'in kişisel bir imparatorluk kurma peşinde olmadığını, yüzyıllardır tüm toplumu zehirleyen maddi ve felsefi eşitsizliğin derin uçurumlarını ortadan kaldırmaya çalıştığını kabul etmek zorundadır. Herkesin oy hakkına kavuşması için mülkiyet şartını kaldırmakta ısrar eden Robespierre'di. Ve Protestan ve Yahudilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için en çok çalışan da oydu. Mülkiyet karşısındaki tutumu sorulduğunda, "İnsan kılıklı şu tüccara mülkiyetin ne olduğunu sorun. Sürü gibi gidip, zincire vurduğu insanları göstererek, 'Onlar benim mülkiyetim' diyecektir." Küçük işletmeyi kastederek, her yurttaşın küçük mülk sahibi olma hakkını savunuyordu. Hiçbiri büyük işletmelere dönüşemeyecek olan bu küçük işletmeler ağı, özellikle kâr amaçlı değil, insanın ihtiyacına göre üretimi savunan Marksistlere ütopik görünür. Neyse, Robespierre en iyi zamanlarda bile zorluklarla dolu bir işe soyunmuş, insanlığı kurtarmaya kalkmıştı.

Terör'ün sona ermesinin ardından, şehirlere tahıl sevkıyatı iyice zorlaşmıştı. Bunu izleyen kıtlığı bir yazarın kaleminden okuyalım: "Caen'deki analar yeni doğmuş bebeklerinin ağlamalarını engellemek için ağızlarına ıslatılmış paçavralar tıkıyorlar. Bebeklerin yavaş yavaş ağlayamayacak hale gelip ölmesinden daha emin bir yol." *Terör*'ün şeytanlıkları hakkında yığınla şey okunabilir, fakat onu kınamadan önce, "Paris'i savunan herkesi" ortadan kaldırmaya yeminli bir ordunun yarattığı dehşet içinde yaşanan günleri hayal etmelisiniz. Sadece *Terör* başlayınca kazanılan günlük ekmek kavgasını sürdürürken, bir tahıl stokçusunun giyotine götürülüşünü izler ve düşünebilirdiniz: "İki yüzyıl sonra, dünya televizyonlarda bunlar gösterilirse, ulusça dünyaya rezil olacağız!"

12. Bölüm Notları

1 James, The Black Jakobens, s. 115
2 Renier, Robespierre (Londra, 1972), s. 134
3 Documents of the French Revolution, s. 279
4 Sieburg, Incorruptible, s. 191
5 Soboul, The French Revolution, s. 405
6 Trotsky, The History of the Russian Revolution, s. 114
7 McGarr, Marxism and the Great French Revolution, s. 76
8 Cloomis, Paris in the Terror, s. 395
9 Documents of the French Revolution, s. 331
10 Ibid., s. 332
11 Soboul, The French Revolution, s. 443

13
Napoleon ve Radikalizmin Sonu

Komik geliyor sana
İsyanı dönüştürmek paraya

DİREKTUVARLIK

Thermidor darbesinden sonra gelen yeni yönetime Direktuvarlık deniliyordu. Hâlâ seçimle iş başına gelmelerine karşılık, yoksulların seçme hakkını ellerinden almak için daha sert mülkiyet şartları getirilerek seçilmiş olan 500 temsilcinin oluşturduğu bir konsey vardı.

Ayrıca, devam eden mali kriz hükümetin Kralın Mücevherleri'ni rehine vermesine yol açacak kadar ciddi bir hal almıştı. Direktuvarlık kendisini II. Yıl'ın radikalizmini tasfiye etmeye adamış olmakla birlikte, *Tiers-État*'nın ilk liderlerinin etik anlayışına da bağlı kalmak istiyordu. Dolayısıyla, 1795'te ya da III. Yıl'da, Direktuvarlık bir grup kralcının başkaldırı hareketini ezmek için Milli Muhafızları harekete geçirdi. Bu görevi başarıyla gerçekleştiren komutan ise Napoleon Bonaparte'ydi. Kendisini komutanlığa getirenleri askeri dehasıyla büyülemişse de savaştan sonra iki saat ortadan kaybolmuştu. Bir söylentiye göre, üst düzey komutanlar, sonunda onu Suzanne adındaki bir sarışının yatağında bulmuşlardı. Bu hikaye biraz James Bond filmlerini hatırlattığından doğruluğu kuşkulu. Sanki savaşta zafer kazandıktan sonra, bir şişe şampanya açmış, eline metal pençe takılı son kralcıyı da hakladıktan sonra, bağırmıştı: "Ta-

mam Suzanne, sanırım *bir diğer* başkaldırıyla uğraşmanın tam zamanı!"

Eğer kralcıların ezilmesi Direktuvarlığın bir yüzünü göstermişse, 1796'da, Gracchus Babeuf liderliğinde 'Eşitler Komplosu' adlı radikal bir grubun ayaklanma girişimini ezme şekli de diğer yüzünü göstermişti. Babeuf'ın isyanını bastırmakta yaşanan bir zorluk, liderlerinden birinin Kralı Varennes'te yakalayan ve hâlâ bir ulusal kahraman olan Drouet adlı postacı olmasıydı. Ünlü macerasının karşılığında milletvekili olduktan sonra, asker olarak savaşa katılmış, Avusturyalılara esir düşmüştü. Esir tutulduğu Spielberg kalesinden derme çatma bir paraşütle kaçmaya çalışırken, iki bacağını da kırmıştı. Avusturya ile savaşta verilen bir mola sırasında, serbest bırakılınca Fransa'ya dönen Drouet, Cumhuriyet'in sorunlarını çözmenin en pratik yolunu bulmuştu: Bütün nüfus bütün malı mülküyle ülkeyi terk ederek, Fransa'nın düşmanlarının topraklarına yerleşmeliydi! Bu görüşün işe yarayacağına dürüstçe inanmış olabilir miydi? Belki de bu oyunun bir parçasıydı ve bu sayede tereyağından kıl çeker gibi, beklenmedik bir kolaylıkla Ste-Ménéhold'daki postanede görevine geri dönebilmişti. Ancak, ne fantastik bir kariyer! Eğer birisi bir an için dediklerinden bir şey anlamayıp, ona ne haltlar karıştırdığını sorduysa, şu cevabı aldığında, mosmor olmuştur: "Bir kralı esir aldım, kumaştan yapılmış bir paraşütle kaleden aşağı atladım ve bütün nüfusu göç ettirmeye çalıştım?" Babeuf'ün ayaklanma girişiminden sonra, Drouet bir kez daha cezaevinden kaçmışsa da bu kez bacaklarını kırmamıştı. Ancak, giyotinde can veren Babeuf'ü kurtarmak için elinden hiçbir şey gelmemişti.

Bütün bu krizler sırasında, Direktuvarlık hâlâ savaşı yürütebilecek durumdaydı. Fleurus zaferinin ardından, Cumhuriyet artık yakın bir işgal tehdidinden kurtulmuş olmakla birlikte, hala bütün sınırlarında düşmanca eylemlerle karşı karşıyaydı. O güne dek olaylarda sadece figüran rolü oynamış olan orduda, bir adam pusuya yatmış bekliyordu: Durumdan vazife çıkararak bütün devrim sürecinin en ünlü kahramanı haline gelecek olan general Napoleon!

NAPOLEON

Tarihin bazı bireylerin kişilikleri temelinde yapıldığı görüşü, Napoleon örneğinde özel bir yere sahip. Eğer bu kadar ufak tefek, aksi bir adam olmasaydı, dünyaya hakim olmaya da kalkışmazdı. Eğer birileri Napoleon'u bir psikiyatrı görmeye ikna etmiş olsaydı, Rusya kışında donan bütün askerleri yaşıyor olacaktı. "Gerçekten de seni sinirlendirenler Pitt ve Wellington mu Napoleon? *Kendini* neyin bu kadar rahatsız ettiğini araştırmanı istiyorum." Napoleon'un maskaralıklarının boyuyla ilgili olduğu teorisinin ilk kusuru, boyunun 1.65 olduğunun söylenmesi –bugünkü ölçülerde bu kısa sayılsa da o zaman Fransızların ortalama boyuydu. Demek, "Napoleon kompleksi" onu şöyle düşünmeye sevk etmişti: "İki yüzyıldır moda olan dolapların üst raflarına yetişememekten bıktım artık. Yeter, bu yüzden gideyim de şu Belçika'yı işgal ederek, aşağılık kompleksimden kurtulayım bari."

Napoleon, Korsika'da doğup büyümüş ve Fransa'da askeri okula gitmişti. Aslında yazar olmak isterken bir asteğmen olmuştu. Tarihte Napoleon ve Hitler gibi yazar ya da ressam olmak isteyen bazı kişilerin, kendilerini bu alanlarda göstermesine neden izin verilmediğini insan merak ediyor. Başka bir deyişle, gerçekten anlamlı bir şeyle uğraşacak olsaydı, Frederick Forsyth'in verebileceği zararı düşünelim. Şimdi nükleer savaş sonrasında yerle bir olan dünyada yaşıyor olacak ve diyecektik ki, "Aslında, adam yazar olmak istiyordu!"

Napoleon devrimi desteklemiş, Kralın Varennes'a kaçmasından sonra Jakobenlere katılmıştı. Savaş sırasında, özellikle güney Fransa'daki Toulon'da karşı-devrimci orduya direnişte etkili bir rol oynamıştı.

Kralcı ayaklanmayı bastırdıktan bir hafta sonra, emekli olan bir Fransız generalinin yerine Napoleon atanmıştı. Ancak, daha sonra yaşamında bir dönüm noktası olacak bir olay meydana gelecek ve bunun onun için hayırlı olup olmadığı çok tartışılacaktı. O yıl kendisinin *Joséphine* demeyi tercih ettiği *Rose de Beauharnais* ile tanışmıştı. Bu tanışmadan hemen sonra, Napoleon

bir arkadaşına yazdığı mektupta diyordu ki: "Dünyanın en güzel apış arası onda. Üç Martinik adacığı orada."[1] Bunu tam anlayamadığımı itiraf etmek zorundayım, tek bildiğim kadına deli gibi aşık olduğu. (İnsanın hemen eline bir atlas alıp şu ünlü Martinik adacıklarına bakası geliyor!) Çift birkaç ay sonra evlendi, ama balayı sırasında her şey sarpa sardı. Joséphine köpeği Fortune'un da kendileriyle birlikte gelmesinde ve aynı yatakta yatmasında ısrar etti. Zifaf gecesi köpek Napoleon'u ısırdı.

Balayından hemen sonra Napoleon İtalya'daki bir Fransız ordusuna komuta etmek üzere ayrıldı. Hedefi İtalyan devletlerini Fransa benzeri cumhuriyetlere dönüştürmekti. Ordusunun yeni düzenin kurallarına uygun davranmasından dolayı hızla başarı kazandı. Generallerini meziyetlerine göre seçiyor ve her askerin subay olabileceğini açıklıyordu. Tüm rütbelere, işgal ettikleri her yerde yağmadan pay vaat ediyordu. Kendisini de bu sürecin dışında bırakmadı; birçok ev, Belçika'da bir malikane ve bir parkı da kendisine ayırdı.

Harekat sırasında Milano'da karısıyla buluşmayı planlamıştı ama Joséphine randevuya gelmedi, çünkü Hippolyte Charles adlı bir teğmenle aşk yaşamaya başlamıştı. Napoleon günde iki, üç kez umutsuz mektuplar yazdıysa da, Joséphine mektuplarına cevap vermeye bile tenezzül etmedi. Hatta zarflarını açmadı bile. Bu durum Napoleon'un Direktuvarlığa bir mektup yazarak, karısını geri almak için Paris'e döneceğini yazmasına kadar devam etti. Hükümet, bir ordu komutanının savaşın ortasında cepheyi terk edip, ülkeye dönerek, kendisini aldatan eşinin karşısına çıkmasının hoş olmayacağını düşündüğünden, Joséphine'e İtalya'ya gidip, kocasını mutlu etmesi için yalvardı. O da sadece sevgilisi Hippolyte ve köpeğini de yanında götürmesi şartıyla, teklifi kabul ederek, on sekiz günlük yolculuğuna çıktı.

Joséphine'in gelişiyle gönlü olan Napoleon bütün İtalya'da cumhuriyetler kurmaya devam etti. Ancak, Fransızların savaşı, ilk esin kaynağı olan devrimci ruhtan giderek uzaklaşıyordu. Napoleon'un yeni seferi, daha çok yağma peşinde koştuğu Mısır'a yönelikti. Harekatı finanse etmek için 9 milyon franka ih-

tiyacı vardı. Bunun üzerine, İtalyanlardan arakladığı altının ağırlığı altında arabasının tekerlekleri toprağa saplanmış olan arkadaşı Brune'e başvurdu.

BİRLEŞİK İRLANDALILAR

İçteki karışıklıklara rağmen, devrim hâlâ tüm dünyadaki destekleyicilerine ilham veriyordu. Bunun nedeni kısmen, dünyanın olayları bir yıl geriden öğrenmesiydi. O zaman *Sky News* ya da *CNN* yoktu. Olsaydı, giyotin haberleri özel "son dakika" anonsları ile duyurulur, araya reklamlar konulur ve Bastille'in ele geçirilmesi gibi olaylar tekniğin sınırlarını zorlayarak, mümkün olan her açıdan gösterilirdi. Kim bilir, seyirciler oturdukları koltuklardan olayları bir mızrağın ucuna monte edilmiş özel bir mini kameradan izlerdi.

Ancak, devrim toplumsal değişimin imkansız olduğu inancıyla birlikte değişimin önündeki en büyük engeli de yıkıp geçmişti. Modern dünyanın adaletsizliklerine en büyük korumayı sağlayan, bu adaletsizliklerin doğru olduğunu değil, kaçınılmaz olduğunu ileri süren görüştür; "Her zaman zenginler ve fakirler olacaktır," ya da "Her zaman üste çıkacak birileri olacaktır." Eski Roma'da insanların şöyle dediklerine eminim: "Kalabalıkları birbirlerini öldüren gladyatörleri seyretmekten alıkoyamazsınız; ne yapalım, insan doğası böyle. Demek istediğim, birbirini kılıçla doğramak yerine, birbirine gol atmaya çalışan insanları seyrederek eğlenecek bir toplum asla olmayacak! Böyle bir şeye siz inanabilir misiniz?"

İrlanda'nın tepkisinin de gösterdiği gibi, devrim ilk kez değişimin mümkün olduğunu gösterdi. Burası belki de geleneklere en bağlı ülkeydi. Şimdi bile tüm dünyada İrlandalılar hakkındaki genel kanı, *Riverdance* gibi saçmalıkların esiri olan tuhaf, geri bir halk oldukları yönünde, sanki İrlandalıların yürüyüşü sahiden de danstaki figürlere uygunmuş gibi! Dublin büyük, modern bir Avrupa şehri: Böyle bir şehri kollarını oynatmadan yapmış olamazlar! Ve İrlanda'nın sorunları hakkında en yaygın görüş, Protestanlar ve Katoliklerin hiçbir zaman anlaşamadığı yönün-

dedir. Dolayısıyla, çözüm de onları birbirinden ayrı tutup, birbirinin alanını kabul edecekleri bir yol bulmaya dayalıdır. Oysa Fransız Devrimi'nden sonraki durum böyle değildi.

Fransa gibi, İrlanda da köylülere sefalet saçarken, ticareti, bilimi ve kişisel tutkuyu yasaklayan bir ideolojinin hakimiyeti altındaydı. Fark, bu ideolojinin İngilizler tarafından dışarıdan dayatılmasındaydı. İthalat kontrollerini, gümrük resimlerini ve İrlanda şirketlerine İrlanda yününü işleme yasağı gibi keyfi yasaları dayatan İngilizlerdi. İronik olan, bu tür garipliklerin iki yüz yıl sonra "İrlandalılara" özgü olarak düşünülecek olmasıydı.

Bastille'in ele geçirilmesinden sonra, İrlanda muhalefeti yüzünü Fransa'ya çevirdi. İngiliz toprak sahiplerine karşı savaşan köylülerin kapatıldığı hapishaneye, artık 'İrlanda Bastille'i deniliyordu. Ve devrimin ilk yıldönümünde, Belfast'ta havai fişek gösterileri eşliğinde bir şenlik düzenlendi. 6000 kişilik bir kalabalık Fransa ulusuna hitabı dinlerken, İrlandalıları bu örneği izlemeye çağıran konuşmalar da yapılmıştı. Fransa'daki gibi, bu hareketin kurucularının da birçoğu işleri bozulan işadamlarıydı. İçlerinde asilere dağıtılmak üzere mızrak imal edilen dökümhanenin sahibi Henry Jackson da bulunuyordu.

En etkili liderler, stajyer avukat Wolfe Tone'du. Kendisi Protestan olmasına rağmen, Katolik Komitesi'nin Ulusal Sekreteri olarak, çok önemli bir işe imza atmış biriydi. İlk bakışta, bu durum garip gelebilir, sanki bir röportajda sorulması unutulan tek şeymiş gibi. Ancak, Tone Katoliklerin zorluklarına karşı duyarlıydı; "Tüm toprakları ellerinden alındı, en koyu sefalet içinde yaşamaya mahkum edildiler, ekmeğin tadını bile neredeyse unuttular, ahır gibi evlerde yaşıyor ve durmaksızın çalışıyorlar."[2] Görevi Katolik köylüleri Protestanlar ile bir araya getirmekti ve en kararlı yandaşlarından birçoğu Presbiteryenlerdi. Görevini açıkladığı şu sözleri tokat gibi çarpıyordu suratlara: "Her şeye rağmen, özgürlüğümüzü elde etmek zorundayız. Eğer mülksüzler bize yardım etmezse, yerlerde sürünmeye devam edeceklerdir. Kalabalık ve saygın sınıfın – mülksüzlerin – yardımıyla ken-

dimizi özgürleştireceğiz."[3] Bu, İrlandalıların Kıtlık, Paskalya Ayaklanması, bağımsızlık savaşından başlayarak, Dünya Kupası maçları öncesinde, Roy Keanes'nin "Ciğeri beş para etmezler, kıçlarınızı kaldırın" sözlerine kadar, meydan okuyan ünlü konuşmalar geleneğini başlattı.

Tone'un planı Fransızları aristokrasiye karşı ayaklanmalarına destek olacak bir ordu göndermeye ikna etmekti. Planını sunmak amacıyla Paris'e gittiyse de Direktuvar'ın liderlerini görmek için randevu alması tam üç ayı buldu. Sanki, Hollywood'a gelmiş ve senaryolarını satmak için yapımcı peşinde koşan meçhul bir yazardı. Bu durumu onur kırıcı olarak görmüştü. Doğrusu, "Kapıda kendi ülkesini işgal etmeniz için elli gemilik bir donanma göndermenizi isteyen bir İrlandalı var" dendiğinde, buna hemen "Hay hay!" diyecek hükümet de zor bulunur. Ancak, Tone'un cazip gerekçeleri vardı: İngilizler İrlanda'dan atılır ve yerlerini Fransızlar alırsa, ezeli düşman İngiltere gerçekten büyük bir darbe yemiş olacaktı. Direktuvar, önde gelen generallerinden Hoche'un komutasındaki bir filoyu Tone ile birlikte göndermeye karar verdi. Hemen yola çıkmak için sabırsızlanan Tone, denize gitmeye can atan bir çocuk gibi, hemen hemen her gün neden yelken açmadıklarını sorup duruyordu. Günlüğüne şu sözleri yazdığında, sonunda zıvanadan çıkmış olduğu anlaşılıyordu: "Şimdi de bahane olarak, sulu boya ile boyanması gereken bazı harita ya da planlardan söz ediliyor – işler tam bu aşamaya gelmişken, yeni gecikmeler için ne değerli bir bahane!"[4] Nihayet 1796 Aralığında yelken açtılar, ama Cork'a yaklaşırlarken, Bantry Körfezi'nde çıkan güçlü bir kasırga yüzünden bütün filo geri dönmek zorunda kaldı.

Tone'un yandaşları, ayaklanmayı başlatabilmek için umutla Fransız filosunu bekliyorlardı. Ancak, İngilizler gemileri Bantry Körfezi'nde saptadığında, İrlanda'dan sorumlu Bakan Lord Pelham, "Onları terörden başka hiçbir şey dizginleyemez" diye yazacaktı. Tone'u desteklediğinden şüphelenilen herkes kırbaçlandı, köyler yakıldı. Bir İngiliz subayı "hiç karşı koyulmadığı halde, İngiliz askerlerinin yaktığı evlerin duman ve alevlerinden, öldürdükleri çocuk ve erkeklerin cesetlerinin kokusundan" şikayet ediyordu.[5]

Fiyaskoya karşın, İrlanda halkı Fransızların gene de birilerini göndermiş olmasından etkilenmişe benziyordu. Tone'un örgütü, Birleşik İrlandalılar'ın üye sayısı çok artmış, Ulster'de 120 bine ulaşmıştı. Cesaretini koruyan Tone, yeniden denemeleri için Fransızları ikna etmeye çalıştı. İrlanda'daki huzursuzluğun artması dışında, bu sefer kazanacağına inanmasının temelinde bir başka neden daha vardı: Kraliyet Donanması isyanın eşiğindeydi.

150 yıldır zam yüzü görmemiş İngiliz denizcileri, Fransa'ya karşı savaşta kendilerinin ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. Birçoğu başından beri devrimin sempatizanıydı ve binlerce İrlandalı İngiliz donanmasında görev yapıyordu. Kendi yurttaşlarına reva görülen vahşetten sonra, bu donanmada iç huzuru ile çalışacak durumda değillerdi. Aşağıdaki şiir Portsmouth yakınlarındaki Spithead'de denizciler arasında oldukça revaçtaydı:

Demek böyle gösterdiniz gücünü İngilizin?
Böyle kazandınız o cesaret madalyalarınızı?
Hem yaptıklarıyla övünüp bahriyelilerinizin,
Hem de köleliğe mahkum edişiniz utandırmayacak mı sizi?[6]

Denizcilerden, "Akıl Çağı nihayet isyan etti" gibi sözler duyulur olmuştu. Donanma taleplerin birçoğunu kabul ederek taviz verme yolunu seçti, ama denizcilerin Thames'ı kapattıkları Sheerness'da bir başka isyan daha patlak verdi. Krizin boyutları o kadar büyümüştü ki, *The Oxford Book of War Speeches of William Pitt*'te olayla ilgili şu değerlendirme vardı: "Eğer Fransızlar 1797 yazında İrlanda'ya çıkmayı başarsaydı, burasını kolayca işgal edebileceklerdi ve İngiliz İmparatorluğu'nun sonu yakın olacaktı."

Olayların başka türlü gelişmiş olmasının nedeni, kısmen ikinci işgal girişimi sırasında, Fransız Devrimi'nin daha muhafazakar bir yapıya bürünmüş olmasıydı. Ordusu, halkların kur-

tuluşundan çok, burjuva tüccarlara servet ve pazar arayışı içindeydi. Dolayısıyla, isyanlar ve baskıya son verme çağrıları, devrimin ilk günlerindeki kadar ilgi çekmiyordu. İrlanda'daki ikinci ayaklanma geçen seferkinden çok daha küçük bir Fransız kuvveti tarafından desteklendi. Ancak, bu sefer İrlanda'ya çıkmayı gerçekten de başarmışlardı. Kendisini yavaş yavaş toparlamaya başlamış olan İngiliz Ordusu, ayaklanmayı eskisinden çok daha vahşi kırbaçlamalar, ev yakmalar ve idamlarla bastırdı. İngilizlerin, Katolikliğin üzerinde bir mezhep olarak ve bir sadakat duygusunu canlandırmak için Protestanları teşvik amacıyla kurdurdukları Orange localarının bunda büyük rolü vardı.

Bir Fransız gemisinde yakalanan Wolfe Tone idama mahkum edildi. Bir gece önce, celladın önüne çıkmadan kendi canına kıymaya karar vererek, kendi boğazını kesecekti. Bir gardiyan onu bulduğunda henüz ölmemişti. Asılıncaya kadar onu sağ tutması için bir cerrah getirildi. Tone'un cerraha tek söyleyebildiği, "Bu kadar berbat bir anatomist olduğum için özür dilerim" olmuştu.[7] İşte size Protestan ahlakı.

PAİNE FRANSA'YI TERK EDER

Napoleon'un bir süreliğine Tom Paine ile birlikte çalışması kaçınılmaz sayılırdı. Paine, İngiltere'nin coğrafyasına hakimiyeti yüzünden olası bir işgalde Napoleon'a yardım etmeyi kabul etmiş, ama Napoleon'un daha uzun süreli bir işbirliği isteğini geri çevirmişti. En keskin olanımızı bile yaya bırakan bir deneyime girişmiş olmasına karşın, Paine hâlâ devrimci ideallerine coşkuyla bağlıydı. Dolayısıyla, Napoleon'un ordusunda yüksek bir rütbe kapmak yerine, hapishanede çürürken başlamış olduğu yeni kitabını tamamlamayı tercih edecekti. *The Age of Reason* (*Akıl Çağı*) adlı kitap, Paine'in "tanrıtanımazlık vazettiği"ni savunan her ülkenin yetkililerini kızdırmıştı. Ancak, birileri nasıl "tanrıtanımazlık vazedebilir"di ki? Pazar sabahları kapı kapı dolaşarak, kapılarını çaldığınız dindarlara, "Günaydın, kötü haberi duydunuz mu?" diyeceksiniz yani.

Paine'in kitabının amacı, aklı mistisizmin üzerine yerleştirmekti, çünkü, "Aklın otoritesini reddeden biriyle tartışmak, ölüye ilaç vermek demektir." Hıristiyanların "tek oğlunu ölüme gönderen bir Tanrı'ya taptıklarını" yazıyordu. "Böyle örnek mi olur?" Yeni Ahit'in mantığını sorgularken, eğer İsa tüm uluslara tebliğde bulunmak üzere geldiyse, neden sadece tek dil konuşabildiğini soruyordu. Cezaevinden tahliye olduktan sonra, eğer Eski Ahit'in ilk beş kitabı Musa tarafından yazıldıysa, neden bunlardan üçünün üçüncü tekil şahısla yazıldığı üzerinde kafa patlatmıştı. Sayılar Bap 12'de "Ve Musa yeryüzündeki bütün adamlardan ziyade alçakgönüllü idi" cümlesi de bunlara dahildi. (Kitabı Mukaddes, s.148) Paine, "Eğer bunları gerçekten yazdıysa, bu, onu dünyanın en *kibirli* insanı yapar" diye yazmıştı.

Paine'in kitabı bir kez daha kapış kapış gitti. Ancak, Fransa'nın bir diktatörlüğe kaydığını hissedebilen Paine, Amerika'ya gitmek istiyordu. Geoge Washington'un onu hapisten kurtarmak için yeterince çaba harcamamış olmasına çok içerlemişti. Washington'a bir mektup döşendi: "Size gelince, bayım, dünya ilkelerinizi kaybedip kaybetmediğinizi ya da ilkeleriniz olup olmadığını merak ediyor."[8] Bundan daha açık yazılabilir mi? Hamiş deyip, "Hediye etmiş olduğum peynirin parasını da uçlanın lütfen – 50 cent!" yazmamış olması ne büyük incelik! Paine, Amerika'ya Thomas Jefferson tarafından geri getirilmiş olmasına rağmen, *The Age of Reason* Amerikan toplumunu onun aleyhine döndürmüştü. *The Gazette of the United States* şöyle yazmıştı: "Paine, Hıristiyanlığa küfür eden herkesin şimdiye kadar çiğnemiş olduğu yollardan temizlenmesi gereken pisliklerin içindeki en iğrenç leş kargasıdır." Bir başka editöre kulak verelim: "Nedir bu rezalet! Şu yalancı, sarhoş, vahşi kafiri ABD'ye davet etmek hangi akla hizmet ediyor!"[9] Çünkü Amerikalılar başından beri, ülkelerinde yalancı ya da kafirlerin asla yükselemeyeceği bir düzcn kurmak istemişlerdi!

DARBE

Napoleon Mısır'dayken işgal ettiği bu ülkeye biraz saygı duyuyordu. Gemisinin güvertesini, Mısır kültürü ile ilgili konuları

tartışmak için askeri bir akademiye dönüştürmüştü. Hiyerogliflerin çözülmesini sağlayan Rosetta Taşı'nı da çalmıştı. Gerçi İngilizler taşı geri çalıp kendilerine saklamışlardı. Ancak, bu noktada dünyada inanmayacağınız ve Napoleon için kahırlanacağınız bir olay olmuştu. İngiliz Donanması'na karşı Nil Muharebesi'ni başlatmak üzereyken, arkadaşı Junot ona Joséphine'in her fırsatta Hippolyte Charles ile beraber olduğunu haber vermişti. Bu olayın kendisi bile Napoleon'un egosu üzerinde sarsıcı bir etki yapmıştı, fakat bu haberi işitince arkadaşlarına ve Joséphine'e mektuplar yazıp, haberi alınca çektiği azabı ayrıntılarıyla anlatmıştı. Bu mektupları taşıyan gemi İngilizler tarafından esir alınmış, mektuplar da *Morning Chronicle*'da yayınlanmıştı. Zavallı Napoleon!

Bundan daha rahatsız edici bir şey olabilir mi? Saddam Hüseyin'in eşinin Groucho Kulübü'nde Jamie Theakston ile öpüşürken çekilen fotoğraflarının *Daily Mirror* gazetesinde yayınlanması gibi bir şeydi bu.

Alt üst olan Napoleon askeri maceralarına devam etmiş ve açıkça Mısır'a aşık olmuştu. "Bir de baktım, kendimi yeni bir dini keşfetmiş, file binmiş, elimde yazdırdığım ihtiyaçlarıma uygun düşen yeni bir Kuran'la buluvermişim."[10] Bu, aldatmaca değil mi? Sanırım, ne zaman hoşlanmadığı bir şeyi yemek zorunda kalsa, şöyle bir şeyler söylüyordu: "Ne bu yaa? Böyle domuz pastırması mı olur? Kaldırın şunu gözümün önünden?" Ve Napoleon'un yeniden yazacağı kutsal kitap başka nasıl olurdu ki: "Ve Allah dedi ki, her yıl bu gün Hippolyte adlı bütün erkeklerin poposuna saçma doldurulacak."

1799'da, yönetimin içinde bulunduğu kaostan paniklemiş olan Direktuvarlığın önde gelen üyeleri Napoleon'u Mısır'dan Fransa'ya çağırdı. Önde gelen tüm şahsiyetler yolsuzluk batağındaydı. Ordunun masraflarını karşılamak için, vergileri yükseltmek zorunda olduklarından, orta sınıfları karşılarına almışlardı. Kralcılar yeni entrikalar peşindeyken Jakobenler de popülaritelerini yeniden kazanıyorlardı. Hiziplerden biri, bu gruplardan birinin iktidarı tekrar ele geçirmesini engellemek için ordu-

nun kendi darbesini gerçekleştirip, Direktuvarlığın istikrasızlığına son vermesini savunuyordu. Darbeyi gerçekleştirmesi için General Joubert'e başvurmuşlar, o da kabul etmişti. Ancak Joubert ertesi gün savaşta ölecekti. Bunun üzerine, Abbé Sieyès General Moreau'ya aynı teklifle gitti. General teklifi geri çevirmekle birlikte Napoleon'u önerdi.

Napoleon'un yönetimi tam bir kaosla başlamıştı. Parlamentoya girip, iktidarı ele geçirdiğini ilan eden Napoleon'a itirazlar olmuş ve çıkan kargaşada bıçakla yüzünden yaralanıp binadan kaçmıştı. Kardeşi Lucien de onunla birlikte kaçıp, sonra at sırtında geri dönmüştü. Günümüzde Avam Kamarası'na atla girmek gibi ilginç bir olaya kalkışan bir grup karşısında bir şeyler yapmak hangi parlamento üyesinin aklına gelir? Böyle bir şey olsa bile, şimdiki siyasetçiler aval aval bakıp, "Biraz önce vermiş olduğum cevap hakkında sayın beygire bir şeyler söylemek isterim" diyebilirler.

Bu ikinci girişiminde, Bonaparte'lar darbeyi başarıya ulaştırabilecek sayıda milletvekilini kendi yanlarına çekmeyi başarıp, üç kişilik bir yönetim kurulu kurmuşlardı: Napoleon, Sieyès ve Roger Ducos. Paris'te yeni yönetimi duyuran afişlerde şunlar yazılıydı: FRANSA'NIN BÜYÜK VE KALICI BİR ŞEYE İHTİYACI VAR. ARTIK MONARŞİ İSTEMİYOR. BARIŞÇIL MUHAFAZAKARLAR İSTİYOR, İFLAH OLMAZ YENİLİKÇİLERİ DEĞİL. Napoleon'un yönetimi bir referandumla onaylanmıştı, ama sonuçlar pek kesin değildi. Örneğin, ordudan 500 bin "evet" oyu geldiği söyleniyordu. Peki, kışlalara oy sandıkları konulmuş muydu? Buna ne gerek vardı; ordunun oyunun rengi apaçık olduğundan, formalitelere gerek görülmemiş; Lucien "Ordu Napoleon'dan yana *olmalı*" demişti.

Ama bu arada hiçbir şey Napoleon'un özel sorununu çözecek gibi değildi. Ertesi yıl, Marie Antoinette'i taklit etmek için elinden geleni yapan Joséphine, Napoleon bir aktrisle aşk yaşarken, dokuz yüz elbise ve bin çift eldiven satın alıyordu. Napoleon'un yeni aşkını Paris'te Joséphine'den başka bilmeyen yoktu. Durumu öğrenince öfkesini dizginleyip, aktrisin oynadığı oyunu

görmeye gitti. Oyun sırasında kadının "Daha birçoğunu baştan çıkaracağım!" dediği sahnede, bütün başlar Joséphine'e dönmüş, gülüşüp, alkışlamışlardı."

Bir gece, Napoleon St-Cloud'daki sarayda aktrisle beraberken, Joséphine de binanın başka bir odasındaydı. Aniden aktris bütün binadan duyulacak canhıraş bir çığlık arttı. Hemen odaya koşan Joséphine ve hizmetkarlar, sara krizi geçiren Napoleon'u yerde yatarken buldular. Bu sırada Napoleon'un öldüğünü sandığından çığlıklar atan, ağlayan kadın da yatakta çırılçıplaktı. Bir düşünsenize, siz sara krizi geçirirken, karınız odaya fırtına gibi giriyor, yatakta çığlıklar atan çıplak aktrisi görüyor. Siz ise güç bela mırıldanıyorsunuz, "Biiliiyooruum...hoooş biiir duuruuum deeeğiiil."

Napoleon diktatörlüğünün niteliği o günden beri tartışılır durur. Bu konuda yaşadığım ilk deneyimi, 1984'te oyuncular sendikası olan Equity'ye katıldığım zaman yaşadım. Benden bir pazar öğleden sonra, kim bilir hangi salonda yapılan bir aktif üyeler toplantısına katılmam istendi. Orada oturup üç saat boyunca, yedi kişinin yaklaşan bölge konferansında Devrimci İşçi Partisi'nin Margaret Thatcher hükümetinin Bonapartist diktatörlük olduğu tezine nasıl karşı koyacağımızı dinledim. Bence bu sorunu bir türlü açıklığa kavuşturamayışımız yüzünden Thatcher'ın ekmeğine yağ sürmüş olduk ki, kadın 11 yıl iktidarda kaldı.

Napoleon Bonapart diktatörlüğü açıkça *Bonapartist* bir diktatörlüktü. Devrim günlerinde kendisini gösteren radikalizmin kökünü kuruturken, burjuva değerleriyle bir tür burjuva rejimi kurmuştu. Ulusal bir ceza yasası, *Code Napoléon* yürürlüğe girdi. Fransızca her bölgede hakim dil oldu. Merkez bankası kuruldu; bilimin temel amaç olarak dinin üzerine çıkarıldığı ulusal eğitim sistemi oluşturuldu. Devletin parçası olarak eski rolünün peşinden asla bir daha koşmayacağını kabul ettiği takdirde, Fransa'da Katolik Kilisesi'ni yeniden kurmak için Papa ile bir anlaşmaya varıldı. Büyük bir törenle kiliseler tekrar açıldı. Napoleon tüm generallerine törenlere katılmalarını emretti, ama ayin kurallarını hiçbiri bilmediğinden, hep yanlış zamanda diz çöktüler ya da ayağa kalktılar.

Fransa modern bir burjuva ülke olmuştu. Hiçbir soylu unvanları, doğuştan yönetme yetkisi olmayan, garip av yasalarının kaldırıldığı, "yol vergisi" diye pazar günü angaryalarından, zorla kurbağa ürkütmekten kurtulmuş bir ulus! Ve bu arada iflah olmaz yenilikçilerden de kurtulmuştu tabii...

İktidarını onaylatmak için Napoleon yeni bir referandum daha yaptırdı. Bu kez ömür boyu Fransa'nın lideri seçtirdi kendisini. Bir asker anılarında şöyle yazmıştı: "Generalimiz bizi içtimaya çağırarak, 'Askerler, istediğiniz gibi düşünmekte özgürsünüz. Ancak Napoleon'a karşı oy kullanan ilk askerin kurşuna dizileceğini de aklınızdan çıkarmayın!' dedi.[12] Birileri Muhafazakarlara oy toplamak için benzer bir uyarıda bulunmuştu. İnsanı keyiflendiren de, her şeye rağmen kararsız seçmenlerin oranının yine de yüzde 2 oranında kalmasıydı.

JAKOBEN MİKROBU

Napoleon'un ordusunun çelişkilerinden biri de, işgal ettiği topraklara diktatörün değerlerini dayatırken, askerlerin hâlâ devrimin radikalizminin etkisi altında olmasıydı. Ordu nereye giderse gitsin, Jakoben fikirleri de yanında götürüyordu. Pitt, "Jakobenizmin taşıyıcılarının" Hindistan'a girerek, "Jakoben kulüpleri kurmayı başarması"ndan duyduğu kaygıları dile getirmişti. Slogan gibi bir kerede tekrarladıkları şu andı içmeleri istenirdi askerlerden: "Tiranlığa nefret, özgürlüğe sevgi, tüm kral ve hükümdarlara ölüm!"[13]

Pitt'in sözünü ettiği kişi, belki de 1797'de Hindistan'ın Srirangapatna eyaletinde bir Jakoben kulübü kuran 59 kişinin arasında yer almış bir Hint askeri, Tipu Sultan'dı. Tipu özgürlük meşalesini yakmış, Fransızların özgürlük kepini giymiş ve kulübün hedefinin devrimin ideallerini Hindistan'a taşımak olduğunu açıklamıştı. Yandaşlarını ve yöredeki köylüleri eğitmek için bir kütüphane kurması da bu kampanyanın bir parçasıydı. Pitt için daha kaygı verici olanı, Tipu'nun ordusunu İngilizleri eyaletten çıkarmaya ikna etmiş olmasıydı. Eyalet sonunda yeniden işgal edildiğinde, yenilgiye uğratılan Tipu öldürülmüş ve İngilizler kütüphanesindeki bütün kitapları yakmıştı.

Devrimden esinlenen bir başka yabancı, devrimde yer almak üzere Fransa'ya gelmiş bir Venezuelalı olan Francisco de Miranda'ydı. Danton tarafından tugay komutanlığına atanmış ve Valmy savaşında gösterdiği yararlılıklar nedeniyle generalliğe terfi ettirilmişti. En sonunda Güney Amerika'ya döndüğünde, Venezuela'nın bağımsızlığı için Bolivar ile birlikte dövüşmüş ve Bastille Günü'nde ölmüştü. O günden beri Venezuela her Bastille Günü'nde Miranda'nın heykeli, bir domuz çiftliği ve sonradan kasırgayla yıkılan bir rüzgar değirmeninin bulunduğu küçük Valmy köyüne resmi bir heyet gönderir.

Devrimin etkisi, o sırada Danimarka'nın egemenliği altındaki İzlanda'ya da yayılmıştı. 1809'da, bir İngiliz sabun tüccarı Danca bir tercüman ile birlikte bu ülkeye geldi. İzlanda'nın Danimarkalı Valisi sabun tüccarına adada mallarını satmaya izni vermeyince çıkan kargaşalıkta tüccar valiyi devirip, ülkenin başına tercümanı Jorgan Jorgensen'i geçirdi. Franzsız Devrimi'ni destekleyen Jorgensen, yeni anayasa ilan ederek, monarşiye son verdi, bütün erkeklere oy hakkı tanıdı. "Yoksullar ve halkın zenginler ve güçlülerle aynı haklara sahip olduğu"nu ilan etti.[14] İngiliz Donanması adaya ulaşıp, onu tutuklayıncaya kadar iki ay da olsa iktidarda kalmıştı. Oysa, on dokuzuncu yüzyılda, farklı dillerde sabun satabilen birkaç dünya liderinden biri olarak tarihe geçtiği kesin.

NAPOLEON VE TOUSSAİNT

Devrimin bütün uluslararası yankıları içinde, en büyüğü San Domingo olmalı. Müttefiki Sonthonax ile birlikte Toussaint'ın ordusu İspanyolları adadan kovmayı başarmıştı. Sonthonax sonra eski kölelere Yunan ve Roma tarihi öğretilen okullar açmıştı. Direktuvar yönetimi sırasında Toussaint'ın adanın "bir ve bölünmez" Fransız Cumhuriyeti'nin parçası olmasında ısrar etmesinin nedeni ada halkının kazandığı özgürlüğe sahip çıkmaktı. Ancak Direktuvar'ın zayıflığının da farkındaydı ve düşmanca tavır alabilecek bir yönetim pekala köleliği restore etmeye kalkışabilirdi. Dolayısıyla herkesin bu ihtimale dikkatini çekmek

isteyen bir konuşma yaptı: "Özgürlüğün nimetlerini tadanlar onun ellerinden kayıp gitmesini sessizce kabullenebilir mi? Kölelikten daha iyi ve mutlu bir yaşam bilmedikleri sürece zincire vurulmaya rıza gösterdiler. Ama, bugün özgürlükten yoksun olduklarında, tekrar köleliğe sürüklenmemek için bin canları bile olsa hepsini seve seve feda ederler."[15]

Napoleon'un darbesinden sonra, Toussaint'ın ordusu adanın İspanyol egemenliğindeki yarısını ele geçirerek, muhtemel bir saldırı karşısında mevzilerini güçlendirdi. Neden sonra, Joséphine'in annesinin burada savaşlar sonucu harabeye dönen bir plantasyona sahip olduğu anlaşıldı. Napoleon'un "Joséphine'in annesini şu baş belası plantasyonu kızına bırakmaya ikna ettim" dediğinin duyulması üzerine Toussaint alarma geçecekti. Joséphine'e yazdığı ve plantasyonun ilk haline dönüştürüleceğine söz verdiği yirmi mektuba da cevap alamayınca, diktatörün bir işgale hazırlandığını anladı.

Haklıydı da. Napoleon, halkı silahsızlandırma ve komutanlarını sürgüne gönderme emri verdiği General Leclerc komutasında bir sefer gücünü adaya yolladı. Leclerc'in komutasında toplam 34 bin asker vardı. İlk işleri 2000 haneli bir köyü 59 haneye indirmek olmuştu. Toussaint'ın ordusu sert bir gerilla direnişine başladı. Leclerc öldüğünde 8000'i hastanede olan sadece 10.000 askeri kalmıştı. Ancak diğer generaller Toussaint'ı kandırarak ailesi ile birlikte davet ettikleri bir toplantıda tutuklayıp, zincire vurdular ve gemiyle Fransa'ya gönderdiler. Toussaint'ın adadan ayrılırken, şöyle dediği kaydedilmişti: "Beni yenerek San Donmingo'da sadece özgürlük ağacının bir dalını kestiniz. Derinlerde çok sayıda kökleri olan bu ağaç yeniden büyüyecektir."[16] Tutulduğu dağ hapishanesinde iki yıl sonra öldü.

Onun tahmin ettiği gibi, Toussaint'ın ölmesinden sonra, Napoleon vazgeçip, adaya bağımsızlık tanımadan önce 25 bin asker daha kaybedecekti. Bu, hiçbir zaman devrimden farklı bir savaş değil, onun ayrılmaz bir parçasıydı. Bu savaş iki ülkenin de yazgısının birbirine bağlı olduğunu göstermişti.

13 Bölüm Notları

1 McLynn, Napoleon (Londra, 1997), s. 104
2 Connoly, Labour in Irish History (Dublin, 1983), s. 43
3 Liam Ó Réagáin, The Best of Tone (Cork, 1972), s. 108
4 age., s. 144
5 Newsinger, United Irishmen: the autobiography of James Hope (Londra, 2001), s. 21
6 Brown, The French Revolution in English History, s. 157
7 Liam Ó Réagáin, The Best of Tone, s. 192
8 Keane, Thomas Paine, s. 431
9 Hawke, Thomas Paine (New York, 1974), s. 344
10 McLynn, Napoleon, s. 225
11 age.
12 age., s. 254
13 R. Coupland (ed.), The War Speeches of William Pitt, s. 260
14 Saga (Iceland Journal), Cilt 37, s. 138. Etkileyici, değil mi? Kimse bunu gözden geçirecek mi?
15 James, The Black Jakobens, s. 160
16 age., s. 271

14
Kafalarda Devrim

Müziktir... efendiye dönüştüren köleleri
Trajedinin modern dalgaları

NEŞELİ GÜNLER

Tüm dünyadaki siyasal etkisi kadar, müziği, şiiri, bilim ve felsefeyi de derinden etkileyen devrim, kültürü de dönüştürmüştü. Aşağıda sadece birkaç örnek sunuyoruz.

Şiir

William Blake, en çok melek ve şeytan imgeleri yüzünden aykırı bir şair olarak tanınır. Çok ender görülen ayık anlarında, fosfor gibi parlayan kaplanlar ve yeşil, güzel İngiltere manzaraları hakkında şiirler yazmıştı. Ancak nasıl gerçek yaşam ve en uçuk düşler arasında genelde bir ilişki bulunabiliyorsa, Blake'in imgeleri de yaşadığı çağla bağlantılıydı. Fransa'nın dini liderlerinin tutumunu anlattığı "Fransız Devrimi" adlı bir şiir yazmıştı. Şiirin adı ilk bakışta şairin hayal gücünden yoksun olduğunu gösteriyordu:

Severim adam asmayı, parçalamayı, boğmayı
Savaş ve katliamın her anı benim için balayı
Canı cehenneme duanın da ilahilerin de

Savaşta ya da idam sehpasında ölen on binlerce
İnsanın kanını dökmedikçe.

Devrim, Fransız köylüleri ve Karayipler'deki kölelerle bir ortaklık duygusu geliştirmesine yol açmış olmalıydı. Yoksa, 1794'te yayınlanan, *Songs of Experience*'daki şu dizeleri yazar mıydı?

Kaplan, fosfor gibi parlayan,
Gecenin ormanlarındaki kaplan:
Hangi ölümsüz eller veya gözler,
O korkunç simetrini çizebilir?

Her sözcüğün anlamı yoruma açık olmakla birlikte, kaplanın devrimi simgelediği açık. Burada sorun, bunu yaratabilen tanrının niteliği. Veya belki de bir sebeple, 1790'larda, devrimin gelişmesine takmışken, şöyle düşünmesiydi: "Allah kahretsin, artık Fransa'yı bir yana bırakıp, kaplanlar hakkında şiirler yazmalıyım.

Blake, devrimi destekleyip, aklın zaferini kutsayan, ama hayalgücüne hiç yer vermeyen Sanayi Devrimi'nin başındaki İngiltere'de görülmüş işlevsel felsefeyi reddeden ilk romantik şairlerindendi. Şiiri ve uçarı hayat tarzıyla belki de Avrupa'nın en ünlüleri arasına giren Lord Byron da tıpkı onun gibi devrimi ve hayal gücünü yürekten destekliyordu. Partilerde ve balolarda, Byron'ın şirinin kadınları kelimenin gerçek anlamında bayılttığı söyleniyordu. Romantik şiir diye tek bulabildiklerimizin sakızların arkasına yazılan şuna benzer mısralar:

En güzel sevdamla diyorum seni seviyorum,
Bu çok, çok, çok özel günde öptüm aşkım.

Gırgır geçtiği zenginler arasında popüler olmasının bir nedeni de onların reverans yapıp, hemen yanından sıvışarak görmez-

likten gelmeyi tercih ettikleri bir doğallığı temsil edişiydi. Ancak Napoleon'un "özgürlüğün evladı" olduğunu ilan ettiğinde, sınırdışı edildiği İngiltere'den Napoleon'un arabasının bir benzeriyle gidecekti. Göz kamaştırıcı bir Danton taklidi olarak, kendisini içki alemlerinde tüketmiş, seferlere katılmış, yazı yazmış, ilham kaynağı olmuş ve zamparalık yapmıştı. Sonunda, servetini Yunanlıların bağımsızlık savaşına katılacak bir ordu toplamak için harcadıktan sonra, Danton ile aynı şekilde kendisini tüketmiş, aynı yaşta ölmüştü.

Devrimin şairler üzerindeki etkisi evrensel sayılabilir, öyle ki kendilerini siyasi, yergici, romantik de saysalar, hayalperest de saysalar, devrime karşı tutumları belirleyiciydi. Bunu en net Wordsmouth'un ünlü "Bu şafağı yaşayana ne mutlu /Ama en güzeli genç olmak!" dizelerinde buluruz. "Devrim, ne büyük mutluluk" derken, "Tekrar düşündüğümde, fulyaları tercih ederim" dizelerine geçiş bir hayli gösterişli olsa da ileri yaşlarda gençlik coşkularından uzaklaşması elbette olağandışı bir gelişme sayılmazdı.

Müzik

Fransız Devrimi'nden esinlenen yaşamı ve eserleriyle, Beethoven, devrimin amaçlarını özetleyen en önemli değerlendirmelerden birini yapmıştı. Asıl işvereni Prens Lichnowski, Prens'in konukları için çalmasını istediğinde, Beethoven reddetmişti. Prens çılgına dönmüş, Beethoven de aşağıdaki mektupla ilişkilerini kesmişti...

Prens, her kimseniz bunu içinde bulunduğunuz durum ve kan bağıyla elde ettiniz. Bense, kendi kendimi var ettim; binlerce prens var ve her zaman da var olacak. Oysa, yalnız bir tek Beethoven var.

Beethoven için, devrim bireyselliğin zaferini simgelediğinden, Fransa'nın Avusturya Büyükelçisi Üçüncü Senfonisi'ni

Napoleon'a ithaf etmesini önerdiğinde, sevinçten göklere uçmuştu. Sonuç, o güne dek bestelenen ve askeri zaferleri betimlemesi ve eski değerlerin gömüldüğü cenaze marşlarıyla bir öykü anlatmayı amaçlayan en büyük senfoniydi. Bununla birlikte, devrimin Beethoven üzerindeki etkisi genelde gözden kaçırılmıştır. Standart bir biyografide, bestecinin Napoleon'a bir senfonisini ithaf etmesinin tek nedeninin, "güçlü şahsiyetlere kapılması" olduğu yazılıydı. Demek, Napoleon bestecinin aklına öylesine gelivermişti; pekala Marie Antoinette, Arnold Schwarzenegger, Sven Goran Erikkson da olabilirdi! Sanki iki yüz yıldır hep aynı teraneyi duyuyormuşuz gibi geliyor: "Specials'ın aslında Nelson Mandela'yı falan iplediği yok, onlar sadece hapistekilere acıyorlar. Bu durum etraflıca incelenmiştir. Birkaç yıl geçsin, bakın o zaman yeni bir şarkı yaparlar: 'Free-ee Jonathon Aitken.'"

Ancak, senfoni bestelendi, yazıldı ve tam matbaaya verilmek üzereyken, bir dostu soluk soluğa koşup, Napoleon'un cumhuriyetçilikten vazgeçip, kendisini imparator ilan ettiğini haber verdi. Beethoven bunun üzerine sinirlendi, ithaf kısmını yırttı ve "Bonaparte" sözcüğünün üzerini öyle şiddetli karaladı ki, kağıt paramparça oldu. Haliyle, insanın cumhuriyetçi kahramanı kendisini imparator ilan ederse, yapacağınız şey budur. "Yazık" diyerek, kurşun kaleminizin silgisiyle nazikçe silmek günün anlam ve önemine uygun düşmez.

Felsefe

Devrimi destekleyenlerin, Napoleon'un artık devrimin eski ruhunu temsil etmediğini kabullenmelerinin ne kadar acı olduğunu hayal etmek zor. Filozof Friedrich Hegel, herhalde bu yüzden büyük bir iç hesaplaşmaya girmiş olmalıydı. Devrimin ve Napoelon'un ordularını destekleyen biri olarak, Napoleon filozofun memleketi Jena'ya ilerlediğinde, Hegel büyük bir heyecanla kahramanını karşılamaya koşmuştu. Ne var ki, evine ulaştığında Napoelon'un ordusu tarafından yakıldığını görecekti.

Hegel, devrim sonrasında toplumdaki değişimin nasıl gerçekleşeceğini açıklamaya adadı kendisini. Değişimin motorunun fikirler arası çelişki olduğunu söyledi. Diğer fikirlerle sürekli çelişki içindeki herhangi bir fikrin ve bu çelişkinin sonucunun yeni çelişkilere yol açan yeni bir fikirler dizisi, sentez olduğunu söyledi ve bu sisteme "diyalektik" adını verdi.

Gerçekte, Hegel, ne denli değişmez görünürse görünsün, her şeyin değişim halinde olduğunu söylüyordu. Çoğu kez görünmez olmakla birlikte, bu değişim sürekliydi. Örneğin, büyük bir toplumsal kargaşanın arka planına baktığınızda, hemen hemen kesinlikle gerginliğin azar azar tırmandığını görürsünüz. Oysa, aynı olaya diyalektiği bir yana atarak baktığınızda, tek göreceğiniz ani bir patlama, broşürler, nutuklar, mızraklara geçirilen kesik başlar, "Kahrolsun Kraliçe!" diye slogan atan adsız bir kalabalıktır.

Dolayısıyla, bu dönem Blake, Coleridge, Burns, Southey, Kant, Shelling, Hegel, Beethoven, dökümcü Wilkinson, Schubert, Mendelssohn, Chopin, Liszt, Rossini, Turner, Constable ve romantik şairler kazandırdı bize. Zamanımızdan iki yüzyıl sonra, insanların "Bize Halliwell, Davidson, Davro, Lloyd-Webber ve Hurkley'i kazandıran yirminci yüzyılın sonları amma acayipmiş yahu!" deyip demeyeceklerini merak ediyorum.

İMPARATOR

1804'e gelindiğinde, artık Napoleon devrimi taşıyan temel ilkelere bağlıymış gibi bile yapmıyordu. Kendisini imparator ilan etmiş, çocuklarının yerine geçmesi için Papa'nın elinden taç giymişti. İhanetleri birbirini izlerken, hayran olunacak icraatları çoğaldı! Katolikliği tekrar resmi mezhep haline getirirken, "Bir devlet dinin yardımı olmadan nasıl iyi yönetebilir?" diye sormuştu. "Biri açlıktan ölürken, diğeri tıkınıyorsa, açlıktan ölenin bu eşitsizliği kabul etmesi için, bir otoritenin 'Tanrı zenginler ve fakirler olması gerektiğini buyurdu, ama öteki dünyada roller tersine dönecek' demesi şart."[1]

Bir anlamda, Napoleon çoğu monarktan güçlüydü, çünkü er-

kek kardeşlerinin karılarından ayrılmadıkça hanedanlıkta yer almayacağını ilan etmişti. Napoleon o kadınlardan hoşlanmıyordu çünkü.

Şimdi Avrupa'yı çiğnerken, artık özgür doğan ama her yerde zincire vurulmuş insanların kurtuluşu için savaşmadığı belliydi. Tek amaç, Fransa ve tabii kendisini daha güçlü kılmaktı. Ama bir yandan da bu durum onu çılgına çevirmiş görünüyordu. Omzunda tikler başlamıştı, özellikle belgeleri dikte ettirirken canını iyice sıkıyordu. Kanatıncaya kadar suratını yoluyor, açık kapılardan paniğe kapılıyordu. Ve askeri stratejisine yeni bir unsur katmıştı. Savaştan hemen önce mastürbasyon yapmak zorunda olduğunu söylüyordu. Uğursuz olduğuna inandığı cuma günlerinden nefret ediyordu. Ve gökyüzünde iki şans yıldızına bakmadan hiçbir karar alamıyordu; bu yıldızlar gündüz görünmediğinden, demek ki tüm kararlarını gece alabiliyordu. Ancak, en çok küçük kırmızı cinden öğüt alıyordu. Mısır'daki bir savaştan önce cinle on yıllık bir anlaşma yaptığını, evrensel bir cumhuriyet kuruncaya kadar cin tarafından korunacağını söylemişti. Eğer Napoeon anlaşmayı ihlal ederse, cin onu düşmanlarına teslim etmeden önce üç resmi uyarı yapacaktı. Böylece mistisizme karşı aklın çığlığı olarak başlamış olan devrim, sonunda kaderini küçük kırmızı cinin ellerine teslim etmişti.

Taç giydikten sonra, yeni bir bölgeyi ele geçirdiğinde, akrabalarından birini kral yaparak, cumhuriyetçi mesajı kirletiyordu. Bütün ailesini iktidarının temeli olarak kullanıyordu. Kuzeni Eugene'e şöyle yazmıştı: "Bavyara elektörünün kızı Prenses Augusta ile evlenmeni ayarladım. Kız çok güzel. Bir fincan üzerindeki portesini sana gönderiyorum."[2]

İtalya'yı işgal ettiğinde, kendisini ikinci kez aforoz eden Papa'yı tutuklatmıştı. Ben zaten imparator kavramından hiç hazzetmem, ama sanırım sapına kadar imparatorsanız, Papa'yı tutuklamak gibi işler yapmalısınız.

Polonya ile yaptığı anlaşmayla, kendisine 40 bin asker sağlamasına karşılık, bu ülkenin Rusya karşısında bağımsızlığını desteklemeyi kabul etti. Polonya'yı ziyaret ettiğinde arabasını yan-

daşları sardı. İçlerinde 18 yaşındaki Marie-Louise Walewska da vardı. Kadınla bir randevu ayarladığında, bir çocuk sahibi kontesin 77 yaşındaki bir kontun karısı olduğu ortaya çıktı. Napoleon, Polonya hükümetine şerefine verilen baloya katılmasının tek şartının Marie-Louise ile dans etmek olduğunu söyledi. Böylece yaşlı kocaya devlet görevi olarak evinde oturup, etliye sütlüye karışınama talimatı verildi. Sonra, Napoleon bu ülke ile yaptığı anlaşmanın garantisi olarak, Marie-Louise'in kendisi ile evlenmesini şart koştu. Polonyalılar kabul etti (kadının yaşlı kocası biraz mızıkçılık etti, elbette). Ancak, bu sefer bir başka sorun ortaya çıktı. Joséphine ile boşanması yalnız Papa'nın onayıyla mümkündü; oysa Papa'yı tutuklatmış bulunuyordu. Ah keşke o zaman *Jerry Springer* yaşamış olsaydı!

Napoleon zorunlu olarak Papa ile anlaşma yaptı ve İmparator'a yeni evlilik izni verebilmesi için adamı tahliye ettirdi. Ancak, bu yeni hilesiyle Papa'nın gazabını çekmişti. Katolik ülkelerde çocuklara öğretilecek İlmihal'in yeniden yazılmasını istiyordu. Yeni soru/cevap dizisi şöyle başlıyordu:

İmparatorumuz, Birinci Napoleon'a sevgi, saygı, itaat, sadakat, askerlik hizmeti, imparatorluğun ve tahtın savunması için gereken yükümlülükleri borçluyuz...

İmparatorumuza bizi bağlı kılan özel nedenler yok mu?

Aziz Pavlus'a göre, bu bağlılığa sahip olmayanlar, kendilerini sonsuz lanete maruz bırakacaklardır.[3]

Puff Daddy'nin bir Sting şarkısını altyapı olarak kullanıp, içine etmesine kadar, Katolikliği alıp, iyice çılgın hale getirmek gibi bir aklı evvelliğin eşi benzeri görülmüş değildi.

Sonunda, Napoleon 1812'de Rusya'yı işgal macerasına kendisini tamamen kaptırdı. Sonradan, planının eksiklerle dolu olduğunu, hatta kırmızı cininin bile kendisine karşı çıktığını -ama *onu* bile dinlemediğini- söyleyecekti. Hayal gücün sana akıl hocalığı yapacak bir cin yaratsın, sen buna rağmen zavallı cini

"hastir git başımdan" diye kov! Gerçek magelomani bundan başka nedir ki.

Askerleri savaşları kazanırken bile, Rusya macerası bir felaketti. Kolu ya da bacağı yaralanan her askerin, kangren olma ihtimali yüzünden bu organları kesiliyordu. Bir muharebeden sonra, bir cerrah 12 saatte 200 kol ve bacak kesmişti. Sefere katılan 450 bin askerden, Moskova'ya ulaştıklarında sadece 160 bini savaşabilecek durumdaydı. Fransız ordusu, müttefikleriyle birlikte başkente ulaştığında, geri çekilmiş olan Rus Ordusu, Napoleon'un imha harekatından kurtulmuştu. Böylece soğuk kış mevsimine kalan Napoleon da geri çekilmeye zorlanmıştı. Ama, askerleri yiyecek ele geçirmek için köyleri yağmalamaya çalışırken, esir düşmeleri halinde köylülerin en ağır işkenceleriyle karşı karşıya kalıyorlardı. Bütün bir köy, yakalanan askerleri çapalarla döve döve öldürüyordu. Belki de bu davranışlarının gerekçesini şöyle açıklıyorlardı: "Tüm yaptığımız geleneksel yaşam tarzımızı sürdürmek. Bu askerler zararlı böcekler gibi; eğer bu şekilde davranmaktan vazgeçersek, çapa imalatında çalışan dört milyon işçi işsiz kalır." Yufka yürekli Rus subayları, köylülerin eline geçmesinler diye esir aldıkları Fransız askerlerini vuruyorlardı. Açlık ve soğuk o kadar büyüktü ki, askerler kangrenden düşen kendi parmaklarını yiyor, geceleri ısınmak için ölü atların iç organlarını çıkarıp, içlerine giriyorlardı.

Ordu çözülürken, devrim resmen kuşatma altına alınarak, sona yaklaşıyordu. Avrupa'nın neredeyse bütün güçleri, Napoleon tahttan feragat edinceye kadar Fransa'nın işgal edilmesinden yanaydı. Bu arada, Kralın kardeşi, XVIII. Louis adıyla Kral ilan edildi. Devrime ihanetine rağmen, Napoleon'un yenilgisi bütün Avrupa'daki radikallerde hayal kırıklığı yaratmıştı. Hegel, "Büyük bir dehanın kendi kendisini imha ettiğini görmek ne hazin bir manzara" diye yazmıştı. "Bütün sıradan hükümdarlar kitlesi, en yüceyi devirerek, kendileriyle aynı hizaya getirdiler."[4] Byron dört gün boyunca tek başına bir odaya çekilmişti. Günlüğüne, "Bugün bir saat kapandım, Napoleon'a bir ağıt yazdım ve altı bisküvi yedim" diye yazacaktı.

Napoleon, Elbe adasına sürgün edilmişti ama Terminatör gibi, devrim ne zaman öldü sanılsa, yeniden doğmayı başarıyordu. Napoleon, 1000 yandaşıyla birlikte Elbe'den kaçtığı anda XVIII. Louis de tabanları yağlayıverecekti. Belçika'da Waterlooo'ya gelen Napoleon, burada karşılaştığı Wellington Dükü ve Prusya ordusu tarafından kesin olarak yenildi. Paris'e döndüğünde, etrafını hâlâ taraftarları sarmış olmasına rağmen, onlara söylediği şu sözler, devrimin kıvılcımlarını tutuşturanlarla arasındaki farkı özetler gibiydi: "Yapamam, ayaktakımının kralı olmam."[5]

14. Bölüm Notları

1 R. M. Johnston and Philip Haythornwaite (eds), In the Words of Napoleon (Londra, 2002), s. 110

2 age., s. 161

3 McLynn, Napoleon, s. 352

4 Rees, The Algebra of Revolution (Londra, 1998), s. 34

5 R. M. Jonston (ed.), Philip Haythornwaite (ed.), In the Words of Napoleon, s. 317

SONUÇ

Koyunun bulunmadığı yerde
keçiye Abdurrrahman Çelebi derler

Fransız Devrimi hakkında konferans verdiğim Warwick Üniversitesi'nin tıka basa dolu amfisinde, on dokuzundan büyük göstermeyen delikanlı, "Devrime ihtiyacımız var bizim" dedi. "Ve, biz, yani buradakiler, bu devrimi başlatabiliriz -bu toplantıdan hemen sonra..." Biraz durup düşündü. Ne diyecekti? Coventry bölgesindeki köylüleri seferber ederek mi? Leicester'a Uzun Yürüyüş'ü başlatarak mı? "Gülümseyerek" dedi. "Çünkü, gülümsediğinizde, karşınızdaki de size gülümsemek zorunda -kapitalist olsa bile, siz de gülücükler saçarsınız."

Garip olan, bunun gerçekleşemeyecek kadar çılgınca görünmemesi. Çünkü, en azından Fransa'daki köylüler ve postacılar gibi, kendi eylemlerimizle toplumu değiştirmeyi deneyebileceğimiz inancı söz konusu. Beni sakın yanlış anlamayın, delikanlının stratejisini yanlış bulmamanın nedeni, kısmen her zamanki fraksiyon ayrılıkları. Militan kanat, gülmekten kırılacak, sonra da onlar kahkahalar atarken, bir başka grup bu kahkahaların kamuoyunda harekete karşı yanlış izlenim yaratacağını, biraz ciddi olursak, bazı önemli kişileri kazanabileceğimizi söyleyecek.

Fransız Devrimi ile ilgili en önemli alıntılardan biri, Mao Zedung'un yakın arkadaşlarından biri olan Çu En Lay'ın sözleridir. Yirminci yüz yılın sonlarında 1789'daki devrimin etkileri konusunda ne düşündüğü sorulduğunda, "Buna cevap vermek

için henüz çok erken" demişti. Ve tam on ikiden vurmuştu, çünkü devrimin yapmak istedikleri için savaş hâlâ sürüyor. İlk yüzyılın ötesine taştığı kesindi, çünkü Bolşevik Devrimi'nden sonra, Rusya'ya genel bir saldırıya geçilmesini reddeden İngiliz Başbakanı Lloyd George, Brunswick Dükü'nün Fransız Devrimi'ni benzer taktiklerle ezmekteki başarısızlığını hatırlatıyordu. Bugünkü düzen açısından, Fransız Devrimi eşitlikten söz edenlerin ağızlarının payını aldığı kargaşalıktan başka bir şeyi kanıtlamıyor. İşte bu yüzden, devrimden pek hoşlanmamızın istenmediği kanaatine sahibim. *Blue Peter*'in yazar kadrosuna bir CIA ajanının sızdığını iddia edecek kadar ileri gidemem, ama devrime sadece katliam olarak gönderme yapılması dikkat çekiyor. Bazı şeyleri protesto etmek isteyen insanlar gayet iyi niyetli olabilirler, ama onlara bir kez sonuna kadar gitme izni verildi mi, Arndale Meydanı'nda mızraklara insan kellelerini geçirirler!

Zira düzen, devrimin tam zıddı olan pasifliğe bel bağlar. Yüzlerce nedene bağlı olarak, çoğunluk çoğu zaman gezegendeki adaletsizliklere ses etmemeyi tercih eder. Bunu yaptıklarında bile, farklı bir başbakanın ya da Dünya Bankası'na yeni bir müdürün daha iyi olabileceğini düşünürler. Toplumu yönetmesi gerekenleri sıralarken, insanlar kendilerini son sıraya yerleştirir. Ancak, beş yıl süreyle Fransa'da bu durum değişmişti.

Buradan hangi sonuçları çıkarırsanız çıkarın, ama Fransız Devrimi gibi milyonları asla gerçekleşeceğine inanmadıkları bir hareketin içine çeken bir olay, umudun, meydan okuyuşun, komedi ve trajedinin en gösterişli hikayelerini yaratır. Devrim, onlarca muhteşem kahraman yaratmış, ama yine hemen hepsini yemişti. Genç ölümlerin bedeli yüzlerce yıllık ündü. Robespierre, Danton, Desmoulins, Marat, St-Just, Brissot, Rolandlar, Babeuf, Le Bas, Couton... hemen hemen her başrol oyuncusu kendi yazmakta olduğu dramda yok oldu. Amerika'ya geri dönen Tom Paine bile, Philadelphia'da beş parsız bir paryadan başka neydi ki! Bir arkadaşı içinde bulunduğu durumu şöyle açıklamıştı: "Elbisesi lime lime, leş gibi kokuyor. Bir küvete ılık su doldurdum, bir de sabun aldım. Onu baştan aşağı yıkadım. Tamamen temizlenmesi için üç kez yıkamam gerekti. Ayak tırnak-

ları kuş pençesine dönmüştü."[1] Öldüğünde, Quakerler kendi arazilerine gömülmesini istemedi. William Cobbett naaşını İngiltere'ye geri getirmek istediyse de, kemikler yolda kayboldu. Bütün bu macerayı, başından sonuna kadar, burnu bile kanamadan atlatan tek karakter, giyotinin celladı Sanson'du.

Kralcı kurbanlar da aynı trajediyi yaşadılar. Kraliyet ailesinin tümü giyotine gitti. Ve Marie Antoinette'in idamından sonra, Kont Fersen hayatının geri kalanını zombi gibi yaşadı. Derken, 1810'da, her şey tersine dönmüş ve kendisi Danimarka tahtının varisi Prens Christian'ı zehirlemekle suçlanmıştı. Bunun doğru olup olmadığı bilinmemekle birlikte, Christian'ın cenaze törenine katılan kalabalık onun suçluluğuna inanınıştı bir kere. Bu yüzden Kont Fersen sokakta linç edilecekti.

Belki de devrim liderlerinin bu kadar hakir görülmesinin nedeni, zamanımızda çok ender olan bir şeyi yapmış olmalarıydı: Daha adil bir topluma gözlerini diktikten sonra, bunu gerçekleştirmek için ellerinden geleni yaptılar. Radikal siyasi sözcülerden, yerel televizyonlarda işadamlarıyla el sıkışan yerel siyasetçilere dönüşmek yerine silahlı halkın tüm gücüyle direnerek, düşmanlarının her saldırısına karşılık verdiler.

İsimlerini hiçbir zaman bilemeyeceğimiz milyonlar için, en büyük sorunlar, incir çekirdeğini doldurmayanlarla iç içeydi. Gelecek ay nasıl yiyecek bulacakları sorunu, dünyanın nasıl yönetileceği, hangi haklarla doğduğumuz veya Tanrı'nın olup olmadığı sorularına bağlıydı. Komşularını fiyat indirimleri talebiyle mağazaları işgal etmeye yönlendirmeye hazır olanlar, büyük ihtimalle kadın hakları programını ortaya koyan broşürler yazabilenlerdi. Valmy'de sert bir direniş gösteren ya da kral sülalesini ele geçirmek için, Versailles Sarayı'na nefeslerini tutarak, güm güm atan kalpleriyle yaklaşanlar, büyük bir ihtimalle bütün gece astronominin rolü, en etkili tarım yöntemini ya da devrimden sonra spor olup olmayacağını tartışan kişilerdi.

Ve belki de devrimin en kalıcı etkisi şuydu ki, 1840'lara gelindiğinde, devrim kahramanları ilk işçi hareketinin de kahramanları haline gelmişti. Merthyr Tydfil'in tarihiyle ilgili

1860'larda yazılan bir kitapta, "*İnsan Hakları* ve *Akıl Çağı*'na çok değer veren bir avuç insan, dağlardaki gizli yerlerde toplanarak, kaya oyuklarındaki zulalarından çıkardıkları kitaplarını büyük bir coşku içinde okuyorlardı.[2] Modern İngiliz siyasetçilerden birinin yazdıklarını bırakın coşkuyla okumayı, ilgiyle okuyanı bile görmedim. Ellerinde meşalelerle gizlice bir dağa çıkan, zulalardan bir kitap çıkarıp, "Oldu işte, Blair'in konuşmalarına başlıyoruz; yoldaşlar sessiz olun!" diyebilecek bir grubu hayal edebilir misiniz?

Yirmi birinci yüzyılın başında, bir düzen politikacısının görüşlerini en iyi özetleyeni, bir gazetecinin rüyalarıyla ilgili sorusuna Tony Blair'in verdiği cevaptı: "Bu günlerde uyumaya bile vakit bulamıyorum, değil rüya görmek."[3] Sanki rüya görememek bir haltmış gibi! Üstelik, bu çok saçma, çünkü rüya gördüğünüzde daha çok uyumazsınız ki. On dakika rüya gördüğünüzde, on dakika geç uyanıp, çığlık çığlığa, "Tuh be, şu Allahın belası rüya yüzünden treni kaçırdım" diye mızırdanmazsınız.

Fransız Devrimi milyonlarca kafanın başka bir yöne bakmasını sağladı. Sınırsız imkanlarla dolu bir dünya yarattı. Milyonlarca insanın ister şahsi, siyasi, olağanüstü olsun, ister incir çekirdeğini doldurmasın, tüm sorunları birbiriyle ilişkili ve karşılıklı bağımlılık içinde görmelerini sağladı. Her kavramı sorgulamaya açık hale getirdi. Hayal gücü başa geçebilir ve insan yaratıcılığının bütün potansiyeli dizginlerinden boşanabilirdi. Fransız Devrimi, başka kıtalarda, kölelerin dünyasında ve olup bitenden haberdar olan her yerde bu duyguların hissedilmesini sağladı. Karşısına çıkan herkese şu soruyu sordu: "Peki, kendi çağınızın köle sahiplerine, tuz vergisi memurlarına, Brunswick Düklerine karşı savaşmak için, ya *siz* ne yapacaksınız? Ya tarihe seyirci kalacak ya da hepimizin içindeki Drouet ya da Demoulins'leri açığa çıkaracaksınız." Fransız Devrimi nasıl rüya görüleceğini bile unutanların yönettiği toplumun tam zıddıydı.

Döktüğü tüm kana ve dehşete rağmen, devrim, gezegendeki en zengin 360 kişinin en fakir 2 milyar kişinin toplam mülkiyetine sahip olduğu bir düzene karşı çıkanlara esin kaynağı olma-

yı sürdürüyor. Köylülerin, kölelerin, postacıların ve çamaşırcı kadınların dünyayı değiştirebileceğinin ve bu eylemleriyle kendilerini de değiştirebileceklerinin kanıtını sağlıyor. Çünkü soylulardan, papazlardan ve krallardan daha kalabalık onlar. Çünkü, düşündüğünüzde, 2 milyar bir araya gelip şu 360 kişiye bir gülümsese, adamların ödü bokuna karışırdı.

Ne var ki, devrimin bir diğer şaşırtıcı uzun vadeli etkisi daha vardı; Hartlepool'lulara o günden beri hayatı zindan etmişti. Napoleon Savaşları sırasında, İngiliz basınında Fransızlar eşek olarak çizilirdi. Bir gün Hartlepool sahiline Fransızlara ait bir gemi enkazı vurduğunda, gemide sadece bir eşek bulunuyordu. Yöre halkı eşeği haliyle Fransız sandığından, hayvanı yargılayıp astı. O tarihten beri, Hartlepool sadece bu olayla anılır oldu. Bugün kime Hartlepool'dan söz etseniz, hemen lafı yapıştırır, "Ha, onlar mı, hani şu eşeği asanlar!" Çu En Lay gerçekten haklıymış! Fransız Devrimi'nin sonucu olarak, bir gün Hartlepool'lu bir bilim adamının bildiğimiz tüm hastalıkların aşısını bulduğunu düşünelim. Bu buluşunu basın toplantısında büyük bir tantana ile ilan etmek üzereyken birisi bağıracaktı: "Heey, Hartlepool'lu, o karakaçanı asanlar siz değil miydiniz?"

Sonuç

1 Hawke, Thomas Paine, s. 382
2 Thompson, The Making of the English Working Class, s. 544
3 Independent' tan bir röportaj, Ekim 2000

KAYNAKÇA

Kaynakçaların ne amaca hizmet ettiğini hiç anlamadım. Okura 23. Bölüm'de teğet geçilen gizli savaşın daha ayrıntılı açıklamasının Budapeşte Ulusal Tahıl Müzesi'nde bulabileceğini söylemenin ne gibi yararı olabilir. Kim müzeye girip belge yığınları arasında araştırma yapacak ki? Bu yüzden, kitabın kaynakçaları iki amaçla eklenmişti. Okur ya bunları bulabilir ve kitapta değinilen konuların daha ayrıntılı değerlendirmelerine ulaşabilir ya da bana biraz hava atma imkanı sunabilir.

Simon Schama'nın *Citizens*'i (Londra, 1989) konusunda söylediklerime fazla takılmayın, kitap yığınla eğlendirici hikayesiyle 900 sayfada hoş bir okuma imkanı sunuyor. Burada mesele şu ki, yazar gıcık olduğu devrimi destekleyen büyük insanlık aleminin arasında yer alan milyonlarca insanın hikayesini atlıyor.

Onun tam zıddı bir kitap size: *Citizens is Marxism and the Great French Revolution* (Londra, 1993); Paul McGarr'ın yazdığı bütün olayı baştan sona bir çırpıda anlatan 100 sayfalık bir özet bu. Çok güzel ve rahat okunuyor, bu kitabın 200 küsur sayfasına katlanamayanlar, bir zahmet özet diye onu okuyeversin artık.

Alın size orta yolculuğun daniskası bir kitap olan (siyasal olarak değil de büyüklük ve üslup bakımdan) Albert Soboul'un *The French Revolution*'ı (Londra, 1989). 600 sayfa, analiz dolu, kendini ağırdan satmıyor, ama kuruluğunu giderebilecek biraz mizahla soslanıp servis yapılsa daha iyi olabilirdi. Gene de, Soboul, Komünist Parti üyesi olduğundan, "ciddi konuları sulandırmak" bildiğimiz Stalincilerin aklına ilk gelecek şeylerden değil elbet.

George Rude'un *The Crowd in the French Revolution*'ı (Oxford, 1967) başlıca ayaklanmalara katılan kişilerin hikayeleriyle ilgili önemli ve şaşırtıcı detaylar sunuyor.

Diğerlerine göre peşinden koşmaya değer bir kitap *The French Revolution - History in the Making*'dir (Londra, 1960). Georges Pemoud ve Sabine Flaissier'in bu derlemesi, Bastille'in zapt edilmesinde emeği geçen saat imalatçısından, Kral'ın berberi Drouet'e, cellat Sanson'a kadar zamanın belgelerinden bir demet sunuyor –insan kitabı elinden bırakamıyor.

Devrimin tek yönü ile ilgili kitaplardan en zengini C.L.R. James'in *The Black Jacobins*'idir (Londra, 1938). Kılı kırk yaran araştırmalarla, James köle isyanının bütün hikayesini ortaya koymuş ve bunu Fransa'daki olaylara güzelce bağlamıştı. Tabii, bunun yanında kriketsever olduğunu nasıl unuturum.

Rönesans ile ilgili bulduğum en eğlendirici kitap, Michael White'ın yazdığı Leonardo, The *First Scientist* (Londra, 2000) adlı biyografi. İngiliz İç Savaşı için, Christopher Hill'in yazdığı kısa ama çok zengin bir kaynak olan *The English Revolution 1640* (Londra, 1940) ile başlayalım. Bundan sonra aynı konuda birçok kitap okuduktan sonra, "Olaylar büyüleyiciymiş, peki ama gerçekte olup biten neydi?" diye düşünmekten kendinizi alamıyorsunuz. John Buchan'ın Cromwell biyografisi, *Oliver Cromwell* (Londra, 1934) bu duygunuzu bir parça giderebilir.

Robert Darnton'un *Forbidden Best-Sellers of Pre-Revolutionary France* (New York/Londra, 1996) devrim öncesinde felsefe ve pornografi arasındaki ittifakın açık ve örtülü hikayesini anlatıyor. Eğer gerçekten tarih anlatmak istiyorlarsa, bunun Channel 5'te dizi olarak gösterilmesini umalım. Jacques Godechot'un *The Taking of the Bastille*'i (Londra, 1970) devrimin ilk aşamalarıyla ilgili güzel ayrıntılar ve insan hikayeleri anlatıyor. Philip Anthony Brown'ın *The French Revolution in English History*'si (Edinburgh, 1918) İngiltere'deki etkisiyle ilgili aynı şeyi yapıyor. Ve Frandne du Plessix Gray'in *At Home with the Marquis de Sade*'ı (Londra, 1998) bu karakterin sarsıcı hikayesini hak ettiği özgüvenle anlatıyor. Tom Paine'in *Rights of Man*'i (Londra, 1791/2) her zamanki gibi dimdik bir anıt gibi yükseliyor ve yaşayan her canlının okumasını zorunlu kılmak gerek. John Keane (Londra, 1995) ve David Freeman Hawke'ın (New York, 1974) Paine biyografileri dostumuzun maceralı hayatını gözler önüne seriyor. Louis-Sebastien-Merder'in *The Waiting City*'si (Londra, 1933), 1782 ve 1788

arasında Paris ile ilgili yazılan makalelerin mükemmel bir derlemesi. Frank McLynn'in *Napoleon* biyografisi (Londra, 1998), Napoleon literatürünün çoğunun içine eden usandırıcı haritalar ve oklardan çok azını içerdiğinden, mükemmel bir anlatı. Ve Hilary Mantel'in *A Place of Greater Safety'si* (Londra, 1992) devrimin tüm hikayesini *neredeyse* roman formunda anlatmayı başarıyor.

Şimdi de kitapta kullandığım baş rol oyuncularıyla ilgili kitaplar geliyor. Üzgünüm, çoğunun baskısı yok. Robespierre ile ilgili: Friedrich Sieburg'un *The Incorruptible* (New York, 1938), G.J. Renter'ın *Robespierre* (Edinburgh, 1936), John Laurence Carr'ın *Robespierre* (Londra, 1972) ve harika George Rudé'ın çok yaratıcı adı olan *Robespierre*'i (Glasgow, 1975). Danton ile ilgili: Robert Christophe'in *Danton* (Paris, 1964), 'Voices of Revolt' dizisinden yayınlanan *Georges Jacques Danton* (New York, 1928), ve şimdiye kadarkilerin en iyisi olan Charles F. Warwick'in *Danton and the French Revolution* (Londra, 1909). Jean Paul Marat o kadar nefret uyandırıyor ki, bir Allahın kulu adamcağızın biyografisini yazmaya cesaret edemiyor. Victoria çağında aileler nasıl bunayan yaşlıları bir odada kilitli tutarlarsa, o da göz önünde bulunsun istenmiyor. Bulabildiğim tek istisna Louis Gottschalk'ın *Jean-Paul Marat*'sı (Londra, 1927).

Marie Antoinette hakkındaki bir yığın ıvır zıvır arasında, en eli yüzü düzgün olanı Antonia Fraser'ın *Marie Antoinette*'i (Londra, 2001). (Bu kadar harika bir kocasının olduğu konusunda muhalefet şerhi koyabilir miyim?). Bir de Pamela Oldury ve kurşun kalemi çileden çıkaran Jeanette Eaton'ın *The Life of Madame Roland*'ı (Londra/New York/Toronto, 1930).

Devrimin kültürel etkisiyle ilgili olarak, Michael Foot'un kaleme aldığı tutku dolu mükemmel bir Lord Byron biyografisi olan *The Politics of Paradise*'i (Londra, 1988) tavsiye ederim. Bu ışıklar saçan nazik, yakışıklı, parıltılı seks tanrısı hakkındaki en hoş kitabın, yirminci yüzyılın en pasaklı herifi olarak tanınan bir adam tarafından yazılması ne harika bir ironi.

Bir parça merkezden uzak olsa da devrim ile ilgili diğer konuların ayrıntıları bakın nerelerde bulunabiliyor...

Labour in Irish History, James Connolly (Dublin, 1983); *The Best of Tone*, Liam O Reagain (Cork, 1972); *Blake's Collected Works* (Penguin edn, Londra, 1977); *The Life of Beethoven*, David Wyn Jones (Cambridge, 1998); *The Algebra of Revolution*, John Rees (Londra,

1998); *The Making of the English Working Class*, E.P. Thompson (Penguin edn, Londra, 1981).

Şimdi de ikinci kategorinin kitapları boy gösteriyor –biraz hava atayım bari, olsun o kadar canım. Devrim öncesi zamanların değişen felsefesi için, biraz Descartes okumanız gerekmez mi? Ne duruyorsunuz o zaman. Dave Robinson ve Chris Garratt'ın *The Descartes for Beginners Book*'u (Cambridge, 1998) mükemmel bir giriş. Hele Descartes'ın hiçbir zaman on birden evvel kalkmadığını ve kimi zaman tüm gününü ocağın karşısında oturarak geçirdiğini öğrenmek çok keyifli oluyor. Aynı şekilde, Dave Robinson ve Oscar Zarate'in *Introducing Rousseau*'su (Cambridge, 2001) iyi bir iş çıkarmış. Rousseau'nun *The Social Contract*'ı (Penguin, Londra, 1968) ve *A Discourse on Inequality*'si (Penguin, Londra, 1984) felsefenin hiç de sandığınız kadar zor olmadığını ve su gibi okunabildiğini kanıtlıyor. Onun *Confessions*'ı (Oxford, 2000) da ama doğrusu bu kitap biraz sizi zorlayacak. Diğer eğlenceli Aydınlanma metni Voltaire'in *Candide*'i (Penguin, Londra, 1947).

David Parker editörlüğündeki *Revolutions and the Revolutionary Tradition in the West 1560-1991* (Londra, 2000), Avrupa devrimleriyle ilgili akademik bir araştırma; başlığından da anlaşılacağı üzere, karikatürler ve çizelgelerle başınızı ağrıtmıyor. Ve George Rude'un *Revolutionary Europe*'u (Londra, 1964) aynı temayı daha kısa bir dönemi içine alacak şekilde inceliyor.

Devrimin ayak sesleri Georges Lefebvre'nin *The Coming of the French Revolution*'u (Princeton, 1947), William Doyle'un *Origins of the French Revolution*'u (New York, 1980) ve Alexis de Tocqueville'in *The Ancien Regime and the French Revolution*'unda (Manchester, 1955) inceleniyor. *The French Revolution* adlı diğer kitaplar arasında, Belfort Bax'ınki (Londra, 1902), George Lefebvre'ninki (Londra, 1964), A. Goodwin'inki (Londra, 1953), Christopher Hibbert'inki (Londra, 1980) Ronald Schechter'in editörlüğündeki bir dizi makaleyi sıralayabiliriz (2001). Kropotkin'in *The Great French Revolution*'ı (Londra, 1909), belki de anarşist bir prens tarafından yazılan ve *sansculotte'ların tüm eylemlerini destekleyen tek kitap.*

Daha seçme yazılar, Richard Cobb'un editörlüğündeki *The French and their Revolution*'da (Londra, 1998) var. *Understanding the French Revolution* (New York, 1982) Albert Soboul'un makalelerinin bir derlemesi; büyüleyici ama ancak benim gibi konuya kafayı takanlar için. Paratoner hikayesi dahil, bir başka makale dizisi, Marie-Hélene

Hue'nın *Mourning Glory*'si (Pennsylvania, 1997). Ayrıca, Eric Hobsbawm'ın *Echoes of the Marseillaise*'i (Londra/New York, 1990).

A Social History of the French Revolution'ı (Londra, 1963) Norman Hampson tarafından yazılmış, ama itiraf edeyim tek bir kelime kalmadı aklımda. Levy, Applewhite ve Johnson'ın *Women in Revolutionary Paris*'i (Chicago, 1979) bazı mükemmel belgeler içeriyor. Linda Kelly'in *Women of the French Revolution*'ı da aynı (Londra, 1987). Leigh Whaley'in *Radicals*'i (Gloucestershire, 2000) iyi başlıyor, ama sonra ayrıntılarda boğuluyor. Emmet Kennedy'nin *A Cultural History of the French Revolution*'ı (New York, 1989) kültürle, Alan Forrest'in *Soldiers of the French Revolution*'ı (Durham, USA, 1990) askerlerle ilgili. Paul Hanson'ın *Provincial Politics in the French Revolution - a study of Caen and Limoges from 1789-1794*'u (Louisiana, 1989), herhalde geniş bir okur kitlesi için yazılmamış gibi. Geoffrey Best'in editörlüğünü yaptığı *The Permanent Revolution*'ı (Londra, 1988) hayli zahmetli. Ve *Militant*'ın kurucusu Peter Taafe'nin *The Masses Arise*'ı (Londra, 1989), neredeyse *sans-culotte*'ların İşçi Partisi içinde bir Marksist hizip kurmuş olmaları halinde işi götüreceklerine kadar vardırmış. Bir de sanırsınız San Domingo'daki köleliği kaldıran *Militant*'ın oradaki seksiyonu.

G. Lenotre'nin *The Incidents of the French Revolution in Brittany*'sini (yılı belli değil) sahaftan 50 pense satın aldım ve iyi bir kazık yediğimi hissettim. *The British Monarchy and the French Revolution*'ı Marilyn Morris tarafından yazılmış (New York, 1998); J. Bowen Shearing'in *The Angel of the Assassination*'ı (Londra, 1935), Charlotte Corday'i hayranlıkla anlatan bir biyografi. Mirabeau'nun bulabildiğim tek biyografisi P.F. Willert'ın, M.A. (unvanı unutmayın, lütfen) *Mirabeau*'su (Londra, 1898).

Elbette devrime en ünlü saldırı, özellikle Conor Cruise O'Brien'in kudurgan önsözü yüzünden kahkahalarınızı tutamayacağınız *Reflections on the Revolution in France*'ı (Penguin, Londra, 1973). Richard Cobb'un *Paris and its Provinces*'ı (Londra/New York/Toronto, 1975) ilginç yerler içeriyor, sonra bir bakıyorsunuz ki Fransızca devam ediyor. Böyle de sürüp gidiyor. Belki yayıncısını şu sözleriyle ikna etmiştir: "Eğer insanlar Fransızcaya Fransız kalırlarsa, o zaman kitabımı okumayı da hak etmiyorlar. Oh olsun onlara, bakalım Paris ve taşra hakkında bir şeyler öğrenmek için dil kurslarına koşacaklar mı?"

Gwyn Williams'ın *Artisans and Sans-culoltes* (Londra, 1981) bir kitle hareketinin karakteriyle ilgili mükemmel gözlemlere sahip. Rod-

ney Alien'ın *Threshold of Terror*'ü (Gloucestershire, 2001) 10 Ağustos devriminin şaşılacak kadar detaylı bir değerlendirmesini yapıyor. Sanki gazetelerin pazar ilavelerini okuyorsunuz.

Devrimin ilk aşamalarını destekleyen karakterler hakkında bir hayli ayrıntılı değerlendirme *Memoirs of Louis-Philippe* (New York, 1973) ve Gouvemeur Morris'in *A Diary of the French Revolution*'ı (Londra, 1939). Ama bunları okumak samanlıkta iğne aramaya benziyor. Aynısı Louis Gottschalk'ın *Lafayette and the French Revolution*'ı (Londra, 1973) için de geçerli. Şimdi ayrıntı büyük ödülünü Richard Cobb'a veriyoruz: 700 sayfalık – üstelik küçük karakter ve büyük sayfalar –*The People's Armies* (New York, 1987) sadece 1793/4 *sans-culotte* ordularıyla ilgili. İnanır mısınız, tek resim yok!

Terör'ün farklı yüzü ile ilgili olarak, Olivier Blanc'ın *Last Letters*'ı (Londra, 1987), giyotin mahkumlarının son mektuplarından oluşuyor Belki harika bir Noel hediyesi! Gene *Terör* ile ilgili, eleştirmenlerin de dikkat edeceği Stanley Cloomis'in *Paris in the Terror*'ü (Londra, 1965). İşte BOOK SOCIETY'nin AYIN KİTABI!

Devrimin ileri aşamaları Georges Lefebvre'nin *The Directory*'sinde (1946) okunabilir. Ve konuyla gerçekten ilgilenenlere R. Coupland'ın seçtiği *The War Speeches of William Pitt* önerilir (Oxford, 1916). Büyüleyici Gracchus Babeuf ile ilgili belki de bulunabilecek tek araştırma, Ian Birchall'ın *The Spectre of Babeuf*'ü (Londra, 1997). Ve o zaman İngiliz donanmasında görülen karışıklıları çok güzel anlatan Jonathon Neale'in *The Cutlass and the Lash - Mutiny and Discipline in Nelson's Navy*'si (Londra, 1985). John Newsinger'in *The autobiography of James Hope*'u (Londra, 2001) United Irishmen'e bağlı bir isyancının kendi kaleminden yaşam öyküsü.

Peter Weiss'in *Marat/Sade* oyunu (Londra, 1965), tarihte Sade'dan daha altta yer alan Marat'yı az sayıdaki kurtarma çabasından biri. Ve devrimin tüm büyük karakterlerini Marge Piercy'nin *City of Darkness, City of Light*'ında (Londra, 1997) bulabilirsiniz.

Napoleon ile ilgili trilyonlarca kitap yazılmış. Bu yüzden hangi birinden başlayayım bilemiyorum. Ama McLynn'in biyografisi *(Napoleon,* Londra, 1997) dışında, R.M. Johnston ve P. Haythomwaite'in *In the Words of Napoleon*'u (Londra, 2002), bilebildiğim kadarıyla generalin günlük ve mektupları yönünden paha biçilmez bir kaynak. Moskova'dan geri dönebilen az sayıda askerin arasında yer alan Jakob Walter'ın *The Diary of a Napoleonic Foot Soldier*'ı (Windrush, 1991)

da ilginç. Ne yazık ki, Napoleon çağına ait kitapların çoğu, daha fazla Robert Asprey'in devasa biyografilerini andırıyor. Bunlara para harcayacağıma kafayı çeksem daha akıllıca bir iş yapmış olurdum.

Nihayet, Thomas Carlyle'nin beş pounda bulabileceğiniz *The French Revolution*'ı paha biçilmez değerde. Kitap devrimin yeminli düşmanı gibi, ama şairane ifadeleri (sözgelimi, "en iğrenç sülük") nedeniyle, affetmek geliyor içinizden. Kitabın 1834'de yazıldığını ve on sekiz ay uğraştıktan sonra John Stuart Mill'e bırakıldığını öğrendiğinizde merakınız artıyor. Sonra gözleriniz fal taşı gibi açılıyor; Mill, ertesi hafta çıkageliyor ve Carlyle'ye uşağının bütün elyazmalarını şömineye attığını üzülerek bildiriyor. Carlyle de oturup koca kitabı yeniden yazıyor. Allaha şükür, şimdi bilgisayar devrinde yaşıyoruz; kimse böyle devasa bir eseri kaybetmez. Görüyorsunuz, büyük bir eser yazma çabası boşa çıktı diye kimse yeni baştan işe koyulmaktan vazgeçmiyor.

TARİH

BİR DEVRİMDE SADECE KAN DEĞİL, MİZAH DA VARDIR!

Cem Yılmaz, Fransız Devrimi üzerine bir *tarihsel* gösteri tasarlasa ve bir *stand-up* programı yapsa acaba nasıl olurdu? İngilizlerin ünlü stand-up sanatçısı **Mark Steel** bunu yapmış ve doğrusu ortaya harika bir kitap çıkmış. Yazar John O'Farrell, Mark Steel için şöyle diyor: "Eğer Mark Steel liderliğinde olacaksa, devrim hiç de fena bir fikir değil. Ama sorun şu; o kadar iyi bir mizah anlayışı var ki, daha ilk hafta içinde kurşuna dizilebilir!"

Birçoğumuz için Fransız Devrimi, Marie Antoinette, giyotin ve bazı devrimci liderlerle ilgili birtakım esprilere indirgenebilir. Oysa Bastille'in zapt edilmesinden Napoleon'un yükselişine kadar olan bu yıllarda, tarihin en önemli devrimlerinden birinin gerçekleştiği bu süreçte, o kadar çok ilginç olay ve kişi, o kadar çok çarpıcı ayrıntı var ki, bir yandan yeni bilgiler edinirken bir yandan da kahkahalara boğulacak ve sonuçta bugüne kadar bildiğinizden çok başka bir devrim tarihiyle ve anlayışıyla tanışacaksınız.

Devrimin ünlü liderlerinin yanı sıra, kaçmakta olan kralı tanıyan postacıdan Marki de Sade'a, İsa'nın frengili, annesinin ise fahişe olduğunu ilan eden komiser Picot-Belloc'tan Marat'nın katili Corday'e kadar yüzlerce kişi karşınıza çıkacak.

O kadarla da kalmayacak, soyluların deniz kıyısına ev yapmalarının yasaklanmasından ünlü Notre Dame Kilisesi'nin adının "Akıl Tapınağı" olarak değiştirilmesine, eski dualara *Sans-Culottes* sözlerinin yazılmasından tüm kilise çanlarının cephane yapmak için sökülmesine kadar pek çok ilginç ayrıntının içinde güle oynaya dolaşacaksınız...

Sadece Avrupa'nın değil tüm insanlığın tarihini değiştiren **Büyük Fransız Devrimi**'ne kararlı bir şekilde sahip çıkarken, mizahla gerçek ancak bu kadar parlak bir şekilde iç içe geçebilir ve bir devrim tarihi ancak bu kadar keyifle ve zevkle kaleme alınabilirdi...

aykırı

İnternetten sipariş için
www.aykiri.net

ISBN 975-6154-24-1
9 789756 154243